મોક્ષપટ

તુલસીકૃત રામાયણાનુસાર [illegible]

સંશોધક તથા ટીકાકાર, ભટ્ટ રામશંકર મોનજી.

મોક્ષમંદીર—અમદાવાદ.

પ્રકાશક, ઝવેરી મણીલાલ મોહોલાલ.

દોશીવાડા પોળ—અમદાવાદ.

ત્રીજી આવૃત્તિ નકલ ૧૫૦૦ (કુલ નકલ ૫૫૦૦)

સંવત ૧૯૮૦ ભાદરવા સુદી ૧૧

કીંમત રફ કાગળ ૦-૮-૦ [illegible] કાગળ ૦-૧૨-૦

બહાર ગામ માટે બે આના પોસ્ટેજ જુદું.

સુચના—શું આપે હજી અહીંથી પ્રગટ થતું મોક્ષપત્રિકા નામનું માસીક વાંચ્યું નથી. લવાજમ બાર માસના રૂ. ૨) છે (હંમેશની એક પાઇ થઇ) મોક્ષ મંદિરમાથી પ્રગટ થએલા પુસ્તકોની નોંધ છેલ્લા પુંઠા ઉપર છે.

જુની સુબાઇ બેકમા આવેલા ધી એડવર્ડ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમા

અંબાલાલ હરગોવનદાસ મહાદેવે છાપ્યુ.

અનુક્રમણિકા.

ઘણા વપરાશમાં આવેલા થાડા અઘરા શબ્દોના અર્થ.

યાન = વાંહન
અતિધીર = ધીરજવાન
સયાના = સમજુ
પુનિત = પવિત્ર
નવનિત = માખણ
જનિત = ઉત્પન્ન થએલા
અઘ = પાપ
પાસા = બંધન
અવની મહિ, ધરણિ, ભૂમિ = પૃથ્વી
મંડન = શણગાર
જ્ઞ = જાણનાર
સર્વજ્ઞ = સર્વ જાણનાર
તત્વજ્ઞ = તત્વને જાણનાર
ગુણી = ગુણવાન
દાતા = આપનાર, દાનેશ્વરી
પરમ = મોટા
તોર, તવ, તુમારી = તમારી
દ્રોહ = વિરોધ
દ્રોહિહિ = વિરોધી
રતિ = પ્રેમ
રત = પ્રેમી
નિર્વાણ = મોક્ષ
શ્રૂતિ, નિગમ = વેદ
ભૂરી = ઘણા
પુટપાન = પડીયા
રૂચિર, ચારૂ, સુહાઇ = સુંદર
મગ, પથ = માર્ગ
ગિરજા, ઉમા, ભવાની, સતિ, = પાર્વતી
વંદિ, શીરનાઈ, નાઇમમાથા = નમતુ
સોપાના = પગથીઆ
સંદેહા = શંકાઓ, સંશય
અનુગ્રહ, પ્રસાદ = કૃપા
ભંજન, અઘરગંજન = ભાગનાર
સંતત = હમેશાં
કલી = કલીયુગ
મળ = પાપ
નાઇ, તિમિ = તે પ્રમાણે
જનિ = નહીં
જિમિ = જે પ્રમાણે
ગોઇ = ગુપ્ત
મોહી – મને

તોહી – તને
મમ – મારૂ
પિતુ, જનક, તાત – બાપ
માતુ, જનની – માતા
* તિનમે – તેમા
મતિમંદ – બુદ્ધિહિણ
શ્રવણ, સુનુ, સુનત, સુની – સાંભળવું
મુસકાહિ – હસીને
નાનાવિધિ, ભાતિ – નાનાપ્રકાર
નિહારી, દેખી, વિલોકી – જોઇને
ભાખ, કહ, કહહિ – કહેવુ, બોલવુ
સક્રોપ, સરોષ – ક્રોધે કરીને
ક્રોહિ – ક્રોધી
કટુક – કડો
વિહાઇ, પરિહરિ – તજીને
પિયુખ – અમૃત
ઉપલ – પથર
મૃષા – વૃથા
મારસિ ગાલા – બડાઇ મારે છે
શર – બાણ
સાયક – ધનુષ્ય
ધન્વી – ધનુષ્ય ધરનાર
અનુજ – નાનોભાઇ
પઠવ – કોઇને મોકલવુ
ટેઢ, વક્ર – અવળી, વાંકી
પદ, પાંવ, ચરણ – પગ
બેહોત – પત ગીયો, ભાગીઓ
નિશાચર, દનુજ, તામસતનુ – રાક્ષસ
યામિનિ, નિશા, નિશિ – રાત્રી
સોવત – સુતા
ભાલુ – રીંછ
અશંક – નિર્ભય
ભુજ, બાહુ – હાથ
દુજો – બીજો
તિમિર – અંધારૂ
ઉલુક – ઘુવડ
કેતુ – ધજા
મશક – મચ્છર
વિરંચી – બ્રહ્મા
મુશક – ઉંદર
બહોરી – ફરી, આગળ

પુનિ પુનિ – વારવાર
વિમુખ – અવળો
દરશ – દર્શન
ગુસાંઇ, સાંઇ, સાધુ – મોટા પુરૂષ
નિકર – સમુહ
નિકટ – પાસે
પરતિય, પરદારા – પરસ્ત્રી
બધિર – બહેરો
અડોલ – અચળ
બટુ– વિદ્યાર્થી

અવલંબન–આધાર
અસુહ–મિત્ર
વાણી, ગીરા, ઉક્તિ–વચન
વિહંગવર, ખગેશ, ખગપતિ, હરિયાન ઉરગારી } ગરૂડજી
મૃગનાથ –સિંહ
તનુ વપુ, દેહ–શરીર
*વિનિત–વિવેકી
કહેં, સન–ને
દિનકર, દિવાકર, ભાનુ દિનેશ, રવિ–સૂર્ય
વધુ– સ્ત્રી

વિનંતિ—સુચીપત્ર બનાવવુ જોઇએ પણ હવે વખત નથી અમે તો અભણ છઇએ માટે આપે સૌએ કૃપા કરી સુધારીને વાંચી લેવુ ન સમજાય તે પ્રભુ સમજાવશે માટે ધીરજ રાખી તેને તે બે વાર વાચશોજી વ્યવસ્થાપક—મોક્ષવાણી.

લાખ વાતની એક વાત.

કરીએ શ્રીકૃષ્ણ ઉપાસના, ધરીએ હૃદીયામાં ધ્યાન
ફેરી રે નહિ ગર્ભવાસમાં, કરીએ ઠીક નીદાન કરીએ.
ખોટો ખેલ સંસારનો, આતસ બાજીનો રંગ
રમતાં વરસ વિત્યાં ઘણાં, ક્ષણમાં થાશે તે ભંગ કરીએ
ગુરૂ ગમ ગાઇએ ગોવિંદને, જીવનું જોખમ જાય
દાન દયા ને દીનતા, એ તરવાનો ઉપાય કરીએ.
જન્મ મરણ તણી આપદા, નથી કાંઇ સંકટ સહેલ
ધંધો કરતાંરે ઢળી પડયો, જેમ કાંઇ ઘાણીનો બેલ કરીએ.
નોતમ દેહ દુર્લભ દેવને, પ્રાણી પામ્યો છો તેહ
હીરો નિછારે નાખીયો, એમાં ન રહયો સંદેહ કરીએ.
ટેક ધરીએ નીજ નામની, સેવા સમરણ ધ્યાન
હેતે હરી રસ પીજીએ, મુકી માન ગુમાન કરીએ
રણ સંબંધે આવી મળ્યાં, સુત વિત દારાને દેહ
લેવા દેવા જયારે મટે, મારગ લાગશે તેહ કરીએ
તત્વ તોળીયુ ત્રીલોકમાં, નહિં હરી નામ સમાન
બીજુ સરવે બાદલુ, અંતે નહિ આવે કામ કરીએ.
દેહતણું ફળ એજ છે, ભાવે ભજીએ ભગવાન
બીજા સાધન સંસારનાં, નહિ હરિ નામ સમાન કરીએ.
નીશ્ચે જાણો રે રહેવું નથી, જુઠો જગત વીશ્વાસ
એથી રહેજે રે તુ વેગળો, આઠે પહોર ઉદાસ કરીએ.

ગ્રાહકોને સુચના.

મોક્ષવાણીના ઉપરાંત દર માસે પ્રગટ થતું મોક્ષ પત્રિકા નામનુ માસીક પણ આ મંડળ તરફથી પ્રગટ થાય છે, તેની અત્યારે ૨૬૦૦ નકલો પ્રગટ થાય છે, તે ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જન સમાજમા તે માસીક પ્રીય થઈ પડ્યું છે. તેમાં ધર્મના સરલ અને સંગીન તત્વોનો ઉપદેશ ઘણીજ સારી ભાષામાં લખાય છે.

ધંધા રોજગારમાં ગુંથાઇ ગએલા મુમુક્ષુઓને તથા થોડુ ભણેલા સ્ત્રી-પુરૂષોને તે અત્યંત ઉપયોગી છે. તે વાચવાથી જીવનમાં ધર્મના સાચા ચમત્કારનુ ભાન થાય છે. તેના દરવરસે રૂ. ૨) ભરવા પડે છે મોક્ષવાણી તથા મોક્ષપત્રિકા મોક્ષમંદીર સિવાય નીચેને ઠેકાણે મળે છે.

૧ શેઠ નગીનદાસ કુશલચંદ ચીનાઈ.
૨૯૭ મસીદ બંદરરોડ માંડવી પોસ્ટ મુંબાઇ નં ૩

૨ દાણી કેશવલાલ ગીરધરલાલ
ભાવસારવાડ નડીઆદ.

૩ રા. રા. મણીશંકર વજેશંકર. મ્યુનીસીપાલ સેક્રેટરી સીદ્ધપુર.

૪ ચીમનલાલ જુગાભાઇ ડેપ્યુટી સ્ટેશન માસ્તર વડોદરા

આરતી.[1]

કમળ નયન શ્રીપતિ પુરૂષોત્તમ પ્યારા (૨) પ્રભુ
નટવરનંદ [2]દુલારા (૨) જય જય સ્ટીઆળા—
જય [3]રાધા રમણા, પ્રભુ જય રાધા રમણા,
કુંજબીહારી દયાળુ (૨) જય [4]પાતક હરણા. જય રાધા. ૧
[5]શસશૈયા રાણુ ત્રીલોવન ત્રીપુરારી (૨) પ્રભુ
શ્રીધારી મોરારી (૨) જય મોરલીવાળા. જય રાધા. ૨
ગોવરધન તોળ્યો, ગોકુળને તારી (૨) પ્રભુ.
ઇંદ્રનો ગર્વ ઉતાર્યો (૨) જય જય ગીરધારી. જય રાધા. ૩
શ્રી રણછોડ રાયા મોહન વનમાળી (૨) પ્રભુ.
મનમંદીરમાં વસીયા (૨) વસતા સુખકારી. જય રાધા. ૪

૧. આરામ પ્રેમનું ચીન્હ. ૨ નંદજીને વ્હાલા. ૩ રાધાજીને વ્હાલા. ૪ પાપનું હરવાવાળા. ૫ સહસ્ર ફેણાવાળા શેશનાગ ઉપર શયન કરવાથી શોભતા.

પ્રસ્તાવના.

(આવૃત્તિ પ્રથમ.)

ધર્મ એ ગહન વિષય છે, તેમ આયુષ્ય ઘણુંજ ટુકું થતું જાય છે, તો પણ મનુષ્યાદેહ મળી, અને ધર્મ એટલે જીવને જનમ મરણનું બંધન ન મટે તો તે દેહ વૃથા ગણાય છે. આવી અમુલ્ય ચીજને થોડા વખતમાં
માટે વેદ પુરાણ શાસ્ત્રને આધારે સતસંગને મોક્ષનું દ્વાર સ્વીકારેલું છે,

જેમ જળના પુરથી કચરાનો ઢગલો ઘસડાઇ જાય છે તેમ ભગવાનની કીર્તિ સાંભળવાથી અને તેનું ગાન કરવાથી પાપોનુ સમુળુ નીકંદન થાય છે. વળી સત્સંગ સિવાયના તમામ સાધનો રજોગુણથી પ્રવૃતિયમ છે એટલા માટે જમાનાના છેલાણી જીવને ગોઠે એવી તથા તેમાથી પરમ ઉપદેશ મળે એવી, સદ્‌ગુરૂ મહારાજ તુલસીદાસજીની વાણી તથા ભાગવત્ સંબંધી પ્રસંગો આ મોક્ષવાણીમાં ઉતાર્યા છે

સદ્‌ગુરૂના ઉપદેશથી, બરાબર સમજવામાં ખંત તથા મનન થાય તો આ મોક્ષવાણી મોક્ષ આપનાર છે એમા એક રજભાર પણ સંશય નથી. કારણ કે વેદ પુરાણ શાસ્ત્રમાંથી એંચેલુ માખણ છે

મોક્ષમંદીર અમદાવાદ	}	વૈષ્ણવોનો કૃપાભિલાષી,
સંવત ૧૯૭૫ વસંતપંચમી	}	સેવક રામશંકર મોનજી ભટ્ટ.

(આવૃત્તિ બીજી.)

પ્રથમ આવૃત્તિની નકલો ખપી જવાથી આ બીજી આવૃત્તિ તૈયાર કરવામાં આવી છે. આ બીજી આવૃત્તિમા કેટલાએક નવા પ્રસંગો દાખલ કર્યા છે તથા અઘરા અઘરા શબ્દોના અર્થ પણ કર્યા છે. જેથી વૃજભાષા નહીં જાણનાર સ્ત્રી પુરૂષોને વધારે સુગમ પડે કાગળોના ભાવ તથા છપામણીના ભાવ સખત હોવાથી પુસ્તકનું મૂલ્ય વધારવુ પડયુ છે. તો પણ તોટો આવશે તે મંડળ તરફથી વેઠી લેવામા આવશે

પ્રથમ આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે છતા ફરીવાર જણુ છે કે સદ્‌ગુરૂને બરાબર સેવીને આ પુસ્તકનું રહસ્ય સમજવા પ્રયત્ન થાય તો મોક્ષવાણી તો મોક્ષને આપનારજ છે. સકળશાસ્ત્રનો સાર છે. માલ અહીંજ પડયો છે એટલે વધારે વખાણ કરવા કરતા, ચાખી જોવાથી (અનુભવમાં લેવાની) વિનંતિ કરીને વિરમું છુ.

અમદાવાદ.	}	વ્હાલા હરીજનોના પ્રેમનો પ્યાસી,
સંવત ૧૯૭૬ મનતેરમ	}	સેવક, ભટ્ટ રામશંકર મોનજી,

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

હવે શું પ્રસ્તાવના આપું ? આપે મોક્ષવાણી દ્વારા રામ યશનો રસ ઘણો પીધો છે. ૪૦૦૦ નકલો ખપી ગઇ. હવે તો એટલુંજ કહું છઉં કે બસ–આને આજ કરો. મહાત્મા તુલસીદાસની વાણી ગાયાજ કરો.

મોક્ષ મંદીર. અમદાવાદ. }
સંવત ૧૯૮૦ ગુરૂપૂર્ણિમા } લી. સેવક રામશંકર મોનજી ભટ્ટ.

હરીગીત.

દીધે કરોડો દામ, માનવ દેહ આ મળતો નથી.
તે પણ વૃથા કહેવાય, જો હરિ ચરણમાં હળતો નથી;
રાજી રહે અંતર વિષે, શું રામ રટતાં થાય છે,
જન જાણ યૌવન જાય છે, ધન જાય છે તન જાય છે. જન જાણ ૧

લલચાય તું વિષયોતણા, સુખમાં સદા ચમજી થઇ ?
વિદ્યા વિવેક વિનય ગયાં, કાં બુદ્ધિ તારી કયાં ગઇ,
જાણી કરીને કેમ તું, આ માર ખોટો ખાય છે. જન જાણ ૨

તારૂં નથી તલભાર, આ સઘળું સદા જનાર છે,
ઉપકાર કરવો અન્યનો, સંસારનો એ સાર છે,
બહુ રાગ રંગ વિષે વિષયના, ગીત શું તુ ગાય છે. જન જાણ ૩

કોને ખબર છે કાલની, ક્ષણમાં જનારો દેહ છે.
એ સિદ્ધ વાત વિષે તમોને આજ શો સંદેહ છે ?
માટે પરમસુખ પામવાનાં, કાર્ય કોડે આદરો
ગઇ પલ ન પાછી સાંપડે, એ કાળનો નિશ્ચય ખરો. ૪

નિદ્રા અને આળસ તજી, જોતાં નથી કાં જાગિને,
સંતાઇ જાશો કયાં કહો, યમદૂત આગળ ભાગિને;
નિર્ભય થવા મન હોય તો, કલ્યાણનું સાધન કરો. ગઇ પળ ૫

કલ્યાણનાં ને ઉદયનાં, સાધન સમગ્ર તૈયાર છે,
હાથે ચડયો હીરા ખુવે, તે મૂર્ખનો સરદાર છે;
જોયા વગર અમૃત વિસારી, ઝેર શાનો સંઘરો. ગઇ પળ. ૬

કેશવકૃતી.

મંગળાચરણુ (રામાયણુ વખતે.)

દોહરા—સદ્‌ગુરૂ ચરણુ [1]સરોજ રજ, નિજ[2] મન મુકુર[3] સુધાર.
[4]વરણુવું રઘુવર [5]વિમલ યશ, જો [6]દાયક ફલ ચારુ. સીયા[7]૦ ૧

તુલસીકૃત રામાયણુ, રામ કથા અનુસાર;
પ્રેમે ગાહી પાથરૂ, આવોને પવનકુમાર[8]. સીયા૦ ૨
આવો હનુમન્ત બિરાજીયે, કથા સુનહુ ઇતિહાસ;
તુમ સેવક રઘુવિરકે, મે તુમ ચરણુકે દાસ. સીયા૦ ૩
સમરૂં માતા સરસ્વતી, વાણી [9]અવિચળ આપ,
ગાઉં ગુણુ ગોવીંદના, ટળે ભવોભવ તાપ. સીયા૦ ૪

સોરઠા.—વંદો ગુરૂ પદ[9] કંજ, કૃપા સિન્ધુ [10]નર રૂપ હરિ,
[11]મહામોહ તમ પુંજ, [12]જાસુ વચન રવિકર નિકર. સીયા૦ ૫
પ્રગટ [13]વિશ્વભર નાથ, સકલ[13] વિશ્વપાલન સદા,
[14]વ્રજ ગોપીનકે ધામ, સો ગોરસ ચોરી કરત. સીયા૦ ૬
નિરખિ નિરખિ પ્રભુ રૂપ, બ્રહ્માદીક વિનતિ કરત,
જય જય ત્રીભુવન ભુપ, પાહિ પાહિ શરણાગત. સીયા૦ ૭
કઠિન પ્રેમકો પંથ, જહા[15] નેમકી ગતિ નહી,
કહત સકલ સદ્‌ગ્રન્થ, પ્રેમભાવકે વશ હરી સીયા૦ ૮

---

૧ કમળ સરખા. ૨ પોતાનુ (૩) આરસુ (સદગુરૂના કમળ સરખા ચરણુની રજથી આગ મનરૂપી આરસુ સુધારવા માટે) ૪ ગાઉં. ૫ પવિત્ર ૬ ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એવા ચાર ફલને આપનાર. ૭ સીતાના વર (પતિ) રામચંદ્રજીની જય ૮ હનુમાન ૯ અમર. (જે બોલવાથી અમર કામ થાય તે) ૯ કમળ સરખા ૧૦ ગુરૂ મનુષ્યરૂપમાં છે પણુ તે મુમુક્ષુઓને મન પ્રભુતુલ્ય છે, એવું શ્રીમદ્ ભાગવતના ૭ સ્કંધના ૧૫ મા અધ્યાયમા કહ્યું છે, તથા यस्य देवे पराभक्ति यथा देवे तथा गुरौ એવુ શ્વેતાશ્વતર ૨૬–૨૩ ઉપનિષદમાં કહ્યું છે. ૧૧ મોહરૂપી અજ્ઞાનનો સમૂહ. ૧૨ જે ગુરૂના સૂર્યના કિરણુ સમાન વચનોથી. ૧૩ વિશ્વનુ પાલન કરનાર. ૧૪ શ્રી કૃષ્ણુ. ૧૫ જ્યા નિયમ અગર કાયદાનુ બળ નથી, પ્રેમ ત્યા નેમ નહીં

(શ્રીમદ્ ભાગવત અમર બીજા પ્રસંગે.)

મંગળાચરણ.

[1]ગુરૂર્બ્રહ્મા ગુરૂર્વિષ્ણુ, ગુરૂર્દેવ મહેશ્વર ।
ગુરૂરેવ પરબ્રહ્મ, તસ્મૈ શ્રી ગુરૂવે નમઃ ॥ ૧

[2]મુકં કરોતિ વાચાલં, પંગુમ્ લંઘયતે ગિરિમ્ ।
યત્કૃપા તમહં વંદે, પરમાનંદ માધવમ્ ॥ ૨

[3]પ્રેમ સહિત શ્રી કૃષ્ણનુ, કથા કીર્તન જ્યા નિત થાય;
કોટી તીરથ આવી ત્યાં વસે, જેનું ભાગ્ય હોય તે ન્હાય.
ન્હાયો તે માટે પવિત્ર પ્રમાણુ, તે વિના સર્વેને સુતકી જાણું,
જીવતાં શબ સરખા સહુ તેહ, ભુતલ ભાર કર્યો ધરિ દેહ. કરીયે શ્રી૦ ૩

[4]પરવારી સૌ કામથી, કોઈ મૃત્યુ ન પામ્યા જન,
આ કીધુ આ કરવુ છે, એમ કરતા આવશે અંત
અલ્યા અંત આવશે ને હરી કયારે કહીશ,
ચેત ચેત નહી તો પસ્તાઇશ
મરણ નહીં આવે કાનમા કહીને,
થાશે અંધારૂં ઓચીતુ દઇને. કરીએ શ્રીકૃષ્ણ ઉપાસના. ૪

૧ ગુરૂને બ્રહ્મારૂપે, વિષ્ણુરૂપે, મહાદેવરૂપે તથા પરબ્રહ્મરૂપે માનીને તેઓશ્રીને નમસ્કાર કરૂણુ ૨ જેઓની કૃપાથી મુગો વાચાળ થાય છે લુલો મોટા પર્વતપર ચડી શકે છે તે દયાળુ પ્રભુની કૃપાને હું નમસ્કાર કરૂણુ. ૩ નરસીહમહેતા પણ પ્રભાત રાગમાં ગાય છે કે " સકળ તિરથ શ્રી કૃષ્ણ કીર્તન કથા, હરીતણા દાસ જ્યાં હેતે ગાયે, કૃષ્ણ કિર્તનવિના નર સદા સુતકી, વિમળ કીધે વપુ શુદ્ધ ન થાયે. ૪ મરણ સુધી કદી કામ પૂરાં થવાનાં નથી અને મોત આવ્યા વિના રહેવાનુ નથી. કામનો અંત નથી પણ આપણો અંત થવાનો છે માટે સ્વ સ્વરૂપને ઓળખવા પ્રયત્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે.

મહારાજ તુલસીદાસજીનું જીવનચરિત્ર.

જન્મ સવત ૧૫૮૯ અવસાન સવત ૧૬૮૦ શ્રાવણ સુદી ૭.

રામાયણ આરંભ સંવત ૧૬૩૧ ચૈત્ર રામનવમી.

ચો:—[1]રાજાપુર યમુનાકે તીરા, તુલસી તહાં બસે મતિ ધીરા.
પંડીત સકલ શાસ્ત્ર વિજ્ઞાતા, વિદ્યામે વિશ્વાસ અઘાતા.

* * * *

[2]જાય નારિ ઢિગ દિયો જગાઇ, પ્રથમેં રહી નારિ ચોંઆઇ.
[3]ચીન્હિ બહુરી શંકા અતિ કીન્હી, ગિરા બાણસમ સો હનિ દીન્હી,
[4]ધિગ ધિગ ધિગ તોહિ પ્રાણ પિયારે, ચામ હાડ અતિ નિરસ હમારે.
એસો મન જો લાગત રામે, તો સુધરત તિહરે સબ કામે,
નારી [5]બૈન શરસમઉર લાગે, પૂરવ સકલ પુણ્ય ફલ જાગે.
[6]તુલસીદાસ કહ માની ગલાની, હે સતિ! હે સતિ! તિય તુવ બાની.

* * * *

લે પ્રસન્ન તબપવનકુમારા, માંગુ માંગુ અસ વચન ઉચારા
તુલસીદાસ કહ રૂપ દેખાવહુ, મેરે શીશ [7]પાણી નિજ લાવહુ
મેરે ઔર કછૂ નહિં આશા, હોન ચહોં રઘુપતિ કર દાસા
રામ [8]દરશ મોહિં દેહુ કરાઇ, તુમ સમર્થ સબ વિધિ [9]કપીશાઇ.
[10]ભોર ભયે તબ તુલસીદાસા, રામ ઘાટ ગે [11]ભરે હુલાસા
ગારન લગ્યો ન્હાય તહાં ચંદન, આય ગયે દોઉ દશરથનંદન
કહો દેઉ ચંદન મોહિં બાવા, તુલસીદાસ તબ સહજહિં ગાવા

---

૧ યમુનાજીને કાંઠે રાજાપુર નામના ગામમા ધીર બુદ્ધિવાળા તુલસીદાસજી વસતા હતા. તે તમામ શાસ્ત્રને જાણવાવાળા અને વિદ્યામા વિશ્વાસ રાખતા હતા (પોતાની સ્ત્રીમા અત્યાગ પ્રેમ હોવાથી તેણીને પીયર મોકલતા નહોતા, એકવાર તે સ્ત્રીનો ભાઇ તુલસીદાસની ગેરહાજરીમા તેમની સ્ત્રીને તેડી ગયો યમુનાજીને સામે કાંઠે તુલસીદાસનુ સાસરૂ હતું તુલસીદાસજીએ ઘેર આવતા જાણ્યુ કે 'સ્ત્રીને તેનો ભાઇ તેડી ગયો છે.' દિવસ આથમ્યો. સાંજ પડી તે વખતે તુલસીદાસજી સાસરે જવા નીકળ્યા યમુનામા પુર હતુ. તે પુરમાં એક મુડદાને લાકડુ સમજી તેપર બેસી પાર આવ્યા બારીએ સાપ લટકતો હતો તે પકડી સ્ત્રી પાસે આવ્યા. આ વિષય મોક્ષપત્રિકાના (૭) અંકમાં પ્રથમ પાને બહુ સારી રીતે વર્ણવ્યો છે. વાંચવા લાયક છે) ૨ નારીની પાસે જઇને જગાડી. જાગતાંની સાથે પ્રથમ તો નારી (ચોંઆઇ) ચોંકીગઇ. ડરીગઇ, ૩ ઓળખીને પછી બાણ જેવી (કાંટાળા જેવી) વાણી તે સ્ત્રી બોલ્યાં ૪. જેની ઇચ્છા કાગડા કુતરા વિગેરે કરે તેવા હાડકા ચામડા માટે એટલે પશુ પ્રેમ માટે–વિષય માટે–આપ અહી આવ્યા છો માટે આપને ધિક્કાર છે. ૫ બાણ સમાન. ૬ સ્વસ્વરૂપનુ ભાન થતા પોતાના કૃત્ય માટે દીલગીરી થઇ અને ' સતિ તારી વાત સત્ય છે ' એમ બોલ્યા. (ત્યાથી પરભાર્યાકાશી આવ્યા, અભ્યાસ કર્યો, ભુતની મદદથી હનુમાનજીને પ્રસન્ન કર્યાં) ૭ હાથ. ૮ દરસન ૯ હનુમાનજી. (પછી તુલસીદાસજી પ્રભુના દર્શન કરવા ચિત્રકોટમા આવ્યા) ૧૦ સવાર પડતાં. ૧૧ ઘણા હુલાસથી રામઘાટ પર આવ્યા. ત્યાં સ્નાન કરી ચંદન ઘસતા હતા તે વખતે બેઉ રામલક્ષ્મણ આવ્યા.

ચંદન દેહૂં [12]ચર્ચિઁ અંગમાંહિ, રામ લખણ તુમ હો કી નાહી
બાળક કહે સાધુ જગ જે તે, રામ લખણકિ મૂરતી તે તે.

* * * *

દોહરો—ચિત્રકુટકે ઘાટમે, ભઈ સંતનકી ભીર,
તુલસિદાસ ચંદન ઘિસે, તિલક કરેં રઘુવીર.

* * * *

ચો—[13]કૌનીહું સિદ્ધિ કિ બીનવિશ્વાસા, બીનુ હરીભજન ન ભવભયનાશા

* * * *

દો—અપને અપને [14]ઇષ્ટકે, નમન કરે સબ કોઈ.
પરશુરામ બિન ઇષ્ટકે નમે સો મુરખ હોય,
(તુલસી–જવાબ) કહા કહો છબી આજકી, ભલે બીરાજે નાથ;
તુલસી મસ્તક તબ નમે, ધરો ધનુષ સર હાથ.

* * * *

ચો—કથા સુનત [15]બીરા જે ખાહીં, તે મઘ ભક્ષત નરકન માંહી
કથા સુનત બૈઠે ઉચ્ચાસન, તે અર્જુન તરૂ હોત [16]પાપાસન
કથા સુનહિ જે બીના પ્રણામા, તે વિષવૃક્ષ હોત [17]અઘધામા
[18]કથા હોત જે કરે વિવાદા, તે ખર સરટ હોત મર્યાદા.

રામાયણ મહાત્મ્ય.

ચો—રામાયણ [1]સુરતરૂકીછાયા, દુ:ખ ભયે દૂર નિકટ જે આયા
શ્રી રામાયણ જેહી ઘરમાંહી, ભુત પ્રેત ત્યાં ભુલી ન જાહીં
નહિં ગતિ તહાં હરીહહુ કેરી, જહાં શ્રી મહાવીરકી ફેરી
યંત્ર મંત્ર સુગનૌતિ જેતિ, રામાયણમહં જાનીય તેતી

---

૧૨ ચર્ચિઁ ચોપડી. ૧૩ લાભની ખાત્રી થાય તોજ વિશ્વાસ થાય અને વિશ્વાસ થાય તોજ તે કામમાં ધ્યાન લાગ્યો રહે. અને લાગ્યો રહે તોજ સિદ્ધિ (વિજય) મળે. (તે પછી વૃંદાવનમાં શ્રી કૃષ્ણજીના અનન્ય ભક્ત પરશુરામનો મેળાપ થયો. પરશુરામ તુળસીદાસજીની પરિક્ષા લેવા માટે આગળ દોહરામાં કહે છે) ૧૪ અનન્ય ભાવથી માનેલા દેવ. ૧૫ પાન બીડી. ૧૬ પાપી. ૧૭ પાપનો ભંડાર. ૧૮ કથા પ્રસંગમાં વાદ વિવાદ કરે તે ગધેડા અગર કાકીડા થાય છે. ૧ કલ્પવૃક્ષ ૨ જે જે મંત્રો અને શુકનાવળીઓ છે તે તે સઘળાં રામાયણમાં છે.

પ્રીતિ કરે રામાયણ માંહિ, તેહિ સમ ભાગ્યવંત કોઉ નાહિં.
રામાયણ સુરધેનુ સમાના, દાયક [3]અભિમત ફલ કલ્યાના.
શ્રી રામાયણ સ્વર્ગ [4]નિસેની, ભક્તજનનકહું આનંદ દેની,
શ્રી રામાયણ સદ્‌ગુણ માતા, [5]અજ્ઞ ભહિ પઢી હોત [6]સુજ્ઞાતા.

* * * *

કોઉ ઈક મૃત્યુ લોક બડભાગી, તુલસીદાસ ભયો વૈરાગી,
રામ કથા રામાયણ ભાખી, સો લો[7]ગન ઘર ઘર ધરી રાખી.

* * * *

કહા કહું કછુ કહી ન જાઇ, તુલસીદાસ એક ભયો ગોસાંઈ,
તીનકી રામાયણ જગ વ્યાપી, તેઈ કીન્હે પવિત્ર સર્વ પાપી.

* * * *

રામાયણ સુની પાપ [8]પરાને, જીમી [9]હીમી રૂતુમહું મશક નસાને
કલીયુગ [10]તરન ઉપાય ન કોઈ, રામભજન રામાયણ દોઈ.
કથા રામાયણકી જહાં હોઈ, સો ગૃહપર મતી જાને કોઈ
સો ઘર તીર્થરૂપ સમ [11]ભાખે, તહાં ગયે સબ [12]પાતક નાશે.

---

*સત્સંગ મહિમા.

ચો.—[1]મુદ મંગલમય સંત સમાજુ, જો જગ જંગમ તીરથ રાજુ,
રામભક્તિ જ્યા [2]સુરસરિ ધારા, સરસ્વતિ બ્રહ્મ વિચાર પ્રચારા.

* * * *

સબહિં [3]સુલભ સબ દિન સબ દેશા, [4]સેવત સાદર સમન કલેશા.
[5]અકથ અલૌકીક તીરથરાઉ, દેય [6]સદ્યફલ પ્રગટ પ્રભાઉ.
દો—[7]સુની સમુઝેં જન મુદીત મન, મજ્જહિં અતિ અનુરાગ,
લહહિ ચારી ફલ અછત તનુ, સાધુ સમાજ પ્રયાગ.

---

૩ મનોવાછીત ૪ નિસરણી–દાદર ૫ અભણ ૬ વિદ્વાન. (તુલસીદાસના પ્રતાપથી પાપીઓ પાવન થવા લગ્યા એટલે યમલોકોનો ધંધો ભાગ્યો તેઓ યમને ફરીયાદ કરેછે) ૭ લોકો. ૮ નાશ પામ્યાં. ૯ જેમ ટાઢીમા મચ્છરો નાસી જાય. ૧૦ તરવા માટે ૧૧ ગણાય. ૧૨ પાપ.

*૧ સંતોનો સમાગમ આનંદમય છે અને તે આ જગતમા જંગમ (ખસેડી શકાય) તેવો તિરથરાજ (પ્રાગરાજ) છે. ૨ ગંગા ૩ સુખથી મેળવાય તેવુ. ગીતાના ૪–૩૩ શ્લોકમાં કહે છે કે શ્રેયાન્ द्रव्यमयाद्यज्ञात् ज्ञानयज्ञ परंतप' દ્રવ્યથી થતા યજ્ઞો કરતાં જ્ઞાનયજ્ઞ ઉત્તમ છે ૪ સત્સંગને પ્રેમથી સેવવાથી સંસારનો તાપ શમી જાય છે. ૫ ન કહી શકાય તેવું. ૬ તુરત ફળ આપનાર ૭ સંતોના સમાજ રૂપી પ્રાગરાજમા થતી વાતોને આનંદથી (બરાબર) સાંભળે તથા સમજે તો આ દેહ છતા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એવાં ચારે ફળ મળે છે.

ચો—[૮]મજ્જન ફલ દેખીય તત્કાલા, કાક હોઇ પીક બકહુ મરાલા
સુની આશ્ચર્ય કરે જની કોઇ, સત્સગત મહિમા નહિ ગોઇ
વાલ્મીકિ નારદ ઘટ યોની, નીજ નીજ મુખન કહિ નિજ [૯]હોની
[૧૦]જલચર થલચર નભચર નાના, જે જડ ચેતન જીવ જહાના[૧૧]
બીનું સત્સંગ વિવેક ન હોઇ, રામ કૃપા બીનું સુલભ ન સોઇ.
સત્સગત મુદ મંગલ મુલા, સોઇ ફલ સીધી સબ સાધન ફુલા
સઠ સુધરહી સત્સગત પાઇ, [૧૨]પારસ પરસિ કુધાતુ સુહાઇ
વિધિવશ સુજન કુસગત પરહી, ફણી મણીસમ નીજ ગુણ અનુસરહી
વિધિ હરિહર કવિ કોવિદ વાની, [૧૩]કહત સાધુ મહિમા સકુચાની
સો મોસન કહી જાત ન કૈસે, શાકવણીક મણીગુણ ગણ જૈસે

દો—[૧૪]વન્દો સન્ત સમાન ચિત, હિત અનહિત નહિ કોય
[૧૫]અંજલીગત શુભ સુમન જીમી, સમ સુગંધ કર દોય

નામ મહિમા.

ચો—[૧]વન્દો રામ નામ રઘુવરકે, હેતુ કૃશાનું ભાનુ હિમકરકે
[૨]વિધી હરીહરમય વેદ પ્રાણુસો, [૩]અગુણ [૪]અનુપમ [૫]ગુણનિધાનસો
મહામંત્ર જોઇ જપત મહેશૂ, કાશી મુક્તિ હેતુ ઉપદેશ
મહિમા જાસુ જાણુ [૬]ગણરાઉ, પ્રથમ પૂજીઅત નામ પ્રભાઉ
[૭]જાન આદી કવી નામ પ્રતાપુ, ભયઉ સિદ્ધ કર ઉલટા જાપુ
[૮]સહસનામ સમ સુની શીવ વાંની, જપી જેઇ પિયસંગ ભવાની
[૯]હરખે હેતુ હેરી હરહીકો, કીય ભૂષણ તિય ભૂષણ તીકો.
[૧૦]નામ પ્રભાવ જાન શિવ નીકે, કાલકૂટ ફલ દીન્હ અમીકે.

* * * *

---

૮ સ્નાન કર્યાથી ફાયદો એવો છે કે કાગડો હોય તે હંસ બની જાય. પાપી હોય ને પુન્યશાળી થાય છે આવાત સાભળીને આશ્ચર્ય થાય તો સતસગનો મહીમા (ગોપ્ય) છાનો નથી ૯ વૃત્તાંત ૧૦ પાણીમાં વસનાર જુડ તથા જમીન ઉપર વસનાર હાથી (આ કથા શ્રીમદ ભાગવતમા અષ્ટમ સ્કંધમા છે,) આકાશમા ઉડનાર જટાયુપક્ષી તથા પથ્થરરૂપ થએલી ગૌતમની સ્ત્રી અહલ્યા સતસગથી તરી ગયા છે ૧૧ આ જગતના ૧૨ લોઢું પારસમણીને સ્પર્શ કરેલો સોનું થાય છે, તેમ કાગડા જેવો પાપી હોય, તોપણ માહરથી સતસંગ કરે એટલે હંસજેવો

પુષ્પશાળી થાય છે. કદાચ દૈવયોગે સજ્જન કુસંગમાં આવી જાય છે તો સાપ અને મણી જેમ સાથે રહે છે પણ પોતાનો ગુણ છોડતા નથી—એટલે સાપ ઝેર ચડાવવાનો ગુણ છોડતો નથી અને મણી ઝેર ઉતારવાનો ગુણ છોડતો નથી તેમ સજ્જન પુરૂષ દુર્જનના સગમાં રહ્યા છતાં પોતાની સજ્જનતા છોડતો નથી, ૧૩ સતસગનો મહીમા પૂરણ વરણવી શકતો નથી તો હું (શાકવણીક) કાછીઓ જવેરાતની પરિક્ષા કઇ રીતે કરી શકુ. ૧૪ સમાન ચિત વાળા એટલે જેને રાગ દ્વૈષ નથી એવાસતને હુ નમસ્કાર કરૂ છુ આ સતસગના મહીમા સબધી દરેક ધર્મ. (હીંદુ, મુસલમાન, જૈન, પારસી, યાહુદી, ખ્રીસ્તી) તથા દરેક સંપ્રદાય એક અવાજે બોલે છે કે ધર્મનુ આદિ તથા અત સતસગ અગર સદ્ઉપદેશ છે. દરેક ધર્મ અગર સંપ્રદાયના શાસ્ત્રો આ વાતની સાક્ષી પુરે છે. દ્રવ્યથી થના યજ્ઞો કરતાં જ્ઞાન યજ્ઞ ઉત્તમ છે. (ગીતા અધ્યાય ૪—૩૩) શ્રીમદ ભાગવતના મહાત્મના પહેલા અધ્યાયના શ્લોક ૬૯ કળી-યુગમાં કુકર્મને લીધે સર્વમાથી સાર નીકળી ગયો છે બીજના ફોતરાં જેવા નિસ્સાર પદાર્થો પૃથ્વીમા રહ્યા છે

શ્લોક ૭૧. ઘણાજ અતી ભયકર કામ કરનારા, ઉપરથી મહત અને અંદરથી પોગળ એવા નાસ્તીક અને દારૂણ સ્વભાવવાળા એટલે ક્રોધી, કામી લોભી, નથા વ્યભીચારી માણસો તિરથોમા રહ્યા છે માટે તિરથોનો સાર જતો રહ્યો છે

શ્રીમદ ભાગવત્ મહાત્મના પાચમા અધ્યાયમા શ્લોક ૬૦ સમારરૂપી ગાગના લેપને ધોઇ નાખવામા મહા સમર્થ કથારૂપી તિર્થ મનમા રહે તો મુક્તિજ છે.

શ્રીમદ ભાગવત વિગેરે સર્વધર્મ માન્યગ્રન્થોમાં ઘણે ઠેકાણે સત્સગનો મહીમા બતાવ્યો છે. પણ તે ઘણી વાતો કરના કરતા શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવજીને એકાદશ સ્કધના બારમા અધ્યાયના પહેલા શ્લોકમા કહ્યુ છે તે તમામ પુરાવાના સારરૂપ—માખણરૂપ છે તે નીચે પ્રમાણે છે. બરાબર વાચજો, વાચીને સમજજો.

શ્લોક નરોધયતિમા યોગો, ન સાખ્યં ધર્મ એવ ચ,
ન સ્વાધ્યાયસ્તપસ્ત્યાગો, નેષ્ટાપૂર્તં ન દક્ષિણા. ૧
વ્રતાનિ યજ્ઞશ્છન્દાસિ, તીર્થાનિ નિયમા યમા,
યથાવરૂન્ધે સતસગ, સર્વસગાપહોહિ મામ્. ૨

અર્થ —શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા ઉદ્ધવજીને કહે છે કે હે સખા સર્વ સંગો—આસક્તિઓને મટાડનાર સતસગ જેવી રીતે મને વશ કરે છે તેવી રીતે યોગ, તત્વવિવેક, ધર્મ, વેદાધ્યયન,

વર્ષ, સંન્યાસ, યજ્ઞ, યાગ, કુવા આદિ કરાવવારૂપ પૂર્ત, દક્ષિણા, વ્રત, દેવપુજન, મંત્રો, તીર્થ, નિયમ કે યમો મને વશ કરી શકતા નથી.

આ ૧૨ મા અધ્યાયમા આ શ્લોકોને દૃઢ કરવા માટે ઘણા અધર્મી પુરૂષોના દ્રષ્ટાન્ત આપીને શ્રીકૃષ્ણ સાબીત કરી આપે છે કે જીવનને સતસંગની ઘણીજ આવશ્યકતા ગણવી જોઇએ. સતસંગના ત્રણ પાયા-વકતા, શ્રોતા અને શાસ્ત્ર તે કેવા હોય, તો આ ઉત્તમ પદાર્થની આબરૂ વધે, તે સંબંધી મોક્ષપત્રિકાના પ્રથમ પુસ્તકના પ્રથમ અંકમા ખુલાસો કર્યો છે તે વાચવા મુમુક્ષુઓને ખાસ વિનતી કરૂ છુ. જમાનો વિચીત્ર છે આયુષ્ય ટુંક, અને ઉપાધી પારવિનાની છે માટે મોટી વેદાંતની અગર કર્મકાંડની વાતો કરીને લોકોને ગુચવવાનો આ વખત નથી માટે યુગને ઓળખી શાસ્ત્રમા બતાવેલા યુગના ધર્મપ્રમાણે કામ થાય તો જીવ કાંઇ કરી શકે તેમ છે, બાકી શાસ્ત્રમા લખ્યુ તે શાસ્ત્રમા રહ્યુ અને આપણે તો કરતા હોઇએ તે કરીએ, તેવી કથા અગર તેવા સત્સંગ કલ્યાણ કરી શકે તેમ નથી ૧૫ હાથમાં આવેલા પુષ્પ, તોડનાર હાથ તેમ નહીં તોડનાર હાથ બેઉ હાથને સુગંધ આપે છે.

૧ કૃશાનુ એટલે અગ્નિ. અવિદ્યા રૂપિ તૃણને બાળનાર જ્ઞાન રૂપી અગ્નિ સરખુ રામનુ નામ, રાગરૂપ અંધકારને ટાળનાર વૈરાગ્ય રૂપી (ભાનુ) (સૂર્ય), અને સંસારરૂપી તાપને શાંત કરનાર ભક્તિરૂપી હીમકર (ચંદ્ર) સરખા રામનામને પ્રણામ કરૂંછું ૨, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને સદાશીવ તથા વેદના પ્રાણ કહેતા મુળ રૂપ છે ૩ ગુણાતીત ૪ ઉપમા આપી ન શકાય એવું- ૫ ગુણોના ભંડારરૂપ ૬ ગણપતિ. એવું કહેવાય છે કે દેવોની સભામાં એવો ઠરાવ થયો કે જે પૃથ્વીની પ્રદક્ષણા કરીને પહેલો આવે તે દેવ, પહેલો પુજાય. સૌ દેવ પોત પોતાના વાહન લેઇને દોડયા ગણપતિ પણ પોતાનુ વાહન ઉંદરને લેઇ દોડયા. ગણપતિને નારદ મળ્યા તે યુકતી બતાવી કે " રામ નામના ફરતા પ્રદક્ષણા કરો તો પૃથ્વી પ્રદક્ષણા ઠરે " એમ કરવાથી ગણપતિ જીત્યા અને ઇંદ્ર વીગેરે હારી ગયા ૭ આદિ કવિ (વાલ્મીક) " મરા " એટલે રામનુ ઉલટુ નામ લેવાથી પણ મોટા સિદ્ધ બન્યા છે ૮ સહસ્ત્ર નામ બરાબર રામ નામ છે એવો સદાશિવે પાર્વતિને બોધ કર્યો છે ૯ સતિએ પોતાનુ કહ્યુ માન્યુ જાણી સદાશીવ પ્રસન્ન થયા અને સ્ત્રીઓમા ઉત્તમ એવા પાર્વતીને પોતાના શરીરના શણગાર રૂપ કર્યા. ૧૦ નામના પ્રભાવથી કાલકૂટ (વિષ) પણ અમૃત બની ગયુ છે. આ વાર્તા શ્રીમદ ભાગવત સ્કંધ (૮) મા છે.

દો—રામ નામ મણી દીપધર, જીવ [11]દેહરી દ્વાર
તુલસી ભીતર બાહરો, જો ચાહત [12]ઉજીયાર. સીયા૦

ચો—રામ એક [13]તાપસ તીય તારી, નામ કોટી ખલ કુમતી સુધારી.
[14]ભંજેઉ રામ આપ શિવ ચાપુ, ભવભય ભંજન નામ પ્રતાપુ.

* , * *

દો—સવરી ગીધ સુસેવકન, સુગતિ દીન્હ રઘુનાથ
નામ ઉધારે અમિત ખલ, વેદ વિદિત ગુણ ગાથ,

ચો—રામ[15]સુકંઠ વિભીષણ દોઉ, રાખે શરણ જાન સબ કોઉ
નામ અનેક ગરીબ નીવાજે, લોક વેદ વર બીરદ વીરાજે.

* - , ,

દો—[16]બ્રહ્મ રામ તે નામ બડ, વરદાયક વરદાન.
રામ ચરિત કોટીમહઁ, લીય મહેશ જીય જાન

ચો—નામ પ્રભાવ શંભુ અવિનાશી,[17]સાજ અમંગલ મંગલરાશી.
શુક શનકાદિ સિદ્ધ મુની યોગી, નામપ્રસાદ બ્રહ્મસુખભોગી,
નારદ જાનેઉ નામપ્રતાપૂ. [18] જગપ્રિય હરીહી હરિપ્રીય આપૂ
નામ જપત પ્રભુકીન પ્રસાદ, ભક્ત શિરોમણી ભયે પ્રહલાદ[19]
[20]ધ્રુવ સગલાની જપેઉ હરિ નામૂ, પાયઉ અચલ અનુપમ ઠામૂ.
સુમિરી પવનસુત પાવન નામૂ, અપને વશ કરી રાખેઉ રામુ.
અપર અજામીલ ગજ ગણિકાઉ, ભયે મુક્ત હરિનામ પ્રભાઉ
કહૌં કહાં લગિ નામ બડાઇ, રામ ન શકે નામ ગુણ ગાઇ.

દો—[21]રામ નામકો કલ્પતરૂ કલી કલ્યાણ નીવાસ
જો સુમિરત ભય ભાગતે તુલસી તુલસી દાસ

* * , *

૧૧ જીવનો ઉમરો ૧૨ પ્રકાશ–જ્ઞાન, ૧૩ ગોતમની સ્ત્રી અહલ્યા ૧૪ રામચંદ્રે સદાશિવનુ ધનુષ્ય ભાગ્યુ અને રામના નામે તો ઘણા ભક્તોનુ ભવ ભય રૂપી ધનુષ્ય ભાગી નાખ્યુ ૧૫ સુગ્રિવ ૧૬ વરદેનારા સદાશિવ જેવાને પણ વરદાન દેનાર નામ, નિર્ગુણ બ્રહ્મ અને સગુણ બ્રહ્મરૂપ રામના કરતા પણ રામનુ નામ મોટુ છે જેનામને શતકોટી રામાયણમાથી અમુલ્યગણીને સિવે ઉપાડી લીધુ છે ૧૭ ખોપરીની માળા, સાપ વીગેરે આ અમંગળ સાજ પણ મંગળ રૂપ બન્યા છે ૧૮ જગતના આત્મારૂપ વિષ્ણુ અને વિષ્ણુના પ્યારા નારદ ૧૯ પ્રહ્લાદ માત્ર નામજ જાણતા હતા. (તે કથા શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તમ સ્કંધમા છે) ૨૦ ધ્રુવ રીસાઇને (વૈરાગ્યથી નહી] પ્રભુને ભજવા નીકળ્યા હતા. તોપણ તેમને અવિચળ ઠામ મળ્યુ ૨૧ કળીયુગમા કલ્યાણના ધામરૂપ રામ નામ છે અને તે કલ્પ વૃક્ષ છે જેને ભજવાથી ભય ભાગે છે દૃષ્ટાંત તુળસી તે સાધારણ હતા તેમાથી મોટા તુળસીદાસ બની ગયા.

ચો—વેદ પુરાણ સંત મત એહુ, સકલ સુકૃત ફલ રામ સનેહુ
ધ્યાન પ્રથમ યુગ [22]મખયુગ દૂજે, દ્વાપર [23]પરિતોષીત પ્રભુ પૂજે.
[24]કલી કેવલ મલ મૂલ મલીના, પાપ પયોનિધિ જન મન મીના
નામ કામ તરૂ કાલ કરાલા, સુમીરત શમન સકલ [25]જગજાલા
રામ નામ કલિ [26]અભિમત દાતા, હિત પરલોક લોક પિતુ માતા
[27]નહિ કલિ કર્મ ન ભક્તિ વિવેકુ, રામ નામ અવલંબન એકુ
દો—[28]રામ નામ નર-કેશરી, કનક કશીપુ કલી કાલ
જાપક જન પ્રહ્લાદ જીમી, પાલહિ દલ સુર સાલ.

પારવતીનો શંશય પ્રસંગ.

ચો—એક વાર ત્રેતા યુગમાંહી, શંભુ ગયે [1]કુંભજ ઋષિ પાહીં
સંગ સતિ જગજનનિ ભવાની, પૂજે ઋષિ અખિલેશ્વર જાની
રામ કથા [1]મુનીવર્ય બખાની, સુની મહેશ પરમ સુખ માની
ઋષિ પૂછા હરિ ભકિત સુહાઈ, કહી શંભુ અધિકારી પાઇ
કહત સુનત રઘુપતિ ગુણ ગાથા, કછુ દિન તહાં રહે [2]ગિરિનાથા
[3]મુની સન વીદા માગ [2]ત્રિપુરારી, ચલે ભવન સંગ દક્ષકુમારી
તેહિ અવસર [4]ભંજન મહિભારા, હરિ રઘુવંશ લીન્હ અવતારા
પિતા બચન તજ રાજ ઉદાસી. દણ્ડક વન બિચરત અવીનાશી.

\+ \+ \+ \+

[5]શંભુ સમય તેહિ રામહી દેખા, ઉર ઉપજા અતિ હર્ષ બિશેખા
ભરી લોચન છબીસિંધુ નીહારી, [6]કુસમય જાન, ન કીનહુ ચિન્હારી
જય સચ્ચિદાનંદ જગપાવન, અસ કહિ ચલે, મનોજ નસાવન
ચલે જાત શિવ સતિ સમેતા, પુનિ પુનિ હર્ષીત [8]કૃપાનિકેતા.

\+ \+ \+ \+

---

૨૨ યજ્ઞ ૨૩ આઠ પ્રકારની પુજા ૨૪ કળીયુગ કેવળ મળના ઢગલાથી મલીન અને પાપનો સાગર તેમાં જીવ બાપડા માછલાં રૂપે ડચકા મારે છે તે યુગમાં નામ એજ કલ્પતરૂ છે ૨૫ જગત પ્રપંચ ૨૬ ઇચ્છેલું દેનાર ૨૭ કળીયુગમાં કર્મ ભકિત અગર વિવેક (બ્રહ્મ વિદ્યાનો પાર) બની શકે તેમ નથી માત્ર નામનોજ આધાર છે ૨૮ રામના નામ રૂપી નૃસિંહ અવતાર, કળીયુગરૂપી કનક કશીપુ (હરણ્યકશિપુ) ને મારીને નામ જપનાર પ્રહલાદ જેવા જીવને બચાવી લે છે. શ્રીમદ્‌ભાગવતમાં નામ પ્રભાવની વાતો ઘણે ઠેકાણે આવે છે. શાસ્ત્ર કહે છે કાંઇ અને આપણે વર્તીએ છીએ કાંઇ—શીયાળામાં બરફના પાણી પીઇએ છીએ અને દાત ખોઇએ છીએ, કર્મ કરવાની અગર પુજા કરવાની ના નથી. પણ પુજા ને જેમ બને તેમ સાદા રૂપમાં મકીને, પ્રભુ મહિમા જાણી, પ્રભુ નામમાં પ્રીતી કરવાની જરૂર છે. ધણી, ધણીયાણીનું નામ અને ધણીયાણી ધણીનું નામ સાંભળી, જેટલી રાજી થાય છે તેટલો આનંદ પ્રભુ નામ સાંભળતા થાય છે ? નહીં. ત્યારે તેમ કરવાની જરૂર છે.

૧ અગસ્ત્ય, ૨ સદાશિવ, ૩ મુની પાસેથી રજા, ૪ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા પ્રભુએ રઘુવંશમાં અવતાર (રામ)લીધો. પિતાનું વચન પાળવા માટે રાજ્યનો ત્યાગ કરીને ઉદાસી બની એટલે સાધુ વેષે. ૫ તે સમયે અગસ્ત્યને ત્યાંથી પાછા વળતાં સદાશીવે રામને દેખ્યા ૬ [illegible] અને તે છુપા વેશમાં રાવણને હજી મારવો છે માટે, [illegible] પણ નહીં. રૂબરૂ મળ્યા નહીં—જેથી પ્રણામ કર્યા. ૭ કામદેવને જીતનાર, ૮ કૃપાના ભંડાર.

શંભુ ગિરા પુનિ મૃષા[૯] ન હોઇ, શિવ [૧૦]સર્વજ્ઞ જાન સબ કોઇ
અસ સંશય મન ભયેઉ અપારા, હોય[૧૧] ન હૃદય પ્રબોધ પ્રચારા.

\+ + + +

છંદઃ—મુનિ ધીર યોગિ સિદ્ધ[૧૨] સતત, વિમલ મન જેહી ધ્યાવહિં
[૧૩]કહિ નેતિ નિગમ પુરાણ આગમ, જાસુ કિરતિ ગાવહિ
સોઇ રામ વ્યાપક બ્રહ્મ ભુવન, [૧૪]નિકાય પતિ માયા ધનિ
અવતરેઉ અપને ભક્ત હિત, [૧૫]નિજ તંત્ર નિત રઘુકુલ મ ે

\+ + + +

ચોઃ—હુઇ હે સોઇ જુ રામ રચ રાખા, કો કરિ તર્ક બઢાવહી શાખા
અસ કહિ લગે જપન હરિ નામા, ગઇ સતી જહાં પ્રભુ સુખધામા.

× × × ×

સતી કીન્હ સીતાકર વેષા, શીવ ઉર ભયેઉ [૧૬]વિષાદ વિશેષા
જો અબ કરૂં સતીસન પ્રીતિ, મિટૈ ભક્તિપથ હોય અનીતિ.

\+ + + +

અસ [૧૭]પણ તુમ વિન કરૈ કો આના, રામભક્ત સમરથ ભગવાના
નહિ કોઉ અસ જન્મેઉ જગમાંહીં, [૧૮]પ્રભુતા પાય જાહી મદ નાહિ

× × × ×

યદપિ મિત્ર પ્રભુ પિતુ ગુરૂ ગેહા, [૧૯]જઇએ બીન બોલે ન સદેહા.
[૨૦]તદપિ વિરોધ માન જહાં કોઇ, તહા ગયે કલ્યાણ ન હોઇ.

× × × ×

સત શંભુ [૨૧]શ્રીપતિ [૨૨]અપવાદા, સુનિય જહાં તહાં અસ મરયાદા
કાટીય તાસુ જીભ જો બસઇ, [૨૩]શ્રવણ મૂદ નહિ ચલઇ પરાઇ

\+ + + +

૯ વૃથા ૧૦ અંતરયામી ૧૧ હૃદયમા શાંતી થઇ નહી. ૧૨ હમેશાં પવિત્ર મનથી જેનુ ધ્યાન કરે છે. ૧૩ વેદ પણ જેને નેતિ નેતિ કહે છે અને પુરાણ જેની કિરતી ગાય છે. ૧૪ બ્રહ્માંડ ૧૫ જેનું તંત્ર નિત્ય છે. (સતિ) રામચંદ્રમાં શંકા લાવી રામની પરિક્ષા કરવા ગયા, તે વખતે સદાશીવ બોલ્યા કે 'પ્રભુની મરજી હશે તેમ થશે') ૧૬ દુ.ખ. ૧૭ ટેક ૧૮ ઐશ્વર્ય–સુખ મળ્યા પછી ૧૯ ઘર ૨૦ તોપણ જ્યાં માન અહંભાવ ૨૧ વિષ્ણુ ૨૨ નિંદા ૨૩ કાનમા આંગલી ઘાલી ત્યાથી ચાલ્યા જવુ,

સમરથકો નહિ દોષ ગુસાંઇ, [૨૪]રવિ પાવક સુરસરિકી નાંઈ

*   *   *   *

[૨૫]સુરસરી જલકૃત વારૂણિ જાના, કબહુ ન સંત કરહિં તેહિ પાના
[૨૬]સુરસરી મિલે સો પાવન કૈસે, [૨૭]ઇશ અનીશહિ અન્તર તૈસે.

*   *   *   *

[૨૮]જન્મ કોટિ લગિ રગર હુમારી, વરૌં શંભુ નતુ રહૌં કુમારી
[૨૯]તજૌં ન નારદ કર ઉપદેશૂ, આપ કહેં શત વારમહેશૂ
[૩૦]મેંપા પરાં કહાં જગદમ્બા, તુમ ગૃહ ગવનહુ ભયેઉ વિલમ્બા
દેખ પ્રેમ બોલે મુનિ જ્ઞાની, જય જય જય જગદંબ ભવાની.

*   *   *   *

[૩૧] ગુરૂકે બચન પ્રતિતિ ન જેહિ, સ્વપ્નેહુ સુખ શાંતી નહિ તેહિ

રામ જન્મ

ચૌં—[૧]ભયે પ્રગટ કૃપાલા, દીન દયાલા, કૌશલ્યા હિતકારી,
હર્ષિત[૨] મહતારી, મુનિ[૩] મનહારી, અદ્ભૂત રૂપ નિહારી ।
[૪]લોચન અભિરામા, [૫]તનુ ઘનશ્યામા, [૬]નિજ [૭]આયુધ ભુજ ચારી,
[૮]ભૂષણ વનમાલા, [૯]નયન [૧૦]વિશાલા, [૧૧]શોભા સીંધુ [૧૨]ખરારી ॥ ૧
[૧૩]કહ-દુહું કર જોરી, અસ્તુતિ તોરી, કિહિ બિધિ કરૌં [૧૪]અનતા
[૧૫]માયા ગુણ જ્ઞાના,-તીત [૧૬]અમાના, વેદ પુરાણ ભનંતા.[૧૭]
કરૂણા ગુણસાગર, સબ ગુણ [૧૮]આગર, જિહિ ગાવહિં શ્રુતિ સંતા
[૨૦]સો મમહિત લાગી, [૨૧]જન અનુરાગી, પ્રગટ ભયે [૨૨]શ્રીકતા ॥ ૨
[૨૩]બ્રહ્માણ્ડનિકાયા, નિર્મિત માયા, રોમ રોમ પ્રતિ વેદ કહૈ
મમ ઉર સો વાસી, યહ ઉપહાસી, સુનત ધીર મતિ થિર ન રહૈ

---

૨૪ સૂર્ય, અગ્નિ અને ગંગાજી માફક ૨૫ ગગાના જળથી દારૂ બનાવ્યો છે એમ જાણ્યા પછી પણ સત તેનો ઉપયોગ કરે નહી—પાન કરે નહી, ૨૬ તેજ મદિરા ગગાના ધોધમાં મળે, તો પાવન થઇ જાય છે તેનુ સૌ પાન કરે છે (બીજા પદમા તેનું દ્રષ્ટાત છે)

૨૭ જીવ ઇશ્વરના અશથી બન્યો છે તો પણ તે ઇશ્વર કહેવાય નહી, જીવ જ્ઞાન વૈરાગ અને વિવેક આદિ સાધનથી ઇશ્વરમા લવલીન રહે, તો તેજ જીવ પરમાત્મા અગર મહાત્મા ગણાય છે (સતિ દક્ષના યજ્ઞમાં દેહત્યાગ કર્યા પછી હિમાલયને ત્યાં અ-વતર્યા અને પાર્વતી અગર શૈલકુમારી એવાં નામ ધારણ કર્યાં. ત્યા નારદ મુનીએ પૂર્વ જન્મની વાતો કરી સદાશીવને વરવા ભલામણ કરી .તે કામસિદ્ધ કરવા માટે સતિ તપ કરવા લાગ્યાં. તે વખતે સપ્ત રૂષિઓ સતિની પરિક્ષા કરવા માટે સતિ પાસે પધાર્યાં અને સદા શીવના અવગુણ બતાવીને, સતિનું મન ડોલાવવા લાગ્યા. તે વખતે સતિ બોલે છે

૨૮ કરોડો જન્મ ધારણ કરૂ પણ શંકરનેજ વરવાનો નિશ્ચય છે અને અગર ન વરી શકું તો કુવારી રહીશ, ખુલાસો—આટલા માટેજ સ્ત્રીઓ ગૌરીનું પુજન કરે છે, બીજો અવતાર થાય તો પણ બીજો પુરૂષ મારા અંગને સ્પર્શ કરે નહીં એવા દ્રઢ સંકલ્પનું આ ચિત્ર છે. હીંદની ઘણી સતીઓએ મરવા વખતે પ્રભુ પાસે એવીજ માગણી કરી છે. તે ગૌરવ યાદ કરીએ ત્યારે આંખમાં જળ આવી જાય એવું છે.

૨૯ સતિએ નારદને ગુરૂ માન્યા છે માટે કહે છે કે સદાશીવ આવીને સો વાર કહે તો પણ નારદનો (સદાશીવને વરવાનો) ઉપદેશ તજીશ નહી.

૩૦ સતિએ સપ્ત ૠષિઓને કહ્યું કે હું તમને પગે લાગીને કહુ છુ કે આપ અહીંથી પધારો, આપને (નકામુ) મોડુ થશે—એટલે હુ તમારી વાત માનવાની નથી.

૩૧ સદગુરૂના વચનમા જેને વિશ્વાસ નથી તેને સ્વપ્નામાં પણ સુખ અને વિજય હોય નહીં. આ ગહન વિષય છે તે સબંધી આ પુસ્તકમા આગળ (૭૭) મા પાના ઉપર વિશેષ ખુલાશો થયો છે.

૧ રામે નાનુ સ્વરૂપ ધારણ કર્યા પહેલાં કૌશલ્યાજીને ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે દર્શન દીધા તે આ પ્રસગ છે) ૨ મા (૩) મુનીના મન હરવા વાળી મૂર્તિ. ૪ આંખને આનંદ આપવા વાળી ૫ શરીર ૬ પોતાના ૭ શખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મ ૮ શણગારમાં તુલસીની માળા ૯ આંખ ૧૦ મોટી ૧૧ શોભાના સમુદ્ર ૧૨ ખર—અરી=ખર નામ ના દૈત્યના અરિ (દુશ્મન) ૧૩ કૌશલ્યા બે હાથ જોડીને સ્તુતિ કરે છે ૧૪ અન્ત વિનાના અમર ૧૫ માયાના ગુણ તથા ઇંદ્રિઓ સબધી જ્ઞાનથી અતિત ૧૬ માન રહિત ૧૭ કહે છે ૧૮ ભંડાર ૧૯ વેદ ૨૦ તે મારા હીત માટે ૨૧ ભક્ત વત્સલ ૨૨ લક્ષ્મીપતિ ૨૩ વેદ કહે છે કે માયાએ બનાવેલા બ્રહ્માંડ આપને રૂવાડે રૂવાડે છે એવા આપ મારા ગર્ભમાં વસ્યા તે વાત આશ્ચર્ય જનક છે તે સાભળતા ધીરજ (મતી) સ્થીર રહેતી નથી.

ઉપજા જબ જ્ઞાના, પ્રભુ [24]મુસકાના, ચરિત બહુત બિધિ કિન્હ ચહૈ
કહિ કથા સુહાઈ, માત[25]બુઝાઈ, જિહિ પ્રકાર સુત પ્રેમ લહૈ
માતા પુનિ બોલી, સો મતિ[26] ડોલી, તજહુ તાત યહ રૂપા
કીજૈ શિશુ લીલા, અતિ પ્રિય શીલા, યહ સુખ પરમ અનૂપા
[27]સુનિ બચન સુજાના, રોદન ઠાના, હોય બાલક સુર ભૂપા
યહ ચરિત જે ગાવહિં, હરિપદ પાવહિં, તે ન પરહિં [28]ભવકૂપા

દો:—[29]વિપ્ર ધેનુ સુર સંત હિત, લીન્હ મનુજ અવતાર
નિજ ઇચ્છા નિર્મિત તનુ, માયા ગુણ ગોપાર.

ચો:—સુનિ [30]શીશુ રૂદન [31]પરમ પ્રિય બાની, [32]સંભ્રમ ચલી આઇ સબ રાની
હર્ષિત જહં તહં [33]ધાઇ દાસી, આનંદ મગન સકલ પુરવાસી
દશરથ પુત્ર જન્મ સુનિ કાના, માનહુ [34]બ્રહ્માનંદ સમાના
પરમ પ્રેમ મન [35]પુલક શરીરા, [36]ચાહત ઉઠન કરત મતિ ધીરા
[37]જાકર નામ સુનત શુભ હોઈ, મોરે ગૃહ આવા પ્રભુ સોઈ
પરમાનંદ પુરી મન રાજા, કહા બુલાય બજાવહુ બાજા
ગુરૂ વશિષ્ટ કહ ગયેઉ[38] હંકારા, આયે દ્વિજન સહિત નૃપદ્વારા
અનુપમ બાલક દેખી ન જાઈ, રૂપ રાશિ ગુણ [39]કહિ ન સિરાઈ

\+ + × + +

ચો:—[40]વૃંદ વૃંદ મિલિ ચલી [41]લુગાઇ, સહજ શૃંગાર કિયે ઉઠી ધાઈ
કનક[42] કલશ [43]મંગલ ભરી થારા, ગાવત પૈઠહિ [44]ભૂપ દુઆરા
કરિ આરતી [45]નિછાવરિ કરહીં, વાર વાર [46]શિશુ ચરણન પરહી

× × × × ×

---

૨૪ હસ્યા—એટલે—' હજી મારે ઘણીલીલા કરવી છે' એવું સુચવ્યું ૨૫ સમજાવ્યા ૨૬ મતિ ફરી—આથી વૈરાગ્યને બોલ્યા ૨૭ આ વચન સાંભળીને બાળરૂપે બની રડવા લાગ્યા ૨૮ સંસારરૂપી કુવા ૨૯ બ્રાહ્મણ, ગાય, દેવ તથા સંતોના કલ્યાણ માટે (પ્રભુએ) મનુષ્ય અવતાર લીધો છે. દેહાદિકના સંબંધથી રહિત છતાં, પોતાની ઇચ્છાથી દેહ ધારણ કર્યો છે. આપણો દેહ કર્મે કરીને થાય છે તેમ આમાં નથી, ૩૦ બાળક ૩૧ રાણીના ઘરમાં બાળકનું રૂદન સાંભળી પ્રીય લાગે છે.

૩૨ જોવા બેઠાં લેવા ચાલી નીકળ્યાં—શણગાર સજવા રહ્યાં નહીં ૩૩ બધાંમળીને આવ્યાં દોડી ૩૪ મોટામાં મોટો લાભ બ્રહ્માનંદ ૩૫ રૂવાંડાં ઉભાં થયાં ૩૬ ચાંહ ચાંડવીમાં ૩૭ જેનું ૩૮ તેડું ૩૯ કહી શકાય નહી ૪૦ ટોળેટોળાં ૪૧ સ્ત્રીઓ ૪૨ [સોનાનાં] લોટા ૪૩ મુ-ખ્યની સામગ્રીથી ભરેલા ટાટ ૪૪ ભુપના દરવાજામાં ૪૫ ઓવારણાં ૪૬ બાળક રામ.

વિશ્વામીત્ર રામ દર્શન.

દો ——ઇહિ [૧]વિધિ કરત [૨]મનોરથ, જાત ન લાગી બાર
[૩]કરિ મજ્જન સરયુ [૪]સલિલ, ગયે ભૂપ દરબાર

ચો.——[૫]મુની આગમન સુના જબ રાજા, મિલન ગએઉ લે વિપ્ર સમાજા
કરી દંડવત મુનિહિ[૬] સન્માની, નિજ આસન બેઠારે આની
ચરણુ પખારિ કીન્હ અતિ પૂજા, મોસમ આજ ધન્ય નહિ [૭]દૂજા
વિવિધ ભાતિ ભોજન કરવાવા, મુનિવર હ્રદય હર્ષ અતિ પાવા
પુનિ ચરણુન મેલે [૮]સુત ચારી, રામ દેખી મુનિ[૯]વિરતિ બિસારી
[૧૦]ભયે મગન દેખત મુખ શોભા, જનુ ચકોર પૂરણુ શશિ લોભ
[૧૧]તબ મન હર્ષિ બચન કહ રાઉ, મુની અસ કૃપા કીન્હ નહિ કાઉ
કિહિ કારણુ આગમન તુમ્હારા કહહુ સો કરત ન લાવહુ [૧૨]વારા
અસુર સમૂહ સતાવહિ મોહી, મે [૧૩]યાચન આએઉ નૃપ તોહી[૧૪]
[૧૫]અનુજ સમેત દેહુ રઘુનાથા, નિશિચર વધ મે હોવ [૧૬]સનાથા.

દો —દેહુ ભૂપ મન હર્ષિતહિ, તજહુ મોહ અજ્ઞાન
ધર્મ સુયશ નૃપ તુમકહ,[૧૭] ઇનકહ અતિ કલ્યાન

ચો ——સુની રાજા અતિ [૧૮] અપ્રિય બાની, [૧૯]હ્રદય કમ્પ મુખ દ્યુતિ કુમલાની
[૨૦]ચોથેપન પાયઉ સુત ચારી, વિપ્ર વચન નહિ કહેઉ બિચારી
માંગહુ ભુમિ ધેનુ ધન કોષા, સર્વસ દેઉ આજ તજી રોષા
દેહ પ્રાણુતે પ્રિય કછુ નાહી, સોઉ મુનિ દેહુ [૨૧]નિમિષ એકમાંહી
સબ સુત પ્રિય મોહિ [૨૨]પ્રાણુકી નાઇ, રામ દેત નહિં બને ગુસાઇ
[૨૩]કહ નિશિચર અતિ ઘોર કઠોરા, કહા સુંદર સૂત પરમ કિશોરા
સુની નૃપ ગીરા પ્રેમ[૨૪] રસ સાની, હ્રદય હર્ષ માના [૨૫]મુનિ જ્ઞાની
તબ વસિષ્ઠ બહુ વિધિ સમુઝાવા, નૃપ[૨૬] સ દેહ નાશકહૈં પાવા

---

૧ પ્રકાર ૨ વિચાર ૩ સ્નાન વિધિ કરીને ૪ જળ ૫ મુનિ [વિશ્વામીત્ર] ના આવવાના સમાચાર જ્યારે રાજાએ સાભળ્યા, ત્યારે બ્રાહ્મણોના મંડળ સહિત સામે પધાર્યા ૬ સત્કાર કરીને. ૭ બીજો ૮ ચાર પુત્રો ૯ વૈરાગ્ય ૧૦ જેમ ચકોર પુનમના ચંદ્ર સામે જોયાજ કરે તેવા પ્રેમથી રામનુ મુખ જોઇ ખુશી થયા ૧૧ પછી મનમા હર્ષ પામીને રાજા બોલ્યા કે હે મુની ! આવી (વિના બોલાવ્યે પધારવાની] કૃપા કોઇ વખત કરી નથી ૧૨ વખત ૧૩ યાચવા ૧૪ આપની પાસે ૧૫ લક્ષમણુ સહિત ૧૬ ભય મટી જાય, ૧૭ રામ લક્ષ્મણુનું પણુ કલ્યાણુ થશે એટલે તેમને બેના ચાર કરીને (પરણાવીને) પાછા મોકલીશ ૧૮ રામના વિયોગની ૧૯ છાતી ધડકવા લાગી મુખ કરમાઇ ગયુ ૨૦ ઘડપણુમાં ૨૧ પળમા ૨૨ પ્રાણુ સમાન ૨૩ ક્યાં અતિ કઠોર દૈત્યો, અને ક્યા મારા સુંદર કીશોર વયના પુત્રો ૨૪ પ્રેમ રસથી ટપકતી ૨૫ વિશ્વામીત્ર ૨૬ રાજાનો પુત્ર ભાવ ૨૭ સારી રીતે શીખામણુ આપી ૨૮ હે મુનિ ! આ બે પુત્રો મારા પ્રાણુના આધાર છે હવે તમે તેના પિતા થઇને સભાળ રાખજો.

આતે આદર દોઉ તનય બુલાયે, હૃદય લાય બહુ [27]ભાંતિ સિખાયે
[28]મેરે પ્રાણનાથ સૂત દોઉ, તુમ મુનિ પિતા આન નહિ કોઉ,

—•—

રામનું જનકપુરમાં આગમન.

ચોઃ—દેખિ [1]અનૂપ એક અંબરાઇ, [2]સબ સુવાસ સબ ભાંનિ સુહાઇ
[3]કૌશીક કહાઉ મોર મન માના, ઇહા રહિય રઘુવીર સુજાના
[4]ભલહિં નાથ કહિ કૃપાનિકેતા, ઉતરે તહ મુનિ વૃંદ સમેતા
વિશ્વામિત્ર મહામુનિ આયે, સમાચાર [5]મિથિલા પતિપાયે

દોઃ—સંગ [6]સચિવ શુચિ [7]ભૂરિ ભટ, [8]ભુસુરવર [9]ગુરૂ જાતિ
ચલે મિલન[10] મુનિ નાયકહિ,[11] મુદિત રાઉ ભલી ભાંતિ

ચોઃ—કીન્હ પ્રણામ[12]ધરણિ ધરિ માથા, દીન્હ આશીશ મુદિત મુનિનાથા
વિપ્ર વૃંદ સબ સાદર વંદે, જાનિ ભાગ્ય બડ રાઉ આનંદે
કુશલ પ્રશ્ન કહિ બારહિબારા, વિશ્વામિત્ર નૃપહિ બેઠારા
તેહિ અવસર આયે [13]દોઉ ભાઇ, ગયે રહે દેખન [14]ફુલવાઇ
શ્યામ ગૌર મૃદુ[15] વયશ કિશોરા, [16]લોચન સુખદ વિશ્વ ચિત ચોરા
ઉઠે સકલ જબ રઘુપતિ આયે, વિશ્વામીત્ર [17]નિકટ બેઠારે
ભયે સબ સુખિ દેખી દોઉ ભ્રાતા, [18]વારિ વિલોચન [19]પુલકિત ગાત્ર
[20]મુરતિ મધુર મનોહર દેખી, ભયઉ વિદેહ વિદેહ વિશેખી

દો.—પ્રેમ મગનમન જાનિ નૃપ, કરિ વિવેક અતિ ધીર
[21]બોલઉ મુની પદ નાઇ શીર. ગદ્દ ગદ્દ ગીરા ગંભીર

ચો.—કહહુ નાથ સુન્દર દોઉ બાલક, મુનિકુલ [22]તિલક કિ નૃપકુલ પાલક
[23]બ્રહ્મ જો નીગમ નેતિ કહિ ગાવા, [24]ઉભય વેશ ધરી સો કિં આવા

---

૧ સુંદર આંબાવાડી ૨ યોગ્ય સગવડવાળી ૩ વિશ્વામીત્ર ૪ કૃપાના ભંડાર એવા રામચ-ન્દ્રજીએ હા પાડવાથી, વિશ્વામિત્ર પોતાના મંડળ સહિત ઉતર્યા, ૫ જનકરાજા ૬ પવિત્રમંત્રીઓ ૭ ઘણા યોદ્ધા ૮ ઉત્તમ ઉત્તમ બ્રાહ્મણો ૯ વડીલો ૧૦ મુનીનાયક એવા વિશ્વામિત્રને ૧૧ ઘણાજ આનંદયુક્ત ૧૨ ઘણાજ નીચા નમીને (રાજા જનક જ્યારે મળવા આવ્યા તે વખતે રામ લક્ષ્મણ પુષ્પ માટે બાગમા ગયા હતા. જનકના બેઠા પછી તેઓ પાછા આવ્યા) ૧૩ રામ લક્ષ્મણ ૧૪ ફુલવાડી ૧૫ વય-ઉમર ૧૬ આંખને આનંદ આપે એવું રૂપ ૧૭ નજદીક ૧૮ આંખમા પ્રેમના જળ ૧૯ પ્રેમથી રોમાંચ ખડા થયા ૨૦ હે સતિ ! આવી મનોહર મુરતિ દેખીને વિદેહ (જીવનમુક્ત) કહેવાતો જનક ખરેખર વિદેહ બન્યો એટલે દેહનું ભાન ભુલી ગયો ૨૧ મુનિના ચરણમાં પગે લાગીને ગદ્દ ગદ્દ વાણીથી જનક બોલ્યો ૨૨ શણગાર ૨૩ પરમાત્મા ૨૪ બે વેશ ધરીને.

[૨૫]યે પ્રિય સબહિ જહાં લગિ પ્રાની, [૨૬]મનમુસકાહિ રામસુનિ બાની
[૨૭] રઘુકુલમણિ દશરથ કે જાયે, મમહિત લાગિ નરેશ પઠાએ

દો.—રામલખણુ દોઉ બંધુવર, રૂપ શીલ બલ ધામ,
[૨૮]મખ રાખઉ સબ સાખિ જગ, જીતિ અસુર સંગ્રામ

ચો.—મુનિ તવ ચરણુ દેખી કહરાઉ, કહિ ન શકૌ નિજ પુણ્ય ર[૯]પ્રભાઉ

\+ + + + +

[૩૦]કરિ પૂજા સબ વિધિ સેવકાઈ, ગયઉ રાઉ ગૃહ વિદા કરાઈ

પરશુરામ આગમન.

ચો—[૧]ખરભર દેખિ [૨]વિકલ નરનારી, સબ મિલિ દેહિ મહીપન[૩]ગારી
તેહિ અવસર સુની શીવધનુભંગા, [૪]આયે ભૃગુકુલ કમલ પતંગા
દેખી મહીપ સકલ [૫]સકુચાને, બાજ ઝપટ જનુ લવા લુકાને
ગૌર શરીર [૬]ભુતિ ભલી ભ્રાજા,[૭]ભાલ વિશાલ ત્રિપુણ્ડ વિરાજા
શીશ જટા [૮]શશિ વદન સુહાવા [૯]રિસવશ કછુક અરૂણુ હૈ આવા
ભ્રકુટિ કુટિલ નયન રિસ રાતે,[૧૦] સહજહિં ચિતવત મનહુ રિસાતે
[૧૧]વૃશભકંધ ઉર બાહુ વિશાલા, [૧૨]ચારૂ જનેઉ માલ મૃગશાલા
[૧૩]કટિ મુનિવસન તૂણુ દુઇ બાંધે, ધનુશર કર કુઠાર કલ કાંધે

દો:—[૧૪]સન્ત વેશ કરણી કઠિન, વરૂણિ ન જાય સ્વરૂપ
ધરિ મુનિ તનુજનુ વીર રસ, આયે જહાં સબ ભૂપ.

ચો.—દેખત ભ્રગુપતિ વેશ[૧૫] કરાલા, ઉઠે સકલ ભય વિકલ [૧૬]ભુપાલા
પિતુ સમેત કહિ કહિ નીજ નામા, લગે કરન સબ દંડ પ્રણામા.
[૧૭]જેહિ સ્વભાવ ચીતવહી હિત જાનિ, સો જાને જનુ આયુ ખુટાની

---

૨૫ આ સંસારમાં સઘળા પ્રાણીઓને સર્વથી જે પ્રિય છે, તે આ (રામ) છે એટલે રામ પરમાત્માનો અવતાર છે અને પરમાત્મા વિનાના શરીરો શબ જેવા છે. વિદ્યારણ્ય સ્વામી વેદાંત પંચદશીમાં કહે છે કે—"વિત્તાત્ પુત્રઃ પ્રિયઃ, પુત્રાત્ પિંડ પિંડાત્તથે દ્રિયમ્' ઇંદ્રિયાચ્ચ પ્રિય પ્રાણુ:, પ્રાણુાદાત્મા પરઃ પ્રિય !' અર્થ—ધનથી પુત્ર વ્હાલા લાગે છે, પુત્રથી શરીર વ્હાલું લાગે છે શરીરથી ઇંદ્રીયો પ્રિય, ઇંદ્રિયોથી પ્રાણુ વ્હાલા છે, પ્રાણુથી આત્મા પ્રિય છે. ૨૬ આ સાંભળીને રામ હસ્યા—વિશ્વામિત્રને સાનથી સમજાવ્યા કે—હજી મારે ઘણા ચારિત્ર કરવાના' છે તે પહેલાં તમે મારૂં પરમાત્માપણું કયાં જાહેર કરો છો? આ ઇશારતથી વિશ્વામિત્ર સમજી ગયા અને બોલ્યા કે—૨૭"આ બેઉ બાળક તો રઘુકુળના મણીરૂપ રાજા દશરથના પુત્રો છે અને મારા હિત માટે (યજ્ઞની રક્ષા કરવા માટે) દશરથે મારી સાથે મોકલ્યા હતા,

૨૮ તેઓએ મખ (યજ્ઞ) ની રક્ષા કરી તે વાત જગતમા પ્રસિદ્ધ થઇ છે ૨૯ પ્રતાપ ૩૦ સબ વિધિ—જે જોઇએ તે તમામ ચીજ માટે ગોઠવણ કરીને પૂજા કરી.

૧ ખળભળી ૨ ચિંતાતુર ૩ ગાળો (જ્યારે રામે ધનુષ્ય ભાગ્યુ ત્યારે જેઓ ધનુષ્ય ભાંગી શક્યા નથી તેઓ લડવા ઉભા થયા-સીતાનું હરણ કરવા તૈયાર થયા. તે વખતે તે હોડીઆરૂ સમાવી દેવા માટે, પ્રભુ પ્રેરણાથી પરશુરામ ત્યાં પધાર્યા. ઉંદર જેવા દ્વેષી રાજાઓ ધમાધમ કરતા હતા, પણ પરશુરામ રૂપી બિલાડી આવતાં, ઉદર ગભરાયા ધમાધમને પડી મુકીને નાસવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા સામાનો વિજય જોઇને પેટ કુટવુ, એ દુર્જનનો સ્વભાવ છે ૪ ભૃગુકુળ—બ્રાહ્મણ કુળરૂપી કમળના વનને ખીલવનાર પતંગ (સૂર્ય) જેવા પરશુરામ પધાર્યા. ૫ બાજને જોઇને જેમ ચકલા છુપાવે તેમ પરશુરામને જોઇ (અદેખા) રાજાઓ ગભરાયા. ૬ ભવ્ય દેખાવ ૭ મોટુ ભાલ (કપાળ). ૮ ચંદ્ર સરખા ગૌર શરીરવાળા ૯ રીસને લીધે રાતાં થયા છે જેના લોચન તે પરશુરામ, પોતાના ગુરૂનુ ધનુષ્ય ભાંગનારને શિક્ષા કરવા પધાર્યા છે. એ લીલાનું આ ચીત્ર છે, માટે આંખો લાલ થઇ છે) ૧૦ જરા નામ લઇએ તો લડી પડે એવા ૧૧ મોટાં ખભાવાળા તથા છાતી અને હાથ જેના મોટા છે એવા ૧૨ સુંદર જનોઇ, માળા તથા મૃગચર્મવાળા ૧૩ કેડે વલ્કલ બાંધ્યું હતું. તે ઉપર બે તુણ (ભાથા) બાંધ્યા હતા તથા હાથમાં ધનુષ્યબાણ અને ખાંધે કલ (વિકાળ) કુઠાર (કુહાડો) રાખ્યો હતો ૧૪ શાંતનો વેશ અને કઠણ કરણીવાળા, જેના સ્વરૂપનું વર્ણન ન કરી શકાય એવા, તથા જાણે સાક્ષાત વીરરસ મુનિનો દેહ ધરીને આવ્યો હોય તેવા પરશુરામ જનકના મંડપમા પધાર્યા. ૧૫ વિકરાળ ૧૬ રાજાઓ (પોતાના બાપનું નામ લઇ લઇને પ્રણામ કરવા લાગ્યા એટલે અમારા બાપને આપે દયા કરી બચાવ્યા છે, તેના અમો પુત્ર છઇએ, માટે હવે મારશો નહી, એમ રાજાઓ પરશુરામને સુચવે છે.) ૧૭ પોતાના સ્નેહી જાણીને પણ સહેજ સ્વભાવથી જેના સામું પરશુરામ જોતા હતા, તે તો એમજ સમજતો હતો કે નક્કી મોત આવ્યુ

[૧૮]જનક બહોાર આય શીરનાવા, સીય બુલાય પ્રણામ કરાવા
આશિષ દીન્હ સખી હરખાની, નિજ સમાજ લઇ ગઇ સયાની
[૧૯]વિશ્વામિત્ર મીલે પુનિ આઇ, પદ સરોજ મેલે દોઉ ભાઇ
રામ લષણ દશરથકે ઢોટા, [૨૦]દીન આશીશ જાની ભલિ જોટા
[૨૧]રામહિ ચિતૈ રહે થકી લોચન, રૂપ અપાર માર મદ મોચન

દો:—[૨૨]બહુરિ વિલોકી વિદેહસન, કહહુ કહાં અતિ ભીર
પૂછત જાન અજાન જિમી, વ્યાપેઉ કોપ શરીર

ચૌ:—સમાચાર કહિ જનક સુનાયે, જેહિ કારણ [૨૩]મહીપ સબ આયે
સુનત વચન[૨૪] ફીર અનત નિહારે, દેખે ચાપ ખંડ મહીડારે
અતિ રિસ બોલે વચન કઠોરા, કહુ [૨૫]જડ જનક ધનુષ કેહી તોરા
વેગી દેખાઉ મૂઢ [૨૬]નતુ આજુ, ઉલટો મહિ જહાં લગી તવ રાજુ
અતિ ડર ઉતર દેત નૃપ નાહિ, [૨૭]કુટિલ ભૂપ હરખે મનમાંહિ,

---

૧૮ જનકરાજા પણ ગભરાયા અને સીતાને બોલાવી (આશીર્વાદ માટે) પરશુરામને પગે લગાડયા ૧૯ પછી વિશ્વામિત્ર આવી પરશુરામને મળ્યા અને રામ તથા લક્ષ્મણ બેઉને પરશુરામના ચરણુમાં મુક્યા. ૨૦ પુત્રો ૨૧ કામદેવના મદને પણ તોડી નાખે એવુ રામનુ રૂપ જોઇને, પરશુરામના નેત્રો રામ સામેજ ચોટી ગયા આ વિવેકમા–પરશુરામે કોણે ધનુષ્ય તોડયુ તે સવાલ હજી પુછ્યો નથી હવે તે-સવાલ વિદેહ (જનક રાજા) ને અજાણ્યા થઇને પુછે છે ૨૨ પછી ક્રોધે ભરાયેલા પરશુરામે જનક રાજાને અજાણ્યા થઇને પુછ્યુ કે હે જનક ! આ ભીડ શી છે.' ૨૩ રાજાઓ ૨૪ ફરીને બીજી તરફ જોતા પૃથ્વી ઉપર પડેલા ધનુષ્યના ટુકડા દેખ્યા ૨૫ મુર્ખ ૨૬ નહીં તો આજે જ્યા સુધી તારૂ રાજ છે ત્યા સુધીની પૃથ્વી ઉલટી નાખુ—સમુદ્રમા બોળીદઉં ૨૭ જનકને ગભરાયેલો જોઇ અદેખા રાજાઓ હરખ્યા. સજ્જનને દુઃખ જોઈ દુર્જનો ખુશી થાય એ સ્વભાવીક છે.

પરશુરામ લક્ષમણુ સંવાદ.

ચૌ — [1]નાથ શંભુ ધનુ ભંજન હારા, હોઇહૈ કોઇ એકદાસ તુમ્હારા
આયસુ કહા કહિય કિન મોહી, સુનિ રિસાય બોલે મુનિકોહી[2]
સેવક સો જો કરૈ સેવકાઇ, [3]અરિ કરની કરિ કરિય લરાઇ
સુનહુ રામ જેહિ શિવ ધનુ તોરા, [4]સહસબાહુ સમ સો રીપુ મોરા
[5]સો બીલગાય વિહાઇ સમાજા, નતુ મારેઉ જહેંલગી સબરાજા
સુનિ મુનિ બચન [6]લખણુ મુસકાને, બોલે પરશુધરહિ અપમાને
બહુ ધનુહી તોરેઉ લરિકાઇ, કબહુ ન અસ રિસ કિન્હ ગુસાઇ
યહિ ધનુપર મમતા કેહિ હેત, સુનિ રિસાય કહ ભૃગુકુલ કેતૂ

\+ \+ \+ \+

ધનુષ્ય કોણે ભાગ્યુ તે સવાલનો જવાબ જનક વીગેરે કોઇએ ન આપ્યો, ત્યારે વિશ્વામીત્રની આજ્ઞાથી રામ પરશુરામ સામે આવી બોલ્યા કે ૧ હે નાથ ! સદાશિવનુ ધનુષ્ય ભાગનાર તમારા દાસમાનો કોઇ એક હશેજ શી આજ્ઞા છે' આપ મને કેમ કહેતા નથી ? ૨ ક્રોધી ૩ દુશમનનુ કામ કરે તો લડાઇ થાય ૪ સહસ્રાર્જુન (શ્રીમદ્‌ભાગવત નવમોસ્કંધ) સરખો–જેવો દુશ્મન ૫ તેને આ રાજ સમાજથી છુટા પાડીને ઉભા રાખો. (રામે દાસ કહ્યા તો પણુ પરશુરામ સમજ્યા નથી તાત્પર્ય—કે ભૃગુઋષિની—તમારી જેણે લાતો ખાધી છે, તે તમારા દાસ આ કામ કરી શકે છે, ૬ લક્ષ્મણુ હસ્યા અને મશ્કરી કરીને પરશુરામ સામે બોલ્યા, 'હે મુનિ ' લરિકાઇ એટલે બાલપણામા આવા તો ઘણા, ધનુષ્યો મે તોડી નાખ્યા હતા, પણુ આવી રીસ કદી કરી નથી (એકવીસવાર નિક્ષત્રિય પૃથ્વી કર્યા પછી મરણુ પામેલા યોદ્ધાઓના ધનુષ્યનો ઢગલો થયો હતો તે જોઇ પૃથ્વી તથા શેષ નારાયણુ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, "જ્યા સુધી આ ધનુષ્યો છે ત્યા સુધીમા કોઇ વાપરનાર પેદા થયા તો તોફાન મચાવશે, માટે ધનુષ્યોનો નાશ કરવાની જરૂર છે" આવો વિચાર કરી પૃથ્વી બ્રાહ્મણી બન્યા અને શેષનાગ તેના પુત્ર બન્યા, પછી પરશુરામના આશ્રમમાં આવ્યા તે વખતે બાળક રૂપે ઘણા ધનુષ્યો ભાગી નાખ્યા હતા, તે શેષનાગ અહી લક્ષ્મણુ છે ૭ ત્યારે આ ધનુષ્ય ઉપર આટલીબધી મમતા શામાટે રાખો છો તે સાભળી રીસ કરી પરશુરામ બોલ્યા કે (આ સદાશીવના ધનુષ્યને હે બાળક ? સાધારણુ ધનુષ્ય જેવુ તુ ગણે છે ! તુ સભાળીને બોલતો નથી માટે ક્યા વસનો છો).

લખણુ કહા હસી હમરે જાના, સુનહુ દેવ સબ ધનુષ સમાના
કો [૮]ક્ષતિ લાભ જીર્ણ ધનુ તોરે, [૯]દેખા રામ નયેકે ભોરે
છુવત ટુટ રઘુપતિહિ ન દોષુ, મુનિ બિનુ કાજ કરિય કત રોષુ
[૧૦]બોલે ચિતય પરશુકી ઓરા, રે શઠ સુનેસિ સ્વભાવ ન મોરા
બાલક જાની બધૌં નહિં તોહિ, કેવલ મુની જડ જાનેસિ મોહી
બાલ બ્રહ્મચારી અતિ કોહિ, વિશ્વવિદિત ક્ષત્રિય કુલ દ્રોહી
ભુજબળ ભુમિ ભૂપ બીનુ કિન્હી, વિપુલવાર મહિ દેવન દીન્હી
સહસ બાહુ ભુજ છેદન હારા, પરશુવિલોકી મહિપ કુમારા

× × × ×

[૧૧]બીહસિ લખણુ બોલે મૃદુ વાની, અહો મુનીશ મહાભટ [૧૨]માની
પુનિ પુનિ મોહિ દીખાવ કુઠારા, ચહત ઉડાવન[૧૩] ફુકી પહારા
ઇહા [૧૪]કુમ્હડ વતિયા કોઉ નાહિ, જો તર્જનિ દેખત મરી જાહિ
[૧૫]દેખિ કુઠાર શરાસન બાના, મૈ કછુ કહા સહિત અભિમાના
[૧૬]ભૃગુકુળ સમજ જનેઉ વીલોકી, જો કછુ કહો સહો રિસ રોકી
[૧૭]સુર મહિસુર હરિજન અરૂ ગાઇ, હમરે કુળ ઇનપર ન શુરાઇ
[૧૮]વધે પાપ અપકીરતિ હારે, મારતહુ પૈ પરિઅ તુમ્હારે
[૧૯]કોટિ કુલિશ સમ વચન તુમ્હારા, વૃથા ધરહુ ધનુબાણ કુઠારા

× × × ×

[૨૦]કહે લખણુ મુનિ શીલ તુમ્હારા, કોનહિ જાન વિદિત સંસારા
માતા પિતાહિ ઉરૂણુ ભયે નીકે, ગુરૂ રૂણુ રહા શોચ બડ જીકે
[૨૨]સો જનુ હમરે માથે કાઢા, દિન ચલિ ગયે વ્યાજ બડુ બાઢા
[૨૩]અબ આનિય વ્યવહારિયા બોલી, તુરત દેઉ મૈ થૈલી ખોલી.

× × × ×

૮ હાની ૯ રામ તો તે ધનુષને નવુ જાણીને ચકાશી જોતા હતા, ત્યાં તો તેને છુવન (અડકતાંજ) તુટી ગયું તેમાં રામનો દોષ નથી. ૧૦ આ સાંભળી કુહાડા સામું જોઇને એટલે કુહાડો બતાવીને પરશુરામ બોલ્યા કે " હે લક્ષ્મણ તને મારા સ્વભાવની પણ ખબર નથી ? બાળક જાણીને તારો હું વધ કરતો નથી (તુ વારંવાર મને મહારાજ કહે છે તો) તું મને કેવળ બ્રાહ્મણજ જાણે છે. (હું કોણ છુ તે સાંભળ), હું બાળબ્રહ્મચારી છું અને ક્ષત્રિય કુળનો કટ્ટો દુશ્મન છું તે વાતને આખુ જગત જાણે છે, આ બાહુબળથી પૃથ્વીને રાજા વિનાની કરી નાખી અને કેટલીક વાર પૃથ્વી દેવન (બ્રાહ્મણોને) આપી છે. હું સહસ્ત્ર બાહુને મારનાર છઉં. હે નૃપ બાળક ! આ મારો કુહાડો તો જો ૧૧ હસીને ૧૨ અભીમાની

ફૂંક ફુંકથી પહાડ ઉડાવવા માગો છો. ૧૪ કોળાની ઝાડની ટોચ પર જેને ટચલી આંગળી અડ- કવાથી મરડાઈ જાય છે તેવા અમે નથી. ૧૫ તમારા હાથમાં કુહાડો અને બાણ વિગેરે જોઈને આપને અભીમાનથી એ વચન કહ્યા છે, બાકી તો ૧૬ બ્રાહ્મણ સમજી એટલે આપના ડાબા ખભા ઉપર જનોઈ છે, તે જોઈ આપ કહો છો તે રીસ મેલીને સહુ છું ૧૭ દેવના અહિસુર (બ્રાહ્મણ) હરીના જન અને ગાય એઓના ઉપર શુરાઈ (બળજોર) કરવાની અમારા કુળની રીત નથી ૧૮ આપને મારવાથી અપકીર્તિ પણ થાય માટે આપનાથી હાર્યા છઈએ અને આપ મારો તો પણ તમારા પગમાં પડીએ ૧૯ આપના વચનો કરોડ કુલીશ (વજ્ર) સમાન છે. માટે ધનુષ્ય બાણ કુહાડો વીગેરેનો વૃથા (નકામે) ભાર ઉપાડો છો

(આ સાંભળી પરશુરામે, ખીજાઈને વિશ્વામીત્રને કહ્યું કે 'તમારું મોં આવે છે નહીં તો આ બાળકને મારી નાખું' એટલે લક્ષ્મણ બોલ્યા) ૨૦ હે મુનિ! તમારા શીલ આ સંસારમાં પ્રખ્યાત છે તે કોણ જાણતું નથી! ૨૧ તમે માતપિતાના દેવાથી મુક્ત થયા છો પણ ગુરુનું દેવું બાકી છે. [પરશુરામ પોતાના ગુરુ સદાશીવ પાસે ભણી ઉતર્યા ત્યારે ગુરુને ગુરુ દક્ષણા લેવા કહ્યું. મહાશિવે ના પાડી પણ પરશુરામે હઠ કરી ત્યારે ગુરૂ બોલ્યા કે "ત્યારે એમ હોય તો મારી માથાનો મેર કરવા માટે શેષ નારાયણનો મણી લાવજે આ માગણી હજી પરશુરામ આપી શક્યા નથી તેની વાત કરે છે) ૨૨ તેના ઘણા દિવસ આવ્યા ગયા છે માટે વળી વ્યાજ થયું હશે તે અમારે આપવાનું હોય એવું જણાય છે. ૨૩ એમ હોય તો તમારા વ્યવહારીયા (લેણદારો) ને બોલાવો, થેલી ખોલીને તુરત આપી દઉં (પરશુરામ ખીજાયા પણ રામ વચમાં પડયા).

રામ બચન સુનિ કછુક [24]જુડાને, કહિ કછુ લછણુ બહુરિ મુસુકાને
[25]હુઁસત દેખિ નખ શિખ રિસ બ્યાપી, રામ તાર ભ્રાતા બડ પાપી
[26]ગૌર શરીર શ્યામ મનમાહિ, કાલકૂટ મુખ પયમુખ નાહિ
[27]સહજ ટેઢ અનુહરે ન તેહિ, નીચ મીચ સમ લખૈ ન મોહી,

દો —લષણુ કહેઉ હસિ સુનહુ મુનિ, ક્રોધ પાપકર મૂળ
જેહિ વશ જન [28]અનુચિત કરહિ, [29]ચરાહ વિશ્વ પ્રતિકૂળ

ચો.—મૈં તુમ્હાર અનુચર મુનિરાયા, પરિહરિ કોપ કરિય અબ દાયા
[30]ટુટ ચાપ નહિ જુરહિ રિસાને, બૈઠિય હોઈહઁ પાઁઉ પિરાને
જો અતિ પ્રિય તો કરિય ઉપાઇ, [31]જોરિય કોઉ બડ ગુણી બુલાઇ
[32]બોલત લષણુહિ જનક ડરાહી, મષ્ટ કરહુ અનુચીત ભલ નાહી
થરથર કાપહિ પુર નરનારી, છોટકુમાર [33]ખોટ બડ ભારી
ભ્રગુપતિ મુનિ સુનિ નિર્ભય બાની, [34]રિસ તનુ જરૈ હોય બલ હાની
[35]દેખ જનક હઠ બાલક એહૂ, કીન્હ ચહત જડ યમપુર ગેહુ
[36]વેગિ કરહુ કિન આખિન ઓટા, દેખત છોડ ખોટ નૃપ ઢોટા,
બિહુઁસે લષણુ કહા મુની પાંહિ, [37]મુદીય આખ કતહુઁ કોઉ નાહિ

*   *   *

[38]વિપ્ર વશકી અસ પ્રભુતાઇ, અભય હોય જો તુમહિ ડરાઇ,
[39]સુનિ મૃદુ ગૂઢ વચન રઘુપતિકે, ઉઘરે પટલ પરશુધરમતિકે.
[40]રામ રમાપતિ કર ધનુ લેહુ, ખેચહુ ચાપ મિટૈ સન્દેહુ
દેત ચાપ આપહિ ચઢી ગયેઉ, પરશુરામ મન વિસ્મય ભયેઉ,

---

૨૪ શાંત થયા પણ લક્ષ્મણકાંઇક બોલીને હસ્યા ૨૫ લક્ષ્મણને હસતા જોઇને પરશુરામને નખથી શીખા (ચોટલી) સુધી રીસ લાગી, અને બોલ્યા કે હે રામ ' તારો ભાઇ બહુ પાપી છે ૨૬ (લક્ષ્મણનું) શરીર ગૌર છે પણ હૃદય કાળુ મેશ જેવુ છે તેના મુખમા ઝેરજછે પણ [દુધ] નથી, ૨૭ સ્વભાવથીજ તે (લક્ષ્મણ) વાંકો છે અને તારૂ કહ્યુ, માનતો નહી હોય, પણ હુ કે જે મૃત્યુ સમાન છુ તેને પણ તે નીચ ઓળખતો નથી ૨૮ ગેરવ્યાજબી ૨૯ જગતથી ઉલટો ચાલે છે ૩૦ તુટેલુ ચાપ રીસાવાથી સંધાશે નહી—(આખુ નહી બને)બેસી જાઓ, આપના પગ દુખશે ૩૧ કોઇ ગુણી (ડહ્યા) ને બોલાવીને ચાપને આખુ કરાવો. ૩૨ આ વાતો સાભળી જનક ગભરાયા અને લક્ષ્મણને કહ્યુ "ચુપ રહો, વધારે બોલવાથી સારૂ ફળ નહી મળે" ૩૩ અપલક્ષણ ૩૪ રીસથી પરશુરામનુ શરીર બળવા લાગ્યુ અને બળની હાની થઇ (પરશુરામ જનકને કહે છે કે) ૩૫ હે જનક ! આ બાળકનો હઠ તો જો, તેને યમપુર જવાની ઇચ્છા છે ૩૬ તેને એકદમ મારી આખેથી ઓટા [દૂર] કરો. તે કુમાર દેખાય છે નાનો પણ બહુજ અપલક્ષણવાળો છે [આ સાભળીને લક્ષ્મણ હસીને બોલ્યા કે] ૩૭ હે મુની ! (જો હુ તમને નજરે ન ગમતો હોઉ તો, રાજા જનક મને અહીથી દુર ખસેડે તે કરતા) આપજ આપની આખ બંધ કરી લો તો કાંઇ દેખાશે નહી. [આ સાભળી પરશુરામની રીસ વધી. રામ વચમા પડયા—મૃદુ વાણીથી મનાવીને કહ્યુ કે "બ્રાહ્મણ સિવાય રઘુકુળને કોઇ ડરાવનાર નથી તથા) ૩૮ હે વિપ્રવર ! આપનાથી જે ડરે તે અભય થઇ જાય એવી બ્રાહ્મણોના વંશની પ્રભુતા [મોટાઇ] છે (આપને રીજવે તે સૌને રીજવે)"૩૯ હે સતિ ! આ કોમળ અને ગુઢાર્થ વાળી રામની વાણી સાભળીને પરશુરામને જાગૃતિ આવી ૪૦ હે ! લક્ષ્મીના પતિ ! આ ધનુષ્ય લ્યો અને ખેચીને ચઢાવો એટલે મારા સંદેહ મટે ધનુષ્ય ચડાવવાથી ખાત્રી થઇ કે આ રામચંદ્રજી, સાધારણ માણસ નથી પણ પ્રભુનો અવતાર છે.

પુત્રવંતી કોણ

[1]પુત્રવતી યુવતી જગ સોઈ, [2]રઘુવર ભક્ત જાસુ સુત હોઈ
નતરૂ વાંઝ ભલિ વાદિ વિયાની, રામ વિમુખ સુતતે હિતહાની

પરમ ધર્મ.

(લક્ષ્મણ કેવટ સંવાદ)

બોલે લખણ [1]મધુર મૃદુ બાની, જ્ઞાન વિરાગ ભક્તિ રસ સાની
[2]કાહુ ન કોઉ સુખદુખકર દાતા, નિજ કૃત કર્મ ભોગ સબ ભ્રાતા
યોગ વિયોગ ભોગ [4]ભલ [5]મંદા, હિત અનહિત [6]મધ્યમ [7]ભ્રમ ફંદા
જન્મ મરણુ જહાં લગિ [8]જગ જાલ, સંપત્તિ વિપત્તિ કર્મ અરૂ કાલુ
[9]ધરણિ ધામ ધન પુર પરિવારૂ, સ્વર્ગ નર્ક જહા લગિ વ્યવહારૂ
[10]દેખિય સુનિય ગુનિય મનમાંહી, માયાકૃત પરમારથ નાહી
દો —[11]સ્વપ્ને હોઇ ભિખારિ નૃપ, રંક નાક પતિ હોઇ,
જાગે લાભ ન હાનિ કછું. તિમિ પ્રપંચ જિયજોય.
ચો—અસ વિચારી નહિ કિજીયરોષુ, [12]કાહુહિ વાદિ ન દેઇય દોષુ
[13]મોહ નિશા સબ સોવનિહારા, દેખહિ સ્વપ્ન અનેક પ્રકારા
[14]યહિ જગ યામિની જાગહિ યોગી, પરમારથી પ્રપંચ વિયોગી
[15]જાનીય તબહિં જીવ જગ જાગા, જબ સબ વિષય વિલાસ વિરાગા
[16]હોય વિવેક મોહ ભ્રમ ભાગા, તબ રઘુનાથ ચરણ અનુરાગા
[17]સખા પરમ પરમારથ એહુ, મન ક્રમ વચન. રામપદ નેહુ

---

૧ જેનો પુત્ર રામનો ભક્ત થાય તે સ્ત્રીજ પુત્ર વતી મણાય છે. ૨ નહીતો વાંઝ-ણીજ સારી છે, કારણ કે રામથી વિમુખ પુત્રથી હાની છે.

(રામ વનવાસ નીકળ્યા પછી ગંગાને કાંઠે શૃંગબેર નામના પુરની પાસે આવ્યા, ત્યાંના ગુહ (નિષાદ) રાજાએ અરદાસ કરી. રાત્રે રામ તથા સીતા પૃથ્વી ઉપર સુતા છે લક્ષ્મણ તથા નિષાદ હાથમાં ધનુષ બાણ લઇ ચોકી કરવા બેઠા છે, ત્યાં નિષાદે કહ્યું કે "હે લક્ષ્મણ ! કૈકેયીએ આ કામ ઘણુંજ ખોટુ કર્યું છે વીગેરે" ત્યારે લક્ષ્મણ બોલ્યા કે) ૧ મીઠી તથા નરમ રસથી ભરેલી. ૨ કોઇ કોઇને સુખદુ:ખ આપનાર નથી, પોતાના કરેલા કર્મ ભોગવે છે. ૪ સારૂ ૫ નરસુ ૬ મધ્યમ સ્થીતિ ૭ ભ્રાંતિના ફંદ રૂપ છે ૮ જગત્‌નો પ્રપંચ. ૯ પૃથ્વી, ૧૦ નજરે જોઇએ. સાંભળીએ તથા મનમાં જે જે વિચાર થાય તે તમામ મોહનું મળ છે (તેમાંથી મોહ પેદા થાય છે) બાકી તેમાં કોઇપણ પ્રકારનો

પરમારથ નથી ૧૧ સ્વપ્નામા રાજા ભીખારી થાય અને ભીખારી નાકપતિ (ઇંદ્ર) થાય છે. પણ જાગ્યા પછી તેમાથી લાભ અગર હાની મળતી નથી તેવોજ આ સંસારનો પ્રપંચ સમજી લેવો. ૧૨ મિથ્યા. ૧૩ મોહ રૂપી રાત્રીમાં સૌ જીવો સુઇ રહેનારા છે. અને તે મોહ રૂપી નીદ્રામા અનેક પ્રકારના ચીતારો નજર આગળ ખડા થાય છે (૧૪) આ સંસાર રૂપી રાત્રીમાં યોગી લોકો જાગે છે—એટલે કરવાનુ કરી લે છે, કારણ કે તેઓ પરમ અર્થ રૂપ સ્વસ્વરૂપનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે તથા પ્રપંચથી દુર રહે છે ભગવદ્ ગીતા. અ ૨ શ્લોક ૬૯.

યા નિશા સર્વ ભૂતાનામ્, તસ્યા જાગતિ સંયમી,
યસ્યા જાગ્રતિ ભુતાનિ.સા નિશા પશ્યતો મુનેઃ ।।

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે હે અર્જુન—આ સંસારરૂપી રાત્રી છે તેમા સયમ પાળનારા યોગીઓ જાગે છે, અને જેમા આ જગત્ જાગે છે તે તત્વને શોધનારા મુનીઓની રાત્રી છે. ભાવાર્થ—જેટલો અજવાળામા અને અંધારામા ભેદ છે તેટલો સંસારમા ગચ્યા પચ્યા જીવોમા અને મુમુક્ષુઓ અગર જ્ઞાનીઓમા ભેદ છે. એટલે એકની દિશા ઉત્તર ત્યારે બીજાની દિશા દક્ષિણ. સંસારીઓ પાંચ વિષયમા આનંદ માની બેઠા છે ત્યારે મુમુક્ષુઓ અગર જ્ઞાનીઓ પાંચ વિષયનો ત્યાગ કરવાની ભલામણ કરે છે હવે સંયમી, ત્યાગી મુમુક્ષુઓ અગર જ્ઞાનીનો ખુલાસો કરે છે. [૧૫] જ્યારે વિષય અને વિલાસમાથી મન પાછુ વળે છે ત્યારે તે જીવ જાગ્યા ગણાય છે—એટલે તે સાચા સન્યાસી અગર સાચા મહાત્મા ગણાય છે. અહી આપણે 'ત્યાગ' શબ્દના ખુલાસો કરવાની જરૂર છે અત્યારે આખો મીચીને વાત કરનાર કેટલાક એમજ બોલે છે કે "બાવાનુ અગર ત્યાગીઓનુ એટલે ભગવા અગર ધોળાં વસ્ત્ર પહેરીને ઘરમાથી બહાર નીકળ્યા છે તેમનુજ કલ્યાણ થાય, અને તેનોજ ઉપદેશ ખરો ભગવાવાળા મોટી દાઢી વાળા અગર જટાવાળા હોય, તેજ સિદ્ધો" વળી તેમા એ હરદ્વાર અગર હરદ્વારની પેલી મેરનુ જો તેઓ નામ લે, તો તેઓ સર્વજ્ઞ-ગણાય છે. પછી તે ગમે તે જાતનો હોય, ગમે તેવા આચરણ પાળતો હોય-ડાકડમાક રાખે, તો મોટા મહાત્મા ગણાય છે. આનુ પોગળ બહુ ચાલે છે આ વિષયમા થોડો પ્રકાશ પાડવા પહેલાં મારે આપને કહેવુ જોઇએ, કે હુ ગૃહસ્થાશ્રમી છુ, માટે આમ કહુ છુ એમ નથી. આપની પાસે જે વિચારો જણાવુ છુ તે ઉપર જરા વિચાર કરી જોજો ખાત્રી થાય તો ગ્રહણ કરજો

૧ પ્રથમ દેવલોકોનો ઇતિહાસ તપાસીએ—તો વિષ્ણુને લક્ષ્મી, સદાશિવને પાર્વતી, બ્રહ્માને બ્રહ્માણી, ઇંદ્રને ઇંદ્રાણી એટલે તમામ ગૃહસ્થી હતા. ૨ ઋષિઓનો જમાનો તપાસીએ—તો યાજ્ઞવલ્કયને બે સ્ત્રી, વસિષ્ઠ, વેદવ્યાસ, પારાશર, ભૃગુ, અગસ્ત્ય આદિ સમર્થ વિદ્વાનો પણ ગૃહસ્થી હતા. ૩ જે રાજાઓનાં નામ અમર રહી ગયા છે તેમના વૃતાંત તપાસીએ—તો હરીશ્ચંદ્ર, અમરીશ પ્રહલાદ, ધ્રુવ, દશરથ, જનક પૃથુ, અને પાંડવો આદિ સમર્થ રાજાઓ ગૃહસ્થી હતા. ૪ આચાર્યોના ઇતિહાસ તપાસીએ તો શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય સિવાય આચાર્ય મહાપ્રભુજી વલ્લભાચાર્ય, રામાનુજાચાર્ય, વડોદરાવાળા નરસિંહાચાર્ય વિગેરે ઘણા ગૃહસ્થી હતા ૫. પ્રભુના ઘણા લાડીલા ભક્તોના જીવન તરફ નજર કરીએ તો—ચોખામેળ, રોહીદાસ, નરસીહ મહેતા, મીરા, તુકારામ, કરમા, સેના, કબીર, નામદેવ આદિ

સમર્થ ભક્તો ગૃહસ્થી હતા. ૬ પુસ્તકો સામુ જોઇએ તો પણ શ્રીમદ્ ભાગવત મહાભારત આદિ ઘણા ગ્રન્થોના કર્તા વેદ વ્યાસ ગૃહસ્થી હતા. યોગવશીષ્ઠના કહેનાર વસિષ્ઠ અને સાંભળનાર શ્રીરામ પણ ગૃહસ્થી હતા. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના કહેનાર શ્રીકૃષ્ણ તથા સાંભળનાર અર્જુન પણ ગૃહસ્થી હતા. શુકદેવજીના ગુરૂ જનક અને જનકના ગુરૂ યાજ્ઞવલ્ક્ય પણ ગૃહસ્થી હતા.

અત્યારે કોઇ બાવા, સાધુ, સન્યાસી અગર બ્રહ્મચારી, ત્યાગના બણગાં ફુકતા હોય, તો તેમને પુછી જોજો કે—ઉપર બતાવેલા ગૃહસ્થોએ જે કામ કર્યાં છે, તેમાથી એક રજ ભાર તમે કરી શક્યા છો ? અગર કરવાની હીમત છે ? ત્યાગ વિના કેઇના નામ અમર રહેતા નથી તે વાત તો જગપ્રસિદ્ધ છે ત્યારે ઉપર જણાવેલા ગૃહસ્થીઓએ કેવા પ્રકારનો ત્યાગ પાળ્યો હશે, તે સમજો તો ત્યાગનુ ખરૂ રૂપ સમજાય.

ત્યાગ બે પ્રકારનો છે એક અંતરનો ત્યાગ અને બીજો બહારનો ત્યાગ. ઉપર જણાવેલાં તમામ ગૃહસ્થીઓ જે ડંકો માર્યો છે, તે ભલે ગૃહસ્થી હતા, પણ અંતરનો ત્યાગ હતો. તેઓને ઘર બાર, સ્ત્રી પુત્રાદિક તથા ધન પણ હતા, છતા અંતરથી તેઓ વિરક્ત હતા. શ્રીમન્ વલ્લભાચાર્યજી આચાર્યપદ ધારણ કર્યાં પછી પરણ્યા હતા. અને તે પછી તેમને બાળગોપાળ થયા હતા, તેમણે પોતાના ઉપદેશ ગ્રન્થોમા કર્મ સન્યાસના કરતા વૃતિ સન્યાસને ઉત્તમ ગણ્યો છે ઘરબારનો ત્યાગ કરી, બાવા સાધુ અગર સન્યાસી અગર બ્રહ્મચારી બનેલા જીવોએ, પ્રથમ તો મધુગરી માગીને ખાવી જોઇએ લાલા બાબુ જેવો ચાર કરોડનો આસામી સાધુ બન્યો ત્યારે મધુગરી માગીને ખાતો હતો ચાતુર માસ સિવાય કોઇ ઠેકાણે એક બે દીવસથી વધારે રહી શકાય નહિ. સ્ત્રી તથા ધનનો સંગ કરનાર ગમે તેવો સન્યાસી, ત્યાગી, બાવો, સાધુ અગર બ્રહ્મચારી હોય, તો તેના નામ ઉપર લાલ શાહીની ચોકડી મારવી. તેનો ત્યાગ, તેની વિદ્વતા અગર તેના ઠાઠથી જરાએ ગભરાવું નહિ અત્યારે તો કહેવાય ત્યારે ત્યાગી, અને પૈસા ટકા ભેળા કરે છે, ભેળા કરીને પોતાના પૂર્વાશ્રમના સગાને ખવરાવે છે, અગર તેને સાથે રાખે છે તેવા ત્યાગીને ધર્મના દુષણ રૂપ ગણવા હવે આપ આ (૧૫) નો અર્થ બરાબર સમજ્યા હશો આ લેખ બરાબર સમજજો આ સંતોની નિંદા નથી, માત્ર પાખંડની નીંદા કરી છે. જેને પ્રભુ સિવાય કોઇના ઉપર નહીં દાવા (શાહ અગર હક) તેનુ નામ ખરા બાવા. મહાત્મા સરણુદાસજી, તથા જાનકીદાસ જેવા ત્યાગી મળે તો સેવજો—એ નમુના સાથે મેળવતા ન મળે, તે ત્યાગીને બાંગેલા વહાણ જેવા ગણીને તજી દેજોજી. તેમની પાસે કાંઇ સિદ્ધિ હોય તો તેથી પણ લલચાઇ જશો નહીં; કારણકે સિદ્ધી મોક્ષને આપનાર નથી સાધુ થઇને પોષણ માટે જગતને ભાર રૂપ થવું, તથા ' ત્યાગીથી સંસારીને કેમ નમાય ' એવા અભીમાનમા પેસવુ, તે કરતાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહો, કમાઓ, ખાઓપીઓ, ને પૈસા હોય તો હાથ જોડીને વાપરો પ્રભુ તમારી સહાય કરશે. આ વિષયમાં આ પુસ્તકના ૮૧ તથા ૮૨ પાના વાચવા જેવા છે. (૧૬) જ્યારે પુરા શોક્ય વિવેકથી, મોહ તથા ભ્રાંતિ મટી જાય, ત્યારે રામચંદ્રજીના ચરણમાં પ્રેમ થાય છે (૧૭) તે સમ્યક ! મનથી. કાયાથી, તથા વાણીથી રામચંદ્રજીના ચરણારવિંદમાં પ્રેમ થાય, એજ ખરેખરૂં શરણાગતપણું છે.

૫

કેવટ આખ્યાન

ચો:—જાસુ વિયોગ વિકલ પશુ એસે, પ્રજા માતુપિતુ જીવહિ કૈસે
[૨]વર વસ રામ સુમંત [૩]પઠાયે, [૪]સુરસરિ તીર [૫]આપુ ચલિ આયે
[૬]માંગી નાવ ન કેવટ આના, કહેઉ તુમાર મરમ મે જાના
[૭]ચરણ કમલરજ કહેં સબ કહઇ, માનુષ કરન મુરી કછુ અહઇ
[૮]છૂઅત શિલા ભઇ નારિ સુહાઇ, [૯]પાહન તે ન કાઠ કઠિનાઇ
[૧૦]તરનીહુ મુનિ ઘરની હુઇ જાઇ, વાટ પરે મોરી નાવ ઉડાઇ
[૧૧]યહિ પ્રતિ પાંલઉ સબ પરિવારૂ, નહિં જાનૌં કછુ ઔર કબારૂ
જો પ્રભુ અવશિ [૧૨]પારંગા ચહહુ, [૧૩]મોહિપદ પદ્મ પખારન કહહૂ

છં.—પદ પદ્મ ધોઇ ચઢાઇ શીશ, [૧૪]ન નાથ ઉતરાઇ ચહો
[૧૫]મોહિ રામ રાઉરિ આની દશરથ, શપથ સબ સાચી કહો
[૧૬]વરૂ તીર મારહિ લછણુપેં, જબ લગ ન પાંવ પખારિ હોં
તબ લગી ન તુલસીદાસ નાથ કૃપાલુ, પાર ઉતારી હું

દો.—[૧૭]સુની કેવટકે વૈન, પ્રેમ લપેટે અટપટે
[૧૮]વિહંસે કરૂણા ઐન, ચિતે જાનકી લષણુ સન

ચો:—[૧૯]કૃપા સિંધુ બોલે મુસકાઇ, સોઇ કરહુ જેહિ નાવ ન જાહિ
વેગ આનિ જલ પાવ પખારૂં, હોત વિલમ્બ ઉતારહુ પારૂં
[૨૦]જાસુ નામ સુમિરત એક વારા, ઉતરહિ નર ભવસિંધુ અપારા
સો કૃપાલુ કેવટહિ નિહોરા, જેહિ જગ કિયે તિહુ પગહુતે થોરા
[૨૧]પદનખ નીરખ દેવ સરી હરખી, સુનિ પ્રભુ વચન મોહમતિ કરતિ
[૨૨]કેવટ રામ રજાયસુ પાવા, પાનિ કઠઉતા ભર લે આવા
[૨૩]વર્ષિં સુમન સુર સકલ સિહાહીં. યહિસમ પુણ્યપુંજ કોઉ નાહિ
અતિ આનંદ ઉમગિ અનુરાગા, ચરણુ સરોજ પખારન લાગા

દો.—[૨૪]પદ પખારી જલ પાન કરી, આપ સહિત પરિવાર
[૨૫]પિતર પાર કરિ પ્રભુહિ પુનિ, મુદિત ગયઉ લે પાર

શ્રી રામચંદ્રને ગંગા સુધી પહોચાડવા રાજા દશરથે સુમંતને રથ લઇ મોકલ્યો હતો. સુમંતે સમજાવતા છતા રામ સિતા અગર લક્ષ્મણુ કોઇ પાછા ન વળ્યાં, ત્યારે તેણે રથ પાછો વાળ્યો—તે રથના અશ્વ પણુ વિકળ—ખીન્ન થઇ ગયા [૧] જેના ત્યાગથી (૨) જેમતેમ કરીને (૩) પાછો વાળ્યો. [૪] ગંગા (૫) રામ લક્ષ્મણુ તથા સીતા [૬] કેવટ પાસે નાવડુ માંગ્યુ પણુ તે લાવ્યો નહી અને બોલ્યો કે તમારો ભેદ હું જાણું છુ. (૭) આપના ચરણુ કમળરજ સંબંધી એવું કહેવાય છે કે—તે મનુષ્ય બનાવવાની જડી બુટ્ટી છે. (૮) આપના ચરણુરજ છુવત [અડકતા] શીલા (પથર) ની સ્ત્રી [અહલ્યા] બની ગઇ. [૯] તો પથરથી કાઠ (લાકડાની હોડી) કેમ કઠણુ હોઇ શકે.! (૧૦)

તરણુકિ એટલે નાવડું. પથ્થરની અહલ્યા બની જાય તો મારૂં નાવડું સ્ત્રી થઇ જાય એમાં શી નવાઈ? (૧૧) તે નાવડાના પ્રતાપથી તો હું મો પરીવારને પાળુ છું. બીજો કાંઇ કમાઉ [ધંધો] જાણુતો નથી [૧૨] સામે કાંઠે [૧૩] તો મને આપના પગ ધોવાનુ કહો. (૧૪) ઉતરામણુ ભાડુ મારે જોઇતુ નથી અહી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે હું આ ગગાનો કેવટીયો છઉ, અને હે નાથ ! આપ ભવસાગરના કેવટીયા છો વાંઇજો વાઇનની હજામત મફત કરે, સુતાર સુતારનુ કામ કરે, સોની સોનીનું કામ કરે, તેમ હું આપને ગગા ઉતારૂ. તેનુ ભાડુ ન લઉ અને આપ મને ભવસાગર ઉતારો તેનું ભાડુ આપ ન લેશોજી. (૧૫) મને આપ રામજીની આણુ અને દશરથના શપથ (સોગંન)થી હુ સાચુ કહું છુ કે, (૧૬) હે દયાળુ સ્વામી ! ભલે લક્ષ્મણુજી મને તીર મારે, પણુ જ્યાં સુધી આપના ચરણુ ન ધોઉ ત્યા સુધી આપને સામે તીર નહી લઇ જાઉં. (૧૭) પ્રેમથી રસબસ—કાલા બોબડા—કેવટના વચનો સાભળી (૧૮) કૃપાના ભડાર એવા રામચદ્રજી સીતાજી તથા લક્ષ્મણુ સામુ જોઇને હસ્યા. સીતાજી સામુ જોઇ હસવાનું કારણુ એ કે—તમારા પીતા જનકે તમારૂ કન્યાદાન દીધુ ત્યારે માત્ર મારા જમણા પગનો અગુઠોજ ધોયો હતો અને આ કેવટ તો મારા બેઉ પગ ધોવા માગે છે. લક્ષ્મણુ સામું જોવાનું કારણુ એટલુજ કે—તમે કાંઇ આ કેવટને ગુરૂ મત્ર આપ્યો જણાય છે.—મારા પગ ધોવાનું શીખવ્યુ જણાય છે. (૧૯) મોં મલકાવીને બોલ્યા કે તારૂ નાવ ન જાય તે પ્રમાણે તુ કર. (૨૦) જગદ્‌ગુરૂ શકર કહે કે હે મતિ ! જેનુ નામ એકવાર લેતા જીવ ભવસાગર તરી જાય છે. જેણે વામન અવતારમા પૃથ્વી ઉપર પગલાં મુકતાં, ત્રણુ પગલાથી પૃથ્વી થોડી થઇ હતી, તે દયાળુ રામચદ્ર આજ આ નાનકડી ગંગા ઉતરવા માટે કેવટને નીહોરે છે—વિનવે છે. તાત્પર્ય કે તે મનુષ્ય લીલા કરે છે. તેમા તમે ભુલાં પડશો નહીં. (૨૧) પ્રભુના ચરણુના નખ જોઇને દેવસરી (ગગા) રાજી થઇ, પણુ પ્રભુ કેવટને વીનવતા હતા, તે જોઇ ગગા પણુ મોહમા પડી—'પ્રભુ હશે કે નહીં' તેવી શકા થઇ ? (૨૨) કેવટને રામની રજા મળતા પાણીની કથરોટ ભરી લાવ્યો (૨૩) દેવ લોકો પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, અને તેમની પ્રશસા કરીને કહેવા લાગ્યા કે કેવટના જેવા કોઇના ભાગ્ય નથી. કારણુ કે યોગીઓના ધ્યાનમાં ન આવે તેવા રામના ચરણારવિંદ કેવટને ધોવા મળ્યા.

૨૪ પ્રભુના ચરણુ ધોઇ પરીવાર સહીત, આચમન લેઇને ૨૫ પિતૃનો ઉદ્ધાર કરીને.

> व्याधस्याचरणं ध्रुवस्य च वयो, विद्या गजेंद्रस्य का।
> कुब्जायाः किमु नामरूपमधिकं, किं तत्सुदाम्नो धनम्॥
> का जातिर्विदुरस्य यादवपते—रुग्रस्य किं पौरुषं।
> भक्त्या तुष्यति केवलं न तु गुणैर्, भक्तिप्रियो माधवः॥

અર્થ—ભગવાન માત્ર ભક્તિથી રાજી થાય છે, ગુણોથી રાજી થતા નથી. કારણુ કે એમ ન હોય તો—વ્યાધના એવાં ક્યાં સારાં આચરણુ હતાં ! ધ્રુવની કઇ ઉમર હતી ? હાથી કઇ વિદ્યા ભણ્યો હતો ? કુબ્જાના નામરૂપ ક્યાં સારાં હતાં ! સુદામા ક્યાં ધનવાન હતો ! વિદુર ક્યાં કુળવાન હતા ? ઉગ્રસેનમાં ક્યાં બળ હતું ?

વિવેચન—ભોડાભીલ શું ભણ્યો હતો? સબરી કયો આચાર પાળતી હતી? રોહીદાસ કઇ જાતિનો હતો! તુકારામ કઇ વેદવિધિ જાણતો હતો? પણ એટલી વાત યાદ રાખવી કે–ઘણાં જન્મના ફળ એકઠાં થાય, ત્યારેજ ભગવાનની ભક્તિ મળી શકે છે.

વાલ્મીક મેળાપ.

દોહા—શુચિ સુંદર આશ્રમ નિરખી, [1]હરખે રાજીવ નેન
[2]મુનિ રઘુવર આગમન સુનિ, આગે આયે લેન

ચો:—મુનિકહેં રામ દંડવત કીન્હા, આશીર્વાદ વિપ્રવર દીન્હા
દેખી રામ છબિ [4]નયન જુડાને, કરિ સન્માન આશ્રમહિ આને
[5]મુનિવર અતિથિ પ્રાણપ્રિય પાયે; તબમુની આસન દીયે સુહાયે
કંદમૂલ ફલ મધુર મંગાયે, સિય સૌમિત્ર રામફલ ખાયે
વાલ્મીકિ મન આનંદ ભારી, મંગલ મુરતિ નયન નિહારી
[6]તબ કર કમલ જોરિ રઘુરાઇ, બોલે વચન શ્રવણ સુખદાઇ
[7]તુમ ત્રિકાલ દર્શી મુનિ નાથા, વિશ્વ બદર જિમિ તુમ્હરે હાથા
[8]અસ કહિ પ્રભુ સબ કથા બખાની, જેહિ જેહિ ભાતિ દીન વનરાની.

*   *   *   *

[9]જગ પેખન તુમ દેખન હારે, વિધિહરિ શંભુ નચાવન હારે
[10]તેઉ ન જાનહિ મર્મ તુમ્હારા, ઔર તુમ્હહિ કો જાનન હારા
[11]સો જાને જેહિ દેહુ જનાઇ, જાનત તુમ્હે તુમહિ હોઇ જાઇ

*   *   *   *

સુનહુ રામ અબ કહૌં [12]નિકેતા, [13]બસહુ જહાં સીય લખણ સમેતા
[14]જિનકે શ્રવણ સમુદ્ર સમાના, કથા તુમ્હારિ સુભગ સરિનાના
ભરહિ નિરંતર હોહિં ન પૂરે, તિનકે હૃદય સદન તવ રૂરે

*   *   *   *

૧ કમળ સરખાં નેત્રોવાળા રામચંદ્રજી રાજી થયા. ૨ વાલ્મીક મુની રામચંદ્રને આવતા સાભળી સામે લેવા આવ્યા ૩ રામે મુનિને દંડવત પ્રણામ કર્યા અને વિપ્રવર (મુની) એ રામને આશીર્વાદ આપ્યા. ૪ મુનિના નેત્રો ઠંડાં થયાં. (૫) પ્રાણના આધાર એવા અતિથિને આવ્યા જોઇને, તેમને સુંદર આસન આપ્યા તથા [illegible]

[illegible] ફળ ચંખીને આપ્યાં, જે રામ સીતા તથા લક્ષ્મણ જન્યા (૬) પછી કમળ સરખા હાથ જોડીને જેમાં કાનનું સુખ સમાએલું છે એવા વચનો બોલ્યા, જેમાં સુખ સમાએલું છે એટલે જેમાંથી ઘણોજ ઉપદેશ મળે એવું એવુ છે—અગર પુરણ દાનના યુક્ત રામ બોલ્યા (૭) હે મુનિઓના નાથ ! આપ ત્રિકાળ દર્શી (ભુત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની વાતો જાણનાર) છો, અને આ જગત્ આપના હાથમા એક બોર જેવુ છે. એટલે જગતના તમામ ભાગને આપ જાણનાર છો (૮) આમ કહીને જે પ્રકારે કૈકેયીએ વનવાસ આપ્યો તે તમામ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો (૯) આ સંસાર કૌતક રૂપ છે અને આપ તે કૌતકને જોનાર અગર દ્રષ્ટા છો, વળી આપ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા શીવને નચાવનાર છો. (૧૦) તે પણ તમારો મર્મ (ભેદ) જાણતા નથી તો બીજા તો આપને કઇ રીતે જાણી શકે ! (૧૧) જેને આપ જણાવી દ્યો તેજ આપને જાણી શકે, અને આપને જાણે તે આપનાજ બની જાય છે. (૧૨) રહેવાનુ ધામ [૧૩] જે જગ્યાએ સીતા તથા લક્ષ્મણ સહિત વસો. [૧૪] જેના શ્રવણ (કાન) સમુદ્ર સમાન છે. જે સમુદ્રમાં તમારી કથા રૂપી સરિ (નદીઓ) નીરંતર વહે છે, છતા જે કાન પુરાતા નથી, તેમના હૃદય તે તમારા રૂડા ધામ છે.

તુલસીકૃત રામાયણમાંથી આવા ઉમદા વિચારોનું પાન કરીને, શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ઉપર ટીકા લખનાર તથા અદ્વૈત સિદ્ધિનો ગ્રન્થ લખનાર સ્વામીજી મધુસૂદનજી લખે છે કે—

आनन्दकानने काश्यां, तुलसीजंगमस्तरुः ।
कवितामञ्जरी तस्य, भक्तभ्रमरचुम्बिता ॥

અર્થ—કાશીરૂપી આનંદ આપનારાં વનમાં તુલસીદાસરૂપી જંગમ વૃક્ષ છે. તે વૃક્ષનો કવિતારૂપી મોર છે. તે મોરના રસને ભક્તરૂપી ભ્રમરો ચુશી રહ્યા છે.

[15]શીશ નમહિ સુર ગુરૂદ્વિજ દેખી, પ્રીતિ સહિત કરી વિનય વિશેખી
કર નિત કરહિં રામપદ પૂજા, રામ ભરોસ હૃદય નહિ દૂજા
ચરન રામ તીરથ ચલી જાહી, રામ વસહુ તિનકે મનમાહિ
[16]મંત્રરાજ નિત જપહી તુમ્હારા, પૂજહિં તુમહિ સહિત પરીવારા

*　　*　　*　　*

[17]તુમતે અધિક ગુરૂહિ જિય જાની, સકલ ભાવ સેવહિ સનમાનિ

×　　+　　×　　×

[18]તુમહિ છોડ ગતિ દૂસરી નાહિ,રામ બસહુ તિનકે ઉરમાહિ
[19]જનની સમ જાને પર નારિ, ધન પરાય વિષતે વિષ ભારી

×　　×　　×　　×

[20]રામ ભક્ત પ્રિય લાગહિ જેહિ, તેહિ ઉર બસહુ સહિત વૈદેહી
[21]જાતિ પાતિ ધન ધર્મ બડાઈ, પ્રિય પરિવાર સદન સમુદાઇ
સબ તજી તુમહિ રહહિ લવલાઈ, તાકે હૃદય બસહુ રઘુરાઇ

રામ વનવાસ અને સુમન્ત દશરથ મિલાપ.

સો:—[1]દેખિ સચિવ જય જીવ કહિ, કીન્હેસી દંડ પ્રણામ
　　સુનત ઉઠે વ્યાકુલ નૃપતિ, કહુ સુમંત કહાં રામ

ચો:—[2]ભુપ સુમંત લીન્હ ઉરલાઈ, બુડત કછુ અધાર જનુ પાઇ
　　સહિત સનેહ [3]નીકટ બૈઠારી, પૂછત રાઉ નયન [4]ભરી વારી
　　[5]રામ કુશલ કહ સખા સનેહિ, કહાં રઘુનાથ લખણુ વૈદેહી
　　[6]આનેહુ ફેર કિ વનહિં સિધાયે, સુનત સુમંત નયન જલ છાયે
　　[7]શોક વિકલ પુનિ પૂછ નરેશૂ, કહુ સીય રામ લખણુ સદેશૂ

---

૧૫ દેવતાઓ, ગુરૂ અને બ્રાહ્મણોને જેઇ જેનુ મસ્તક નમે છે. પ્રીતિ સહીત તેમને વિનય કરે છે. કર એટલે હાથ હાથ હમેશા, હે રામ ! તમારા ચરણની પુજા કરે છે. તથા જેને હ્દયમા રામનોજ ભરોસો છે—બીજાનો નહી, જે પગે ચાલીને આપના તીરથોમા આવે છે તેઓના હ્રદયમાં હે રામ ! તમે વસો. ૧૬ જેઓ પોતાના પરિવાર સહીત

આપના નામનો જપ કરે છે તથા આપની પુજા કરે છે. આ ઠેકાણે પરિવારનો અર્થ સ્ત્રી પુત્રાદિક ' સેવા કરતાં, દશ ઇંદ્રીયો અને અગીઆરમું મન લઇએ તો ઠીક અર્થ થાય છે [૧૭] તમારાથી પણ ગુરૂને અધીક ગણી, સકલ ભાવે સેવા કરે છે તથા માન આપે છે (તેમનાં હૃદયમા હે રામ ! આપ વસો) ૧૮ હે રામ ! તમને છોડીને જેમની બીજી ગતી નથી તથા ૧૯ પરનારીને પોતાની માતા સમાન ગણે છે અને પર દ્રવ્યને ભાગ્યમા ભારે વિષ ગણે છે ૨૦ તથા જેમને આપના ભક્ત વ્હાલા લાગે છે તેના હૃદયમાં આપ સીતા સહીત વસો ૨૧ જાતી, પાંતી (એટલે શાખ, આબરૂ) ધનની તથા ધર્મની બડાઇ, સ્ત્રી પુત્રાદિક તથા ઘરબાર તમામને તજી દઇ, તમારામા મગ્ન રહે તેમના હૃદયમાં હે રામ ! આપ વાસ કરો

રામને શ્રૃંગવેરમા મૂકી સુમન્ત (સચીવ) પાછો અયોધ્યામા આવ્યો અને રાજા દશરથને મળવા ગયો ૧ સુમન્તે દશરથને ' જય જીવ ' કહીને દંડવત પ્રણામ કર્યા, સુમન્તના આ શબ્દો સાભળીને દશરથ બે વ્યાકળા ઉઠયા અને બોલ્યા કે, હે સુમન્ત ! મ. ૨ રામ ક્યા છે, તે મને કહો ૨ રાજાએ સુમન્તને હૃદયમાં ધાલીને, જેમ ડુબતો કાઇ આધાર પામી રાજી થાય, તેમ રાજા રાજી થયા ૩ પાસે ૪ આખમા આસુ લાવીને ૫ હે પ્રીય સખા ! રામ કુશળ છે ને ? તથા રામ લક્ષમણ અને સીતા ક્યા છે તે કહો ૬ તેમને ફેરવીને પાછા લાવ્યા કે તેઓ વનમા ગયા ? આ સાભળતા સુમન્તની આંખોમા અશ્રુ આવ્યા ૭ શોકથી વીહવળ થએલા દશરથે વળી પુછયુ કે મને સીતા રામ તથા લક્ષમણનો સદેસો કહો

રામ રૂપગુણ શીલ સ્વભાઉ, સુમિરી સુમિરી ઉર [૮]શોચત રાઉ
[૯]રાજ સુનાઈ દીન્હ વનવાસુ, સુનિ મન ભયેઉ ન હર્ષ હરાસુ
સો સૂત બિછુરત ગયે ન પ્રાણા, કો પાપી બડ મોહી સમાના

દો૦—સખા રામ સિય લષણુ જહોં, તહા મોહિ પહોંચાઉ
[૧૦]ના હિત ચાહત ચલન અબ, પ્રાણ [૧૧]કહો સત ભાઉ

ચો૦—[૧૨]પુનિ પુનિ પૂછત મંત્રિહિ રાઉ, [૧૩]પ્રીતમ સુવન સંદેશ સુનાઉ
કરહુ સખા સોઇ વેગે ઉપાઉ, [૧૪]રામ લષણુ સીય નૈન દિખાઉ
સચિવ ધીર ધરિ કહ મૃદુ બાની, મહારાજ તુમ પંડિત જ્ઞાની
વીર સુધીર ધુરંધર દેવા, સાધુ સમાજ સદા તુમ સેવા
જન્મ મરણ સબ સુખ દુખ ભોગા, હાનિ લાભ પ્રિય મિલન વિયોગા
[૧૫]કાલ કર્મ વશ હોઈ ગુસાઇં, પરવશ રાત દિવસકી નાઈં
[૧૬]મુખ હર્ષહિં જડ દુખ બિલખાહિં, દોઉ સમધીર ધરહિં મન માંહિ
[૧૭]ધીરજ ધરહુ વિવેક વિચારી, છાંડિય શોચ સકલ હિતકારી,

\+ \+ x x

ચો૦—કેવટ કીન્હ બહુત સેવકાઇ, સો [૧૮]યામિની શૃંગવેર ગંવાઇ
હોત પ્રાત વટ ખીર મંગાવા, [૧૯]જટા મુકટ નીજ શીશ બનાવા
[૨૦]રામ સખા તબ નાવ મંગાઇ, પ્રીયહિ ચઢાઇ ચઢે રઘુરાઈ
[૨૧]લષણ બાણ ધનુ ધરે બનાઇ, આપુ ચઢે પ્રભુ આયસુ પાઈ
[૨૨]વિકલ વિલોકી મોહિ રઘુવિરા, બોલે મધુર વચન ધરિ ધીરા

* * * *

[૨૩]રઘુકુલ તિલક ચલે યહિ ભાંતિ, દેખેઉ ઠાઢ કુલિશ ધરિ છાતી

* * * *

સુનત સુમંત વચન નર નાહુ, [૨૪]પરેઉ ધરણિ ઉર દારૂણ દાહુ
[૨૫]તલફત વિકલ મોહમન માપા, માઝા મનહુ મીન કહેં વ્યાપા

* * * *

૮ રાજા શોચ કરવા લાગ્યા ૯ રાજ્ય મેળવવાનુ સાંભળીને જેને હરખ ન થયો તથા વનવાસ સાંભળીને જેને હરાસ (દુઃખ) થયુ નહોતું તેવા પુત્રનો વિયોગ થતાં પણ મારા

પ્રાણ ગયા નહી તો હે સુમન્ત ! મારા જેવો કોણ પાપી ! ૧૦ નહી તો ૧૧ સત્ય વાત કહું છું ૧૨ વારવાર ૧૩ વ્હાલા રામના સંદેશા સંભળાવો ૧૪ રામ લક્ષ્મણ તથા સીતાને નજરે જોઉં તે ઉપાય બતાવો ૧૫ જેમ રાત્રી દિવસ બલાત્કારથી થયા કરે છે, તેમ જન્મ, મરણ, સુખ, દુઃખ, ભોગ, હાની, લાભ, વ્હાલાના મેળાપ તથા વ્હાલાના વિયોગ, કાળ તથા કર્મને વશ છે. ગુસાઇ ! ભાનાર્થે કહ્યું છે. ૧૬ પામર માણસ સુખથી (હરખથી) હરખાય છે અને દુઃખથી દીલગીર થાય છે. ધીર પુરૂષ તો એકને સમાન ગણે છે ૧૭ માટે હે સર્વનું હીત કરનાર રાજાજી ! વિવેકને વિચાર કરીને ધીરજ રાખો, અને તમામ શોકનો ત્યાગ કરો હવે રામજીના પ્રયાણની વાત કરે છે. પ્રથમ તમસાની તીરમાં અને પછી ગંગાજીને કાંઠે શૃંગવેરમા મુકામ કર્યો ૧૮ રાત્રી શૃંગવેરમા કાઢી ૧૯ વડનુ ખીર વાળમા નાંખીને જટાનો મુગટ બનાવ્યો ૨૦ રામે પોતાના સખા કેવટ પાસે નાવ મંગાવી, સીતાને નાવમા બેસાડી પોતે પણ નાવ ઉપર ચડયા ૨૧ રામની આજ્ઞા લઇને લક્ષ્મણ નાવ પર ચડયા અને હાથમા ધનુષ્ય બાણ સજ્જ કર્યા, (સેવક ભાવ બતાવ્યો) ૨૨ સુમંત કહે છે કે મને વ્યાકુળ જોઇને રામચંદ્ર ધીરજ ધરીને મધુર વચન બોલ્યા, (હે સુમન્ત, પિતાને મારા પ્રણામ તથા ગુરૂને પ્રણામ, ભરત આવે ત્યારે તન, મન અને ધનથી પ્રજાનું પાલન કરવાનુ કહેજે—રાજા દશરથની સેવા કરે તે મને પ્રીય છે, વીગેરે વીગેરે) ૨૩ વજ્ર જેવી છાતી કરીને હુ ઉભો રહ્યો અને રામચંદ્રનુ નાવ સામે કાંઠે જવા ઉપડયું ૨૪ ઘણું દુઃખ થવાથી રાજા પૃથ્વી ઉપર પડયા ૨૫ ચોમાસાના જળનું ફીણ પેટમા જવાથી જેમ માછલું તરફડે છે તેમ રાજા દશરથનુ મન મોહને વશ થવાથી તરફડવા લાગ્યુ.

एकवृक्षसमारूढा, नानावर्णा विहंगमाः ।
प्रभाते दिक्षु दशसु, यान्ति का परिदेवना ॥

એક વૃક્ષપર બેઠેલાં ઘણી જાતનાં પક્ષીઓ પ્રભાત થતાં ચારે તરફ વેરાઇ જાય છે, તેમ એક કુટુંબમાં એકઠાં થએલા મનુષ્યો, લ્હેણુ દેણુ પૂરી થતાં, જુદાં પડી જાય છે. [પરબમા પાણી પીવા એકઠાં થએલાં પણ આ પ્રમાણેજ એકઠાં થાય છે અને જુદા પડે છે.]

स्वशरीरशरीरिणावपि, श्रुतसंयोगविपर्ययौ यदा ॥
विरहः किमिवानुतापयेद्, वद बाह्यैर्विषयैर्विपश्चितम् ॥ ८९ ॥
न पृथग्जनवच्छुचो वशं, वशिनामुत्तम गन्तुमर्हसि ।
द्रुमसानुमतां किमन्तरं, यदि वायौ द्वितयेऽपि ते चलाः ॥९०॥

(રઘુવંશ—આઠમો સર્ગ)

ધરિ ધીરજ ઉઠિ બૈઠિ ભુઆલુ, કહુ સુમંત કહેં રામ કૃપાલુ[૨૬] ૬
કહેં લષણુ કહેં રામ [૨૭]સનેહી, કહેં પ્રીય પુત્ર વધુ વેદેહી.[૨૮]
[૨૯]બિધિહુ ન નારિ હૃદય ગતિ જાની, સકલ કપટ અઘ અવગુણ ખાની

(દશરથના મરણ પછી)

ભરતજીને વશિષ્ઠનો ઉપદેશ.

દો:—સુનહુ ભરત [૧]ભાવી પ્રબલ, [૨]બિલખિ કહે મુનિ નાથ
[૩]હાનિ [૪]લાભ [૫]જીવન [૬]મરણ, [૭]યશ [૮]અપયશ વિધિ હાથ
ચો.—અસ વિચારી કેહિ દીજીય [૯]દોષુ, [૧૦]વ્યર્થ કાહિપર કીજીય રોષુ
તાત વિચાર કરહુ મનમાહિ, શોચ યોગ દશરથ નૃપ નાહિ
શોચિય વિપ્ર જો [૧૧]વેદ બિહિના, તજિ નિજ ધર્મ [૧૨]વિષય લવલીના
શોચિય નૃપહિ જો નિતિ ન જાના, જેહિ ન પ્રજા પ્રિય પ્રાણ સમાના
શોચિય વૈશ્ય કૃપણ ધનવાનુ, જો ન અતિથી શિવ ભક્તિ સુજાનુ
શોચિય શૂદ્ર વિપ્ર અપમાની, મુરખ માન પ્રિય જ્ઞાન ગુમાની
શોચિય પુની પતિ [૧૩]વંચક નારી, કુટિલ [૧૪]કલહ પ્રિય [૧૫]ઇચ્છાચારી
શોચિય [૧૬]બટુ નિજ વ્રત [૧૭]પરિહરઇ, જો નહિં ગુરૂ [૧૮]આયસુ અનુસરઇ
દો:—શોચિય [૧૯]ગૃહીજો મોહ વશ, કરે [૨૦]ધર્મ પથ ત્યાગ
[૨૧]શોચય યતિ પ્રપચરત, [૨૨]વિગત વિવેક વિરાગ
ચો.—[૨૩]વૈખનસ સોઈ શોચન યોગુ, તપ [૨૪]વિહાય જેહિ [૨૫]ભાવે ભોગુ ૧
શોચિય [૨૬]પિશુન [૨૭]અકારણ ક્રોધી, [૨૮]જનની જનક ગુરૂ બંધુ વિરોધી
[૨૯]સબ વિધિ શોચિય પર અપકારી, [૩૦]નિજ તનુ પોષક નિર્દય ભારી
શોચિય [૩૧]લોભ નિરત રત કામી, [૩૨]સુર શ્રુતિ નિંદક પરધન સ્વામી
[૩૩]શોચનીય સબહી વિધિ સોઇ, જો ન છાંડિ છલ હરિજન હોઇ
શોચનીય નહિ કોશલ [૩૪]રાઉ, [૩૫]ભુવન ચારિ દશ પ્રગટ પ્રભાઉ

---

૨૬ દયાળુ રામ કયા છો ? ૨૭ પ્યારારામ ૨૮ સીતા ૨૯ બ્રહ્મા.

૧ કર્મની ગતી પ્રબળ (બળવાન) છે ૨ વ્યાકુળ થઇને ૩ હાની (અયોધ્યા વાસીને) ૪ લાભ વનમા મુનીઓ તથા દેવ લોકોને ૫ સુગ્રીવ તથા વિભિષણને જીવન મળ્યુ ૬ દશસ્ય તથા વાળીનુ મરણુ ૭ સીતા લક્ષમણુ તથા ભરતને જશ ૮ કૈકેય તથા મંથરાને અપકીર્તિ મળી ૯ દઇએ ૧૦ નકામુ કોના ઉપર રોષ (ક્રોધ) કરીએ ૧૧ વેદ નહી ભણેલા (અભણ) ૧૨ વિષયમા પુરા ૧૩ પતિથી અવળી ચાલનારી ૧૪ કંકાસ કરવામા તૈયાર ૧૫ ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તનાર ૧૬ વિદ્યાર્થી ૧૭ તજીને ૧૮ આજ્ઞા ન પાળે ૧૯ ગૃહસ્થાશ્રમી ૨૦ ધર્મનો રસ્તો તજી દે ૨૧ બાવો ત્યાગી થઇને પ્રપંચમાં ઉતરે ૨૨ બ્રહ્મ જ્ઞાન અને વૈરાગ્યથી રહીત. ૨૩ વાનપ્રસ્થ એટલે અહિં મુમુક્ષુ ૨૪ તજીને ૨૫ ભોગમાં રૂચી થાય ૨૬ ચાડીઓ ૨૭ લેવાદેવા વિનાનો કજીયો કરે તે જેમાં સ્વાર્થ અગર પરમાર્થ બેઉ ન હોય ત્યા માથુ મારીને કજીઓ કરવો તે દૈત્ય લોકોનુ કામ છે ૨૮ માતા પિતા ૨૯ બીજાનુ બગાડનાર ૩૦ પેટભરો ૩૧ લોભમાં લાગેલો અત્યંત કામી ૩૨ દેવતા તથા શાસ્ત્રની નીંદા કરનાર ૩૩ કપટ તજીને હરીજન ન થાય તો તે દરેક પ્રકારે શોચ કરવા લાયક છે. ૩૪ દશરથ ૩૫ જેનો યશ ચૌદ ભુવન તથા ચારે દીશામાં પ્રગટ છે

ભરતનીખાદ મિલાપ.

ચો—દેખિ દૂર તે [૧]કહિનીજ નામૂ, કીન્હ મુનીશહિ દંડ પ્રણામુ
જાનિ રામપ્રિય દીન્હ અશીશા, [૨]ભરતહિ કહેઉ બુઝાઇ મુનીશા
રામ સખા સુનિ [૩]સ્યન્દન ત્યાગા, ચલે ઉતરિ [૪]ઉમગત અનુરાગા
ગાંવ જાતિ ગુહનામ [૫]સુનાઈ, કિન્હ જુહાર [૬]માથ મહિ લાઇ

દો—કરત દંડવત દેખી તેહિ, [૭]ભરત લીન્હ ઉર લાય
[૮]મનહુ લખણ સન ભેટ ભઇ, હર્ષ ન હૃદય સમાય

ચો.—ભેટેઉ ભરત તાહિ અતિ પ્રીતી, [૯]લોક સિરાહી પ્રેમકી રીતિ
ધન્ય ધન્ય ધ્વની મંગલ મૂલા, [૧૦]સુર સિરાહી તેહિ વર્ષહિ ફુલા
લોક વેદ [૧૧]સબ ભાંતિહિ નીચા, [૧૨]જાસુ છાંહ છુઇ લેઇય સીંચા
તેહિ [૧૩]ભરિ અંક રામ લઘુ ભ્રાતા, [૧૪]મિલત પુલક પરિપૂરિત ગાતા
રામ રામ કહી જે [૧૫]જમુહાહિં; તિનહિ ન પાપ [૧૬]પુજ સમુહાહિ
[૧૭]યહિ તો રામ લાય ઉરલીન્હા, કુલ સમેત જગ પાવન કીન્હા
[૧૮]કર્મ નાશા જલ સુરસરિપરઇ, તેહિ કો, કહહુ શીશ નહિ ધરઇ ?
[૧૯]ઉલટા નામ જપત જગ જાના, વાલ્મીકિ ભયે બ્રહ્મ સમાના

દો—[૨૦]શ્વપચ શબર ખલ યવન જડ, પામર કોલ કીરાત
રામ કહત પાવન પરમ, હોત ભુવન વિખ્યાત.

રામ અત્રિ રૂષી મિલાપ.

ચો—અત્રીકે આશ્રમ પ્રભુ ગયેઉ, સુનત મહામુનિ હર્ષિત ભયઉ
[૧]પુલકિત ગાત અત્રિ ઉઠિ ધાયે, દેખિ રામ આતુર ચલિ આયે.
કરત દંડવત મુનિ ઉર લાઇ, [૨]પ્રેમવારિ દોઉ જન અન્હવાયે
દેખિ રામ છબિ [૩]નૈન જુડાને, [૪]સાદર નિજ આશ્રમ તબ આને
કરિ પુજા કહિ વચન સુહાયે, દિયે મૂલ ફલ પ્રભુ મન[૫] ભાયે

સો—[૬]પ્રભુ આસન આસીન, ભરિ લોચન શોભા નિરખિ
મુનીવર પરમ પ્રવીન, જોરિ પાણિ અસ્તુતિ કરત

ભરતજી અયોધ્યાવાસીયો, ગુરૂ વસિષ્ટ તથા માતાઓને લઇને રામચંદ્રજીને ચિત્રકુટમાં મળવા માટે નીકળ્યા. નીષાદે જાણ્યુ કે રામને મારીને નસાડી મુકવા ભરતજી જાય છે; તેથી પોતાનું લશ્કર તૈયાર રાખ્યુ. નિષાદે પ્રથમતો રાજની રીત પ્રમાણે ભેટ લેઇ ભરતને મળવા વિચાર કર્યો. ભરતના લશ્કરમાં વસિષ્ટનો રથ આગળ હતો તેથીને નિષાદે—૧ પોતાનું નામ કહીને વસિષ્ઠ મુનીને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. ૨ મુનીએ ભરતજીને નિષાદની ઓળખાણ

આપી. ૩ રથ. ૪ ઘણાજ પ્રેમથી ૫ પોતાનું ગામ પોતાની જાતિ તથા પોતાનું નામ જણાવી દીધુ ૬ વાંકી વળીને પ્રણામ કર્યા ૭ ભરતે હૃદયમાં ચાંપ્યો ૮ જાણે ૯ લોકો પ્રેમનો મહિમા ગાવા લાગ્યા. ૧૦ દેવો પણ મહિમા ગાવા લાગ્યા ૧૧ દરેક પ્રકારે નીચ. ૧૨ એને અડકવાથી છાંટ લેવી પડે ૧૩ બાથ ભીડીને. ૧૪ મળતા રોમાંચ ખડાં થયાં. ૧૫ ભોજન કરે. ૧૬ ડમલા ૧૭ આ નિષાદને તો. ૧૮ ખાળનું પાણી ગંગામાં ભળી જાય તો, તેને કોણ માથે ચડાવતુ નથી ? ૧૯ 'મરા' 'મરા' કહેતાં ૨૦ વાંડાલ, ઢેડ.

ભરતજી શ્રી રામચંદ્રને ચિત્રકુટમાં ભેટીને પાછા વળ્યા પછી શ્રી રામચંદ્ર કેટલોક વખત ચિત્રકુટમા રહ્યા ત્યાંથી દક્ષિણ તરફ આગળ વધ્યા સત્પુરૂષોને વાસ કરવા લાયક નર્મદાનો કિનારો આવ્યો સત્પુરૂષો ત્યા શામાટે વાસ કરતા હશે ? તે સબંધમા ભર્તૃહરિ કહે છે. તે સાંભળો—

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

રમ્યં હર્મ્યતલં ન કિં વસતયે, શ્રાવ્યં ન ગેયાદિકં ?
કિં વા પ્રાણસમાસમાગમસુખં, નૈવાધિકં પ્રીતયે ।
કિંતુભ્રાંતપતત્પતંગપવન—વ્યાલોલદીપાંકુર—
ચ્છાયાચંચલમાકલય્ય સકલં, સન્તો વનાન્તં ગતાઃ ॥૬૫॥

અર્થ—રહેવા માટે શુ સુંદર મહેલ નથી ? છે—છતાં—ઋષિઓ—અગર મોટા મોટા રાજાઓ મહેલને તજીને વનમા વસવા જાય છે. સાંભળવા લાયક શુ સારા સારાં રસીક ગાયનો નથી ?—છે—છતાં—સત્પુરૂષો વનમાં જઇ સંતોની વાણી સાંભળે છે. પ્રીતિમાં પ્રાણથી પણ અધિક એવી સ્ત્રીનો સમાગમ શુ તેઓને નથી ? છે—છતાં સંતોના સમાગમનુ સુખ લેવામાટે સત્પુરૂષો વનમા જાય છે. દીવાને જોઇને ઘેલા બનેલા અને તેથી આમ તેમ ઉડતા પતંગીઆના પવનથી, ડોલતી દીવાની જ્યોત સરખાં, તે તમામ (મહેલનાં—સ્ત્રીનાં—અગર વ્યવહારના) સુખો, ક્ષણીક છે એવો પાકો વિચાર કરીને, સત્પુરૂષો વનમા ગએલા છે.

ગંગા નર્મદા વિગેરે પવિત્ર મોટી નદીઓના તટ ઉપર રહીને સત્પુરૂષો કેવુ જીવન ગાળતા હશે, તે પણ સાંભળો— સ્રગ્ધરાવૃત્ત.

પાણિઃ પાત્રં પવિત્રં, ભ્રમણપરિગતં, ભૈક્ષમક્ષય્યમન્નં
વિસ્તીર્ણં વસ્ત્રમાશા,—સુદશકમમલં, તલ્પમસ્વલ્પમુર્વી ।
યેષાં નિઃસંગતાંગી—કરણપરિણતિઃ, સ્વાત્મસંતોષિણસ્તે
ધન્યાઃ સંન્યસ્તદૈન્ય—વ્યતિકરનિકરાઃ, કર્મ નિર્મૂલયન્તિ ॥

અર્થ—જેમની પાસે હાથ રૂપી પવિત્ર પાત્ર છે ભીક્ષા માગવાથી ન ખુટે એવું અન્ન મળેછે.—(દરેક રૂતુ વૃક્ષોની મારફતે ફળો તથા પુષ્પનો આહાર આપ્યાજ કરે છે.) દશ દિશાઓ રૂપી મોટુ વસ્ત્ર છે, પૃથ્વી રૂપી નિર્મળ અને વિશાળ પથારી છે, જેઓએ નિઃસંગતાનો અંગીકાર કર્યો છે, જેઓએ પોતાના આત્મામા સંતોષ માન્યો છે, જેઓએ દીનતાના સમુદાયોને એટલે દુઃખોનો ત્યાગ કર્યો છે. આવા ભાગ્યશાળી પુરૂષો કર્મોનો તદન નાશ કરે છે.—એટલે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે

૧ રોમાંચ, ઉભા, થયા. ૨ પ્રેમના આંસુથી રામ, લક્ષ્મણને નવરાવ્યા. ૩ આંખ ભરાઇ ગઇ. ૪ પ્રેમથી ૫ મન ભાવતાં ૬ આસન ઉપર બીરાજેલા રામચંદ્રને એકી નજરે નીહાળીને પરમપવિત્ર

૭૬—[7]નમામિ ભક્ત વત્સલં, કૃપાલુ [8]શીલ કોમલં
[9]ભજામિ તે પદામ્બુજં, અકામિનાં સ્વધામદં
નિકામ [10]શ્યામ સુંદરં, [11]ભવામ્બુનાથ મંન્દરં
પ્રફુલ્લ [12]કંજ લોચનં; મદાદિ દોષ [13]મોચનં
[14]પ્રલમ્બ બાહુ વિક્રમં, [15]પ્રભો પ્રમેય વૈભવ
[16]નિષંગ ચાપ સાયકં [17]ધરં ત્રિલોક નાયક
[18]દિનેશ વંશ [19]મંડનં. [20]મહેશ ચાપ ખંડનં
[21]મુનિંદ્ર સંત રંજનં, [22]સુરારિ વૃન્દ ભંજનં
[23]મનોજ વૈરી વંદિતં [24]અજાદિ દેવ સેવિતં
[25]વિશુદ્ધ બોધ વિગ્રહં, [26]સમસ્ત દૂષણાપહં
[27]નમામિ ઇન્દિરા પતિં, [28]સુખાકર સતા ગતિં
[29]ભજે સશક્ત સાનુજં, [30]શચીપતિ પ્રિયાનુજં
[31]ત્વદંઘ્રિમૂલ યે નરા, ભજન્તિ હીન મત્સરા
[32]પતન્તી નો ભવાર્ણવે, વિતર્ક વીચિ સંકુલે
[33]વિવિક્ત વાસિન: સદા, ભજન્ત મુક્ત યે મુદા
નિરસ્ય ઇન્દ્રીયાદિકં, [34]પ્રયાંત તે ગતિ સ્વકં
[35]ત્વમેક મદ્ભુત પ્રભુ, [36]નિરિહ મીશ્વરં વિભું
[37]જગદ્ગુરૂં ચ શાશ્વતં, [38]તુરીયમેવ કેવલં
[39]ભજામ ભાવ વલ્લભં, [40]કુયોગિના ચ દુર્લભં
[41]સ્વભક્ત કલ્પ પાદપં, [42]સમસ્ત સેવ્ય મન્વહં

(માનવદેહ ધારણ કરીને જે કરવાનુ છે તે કર્યું માટે પવિત્ર) એવા અત્રિએ પાણી (હાથ) જોડીને સ્તુતિ કરી ૭ નમુ છુ ૮ કોમળ શીલ વાળા ૯ નિષ્કામ જીવોને પોતાનુ ધામ આપનાર આપના ચરણને હું ભજુ છુ ૧૦ અત્યંત ૧૧ સંસાર રૂપી સમુદ્રને મથવામા મંદરાચળ રૂપ ૧૨ પ્રફુલ્લીત કમળ સરખી આંખોવાળા ૧૩ છોડાવનાર ૧૪ લાંબા બળવાન હાથવાળા ૧૫ ઘણી શક્તિવાળા ૧૬ ભાથા, બાણ અને ધનુષ્ય ધરનાર ૧૭ ત્રૈલોકને ધારણ કરનાર ૧૮ સૂર્યવંશ ૧૯ શણગારરૂપ ૨૦ સદા શીવના ધનુષ્યને તોડનાર ૨૧ મોટા મુનીઓ તથા સંતોને રાજી કરનાર ૨૨ અસુરોના ટોળાંને તોડનાર ૨૩ કામદેવના શત્રુ એવા મહાદેવે વંદેલા ૨૪ બ્રહ્મા આદિ દેવોએ સેવેલા ૨૫ શુદ્ધજ્ઞાનમય જીવન ગાળનાર ૨૬ સર્વે દુખોને હરનાર ૨૭ લક્ષ્મીના પતિને નમુ છુ ૨૮ સુખના સમુદ્રરૂપ તથા સંતોની ગતિરૂપ ૨૯ સીતા તથા લક્ષ્મણ સહીત આપને ભજુ છુ ૩૦ ઇંદ્રના નાનાભાઇ વામન અવતાર રૂપે ૩૧ મત્સરનો ત્યાગ કરીને જે આપના ચરણને સેવે છે ૩૨ તેઓ દુષ્ટ વાસનાઓરૂપી કુતર્કથી ઉછળતા તરંગવાળા ભવસાગરમા પડતા નથી ૩૩ એકાંત વાસ સેવીને તથા ઇંદ્રીયાદિકના રસને તજીને જેઓ પ્રેમથી મુક્તિને માટે આપને ભજે છે તેઓ ૩૪ સ્વસ્વરૂપ (ભક્ત) અમર પોતાની ગતીને પામે છે ૩૫ આપ એક અદ્ભુત પ્રભુ છો ૩૬ ઇચ્છા રહીત આપ પ્રભુ છો ૩૭ જગતના ગુરૂ રૂપ (ગીતામાં જન્મ્યા છે તે) તથા અવિનાશી ૩૮ ત્રણે અવસ્થાથી પર એટલે તુરીયા અવસ્થા રૂપ ૩૯ ભક્તિ ભાવ ઉપર પ્રેમ રાખનાર ૪૦ ખોટા યોગીને ન મળે તેવા ૪૧ આપના ભક્તોને કલ્પવૃક્ષરૂપ ૪૨ તથા તમામને સેવવા યોગ્ય.

 A

[૪૩]અનુપરૂપભુપતિં, નતોહમુર્વિજાપતિમ્
[૪૪]પ્રસીદ મે નમામિ તે, પદાબ્જ ભક્તિ દેહિ મે.
[૪૫]પઠન્તિ યે સ્તવ ઇદ, નરાદરેણ તે પદં
વ્રજન્તિ નાત્ર શશયસ્ત્વદીય ભાવ સંયુતં

દો—વિનતિ કરી મુનિ નાય શિર, કહ કર જોરિ બહોરિ
[૪૬]શરણ સરોરુહ નાથ જનિ, કબહું તજે મતિ મોરિ

ચૌ—[૪૭]જન્મ જન્મ તવ પદ સુખકદા, બઢે પ્રેમ ચકોર જિમિ ચદા
દેખી રામ મુનિવિનય પ્રણામા, [૪૮]વિવિધ ભાંતિ પાયઉ વિશ્રામા
[૪૯]અનસૂયાકે પદ ગહિ સીતા, મિલી બહોરિ સુશીલ વનીતા
[૫૦]જો સિય સકલ લોક સુખ દાતા, અખિલ લોક બ્રહ્માણ્ડકિ માતા

× * * *

માતુ પિતા ભ્રાતા હિતકારી, [૫૧]મિત સુખ પ્રદ સુન રાજકુમારી
[૫૨]અમિત દાન ભર્તા વૈદેહી, અધમ સો નારી જો સેવ ન તેહી
[૫૩]ધીરજ ધર્મ મીત્ર અરૂ નારી, આપદકાલ પરિખિયે ચારી
વૃદ્ધ રોગવશ જડ ધન હીના, અધ બધિર ક્રોધી [૫૪]અતિદીના
એસેહુ પતિકર કિય અપમાના, નારિ પાવ યમપુર દુ.ખ નાના
[૫૫]એકે ધર્મ એક વ્રત નેમા, કાય વચન મન પતિ પદ પ્રેમા

* * * *

સો —[૫૬]સહજ અપાવનિ નારી, પતિ સેવત શુભ ગતિ લહહિ
યશ ગાવત શ્રુતિ ચારિ, અજહુ તુલસી હરિહિ પ્રિય

* * * *

સો —[૫૭]કઠિન કાલમલ કોશ, ધર્મ ન જ્ઞાન ન યોગ જપ
પરિહરિ સકલ ભરોસ, રામ ભજહીં તે ચતુર નર

૪૩ આપકે જે અનુપમ રૂપવાળા અને વળી રાજા અને સીતાજીના પતિ છો તેમને નમસ્કાર કરૂ છુ ૪૪ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ હું આપને નમુ છુ મને આપના ચરણની ભક્તિ આપો ૪૫ જે ભક્ત ભક્તિ સહિત આદરથી આ સ્તુતિનો પાઠ કરશે, તેઓ આપના પદને પામશે તેમા શકા કરવી નહીં ૪૬ હે નાથ ! આપના ચરણારવિદ મારી મતિનો ત્યાગ કરે નહીં એવી કૃપા કરો

૪૭ જેમ ચકોરનો પ્રેમ ચદ્રમા વધ્યા કરે છે, તેમ મારો પ્રેમ જન્મોજન્મ એટલે ડગલે ડગલે—પળે પળે—આપના ચરણારવીંદમા વધ્યા કરે ૪૮ ઘણા પ્રકારે રામચદ્રજી રાજી થયા ૪૯ હવે સીતાજી તથા અનુસુયાના મેળાપની વાતો થાય છે ૫૦ જે સીતા સકળ સસારને સુખ આપનાર છે તથા આખા બ્રહ્માણ્ડની માતા છે (અહીં માતાનો મહીમા

 B

પોતાના પિતાની સાથે બતાવ્યો છે એટલે પ્રભુને તજીને એકલી દેવીની ઉપાસના કરવી નહી આગળ આવી ગડી રાવણનું દ્રષ્ટાન્ત આવશે તેઓ પ્રભુને તજીને દેવી ભક્તો બન્યા હતા. હવે અનુસુયા સતિ સીતાને ઉપદેશ આપી, પોતાના બ્રાહ્મણ ધર્મની ઝાંખી કરાવે છે. ૫૧ થોડું સુખ આપનાર છે ૫૨ ઘણું-ખુટે નહીં તેવુ-સુખતો સ્ત્રીઓને પતિ તરફથી મળે છે તે માટે પતિને ન સેવે તે અધમ સ્ત્રી છે ૫૩ ધીરજ, ધર્મ, મીત્ર અને સ્ત્રીની પરિક્ષા આપત્તિ કાળમાં થાય છે બગડીઓ કરાવે, સાંકળા કરાવે ત્યારે તો સ્ત્રી ઉનાં ઉના હાળબાવ બતાવે, પણ જ્યારે પતિને આપત્તિ છે. તે વખતે ખમા ખમા કરે, તે સ્ત્રીઓને ધન્ય છે. ૫૪ ઘણો ગરીબ ૫૫ સ્ત્રીઓને માટે એકજ ધર્મ, એકજ વ્રત અને એકજ નિયમ છે તે એ કે કાયા, વાણી અને મનથી પતિના ચરણમાં પ્રેમ કરવો-તેની આજ્ઞા પાળવી. લાખ વાતની એક વાત-પતિની ઉન્નતિ તથા પતિ ગજી રહે, એજ સ્ત્રીઓનો મોટામાં મોટો ધર્મ છે પતિની આજ્ઞાનો ભગ એ સ્ત્રીના સુખનો ભગ અને પતિની આજ્ઞાનું પાલન તે સ્ત્રીના દુખનો ભગ છે આ વિષયને વધારે ગુચવ્યા કરતા સાત મત્રો તેઓના ખાસ કલ્યાણ માટે નિચે બતાવુ છુ બસ આટલું, કરે તો જગત્‌મા શાંતી ફેલાઇ રહે. મોક્ષ-મંદીરને ચાહનારી દરેક બેનોને આ નીયમો વર્તનમા મુકવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. એજ અમારી સાચી સેવા છે

૧ પતિની આજ્ઞા એજ સ્ત્રીઓના જીવનનું સુકાન.

૫૬—પ્રથમ પતિના વચનો પાળી વિનય કરી વશ કીધા,
પછી તો જાણે પોતે પતિને વેચાતો કરી લીધોરે.
ધણિની માનેતી ધારેલો અર્થ સુધારે,
ધીના ગાડવા ઘરમાં ઢોળે કોઇ ના પુછે ક્યારેરે-ધણીની (ક દ. ડા.)

હજારો કકાસના મુળ તપાસીએ તો જણાય છે જે, પતિ કાંઇ કહે, સ્ત્રી કાંઇ કરે, પછી સસાર દુઃખમય થાય, તેમાં જરાએ નવાઇ જેવુ નથી. બાજરી વાવીએ અને ઘઉં લણાય તેમ નથી. પતિની સેવા ચાકર નોકરને પણ અપાય નહીં

૨ સૌ સાથે હળી મળી રહેવા માટે સહનશીલતા રાખવી અને જ્યાં કાંઇ સંબંધ ન હોય ત્યાં આંખ આડા કાન કરવા.

૫૬—જાણ આગળ અજાણ થઇએ, તત્ત્વ લઇએ તાણી,
આગલો થાય આગ, તો આપણે થઇએ પાણિ

સામાનો મુદ્દો જાણી લીધા પછી, આપણાથી તેનું કામ કરી શકાય, તો કરવું. તેમ ન બની શકે તેવુ હોય, તો, ના પાડી દેવી, ના પાડયા પછી તે પેટ કુટે, તો પણ જવાબ દેવો નહીં. સહન કરી લેવુ.

૩. "શ્રદ્ધા સકળ સુખ મુળ છે શ્રદ્ધા વિના બધું ધુળ છે." ભગ. ગી. ૧૭-૨૮ - જે કામ કરો તે પુર્ણ શ્રદ્ધાથી કરતાં શીખવુ. કોઇ વાત સાંભળ્યા અગર જોયા પછી ઠીક છે, અગર અઠીક છે. તેના સમાધાન માટે પુર્ણ વિચાર કરવો. વિચાર કરતાં ઉત્તમ જણાય તો શ્રદ્ધા કરવી. પોચલા થવાની જરૂર નથી, દેખાદેખી કરતાં જરાએ શીખવું

નહીં—વિચાર કરતા જરૂર શીખવુ. આપણે દેવ નથી પણ માણસ છઈએ થોડુ કરો પણ સારૂ કરો.

૪ ખોટાં કામને મુલતવી રાખતાં શીખવુ કોઈના સાચા જુઠા સાંભળ્યા હોય. પછી લડવાનુ મન થાય, તો મનને દબાવતા શીખવુ—ખોટા કજીઆ અટકી જશે, અને બને ત્યાં સુધી “ દ્વેષનો બદલો દ્વેષથી ન લેતાં પ્રેમથી લેવો. ” તે ભલે દ્વેષ કરે અને તેનુ લોહી બાળે આપણે આપણુ લોહી બાળવુ નહી “ શાંતી અને પ્રેમ આરોગ્યતા આપનાર છે ”

૫ ‘ સંતોષીને શાની ન્યૂન, સંતોષીને પુરણ પુન્ય ” હાય ઓય કરી હજારો હાગીના પહેરે, પણ સતોષીને જે સુખ છે તે સુખ ક્યાઇ નથી સ્ત્રીઓના મોટામા મોટા શણગાર સતોષ અને સદાચરણ છે. નણી સ્ત્રીઓ પહેરી ઓઢીને મરી ગઈ પણ છાણના કીડાને જેમ કોઇએ જાણ્યો નહીં તેમ તેનુ જીવન પણ છે “ ધન્ય ધન્ય ગંગાબાઇની વાળી સદા વ્હાલ થયા વનમાળી ” એવા ધન્ય ધન્ય કોઇ શેઠ અમર રાજાની રાણીના ચંદનહારને અગર એરીગને મળ્યા નથી શોભતુ પહેરાય, સાંપડતુ ન પહેરાય, ડોશીમાના ઘરમા એરીગ હોય, પણ પહેરાય નહી સાદું જીવન સુખમય છે. વળી તેમા પ્રભુ તથા પતિની સેવા થઇ શકે છે.

૬ આળસ એ સ્ત્રીઓનો કટ્ટો શત્રુ છે ત્યા જાય ત્યાં કામ કરનાર સ્ત્રીને સત્કાર અને આળસુ સ્ત્રી સગી હોય, તો પણ ક્યારે અહીથી ટળે, એમ સૌના મનમા થાય છે ” કામ એ કામણ છે ” સામાને વસીકરણનુ તાવીજ છે, વળી કામ કરવાથી શરીર સારૂ રહે છે—તેમજ વિષયના વિચારો નવરા બેઠા બહુ ઉપજે છે. કામમા કાઇ યાદ આવતુ નથી

૭ પુરૂષ વર્ગ (તેમા પણ ખાસ પતિ) બહારથી ઘેર આવે, ત્યારે અને ભોજન કરવા બેસે ત્યારે શાંતીનુ બહુજ પાલન કરવુ, અને જે કામ બતાવે તે રાજી થઇને કરવુ, દુ ખદાયક વાર્તા હોય તો પણ તે વખતે જરાએ છેડવી નહીં “ જીવનનો આધાર વિશ્રાંતિ તથા ભોજનની ઉપર છે. ” આ મંત્રો વર્તનમા મુક્યા પછી સ્ત્રીનુ જીવન અમૃતમય થાયજ. ૮+૫ તો ૧૩ જ થાય તેમા શકાનુ કારણ નથી. અને પુરૂષોને પણ સુખમય જીવન મળવાથી તેઓ ધંધામાં સારૂ લક્ષ આપી શકે.

૫૬ સાધારણ રીતે સ્ત્રી અપવિત્ર છે, અને પતિની સેવાથી શુભગતિ મળે છે. એમ ચારે વેદ યશ ગાય છે તેના દષ્ટાંતરૂપે તુલસી એ પુર્વ અવતારમા વૃંદારૂપે પતિવ્રતાનો ધર્મ પાળ્યો હતો તેથી હજી સુધી પ્રભુને ઘણાજ વ્હાલા છે.

૫૭ પાપોના સમુહરૂપ હડહડતા કળીયુગમાં ધર્મ, જ્ઞાન, યોગ અને તપ નથી એટલે તે બની શકે એવુ નથી (માટે) તમામનો ભરોસો છોડીને રામને ભજે તે ચતુર નર છે.

રામ સુતીક્ષ્ણ મિલાપ.

ચો—મુનિ અગત્સ્ય કર શિષ્ય [૧]સુજાના, નામ સુતીક્ષ્ણ [૨]રતભગવાના
મન ક્રમ વચન રામ પદ સેવક, [૩]સપનેહુ આન ભરોસ ન દેવક
[૪]પ્રભુ આગમન શ્રવણ સુનિ પાવા, કરત મનોરથ બહુ વીધી [૫]ધાવા
[૬]હે વિધિ દીનબંધુ રઘુરાયા, [૭]મોસે શઠપર કરિહહિ દાયા ?
[૮]સહિત અનુજ મોહિ રામ ગુસાઈં, મિલિહહિ નીજ સેવકકી નાઈં !
[૧૦]મોરે જીય ભરોસ દૃઢ નાહિ, ભકિત ન વિરતી જ્ઞાન મનમાહી
નહિ સતસંગ યોગ જપ યાગા, [૧૧]નહિં દૃઢ ચરણ કમલ અનુરાગા
[૧૧]એક બાનિ કરૂણા નિધાનકી, સો પ્રિય જાકે ગતિ ન આનકી

છં.—સોઉ પરમ પ્રિય અતિ [૧૩]પાતકી, જિન કબહુ પ્રભુ સુમીરણ કીયો
તે આજ મેં નીજ નૈન દેખો, [૧૪]પુરિ પુલકિત હિય ભરો
જે પદ સરોજ અનેક મુનિ· [૧૫]ઉર ધ્યાન કબહુંક આવહી
તે રામ શ્રી રઘુવંશ મણિ પ્રભુ, [૧૬]પ્રેમ તે સુખ પાવહીં

દો.—પજ્ઞાગારિ મુનિ પ્રેમ સમ, ભજન ન દુસર આન
યહ વિચારી [૧૮]પુની પુની મુનિ, કરત રામ ગુણ ગાન

ચો.—હોઇહિ સફલ આજમમ [૧૯]લોચન, દેખિ, [૨૦]વદન પંકજ [૨૧]ભવ મોચન
[૨૨]નિર્ભર પ્રેમ મગન મુનિ જ્ઞાની, કહિ ન જાય સો દશા ભવાની
[૨૩]દિશિઔ વિદિશો પથ નહી સુઝા, કો મેં ચલેઉ કહાઁ-નહી બુઝા
કબહુક ફિર પાછે પુનિ જાઈ, કબહુક નૃત્ય કરે ગુણ ગાઈ
[૨૪]અવિરલ પ્રેમ ભકિત મુની પાઈ, [૨૫]પ્રભુ દેખહિ તરૂ ઓટ લુકાઈ
અતિશય પ્રીતિ દેખિ રઘુવીરા, [૨૬]પ્રગટે હૃદય હરણ ભવ પીરા
[૨૭]મુનિ મગ માંઝ અચલ હોઇ વૈસા, પુલક શરીર પનસ ફલ જૈસા
તબ રઘુનાથ [૨૮]નિકટ ચલિ આયે, દેખિ દશા [૨૯]નિજ જન મન ભાયે

અગત્સ્ય ઋષિને ઘેર સુતીક્ષ્ણ નામના શિષ્ય હતા તે ભણી ઉઠયા ત્યારે ગુરૂને દક્ષિણા આપવા લાગ્યા ગુરૂએ તે દક્ષિણા લેવા ના પાડી. ઘણો આગ્રહ કર્યો ત્યારે મુની બોલ્યા કે "રામાવતાર થઇ ચુકયો છે અહી દક્ષિણમાં જ્યારે તેઓ આવે ત્યારે દક્ષિણામા તમો તેને મારી પાસે લાવજો" આ સાંભળી સુતીક્ષ્ણની ભકિત જાગૃત થઇ. ક્યા પ્રકારે તે રામચંદ્રને મળે છે તે આ પ્રસંગ છે. ૧ ચતુર. ૨ ભગવાનમાં પ્રેમ રાખનાર. ૩ સ્વપ્નામાં પણ બીજી ઉપાસના નહીં ૪ રામનું આવવુ સાંભળીને ૫ દોડયા ૬ હે વિધાત્રા ! ૭ મારા જેવા શઠ ઉપર ૮ લક્ષ્મણ સહીત ૯ પોતાનો દાસ ગણીને મળશે ! ૧૦ મારા મનમાં દૃઢ ભરોસો

નથી. કારણકે મારે ભક્તિ વૈરાગ્ય અગર જ્ઞાન કાંઇ નથી. ૧૧ ચરણ કમળમાં પ્રેમ પણ નથી ૧૨ જેને બીજી ગતિ ન હોય એટલે જેમાં અનન્ય ભાવ હોય તે રામજીને બહુજ વહાલો છે, એવું કૃપાના ભંડાર એવા રામચંદ્રજીનું વચન છે ગીતાના ૯-૨૨ શ્લોકમા શ્રી કૃષ્ણ પણ કહે છે કે અનન્ય ભાવથી મને ભજે છે તેના યોગક્ષેમની મને ફીકર છે. આગળ ૯-૨૯ મા કહે છે કે "મારે કોઇની સાથે રાગદ્વેષ નથી, પણ જે મને ભક્તિથી ભજે છે તે મારામા અને હું તેનામા વર્તું છુ ૧૩ પાપી ૧૪ ગાત્રોના રૂવાડા ઉભાં થયા અને હૃદય ભરાઇ આવ્યું ૧૫ ધ્યાનમા કહી ૧૬ પ્રેમથી સુખ આપે છે ૧૭ પન્નગના અરી એવા હે ગરૂડજી! પ્રેમના જેવુ એકે ભજન નથી ૧૮ વારવાર ૧૯ આંખો, નેત્રો ૨૦ કમળ સરખુ મુખ ૨૧ સંસારના ભયથી છોડાવનાર રામચંદ્રજીનુ કમળ સરખું મુખ ૨૨ ઉભરાઇ જતા પ્રેમમા બુડી જતા, હે ભવાની તે દશાના વખાણ હું કરી શકતો નથી. ૨૩ કઇ દિશા અગર કયો ખુણો છે તેનું ભાન રહ્યું નહીં હું કોણ અને કયા જાઉં છુ તે પણ ભુલ્યા, ૨૪ અત્યંત પ્રેમ લક્ષણા ૨૫ જેને રામચંદ્ર (તરૂઓટ) ઝાડને ઓઠે સંતાઇને જોવા લાગ્યા ૨૬ જન્મ મરણના ફેરાના દુખ કાપનારા રામજી સુતીક્ષ્ણના હૃદયમાં પ્રગટ થયા મુની રસ્તામા અચળ થઇને બેસી ગયા, તેના રોમાંચ ફનસના કાંટા જેવા દેખાયા ૨૮ પાસે ૨૯ પોતાના ભક્ત ઉપર પ્રસન્ન થયા

સાચા પ્રાણીઓની ધીરજ—

का चिन्ता मम जीवने यदि हरिर्, विश्वम्भरो गीयते ।
नो चेदर्भकजीवनाय, जननीस्तन्यं कथं निःसरेत् ॥
इत्यालोच्य मुहुर्मुहुर्यदुपते, लक्ष्मीपते केवलम् ।
त्वत्पादाम्बुजसेवनेन सततं, कालो मया नीयते ॥ १ ॥
पत्रं नैव यदा करीरविटपे, दोषो वसन्तस्य किम्
नोलूकोप्यवलोकते यदि दिवा, सूर्यस्य किं दूषणम् ॥
वर्षं नैव पतेषु चातकमुखे, मेघस्य किं दूषणम्
यत्पूर्वं विधाना ललाटलिखितं, तन्मार्जितं कः क्षमः ॥ २ ॥

[30]પરેઉ લકુટ ઇવ ચરણનલાગી, [31]પ્રેમ મગન મુનિવર બડ ભાગી
[32]ભુજ વિશાલ ગહિ લીયે ઉઠાઇ, પરમ પ્રીતિ રાખે ઉર લાઇ
મુનિહિ મિલત અસ સોહ કૃપાલા, [33]કનક તરૂહિજનુ ભેટ તમાલા
રામ વદન વિલોકિ મુનિ [34]ઠાઢા, માંનહું ચિત્ર માંઝ લિખ કાઢા

દો —તબ મુનિ હૃદય ધીર ધરી, ગહિ પદ બારહિ બાર
નિજ આશ્રમ પ્રભુ આનિ કર, પૂજા વિવિધ પ્રકાર

ચો —કહ મુનિ પ્રભુ સુન વિનતિ મોરી, અસ્તુતિ કરૂં [35]કવન વિધિ તોરી
મહિમા [36]અમિત મોરિ મતિ થોરી, [37]રવી સનમુખ ખધોત ઉજોરી
[38]શ્યામ તામ રસ દામ શરિર, જટા મુકટપરિધન મુનિચીરં
[39]પાણિ ચાપ શર કટિ તુણીર, નૌમી નિરંતર શ્રીરઘુવીરં
[40]મોહ વિપિન ઘન દહન કૃશાનુ, સંત સરોરૂહ કાનન ભાનૂ
[41]નિશિચર કરિ બરૂથ મૃગરાજ, [43]ત્રાતુ સદાનો ભવ ખગ બાજં
[44]અરૂણ નયન રાજીવ સુવેશં, સીતા નૈન ચકોર નિશેશં
[45]હરહૃદ માનસ રાજ મરાલં, નૌમિ રામ ઉર બાહુ વિશાલં
[46]સંશય સર્પ ગ્રસન ઉરગાદં, [47]શમન સકલ સંતાપ [48]વિષાદં
[49]ભવ ભંજન રંજન સુર યુથ, ત્રાતુ સદાનો [50]કૃપા વરૂથ
[51]નિર્ગુણ સગુણ વિષમ સમરૂપ, [52]જ્ઞાન ગિરા ગોતીત [53]મનૂપં
[54]અમલ [55]અખિલ મન [56]વધામ પારં, નૌમિરામ [57]ભંજન મહિ ભારં
[58]ભક્ત કલ્પ પાદપ આરામ, તર્જન ક્રોધ લોભ મદ કામં
અતિ [59]નાગર ભવસાગર સેતું, [60]ત્રાતુ સદા દિનકર કુલ કેતું
અતુલિત ભુજ પ્રતાપ બલધામં, [61]કલિમલ વિપુલ વિભંજન નામં
[62]ધર્મ વર્મ [63]શર્મદ ગુણ ગ્રામ, [64]સતત સંતનોતુ મમ રામ
વિદપિ [65]વિરજ વ્યાપક અવિનાશી, સબકે હૃદય નિરંતર વાસી

પ્રથમ હૃદયમાં રામ લક્ષ્મણ અને સીતાના દર્શન થયા. પછી રામે પાસે આવી જગાડયા પણ આંખ ન ઉઘાડી ત્યારે ચતુર્ભુજ સ્વરૂપના દર્શન કરાવ્યાં. એટલે સુતીક્ષ્ણે આંખ ઉઘાડી ત્યાં સામેજ રામ લક્ષ્મણ તથા સીતાને જોયાં ૩૦ લાકડી (દંડ) ચારૂક મરણમાં પડયા ૩૧ પ્રેમનીલાગણીમાં મગ્નુર ૩૨ લાંબા હાથથી રામે સુતીક્ષ્ણને ઉઠાવી લેઇ ઘણીજ પ્રીતિથી હૃદયમાં ચાંપ્યાં ૩૩ જાણે સોનેરી ઝાડને તમાલનું વૃક્ષભેટ્યું. ૩૪ ચિત્રમાં

આળેખ્યા હોય તેવા બનીને જોવા લાગ્યા. ૩૫ કઇ રીતે ૩૬ અથાગ અને મારી બુદ્ધિ થોડી ૩૭ જાણે સુર્ય સામે પતંગીયુ ૩૮ કાળા કમળ સરખું અને વીજલી જેવુ ચળકાટ મારવું શરીર. જટાના મુગટવાળુ અને વલ્કલ વસ્ત્રોને પહેનાર ૩૯ હાથમાં ધનુષ્યબાણવાળા, અને કમર ઉપર (તુણી.ર) ભાથાવાળા ૪૦ મોહરૂપી મોટા વનને બાળનાર અગ્નિરૂપ ૪૧ સંતોરૂપી કમળના વનને ખીલવનાર સુર્યરૂપ ૪૨ દૈતોરૂપી હાથીઓના ટોળાને હણનાર સીંહરૂપ ૪૩ સંસારરૂપી પક્ષીને મારવામા બાજરૂપ હે રામ ! અમારૂ રક્ષણ કરો. ૪૪ રાતા નયનવાળા તથા સુંદર વેશવાળા, સીતાજીના નેત્રોરૂપી ચકોરને તૃપ્તિ આપવામા ચંદ્રરૂપ ૪૫ સદાશીવના હૃદયરૂપી સરોવરમાં રાજહંસ જેવા તથા જેના બાહુ (હાથ) અને હૃદય મોટા છે એવા હે રામ ! આપને નમુ છુ ૪૬ સંશયરૂપી સર્પને ગળી જવામાં ગરૂડરૂપ ૪૭ શાન્ત કરનાર ૪૮ દુઃખ ૪૯ ભવના દુઃખને ભાગનાર અને દેવોના સમુહને રાજી કરનાર ૫૦ કૃપાના સમુહરૂપ ૫૧ હે રામ ! આપ એના એ, પણ તત્ત્વજ્ઞાનીઓની દ્રષ્ટિથી નિર્ગુણ, અને ભક્તોની દ્રષ્ટિથી સગુણ, શત્રુઓની દ્રષ્ટિથી વિષમ છો અને વિચારવાળાની દ્રષ્ટિથી સમ (સરખા) છો, ૫૨ જ્ઞાન તથા વાણીથી પર છો અને ૫૩ તમારા જેવુ કોઈ નથી. માટે ઉપમાથી રહીત છો ૫૪ મળ રહિત, શુદ્ધ ૫૫ સર્વ વ્યાપક, ૫૬ નિર્દોષ અને પરથી રહીન છો. ૫૭ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારનાર છો. ૫૮ ભક્તોને કલ્પવૃક્ષના બગીચા જેવો આનંદ આપનાર છો. ૫૯ ક્રોધ વિગેરેને હઠાવનાર છો. ૬૦ ભવસાગરનો પુલ બાંધવામા ચતુર છો ૬૦ સુર્યવંશની કેતુ (ધજા અગર શણગાર) રૂપ મારૂં સદા રક્ષણ કરો. ૬૧ જેનુ નામજ કળીયુગમા પાપના સમુહને તોડી નાખે છે ૬૨ ધર્મના બખ્તરરૂપ, ૬૩ સુખ આપે એવા ગુણના ભંડારરૂપ ૬૪ હે રામ ! હમેશા મારૂ કલ્યાણ કરો. ૬૫ નિર્મળ

તદપિ અનુજ સિય સહિત ખરારી, [66]બસહુ મનસિ મમ કાનનચારી
[67]જે જાનહિ તે જાનહુ સ્વામી, સગુણ અગુણ ઉર અન્તર યામી
જો કૌશલપતિ રાજીવ નયના, કરો સો રામ હૃદય મમ અયના

સો.—[68]માયા વશ જિમિ જીવ, રહહિ રદા સતત મગન
તિમિ લાગહુ મોહી પ્રીય, [69]કરૂણા કર સુંદર [70]સુખદ

ચો:—[71]અસ અભિમાન જાય જનિ ભોરે, મૈં સેવક રઘુપતિ પતિ મોરે
રામ ભકિત [72]તજ ચહ કલ્યાના, સો નર અધમ [73]શૃગાલ સમાના

પચવટીમાં રામ લક્ષ્મણ સંવાદ.

ચો—એકવાર પ્રભુ [1]સુખ આસીના, લક્ષમણ વચન કહે [2]છલહીના
[3]સુરનર મુનિ સચરાચર સાંઇ, મૈ પુછો નિજ પ્રભુકી નાઇ
[4]મોહિં સમુઝાય કહો સોઇ દેવા, સબ તજ કરો ચરણ રજ સેવા
કહઉ જ્ઞાન વિરાગ અરૂ માયા, [5]કહહુ સો ભકિત કરહુ જેહિ દાયા

દો—ઇશ્વર જીવહિ ભેદ પ્રભુ, સકલ કહો સમુઝાય
જાતે હોય ચરણ રતિ, શોક મોહ ભ્રમ જાય

ચો:—થોરે મહેં સબ કહોં બુઝાઈ, સુનહુ તાત [6]મતિ મન ચિત લાઇ
[7]મૈ અરૂ મોરિ તોરિ તો માયા, જેહિ વશ કીન્હે જીવ [8]નિકાયા
[9]ગોગોચર જહેં લગિ મન જાઇ, સો સબ માયા જાનહુ ભાઇ
તેહિ કર ભેદ સુનહુ તમ સોઉ, [10]વિદ્યા અપર અવિદ્યા દોઉ

×　　×　　×　　×

જ્ઞાન [11]માન જહાં એકો નાહી, [12]દેખત બ્રહ્મરૂપ સબમાંહી
[13]કહિય તાત સો પરમવિરાગી, તૃણસમ સિદ્ધી તીન ગુણ ત્યાગી

દો—[14]માયા ઇશ ન આપકો, જાનિ કહે સો જીવ
[15]બંધ મોક્ષ પ્રદ સર્વ પર, માયા પ્રેરક શીવ

---

૬૬ હે ખરારી ! હે રામ ! વનમા વિચરનારૂ આપનું આ રૂપ મારા મનમાં વસો. ૬૭ હે અતરયામી ! કોઇ આપને સગુણ માને છે અને કોઇ આપને નિર્ગુણ માને છે તે ભલે માને; મારે તો કમળ સરખા નેત્રવાળું અયોધ્યાના રાજાનુ આ રૂપ મારા ઉરમાં વાસ કરે ૬૮ માયામાં રચ્યો પચ્યો જીવ જેમ સદા માયામા લવલીન રહે છે . ૬૯ કરૂણાના ભંડાર ૭૦ સુખ આપનાર ૭૧ પ્રભુ મારા ધણી અને હું તેનો દાસ એવુ અભીમાન (ભોરે) ભોળપણમા પણ ન જાય. ૭૨ તજીને કલ્યાણ ચાહે. ૭૩ શીયાળ.

આ જ્ઞાન ચર્ચા છે ૧ સુખથી આસન ઉપર બેઠા છે ૨ નિર્મળ ભાવથી ૩ સુર (દેવલોક) નરલોક તથા સચરાચરના સ્વામી ગણીને એક આપના દાસ તરીકે હું આપને પુછુછુ પ્રશ્નના ત્રણ પ્રકાર છે ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ જે પ્રશ્ન વાદવિવાદ માટે હોય, સામાને તોડી પાડવા માટે હોય, તે કનિષ્ઠ જે પ્રશ્ન પોતાની બુદ્ધિની ચાલાકી બતાવવા હોય તે મધ્યમ, અને જે પ્રશ્ન ખાસ જ્ઞાન માટે હોય તે ઉત્તમ ૪ મને એવો ઉપદેશ આપો કે મમતાના તમામ સ્થાનને તજીને આપની ચરણ રજ સેવુ ૫ જે ભક્તિથી આપ દયા કરો છો તે ભક્તિ પણ મને કહો ૬ રામ બોલ્યા કે હે તાત ! બુદ્ધિને ઠેકાણે રાખી સાવધાનતાથી સાભળો

શ્લોક—ઇજ્યાચારદમાહિંસા–દાનસ્વાધ્યાયકર્મણામ્ ।
અયં તુ પરમો ધર્મો, યદ્યોગેનાત્મદર્શનમ્ ॥

(યાજ્ઞવલ્ક્ય)

૭ હુ અને મારૂ એજ માયા ૮ આખા બ્રહ્માણ્ડને ૯ જ્યા સુધી મન તથા બુદ્ધિઓ પહોચી શકે તે તમામ માયાની મરહદ છે જ્યા તે ન પહોચી શકે તે પ્રભુ “યતો વાચો નિવર્તન્તે” શ્રુતિ પણ કહે છે કે જ્યા મન, વાણી સહીત પાછુ વળી જાય તે પ્રભુ. ૧૦ વિદ્યા નામની શુદ્ધ સત્વ પ્રધાન માયા જે જગતને રચે છે અને તે જગતને વશ રાખનાર ઇશ્વરની ઉપાધી છે તે ઇશ્વરની પ્રેરણા પ્રમાણે ચાલે છે ભારે ચમત્કાર કરે છે, અને બીજી અવિદ્યા તે પ્રપચ જાળ ૧૧ વર્ણ અગર આશ્રમનુ જ્યા અભિમાન નથી ૧૨ અને સવ જગતને પ્રભુ રૂપ સમજે છે તે જ્ઞાન ૧૩ જેની પાસે સિદ્ધિ–સપત્તિ તૃણ સમાન છે અને જે સત્વરજ તમ ત્રણે ગુણથી રહીત છે તે પરમ વૈરાગી છે ૧૪ માયાના, ઇશ્વરના અને પોતાના રૂપને જે ન જાણે (ન સમજે) તે જીવ

ચો—[15]ધર્મ તે વિરતિ યોગ તે જ્ઞાના, જ્ઞાન મોક્ષ પ્રદ બેદ બખાના
[17]જાતે વેગિ દ્રવી મૈ ભાઇ, સો મમ ભક્તિ ભક્ત સુખદાઇ
[18]સો સ્વતંત્ર અવલંબન આના, તેહિ આધીન જ્ઞાન વિજ્ઞાના
[19]ભક્તિ તાત! અનુપમ સુખમૂલા, મિલૈ જુ સંત હોય અનુકુલા
ભક્તિકે સાધન કહોં બખાની, સુગમ પંથ [20]મોહિ પાવહિ પ્રાની
પ્રથમહિ વિપ્ર ચરણુ અતિ પ્રીતિ, [21]નિજ નિજ ધર્મ નિરત શ્રુતિ રીતી
[22]ઇહિકર ફલ પુનિ વિષય વિરાગા, તબ મમ ચરણુ ઉપજ અનુરાગા
[23]શ્રવણાદિક નવ ભક્તિ દઢાઇ, [24]મમ લીલા રતિ મતિ અધિકાઇ
સંત ચરણે પંકજ અતિ પ્રેમા, મન ક્રમ વચન ભજન દઢ નેમા
ગુરૂ પિતુ માતુ બંધુ પતિ દેવા, [25]સબ મોહક જાને દઢ સેવા
[26]મમ ગુણુ ગાવત પુલક શરિરા, ગદગદ ગીરા નયન બહ નીરા
[27]કામ આદિ મદ દંભ ન જાકે, તાત નિરંતર વશ મૈ તાકે,

રાવણુ મારીચ પ્રસંગ.

ચો—દશ મુખ ગયઉ જહાં મારીચા, નાય માથ, [1]સ્વારથરત નીચા
[2]નમન નીચકી અતિ દુ:ખદાઇ, જિમિ અંકુશ ધનૂ ઉરગ બિલાઇ
[3]ભય દાયક ખલકી પ્રિય બાની, જિમિ અકાલકે કુસુમ ભવાની

દો—કરી પુજા મારીચ તબ, સાદર પૂછી બાત
[4]કવન હેતુ મન વ્યગ્ર અતિ, [5]એકાકી આયઉ તાત

ચો—દશમુખ સકલ કથા તેહિ આગે, કહી સહિત [6]અભિમાન અભાગે
હોહુ કપટ મૃગ તુમ [7]છલકારી, [8]જેહિ વિધિ હરી આનો નૃપનારી

૧૪ બંધ તથા મોક્ષને આપવા વાળો. સર્વનો નિયંતા અને માયાનો પ્રેરક તે ઇશ્વર કહેવાય છે. ૧૬ ધર્મથી વૈરાગ્ય, યોગથી (સંબંધ અગર લાગ્યા રહેવાથી અગર તલ્લીન બનવાથી) જ્ઞાન થાય છે. અને જ્ઞાન મોક્ષને આપનાર છે એમ વેદમાં કહ્યું છે. શ્રુતિમાં

કહે છે કે આચાર્યદેવ તુ ભૈષજ્યં-પણ. ૧૭ જેનાથી રીઝાઉં—દ્રવીભૂત (દયાને વશ) થાઉં છઉં તે તો ભક્તને આનંદ આપનાર મારી ભક્તિ છે ભાગ સ્કંધ ૧૧ અ ૨. ૧૮ તે કોઇના આધાર વિના સ્વતંત્ર છે અને તેને આધીન જ્ઞાન તથા વિજ્ઞાન (તત્ત્વજ્ઞાન) છે ૧૯ હે તાત ! ભક્તિ તો સુખનું અનુપમ મુળ છે પણ જો સંત અનુકુળ (પ્રસન્ન) હોય તોજ મળે તેવુ છે ૨૦ જે સુગમ સાધનથી પ્રાણીઓ મને પામે છે તે ૨૧ વેદની મર્યાદા પ્રમાણે પોતપોતાના ધર્મમાં અભીરૂચી ૨૨ આ પ્રમાણે કરવાથી વિષયોમાંથી વૈરાગ્ય અને વૈરાગ્ય થવાથી મારા ચરણમા પ્રેમ થાય છે ૨૩ શ્રવણાદિ નવ પ્રકારની ભક્તિમા દ્રઢતા કરવી નવ પ્રકારની ભક્તિના નામો (શ્રીમદ્ભાગવત્ સાતમા સ્કંધમા) શ્રવણ, કીર્તન ધ્યાન, ચરણ સેવન, પૂજન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય અને આત્મ નિવેદનમ્ ૨૪ મારા ચરિત્રો સાંભળવાને અધિક પ્રેમ થાય છે. ૨૫ તમામને મારા સમાન ગણીને દ્રઢ સેવા કરે છે ૨૬ મારા ગુણ ગાતા શરીર પુલકાયમાન થાય છે વાણી ગદ્ગદ્ થાય છે અને આંખોમા પ્રેમના જળ વહે છે. ૨૭ હે લક્ષ્મણ ! કામ આદિ મદ તથા દંભ જેની પાસે નથી તેને વશ હુ હમેશા રહુ છુ.

મારીચ રાવણનો મામો થાય છે વિશ્વામીત્રના યજ્ઞમા તે પણ વિઘ્ન કરતો હતો. તે વખતે સુબાહુ તથા તાડીકાને માર્યા અને મારીચને એક ફણાવિનાનુ બાણ મારીને ત્યાથી સમુદ્ર કીનારે ફેંકી દીધો, મારીચ અનેક રૂપ ધારણ કરી શકતો હતો, તેથી 'સીતાજીના હરણના કાર્યમા તે મૃગ બને તો ઠીક, એમ ધારીને રાવણ તેને મળવા આવે છે તે કથા સાંભળો ૧ સ્વાર્થી તથા નીચ ૨ નીચો માણસ નમે ત્યારે દુઃખ પેદા થાય છે જેમ અંકુશ, ધનુષ, સાપ તથા બીલાડી ૩ જેમ અકાળના પુષ્પ ભય પેદા કરે છે તેમ ખળ પુરૂષ મીઠું બોલે તો પણ તેમા ભય સમજવો ૪ શા માટે ૫ એકલા ૬ અભાગીયા રાવણે અભિમાન સહિત હકીકત કહી ૭ માયાથી ૮ જે પ્રકારે હુ રામની નારી સીતાને હરી લાવુ.

૯તેહિ પુનિ કહા સુનહુ દશશીશા, ૧૦તે નર રૂપ ચરાચર ઇશા
તાસોં તાત વૈર નહિં કીજૈ, ૧૧મારે મરીય જિયાયે જીયે
૧૨મુનિ મખ રાખન ગયઉ કુમારા, ૧૩વિનુફર શર રઘુપતિ ૧૪મોહિ મારા
શત યોજન આયઉ પલ માંહિ, ૧૫તિન સન વૈર કિયે ભલ નાહિ
૧૬ભઇ મતિકીટ ભૃંગકીનાઈ, જહૅં તહૅં મૈ દેખોં દોઉ ભાઈ
૧૭જો નર તાત તદપિ અતિ શૂરા, તિનહિં વિરોધ ન આઇહિ પૂરા

× + × ×

૧૮રા અસ નામ સુનતે દશ કંધર, રહત પ્રાણ નહિ મમ ઉર અંતર
૧૯જાહુ ભવન કુલ કુશલ વિચારી, ૨૦સુનત જરા દીન્હેસિ બહુગારી
૨૧ગુરૂજિમિ મૂઢ કરસિ મમ બોધા, ૨૨કહુ જગ મોહિ સમાન કો યોધા?
૨૩તબ મારીચ હૃદય અનુમાના, નવહિ વિરોધ નહીં કલ્યાના
શસ્ત્રી મર્મી પ્રભુ શઠ ધની, વૈદ્ય વદિ કવિ માનસ ગુની
૨૪ઉભય ભાંતિ દેખા નિજ મરણા, તબ તાકેસિ રઘુનાયક શરણા
૨૫ઉતર દેત મોહિ વધહિ અભાગે, કસ ન મરૌં રઘુપતિ શર લાગે
૨૬અસ જિય જાનિ દશાનન સંગા, ચલા રામપદ પ્રેમ અભંગા
૨૭મન અતિ હર્ષ જનાવ ન તેહી, આજુ દેખિહોં પરમ સનેહિ

જટાયુ ઉદ્ધાર.

દો:૧કર સરોજ શિર પરસેઉ, કૃપા સિંધુ રઘુવીર
૨નિરખિ રામ છબિ ધામ મુખ, વિગત ભઇ સબ પીર

ચો:—તબ કહ ગીધ વચન ધરિ ધીરા, સુનહુ રામ ભંજન ૩ભવભીરા
નાથ! દશાનન યહ ગતિ કીન્હી, તેહિ ખલ જનક સુતા હરી લીન્હી
૪લે દક્ષિણ દિશ ગયઉ ગુંસાઈ, વિલપત અતિ કુરરીકી નાઈ

૯ મારીચ બોલ્યો કે ૧૦ રામચંદ્રજી નર રૂપે કેવી ભાવનાના ધણી છે. ૧૧ તેમના તો માર્યાં મરીએ અને જીવાડ્યા જીવીએ. ૧૨ વિશ્વામીત્રનો મખ (યજ્ઞ) ની રક્ષા કરવા, કુમાર અવસ્થાં, રામ આવ્યા હતા. ૧૩ ફણા વિનાનું બાણ (તીરું) ૧૪ મને માર્યું ૧૫

તેની સાથે વેર કરવામાં સાર નથી ૧૬ તે બાણ વાગવાથી મારી મતી ભમરીએ ડંખ મારેલા કીડા જેવી થઇ છે. કારણ કે તે પછીથી જ્યાં ત્યાં હું રામ લક્ષ્મણને જોયા કરૂં છું. ૧૭ કદાચ રામને મનુષ્ય માનો તો પણ તે શુરવીર છે. તેની સાથે વીરોધ કરવાથી પુરાં પડીએ તેમ નથી. ૧૮ રામનામનો માત્ર'ર' એટલુંજ સાંભળતાં મારા હૃદયમાં પ્રાણ રહી શકતા નથી હું તો ડરી ગયો છઉં [જેણે સુબાહુ તાડીકા ખર વીગેરેને માર્યાં એવા રામને માણસ કેમ કહેવાય !] ૧૯ માટે હે રાવણ ! તમારા કુલનું કુશળ સમજીને વૈર જાઓ ૨૦ આ સાંભળી રાવણને રીસ ચડી, અને મારીચને ગાળો પણ દીધી. ૨૧ રાવણ બોલ્યો " મારો ગુરૂ થઇને બોધ કરતો હોઇશ ! ૨૨ બોલ કે મારા જેવો જગમાં કયો યોદ્ધો છે ? ૨૩ મારીચે હૃદયમા વિચાર કર્યો કે ' શસ્ત્ર ધારી, રહસ્ય જાણનાર પાડોશી સભા વીગેરે, રાજા, અમર પતિ, શઠ, પૈસાદાર, વૈદ્ય, ચારણભાટ, કવિ, (અત્યારના જમાનામા ન્યુસપેપરવાળા) અને પંડિત જન, એવા નવની સાથે વિરોધ કરવાથી કલ્યાણ થાય નહી ૨૪ રાવણને હા પાડવામા મોત તથા ના પાડવામા પણ મોત છે એવુ જોઇને રઘુનાયકના ચરણમા નજર કરી એટલે પ્રભુને હાથે મરવુ પસંદ કર્યું ૨૫ રાવણને ના પાડતા જરૂર તે અભાગીઓ મને મારે તો કસ (શા માટે) રઘુપતિના શર (બાણ)થી ન મરવું ૨૬ આવો વિચાર કરીને તે સાથે ચાલ્યો, પણ હે સતિ, મનમાં તો રામજીના ચરણમા અભંગ પ્રેમ રાખ્યો હતો. [આખર સુધારી લીધી હતી] ૨૭ આજે મને પરમ સ્નેહી રામ મળશે, એવો મારીચના મનમા ઘણો હર્ષ હતો, પણ તે હર્ષ તેણે (રાવણ) ને જણાવ્યો નહોતો. આપણે પણ રાવણ જેવા ભગવાનનાં વિરોધી-પંચ, સભા, પાડોશી અમર શેઠ પાસે પ્રભુની અગર ભક્તિની વાત કરવી નહી. કરીએ તો જરૂર વિરોધ થાય. તે વખતે આપણે અભંગ પ્રેમ ઢાંકી રાખવો, Be a Roman, in Rome.

રાવણ સીતાને લઇ જતો હતો તે વખતે જટાયુએ રાવણને વચમાં અટકાવીને યુદ્ધ કર્યું હતુ. જટાયુ ઘાયલ થઇને પડ્યા છે ત્યા રામ સીતાને શોધતા શોધતા પધાર્યાં છે. ૧ રામે કમળ સરખો હાથ જટાયુના માથા ઉપર મુકયો ૨ સુખના ધામ એવા રામની છબી જોઇને, જટાયુની, તમામ પીડા મટી ગઇ ૩ સંસારનું દુખ ૪ હે ગુસાંઇ ! હે રામ!) તે રાવણ સીતાજીને લઇને દક્ષિણ દીશામા ગયો છે સીતા ટીટોડીની માફક રોતાં હતા.

[૫]હરશ લાગી પ્રભુ રાખેઉ પ્રાના, ચલન ચહત અબ કૃપા નિધાના
રામ કહા તનુ રાખહુ તાતા, [૬]મુખ મુસકાય કહી તેહિ બાતા
જાકર નામ મરત મુખ આવા, અધમહુ મુકિત હોઇ શ્રુતિ ગાવા
સો મમ લોચન ગોચર આગે, રાખૌં નાથ દેહ કેહિ લાગે
જલ ભરિ નેન કહા રઘુરાઇ, [૭]તાત કર્મ નિજ તે ગતિ પાઈ
[૮]પરહિત બસ જીનકે મન માંહી, તિન કહું જગ કછુ દુર્લભ નાહિ
તનુ તજિ તાત જાહુ મમ ધામા, [૯]દેઉં કહા તુમ પૂરણ કામા

*   *   *   *

ગ્રધ દેહ તજિ ધરિ [૧૦]હરિ રૂપા, ભૂષણ બહુ [૧૧]પટ પીત અનુપા
શ્યામ [૧૨]ગાત [૧૩]વિશાલ ભુજચારિ, [૧૪]અસ્તુતિ કરત નેન ભરિવારી

છંદ,—[૧૫]જય રામ રૂપ અનુપ નિર્ગુણ, સગુણ ગુણ પ્રેરક સહી
[૧૬]દશ શીશ બાહુ પ્રચંડ ખંડન, [૧૭]ચાપ શર મંડન મહી
[૧૮]પાથોદ ગાત, [૧૯]સરોજ મુખ, [૨૦]રાજીવ આયત લોચનમ્
નિત નૌમિ રામ કૃપાલુ [૨૧]બાહુ, વિશાલ [૨૨]ભવ ભય મોચનમ્

*   *   *   *

ચો—ગ્રધ અધમ ખગ [૨૩]આમિષ ભોગી, ગતિ તેહિ દીન [૨૪]જો યાચત જોગી
સુનહુ ઉમા તે લોક અભાગી હરિ તજિ, હોહિ [૨૫]વિષય અનુરાગી

બ્રાહ્મણ સત્કાર.

દો.—[૧]મન કર્મ વચન કપટ તજ, જો કર [૨]ભૂસુર સેવ
[૩]મોહિ સમેત વિરંચી શીવ, વશ તાકે સબ દેવ

ચો—[૪]શાપત [૫]તાડત [૬]પરૂષ કહંતા, [૬]વિપ્ર પૂજ્ય અસ ગાવહિં સંતા
[૭]પૂજિય વિપ્ર શીલ ગુણ હીના, નહિ ન શુદ્ર ગુણ જ્ઞાન પ્રવીના
કહિ નિજ ધર્મ તાહિ સમુઝાવા, [૮]નિજ પદ પ્રીતિ દેખી [૯]મન ભાવા
રઘુપતિ ચરણ કમલ શિર નાઇ, ગયઉ ગગન [૧૦]આપનિ ગતિ પાઈ

૫ આપનાં દર્શનને માટે પ્રાણ રાખ્યા છે ! તે હવે નીકળી જવા ઇચ્છા કરે છે. ૬ હસીને જટાયુ બોલ્યો કે "મરણ વખતે જેનું નામ મુખમાં આવે તો અધમ પણ મોક્ષ પદને પામે, તો તે પોતે [રામ] આજ મારી નજર આગળ ઉભા છો તો મારે હવે (કેહી લાગે) શા સુખ માટે આ દેહ રાખવો " ૭ રામ બોલ્યા કે હે તાત ! આપના રૂડાં કર્મે કરીને [અને વખને મારા દર્શનની) આ ઉત્તમ ગતીને પામ્યા છો. ૮ પાર-કાને [એટલે જ્યાં સ્વાર્થ નથી એવાને] સુખી કરવાનું જેનું મન છે. તેમને આ સંસારમાં કશું દુર્લભ નથી Even dust and wind will help a man who works for good to others, ૯ તમે પુર્ણ કામ-પુર્ણ ભાગ્યશાળી છો માટે હું તમને શુ આપુ ! (વચમા રામે જટાયુને કહ્યુ કે ' સીતા હરણની વાત ત્યા મારા પિતાને કહેશો નહિ થોડા વખતમા રાવણને હુ મારીશ અને રાવણ ત્યા આવશે એટલે ખબર પડશે.] ૧૦ પ્રભુ જેવુ રૂપ. ૧૧ સુંદર પીળુ પીતાંબર. ૧૨ શરીર ૧૩ લાંબા ચાર હાથ વાળુ ૧૪ આંખોમા પ્રેમના જળ ભરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ૧૫ અનુપમ રૂપવાળા હે રામ ! તમારો જય થાઓ બ્રહ્મવેત્તાની નજરે આપ નિર્ગુણ છો ભક્તોની નજરે આપ સગુણ છો અને ગુણના પ્રેરક છો ૧૬ પ્રચંડ હાથ વાળા રાવણને મારનાર, ૧૭ હાથમા ધનુષ બાણવાળા તથા પૃથ્વીના શણગાર રૂપ ૧૮ મેઘના જેવા શ્યામ શરીર વાળા ૧૯ કમળ સરખા મુખવાળા ૨૦ કમળ સરખા મોટા નેત્રો વાળા ૨૧ મોટા બાહુ વાળા ૨૨ [ભક્ત લોકોને] સંસારના ભયથી છોડાવનાર [આપને નમુ છુ] ૨૩ માંસાહારી ૨૪ જેને માટે યોગીઓ યાચના કરે છે ૨૫ વિષયમા મજા માની બેઠા છે તે

ગૃધ્રનો ઉદ્ધાર કરી આગળ ચાલતાં, કબંધ નામના દૈત્યને રામે માર્યો તે દેહ છુટતા ગંધર્વ બન્યો અને બોલ્યો કે ' દુર્વાસાની મશ્કરી કરવાથી આ દેહ મળ્યો હતો, તે આપની દયાથી છુટ્યો " ત્યારે રામે કહ્યું કે બ્રાહ્મણના કુળનો દ્રોહી મને ગમતો નથી' ૧ મન કર્મ અને વાણીનું કપટ તજીને ૨ બ્રાહ્મણો ૩ હું તથા બ્રહ્મા અને શીવ અને તમામ દેવ તેને વશ સમજવા, ૪ શાપ આપનાર [નારદજી) ૫ મારનાર [ભૃગુ] ૬ પરૂષ [કડવા વચનો) કહેનાર (પરશુરામ) ૬ પણ બ્રાહ્મણો પુજ્ય છે એમ સંતો કહે છે ૭ " બ્રાહ્મણ શીલ તથા ગુણથી રહિત હોય તો પણ પુજ્ય છે અને શુદ્ર જ્ઞાનથી પ્રવીણ હોય તો પણ પુજ્ય નથીજ " આ વચનો રામચંદ્રના પોતાના છે. પણ અત્યારના વિચીત્ર જમાનામા રામને ન માને તો રામના વચનને કોણ માને ! વિદ્યા, સદાચાર, ભક્તિ તથા નીતીથી જગતને જેવુ દબાવી શકાય છે તેવુ બીજુ એકે સાધન નથી. માટે બ્રાહ્મણોએ ઉંચી સ્થીતી રાખવી હોય તો, ઉંચા સાધનની જરૂર છે, રાગ, દ્વેષ, વાદવિવાદ અને ઇર્ષા જ્યા છે ત્યા પડતી છે અને તે નથી ત્યા ચડતી છે. ૮ રામના ચરણમાં ૯ રામ પ્રસન્ન થયા, ૧૦ ઉડીને ગયો.

શાવરી રામ મિલાપ.

ચો.—તાહિ દેઇ ગતિ રામ ઉદારા, શબરીકિ આશ્રમ [૨]પગુ ધારા
શબરી દેખિ રામ [૩]ગૃહ આયે, [૪]મુનિકે બચન સમુઝિ મન ભાયે
[૫]સરશિજ લોચન બાહુ વિશાલા, જટા મુકુટ શિર [૬]ઉર બનમાલા
શ્યામ ગૌર સુંદર દોઉ ભાઇ, શબરી પરી ચરણુ [૭]લપટાઇ
[૮]પ્રેમ મગન મુખ બચન ન આવા, પુનિપુનિ પદસરોજ [૯]શિર નાવા
[૧૦]સાદર જલ લઈ ચરણુ [૧૧]પખારે, [૧૨]પુનિ સુંદર આસન બેઠારે

દો.—કંદમૂલ ફલ સરસ અતિ, દિયે રામ કહું [૧૩]આનિ
પ્રેમ સહિત પ્રભુ ખાએઉ, બારહિ[૧૪] બાર બખાનિ

ચો.—[૧૫]પાણી જોરિ આગે ભઇ [૧૬]ઠાઢી, પ્રભુહિ બિલોકિ પ્રીતિ અતિ બાઢી[૧૭]
કેહિ વિધિ અસ્તુતિ કરોં તુમારી, અધમ જાતિ મૈં [૧૮]જડ મતિ ભારી
અધમ તે અધમ અધમ અતિનારી, તિન મહું મૈં મતિમંદ [૧૯]અઘારી
કહ રઘુપતિ સુન [૨૦]ભામિનિ બાતા, માનૌ એક [૨૧]ભક્તિકર નાતા
[૨૨]જાતિ પાતિ કુલ ધર્મ બડાઇ, ધનબલ પરિજન ગુણ ચતુરાઇ
[૨૩]ભક્તિ હીન નર સોહત કૈસે, બીનુ જલ બારિદ દેખિય જૈસે
[૨૪]નવધા ભક્તિ કહોં તોહી પાંહી, [૨૫]સાવધાન સુનુ ધરૂ મનમાંહી
પ્રથમ ભક્તિ [૨૬]સંતન કર સંગા, [૨૭]દૂસર રત મમ કથા પ્રસંગા

દો.—ગુરૂપદ પંકજ સેવા, તીસરિ ભક્તિ [૨૮]અમાન
ચૌથી ભક્તિ મમ ગુણુ ગણુ, કરે કપટ તજિ ગાન

ચો.—[૨૯]મંત્ર જાપ મમ દ્રઢ વિશ્વાસા, પંચમ ભજન સો [૩૦]વેદ પ્રકાશા
છઠ[૩૧] દમ શીલ [૩૨]વિરતિ બહુ કર્મા, [૩૩]નિરત નિરંતર સજ્જન ધર્મા
[૩૪]સપ્તમ સબ મોહિમય જગ દેખે, મોતે સંત અધિક કર લેખે
[૩૫]અષ્ટમ યથાલાભ સંતોષા, સપનેહું નહિં દેખહિ પરદોષા

શવરી જાતની ભીલની હતી મતંગ રૂષીની પંપા સરોવર ઉપર સેવા કરતી હતી મતંગે દેહ ત્યાગ કર્યો ત્યારે શવરીને કહ્યું કે તારી સેવાનો બદલો મારો ધણી (રામ) ત્રેતાના અંતમાં અવતાર લેશે ત્યારે વાળશે. યોગીઓને જે લાભ ન મળે તે લાભ સેવા કરનારને મળે છે. પંપા સરોવર ઉપર [૮૮૦૦૦) રૂષીઓ હતા પણ રામ પહેલાં શવરીની ઝુંપડીમાં આવ્યા. ૧ કબંધનો ઉદ્ધાર અને ૨ પધાર્યા ૩ ઘર ૪ મતંગના વચન યાદ કરી ખુશ થઇ, ૫ કમળ સરખાં નેત્ર ૬ કંઠમાં તુલસીની માળા ૭ દંડવત કર્યા ૮ પ્રેમથી [illegible] ૯ માથું નમાવ્યું. ૧૦ પાણી પ્રેમથી ૧૧ ધોયા ૧૨ પછી સુંદર [illegible] [illegible] આપેલું આસન અગર ભોજન તે સુંદર સમજવું) ૧૩ [illegible] ૧૪ વારંવાર વખાણું કર્યાં ૧૫ હાથ જોડીને ૧૬ ઉભી રહી ૧૭ [illegible] ૧૮ જડ બુદ્ધિ [illegible] ૧૯ [illegible] ૨૦ [illegible] ૨૧ [illegible] ૨૨ જાતિ [કોમ] [illegible]

બડાઇ, ધનનું બળ, પરિજન (સગા સહોદર], ગુણ, અને ચતુરાઇ ૨૩ તે તમામ હોય પણ ભક્તિ ન હોય તો જળ વિનાના વાદળા જેવો ગણાય છે ૨૪ નવ પ્રકારનો ૨૫ સાવધાન થઇને સાભળો ૨૬ સતોનો સગ, પણ તે સતો ઉપદેશ આપી કલ્યાણ કરે તે ૨૭ બીજી ભક્તિ મારી કથામા રત [પ્રેમ] ૨૮ અમાન [દાસ બનીને] ૨૯ મારા મત્રના જાપમા દઢ વિશ્વાસ ૩૦ વેદમા કહે છે. ૩૧ ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ ૩૨ વૈરાગ્ય, નિવૃતી ૩૩ સજ્જનોના ધર્મમાં હમેશા પ્રીતી ૩૪ સાતમા પ્રકારની ભક્તિ-સર્વ જગતને મારા સ્વરૂપમય જોવુ. દ્વૈષથી રહિત થવુ તે-અને મારા કરતા પણ સતને અધિક ગણવા. આગળ કાગ ભુશુંડી ગરૂડજીને કહે છે કે —

ચો—મોરે મન પ્રભુ અસ વિશ્વાસા, રામતે અધીક રામ કર દાસા,

ભાવાર્થ—સતસગનો મહિમા આપણે ઘણીવાર કબુલ કરીએ છીએ પણ તેમાથી સૌને સરખો લાભ નથી મળતો તેનું મુળ કારણ સતસગ કરાવનાર સતમા અગર શ્રોતામા ઓછો વધતો પ્રેમ છે. શ્રીમદ્ભાગવત સ્કંધ ૧૦ અધ્યાય ૮૪ ના ૨૮ મા શ્લોકમાં કૃષ્ણ કહે છે કે જીવની વૃત્તિનો વેગ—પ્રેમ—ચાર ઠેકાણે વહેંચાઇ ગયો છે. તે ચારે ઠેકાણે મટીને તે વેગ—પ્રેમ ધોધ, એક ઠેકાણેજ રહે તો જીવનુ કલ્યાણ થતા વાર નથી તે ચાર ઠેકાણા સાભળો [૧] દેહમા આત્મ બુદ્ધિ [૨] સગામા મમત્વ બુદ્ધિ (૩) જળમાં તિર્થ બુદ્ધિ (૪) પાષાણ આદિની મુર્તિમા પુજ્ય બુદ્ધિ આ ચારે ઠેકાણેથી વૃત્તિને વાળીને જીવ એમ સમજતા થાય છે કે (૧) મારા સત અગર સદ્ગુરૂ તે મારા આત્મા છે એટલે તે ધણી અને હુ તેનો દાસ છુ, (૨)મારા સાચા સગા તો સંત અગર સદ્ગુરુ છે, જે મને વિષય સુખમાથી મુક્ત કરાને બ્રહ્માનદ આપશે (૩) સાચુ તીર્થ તો મારા સત અગર સદ્ગુરૂ છે તીર્થનો મહિમા સંતોથી વધ્યો છે—તીર્થને પેદા કરનાર સતો છે આપણે ગાઇએ છીએ કે " સકળ તીરથ મારા સદ્ગુરૂ ચરણે, કોટી ગગાને કાશીરે " અગર " સકળ તીરથ મારા સદગુરૂ ચરણે ગગા જુમના રેવા " (૪) પાષાણ આદિની મુર્તિ કરતા પણ મારા સંત અગર સદગુરૂ વધારે પુજ્ય છે. પાષાણ આદીની મુર્તિને સ્થાપનાર સંતો છે પુજ્યપાદ સ્વામી શ્રી સહજાનદજીએ ગઢડાના (૫૪)વચનામૃતમાં પણ એમ કહ્યુ છે કે સત અગર સદ્ગુરૂમા પ્રેમ થાય તોજ સતસગનું સાચું સુખ મળે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમા પરમ ભક્ત દામોદરદાસજીની આચાર્ય મહા પ્રભુજી તરફ તદાકાર વૃત્તિ થતા કલ્યાણપદ હાથમાં આવી પહોચ્યુ અત્યારે આ લાભ જીવોને ઘણે ભાગે નથી મળતો તેના બે કારણ છે એક તો સત અગર સદ્ગુરૂ લાલચુ અગર વિષયી, બીજુ કારણ એ છે કે કદાચ કોઇ પવિત્ર સત અગર સદ્ગુરૂ મળી આવે તો જીવને તેમા વિશ્વાસ બેસતા વાર લાગે છે, કારણ જ્યા ત્યા પાખડના દર્શન થયા છે એટલે દુધના દાઝ્યા છાશથી બીહે છે—એટલે સાચા ખોટાની પરિક્ષા કરવામા અમુલ્ય વખત વહી જાય છે. સત અગર સદ્ગુરૂની ટુકામાં ટુકી પરિક્ષા એટલીજ છે કે નીતિ, વૈરાગ્ય, સતોષ અને શાન્તી (ક્રોધ રહિત) જીવન—એ વે હોય તો ત્યા નમી પડતાં વાર કરવી નહી. વિદ્વતા અગર આડંબરમાં લપટાવુ નહિ. આચરણ વિનાની વિદ્વતા ઘી, વિનાના કંસાર જેવી છે. ૩૫ આઠમી ભક્તિ, મને તેમાં સતોષ અને સ્વપ્નામાં પણ પારકા દોષ દેખતા નથી. દોષ બે પ્રકારથી જોવાય છે. એક તેની ઇર્ષાથી અને બીજુ તેને સુધારવા માટે. તેમાં પ્રથમ અનિષ્ટ છે તજવા લાયક છે અને બીજો પ્રકાર ઉત્તમ

[36]નવમ સરલ સબસો છલહીના, મમ ભરોસ હિય હર્ષ ન દીનાં
નવ મહુ[37]જિનકે એકો હોઇ, નારિ પુરૂષ [38]સચરાચર કોઇ
સો અતિશય પ્રિય ભામિની મોરે, [39]સકલપ્રકાર ભક્તિ દૃઢ તોરે
[40]યોગિવૃંદ દુર્લભ ગતિ જોઇ, તો કહું આજ સુલભ ભઇ સોઇ
[41]મમ દરશન ફલ પરમ અનૂપા, જીવ પાવ નિજ સહજ સ્વરૂપા

પંપા સરોવર ઉપર રામ નારદ મીલાપ.

ચો—[1]જાનહુ મુનિ તુમ મોર સુભાઉ, [2]જન સન કબહુ કિ કરોં દુરાઉ
કવન વસ્તુ અસ મોહી પ્રિય લાગી, જો મુનિવર ન શકહુ તુમ માગી
જન કહ કછુ[3] અદેય નહિં મોરે, [4]અસ વિશ્વાસ તજહુ જનિ ભોરે
તબ નારદ બોલે હર્ષાઇ, અસવર માગોં [5]કરોં ઢિઠાઇ

\+ \+ \+ \+

દો.—[6]રાકા રજનિ ભક્તિ તવ, રામ નામ સોઇ સોમ
અપર નામ ઉડુગણ વિમલ, બસહુ ભકત ઉર વ્યોમ

\+ \+ \+ \+

ચો.—સુન મુનિ કહ પુરાણ શ્રુતિ સંતા, [7]મોહ વિપિન કહેં નારિ વસન્તા
[8]જપ તપ નિયમ જલાશય ઝારી, હોઇ ગ્રીષ્મ શોષે સબ વારી

× × × ×

દો.—અવગુણ મૂલ [9]શૂલ પ્રદ, [10]પ્રમદા સબ દુઃખ ખાનિ
[11]તાતેં કીન્હ નિવારણ, મુનિ મૈ યહ [12]જિય જાનિ

ચો.—સુનિ રઘુપતિકે વચન [13]સુહાયે, મુનિ [14]તનુ પુલકી નયન ભરિ આયે
કહહુ [15]કવન પ્રભુકી અસરીતિ, સેવકપર મમતા અતિ પ્રીતિ

---

૩૬ નવમા પ્રકારની ભક્તિ સૌ સાથે છળ રહિત વર્તવું અને મારો ભરોસો ... આમાં હર્ષ શોકનો ત્યાગ કરવો ૩૭ જેને એકજ ભક્તિ હોય ૩૮ આ જગતમાં ... કે અરી ! તારી પાસે તો નવે ભક્તિ છે. ૪૦. યોગીઓના સમૂહને ... ગતિ (ચાલ)

ન મળે તે હે શબરી ! તારે આજે સુલભ—હાથમાંજ છે. ૪૧ મારા દર્શનનુ ફળ અનુપમ છે, જેવું તેવું નથી. મારા દર્શનથી જીવને પોતાના સ્વસ્વરૂપનું ભાન થાય છે.

શબરી પાસેથી નીકળી રામ પંપા સરોવરપર આવ્યા છે ત્યા એકાંતમા નારદ પધાર્યા (નારદના શ્રાપથી રામે સીતાના વિયોગની લીલા કરી હતી એવુ નારદજીનુ માનવુ હતુ. રામને પગે લાગી એક વરદાન યાચવાની ઇચ્છા કરી. જેના જવાબમાં રામ બોલ્યા કે ૧ હે મુની ! તમે મારો સ્વભાવ જાણો છો કે ૨ હુ પોતાના ભક્તથી કાંઇ ખાનગી રાખતો નથી ૩ ન આપી શકાય એવુ ૪ મારી પાસે જે છે તે મારા ભક્તનુજ છે. (તેમા તમારે શંકા કરવી નહી. (નારદજીએ એવું વરદાન માગ્યુ કે બધા નામ ભલે પણ રામ નામ સૌથી શ્રેષ્ટ થાઓ. (નારદ કહે છે કે) હે રામ ! આપની ભક્તિ રૂપી (પુનમની રાત્રીમા રામ નામ રૂપી ચદ્રમા બીજા નામો રૂપી નિર્મળ નક્ષત્રોની સાથે મારા હૃદયાકાશમા બીરાજો, પછી આગળ નારદજીએ રામને પુછ્યુ કે " તમારી માયાને પ્રેરીને મને મોહયુક્ત કરી પરણવાની ઇચ્છા કરી અને પાછુ તે વિવાહમા આપેજ કેમ વિઘ્ન કર્યું ? ત્યારે પ્રભુ બોલ્યા કે " જ્ઞાનીઓ પોતાના બળથી કામ ક્રોધ, લોભ, આદિની, સામે થાય છે એટલે હુ તેમની સભાળ રાખતો નથી પણ મારો ભક્ત તો મારા બળ ઉપરજ આધાર રાખે છે માટે જેમ માતા પોતાના ધાવણા બાળકની સંભાળ રાખે છે તેમ હુ મારા ભક્તની સભાળ રાખુ છુ) ૭ મોહ રૂપી વનને ખીલવનાર સ્ત્રી વસંત રૂતુ છે ૮ જપ તપ નીયમ રૂપી જળાશયને સુકવી નાખનારી સ્ત્રી રૂપી ગ્રીષ્મ રૂતુ છે, ૯ ચીંતા કરાવનારી ૧૦ સ્ત્રી ૧૧ તેથી તમને સ્ત્રીમાથી મુક્ત કર્યા છે. ૧૨ મનમા વિચાર કરીને ૧૩ સુંદર ૧૪ શરીર પર રોમાંચ ઉભા થયાં, આખ પ્રેમના જળ આવ્યા ૧૫ કેવી ઉદાર.

જે ન ભજહિ અસ પ્રભુ [16]ભ્રમ ત્યાગી, [17]જ્ઞાનરંક મતિમંદ અભાગી
પુનિ સાદર બોલે મુનિ નારદ, સુનહુ રામ [18]વિજ્ઞાન વિશારદ
સંતનકે લક્ષણ રઘુવીરા, કહહુ રામ ભંજન [19]ભવભીરા
સુન મુનિ સંતનકે ગુણ કહઉ, જેહિતે મૈં ઉનકે વશ રહઉ
[20]ષટ્ વિકાર તજિ [21]અનઘ [22]અકામા, [23]અચલ [24]અકિંચન [25]શુચિ સુખ ધામા
[26]અમિત બોધ [27]પરમારથ ભોગી, [28]સત્ય સાર કવિ કોવિદ યોગી
[29]સાવધાન [30]મમતા મદ હીના, [31]ધીર ભક્તિ પથ પરમ પ્રવીના

દો:—ગુણાગાર [32]સંસાર દુઃખ, રહિત [33]બિગત સંદેહ
[34]તજિ મમ ચરણ સરોજ પ્રિય, તિન કહું દેહ ન ગેહ

ચો:—નિજ ગુણ શ્રવણ સુનત [35]સકુચાહી, પરગુણ [36]સુનત અધિક હર્ષાહી
સમ સીતલ નહિ ત્યાગહિ નીતિ, સરલ સુભાવ [37]સબહિ સન પ્રીતી
જપતપ વ્રત દમ સંયમ નેમા, ગુરૂ ગોવિંદ વિપ્ર પદ પ્રેમા
શ્રદ્ધા ક્ષમા મયત્રી દાયા, મુદિતા મમ પદ [38]પ્રીતિ અમાયા
[39]વિરતિ વિવેક વિનય વિજ્ઞાના, બોધ [40]યથારથ વેદ પુરાના
દંભ માન મદ કરહિં ન કાઉ, ભૂલી [41]ન દેહિ કુમારગ પાઉ
ગાવહિં સુનહિ સદા મમ લીલા, [42]હેતુ રહિત પરહિત રત શીલા
સુન મુનિ સાધુનકે ગુણ જે તે, કહિ ન સકહિં [43]શારદ શ્રુતિ તે તે

છં.—[44]કહિ શક ન શારદ શેષ નારદ, સુનત પદ પંકજ ગહે
અસ દીનબંધુ કૃપાલુ અપને, ભક્ત ગુણ નિજ મુખ કહે
શિર નાઈ બારહી બાર ચરણન્હ, બ્રહ્મપુર નારદ ગયે
[45]તે ધન્ય તુલસીદાસ આસ, વિહાય જે હરિ રંગ રયે

---

૧૬ માયાનાં ફંદ મુકીને ૧૭ અજ્ઞાન, પામર ૧૮ તત્વને જાણનાર ૧૯ સંસારના દુઃખને હરનાર ૨૦ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર ૨૧ નિર્દોષ ૨૨ નિષ્કામ. ૨૩ ડગતા વાળા ૨૪ ધનના ત્યાગી. ૨૫ પવિત્ર ૨૬ અપાર બોધવાળા ૨૭ સ્વાર્થ ત્યાગી ૨૮ ભગવત કથાના ગુણ ગ્રહણ કરનાર ૨૯ ધર્મ કાર્યમાં સાવધાન ૩૦ મમતા તથા મદ રહિત ૩૧ ધીરજ વાળા તથા ભક્તિના રસ્તામાં ઘણાજ પવિત્ર ૩૨ સંસારના દુઃખથી રહીત ૩૩ પ્રભુ, આત્મ તથા સત્કાર્યમાં શંકા રહીત ૩૪ હે પ્રીય નારદજી ! સંત લોકો મારા ચરણને છોડીને દેહ અગર ઘરમાં પ્રીતિ કરતા નથી. ૩૫ સંકોચ પામે છે, લાજે છે. ૩૬ સાંભળીને અને [illegible] [illegible] [illegible] વેર નથી. ૩૮ [illegible] રહીત પ્રીતિ ૩૯ વૈરાગ્ય ૪૦ બરાબર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૪૨ [illegible] રહીત ૪૩ શારદા અને વેદ ૪૪ સંતોના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ન [illegible], [illegible] જ્યારે પ્રભુએ કહ્યું, ત્યારે નારદજીએ પ્રભુના [illegible] [illegible] [illegible] તુલસીદાસ [illegible] [illegible] કે દુઃખ આશાઓને તજીને જે હરીના રંગમાં રંગાય [illegible] તેમને ધન્ય છે.

રામ હનુમાન મિલાપ.

ચો.—આગે ચલે [1]બહુરિ રઘુરાઈ, ઋષ્યમૂક પર્વત [2]નિયરાઈ
તહેં રહ [3]સચિવ સહિત સુગ્રીવા, આવત દેખિ [4]અતુલ બલ સીંવા
[5]અતિ સભીત કહ સુનુ હનુમાના, પુરુષ [6]યુગલ બલરૂપ નિધાના
[7]ધરિ બટુરૂપ દેખ તૈ જાઈ, [8]કહિ સુજાન જિય સૈન બુઝાઈ
[9]પઠયે બાલિ હોય મન મૈલા, ભાગોં તુરત તજૌ યહ શૈલા
[10]વિપ્ર રૂપ ધરી કપી તહેં ગયઉ, માથ નાય [11]પૂછત અસ ભયઉ
કો તુમ શ્યામલ ગૌર શરીરા, ક્ષત્રિય રૂપ ફિરહુ [12]વન વીરા
કઠિન ભૂમિ [13]કોમલ પદ ગામી, [14]કવન હેતુ વન [15]વિચરહુ સ્વામી
મૃદુલ મનોહર સુંદર [16]ગાતા, [17]સહત દુઃસહ વન આતપ બાતા
[18]કો તુમ તીન દેવમહેં કોઉ, નર નારાયણ કૈ તુમ દોઉ ?

દો:—[19]જગ કારણ તારણ ભવહિ, ભંજન ધરણી ભાર
કૈ તુમ અખિલ ભુવનપતિ, લીન્હ મનુજ અવતાર

ચો:—હંસિ બોલે રઘુવંશ કુમારા, વિધિકર લીખા કો મેટન હારા
કોશલેશ દશરથકે [20]જાયે, હમ [21]પિતુ વચન માનિ વન આયે
નામ રામ લક્ષ્મણ દોઉ ભાઇ, [22]સંગ નારિ સુકુમારિ [23]સુહાઇ
[24]યહાં હરી નિશિચર વૈદેહી, [25]ખોજત વિપ્ર ફિરહિ હમ તેહી
[26]આપન ચરિત કહા હમ ગાઈ, [27]આપ કહહુ નીજ કથા બુઝાઇ
પ્રભુ પહિચાનિ પર્યો ગહિ ચરણા, સૌ સુખ ઉમા જાય નહિ વરણા
પુલકિત તનુ મુખ આવ ન વચના, દેખત [28]રૂચિર વેષકી રચના
પુનિ ધીરજ ધરિ અસ્તુત કીન્હા, હર્ષ હૃદય [29]નિજ નાથહિ ચીન્હા
[30]મોર ન્યાઉ મૈં પૂછા સાંઈ, તુમ કસ પૂછહુ નરકી નાઈ
તવ માયાવશ [31]ફીરૌં ભુલાના, તાતે મૈં [32]નહિ પ્રભુ પહિચાના

પંપા સરોવરથી આગળ ચાલતાં રામ ઋષ્યમુક પર્વત પાસે આવ્યા. કિષ્કિંધામાં વાળી નામનો વાનર રાજા હતો તેના ભાઇનું નામ સુગ્રીવ હતું, તેઓ વચ્ચે કલહ થવાથી સુગ્રીવની સ્ત્રીને વાળીએ (મોટા ભાઇએ) પોતાની સ્ત્રી કરીને રાખી હતી, અને સુગ્રીવને રાજ બહાર કાઢી મૂક્યો હતો. તે ઋષ્યમુક ઉપર રહેતો. " ત્યાં વાળી આવે તો બળી મરે " એવો

ઋષિનો શ્રાપ હતો સુગ્રીવ પાસે હનુમાન કારભારી હતા. ૧ પંપા સરોવરથી આગળ ૨ પાસે ૩ કારભારી, મંત્રી (હનુમાન) ૪ ઘણા બળવાળા ૫ ઘણોજ ગભરાઇને સુગ્રીવ ૬ જોઇ, બે ૭ હે હનુમાન તમે બટુ (વિદ્યાર્થી) નું રૂપ લઇને જાઓ. ૮ તેઓની સાથે વાતચીત કરો અને જે કાંઇ સમજાય તે મને સૈન ભુજાઇ (સાનમાં સમજાવો) જો કદાચ મારો ભાઇ વાલી જે મનનો મેલો (ઘણોજ કપટી) છે તેણે કદાચ તેઓને (રામ લક્ષ્મણને) મોકલ્યા હોય તો હું આ શૈલા (પર્વત) તજીને નાશી જાઉં ૧૦ બ્રાહ્મણનું રૂપ લઇને હનુમાન ત્યાં ગયા. ૧૧ નીચે પ્રમાણે પુછયુ. ૧૨ હે વનના સીંહો ! ૧૩ કોમળ પગેથી ચાલો છો ૧૪ શા હેતુથી ૧૫ ફરો છો ૧૬ શરીર ૧૭ વનના સખત તાપ તથા પવનને સહો છો. ૧૮ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશમાથી કોઇ એ દેવ છો અગર નરનારાયણ છો ? ૧૯ જગતના કારણ રૂપ (બ્રહ્મ) ભક્તોને સંસારમાથી તારનાર, પૃથ્વીનો ભાર ઉતારનાર પ્રભુએ અવતાર લીધો છે એમ સાભળ્યુ છે તે આપ બ્રહ્માંડના પતિ છો ? ૨૦ પુત્ર ૨૧ પીતાની આજ્ઞાથી ૨૨ સીતા ૨૩ સુંદર ૨૪ આટકામા રાક્ષસે સીતાનું હરણ કર્યુ છે ૨૫ હે બ્રાહ્મણ ! અહી ફરીને તેને શોધીએ છીએ ૨૬ અમારૂં વૃત્તાંત ૨૭ હવે આપનુ વૃત્તાંત કહો. (હનુમાને રામને ઓળખ્યા) ૨૮ રામનો સુંદર વેષ (મનુષ્ય લીલા) ૨૯ પોતાના ધણી સમજીને ૩૦ હુ તો પામર છુ તે આપ કોણ ? એવુ મે આપને પુછ્યુ પણ આપ તો અંતરયામી છો છતા મને સાધારણ માણસની માફક કેમ પુછ્યુ ? ૩૧ ભૂલ્યો ભટકુ છુ ૩૨ ઓળખ્યા નહી

દો:—[33]એક મંદ મૈં મોહ વશ, કુટિલ હૃદય અજ્ઞાન
પુનિ પ્રભુ મોહિ બિસારેહુ, દીનબંધુ ભગવાન

ચો:—[34]સુનો કપિ જિય માન જનિ ઉના, તૈં મમ પ્રિય લક્ષ્મણુતે દૂના
[35]સમદરશી મોહિ કહ સબ કોઉ, સેવક પ્રિય અનન્ય ગતિ સોઉ

લક્ષ્મણનું બ્રહ્મચર્ય.

ચો:—[1]માગા રામ તુરત સો દીન્હા, [2]પટ ઉર લાય સોચ અતિ કીન્હા
[3]કહ પ્રભુ લક્ષ્મણ સો યો બાતા, [4]પહેચાનત પટ ભૂષણ તાતા
હાથ જોરિ લક્ષ્મણ યે બોલે, રઘુનાયકસો [4]બચન અમોલે
[5]પગે ભુષણ મૈ સંકેત ચિન્હારી, ઉપર કબહુ ન સીય નિહારી

સુગ્રીવની વૈરાગ્ય વૃત્તિ.

ચો:—ઉપજા જ્ઞાન વચન તબ બોલા, [1]નાથ કૃપા મન ભયઉ અલોલા
[2]સુખ સમ્પતિ પરિવાર બડાઈ, સબ પરિહરિ કરિહૌ સેવકાઈ
[3]યહ સબ રામ ભકિતકે બાધક, કહહિ સન્ત તવ પદ અવરાધક
શત્રુ મિત્ર દુ ખસુખ જગમાહી, [4]માયા કૃત પરમારથ નાહી,
વાલિ પરમ [5]હિતુ જાસુ પ્રસાદા, મિલે રામ તુમ શમન વિષાદા
[6]સપનેહું જેહિ સન હોય લરાઈ, જાગે સમુઝત મન સકુચાઈ
અબ પ્રભુ કૃપા કરહુ ઇહિ ભાતી, સબ તજિ ભજન કરૌ દિનરાતી
સુનિ [7]બીરાગ સંયુત કપિવાણી, બોલે વિહંસી રામ ધનુ પાણી
[8]જો કુછ કહા સત્ય સબ સોઈ, સખા વચન મમ મૃષા ન હોઇ
[10]નટ મર્કટ ઇવ સબહિં નચાવત, રામ ખગેશ વેદ અસ ગાવત

33 એક તો હું મંદ બુદ્ધિવાળો અને મોહને વશ, હૃદય પાપી અને અજ્ઞાની તેથી હુ આપને વીસરી ગયો છુ પણ આપ દીનબંધુ છો માટે મને માફ કરો એમ કહેતાં કહેતા હનુમાનજી પોતાનુ કપટ રૂપ તજીને પ્રભુના ચરણમા પડયા. કપટ તજ્યુ એટલે પ્રભુએ હૃદયમાં ચાંપ્યા અને કહ્યુ કે 34 હે કપિ ! તમારા મનમાં જરાએ ઓછુ લગાડશો નહીં તમે મને લક્ષ્મણથી બમણા વ્હાલા છો, 35 મને સૌ સમદર્શી કહે છે પણ જે સેવકનો મારા પર અનન્ય ભાવ છે તે સેવક મને પ્રીય છે ભગવદ્ ગીતા અ ૯ શ્લોક ૨૯ માં પણ શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે

સમોઽહં સર્વ ભૂતેષુ, ન મે દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન પ્રિયઃ
યે ભજન્તિ તુ માં ભક્ત્યા, મયિ તે તેષુ ચાપ્યહમ્ ।।

અર્થ—પ્રાણી માત્રમાં હું સમાન છઉં, મારે કોઇ સાથે દ્વેષ અગર રાગ નથી. પણ જેઓ ભક્તિથી ભજે છે તેઓમાં હું ઓતપ્રોત–એક રસ છઉં. મોક્ષપત્રિકા પ્રથમ પુસ્તક જોઇએ

અક્ષરજ્ઞાન વાંચ્યું હશે તેમને અનન્ય ભાવનું શ્લોકામાં થોડું પણ ભાન થતું હશે, ન વાંચ્યું હોય તો વાંચશોજી.

ઋષ્યમૂક પર્વત ઉપર રામે જઇ અગ્નિની સાક્ષીથી સુગ્રીવની દોસ્તી કરી. સીતાને રાવણ જ્યારે લઇ જતો હતો ત્યારે સીતાએ 'આ રસ્તે થઇને જાઉં છું' એવા નિશાન માટે, પોતાનાં વસ્ત્ર ફેંક્યા હતા તે સુગ્રીવ પાસે છે એમ જાણવાથી, ૧ રામે તે માગ્યા અને સુગ્રીવે આપ્યા ૨ પટને પ્રેમથી છાતીમા ઘાલીને રામે શોક કર્યો ૩ રામે લક્ષ્મણને પુછ્યું કે હે તાત ! તમે આ પટને ઓળખો છો કે ? ૪ અમુલ્ય વચન ૫ હે રામ ! હું જો જાણતો હોઉં તો પગના ભૂષણ (નેપુર) ને ઓળખી શકું છું (કારણ કે સીતાજીને પ્રણામ કરતી વખતે મારી નજર ત્યા પડી છે) પણ સીતાજીના પગ ઉપરના ભાગ ઉપર મેં કદી જોયુ નથી આ આચરણના વખાણ કરીએ તો પાર વિનાનાં છે, માટે વાતો કરે તેમ કોઇ નહી પણ વર્તનમાં મુકે તેઓને ધન્યવાદ ઘટે છે.

દૈત્યના હાડકાં એક બાણથી ફેંકી દે તથા સાત તાડના ઝાડોને એક બાણથી વીંધી નાખે તે પુરૂષ વાલીને મારે એવુ વરદાન હતું રામે તે બેઉ કાર્યો કરી આપતા સુગ્રીવને ખાત્રી થઇ કે પ્રભુનો અવતાર છે, તેથી તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ. ૧ હે રામ ! આપની કૃપાથી મન અચળ થયું છે. ૨ સુખ ધન, પરીવાર અને જગત્માં શોભા, તમામનો ત્યાગ કરી આપની સેવા કરીશ. ૩ હે રામજી ! એ તમામ ભક્તિને તોડી નાંખનાર છે એવુ આપના ચરણનું આરાધન કરનાર (સેવનાર) સંત બોલે છે. ૪ માયાની કૃતિ છે તેમા કાંઇ પણ પરમારથ નથી ૫ મીત્ર, જેની કૃપાથી, શમન વિષાદા એટલે (દુ:ખને મટાડનાર) આપ રામજી મળ્યા ૬ સ્વપ્નામાં કોઈ સાથે લડાઇ થાય પણ જાગ્યા પછી [સમજ્યા પછી] મનમાં સંકોચ થાય છે. ૭ વૈરાગ્યે યુક્ત ૮ જેના હાથમા ધનુષ્ય છે તે રામ ૯ હે સુગ્રીવ તમે કહો છો તે બરોબર છે. પણ હે સખા ! મારૂ વચન (વાલીને મારવાનું અને તમને ગાદી ઉપર બેસાડવાનું) વૃથા નહી થાય ૧૦ રાગ રૂપી બોલ્યા કે જેમ મદારી (મર્કટ) વાંદરાને નચાવે છે તેમ પ્રભુ જીવોને નચાવે છે આ પ્રમાણે ગીતા અ. ૧૮ શ્લો. ૬૧ મા પણ કહે છે.

ઇશ્વર સર્વ ભૂતાના હૃદ્દેશેઽર્જુન તિષ્ઠતિ
ભ્રામયન્સર્વ ભૂતાની, યંત્રારૂઢાનિ માયયા.

અર્થ—હે અર્જુન ! પ્રાણી માત્રના હૃદયમાં ઇશ્વર વસે છે, તે (ઇશ્વર) શુભાશુભ સંસ્કાર રૂપી યંત્ર ઉપર બેસાડેલા જીવોને માયાએ કરીને ફેરવે છે એટલે જીવનું પોતાનુંજ ધાર્યું કાંઇ થતું નથી,

આ વિષય ઘણોજ ગહન છે, માત્ર આપણે એટલુંજ સમજવું કે ભગવાનની મરજી વિના કાંઇ બનતું નથી, કર્મના સંસ્કાર તો છે. પણ બાપો રીઝે તો કર્મ પણ ફરી જાય છે. તેથી તે ગીતામાં [૬૨] માં શ્લોકમાં એમજ કહ્યું છે કે હે ભારત, સર્વ પ્રકારે તુ પ્રભુને શરણ જા, અને તેમની કૃપાથી શાંતિને તથા શાશ્વત ધામને પામીશ. તાત્પર્ય— પ્રભુના થા તો તે તારૂં બધું કામ કરી દેશે.

 A

રામ વાલી સંવાદ

ચોઃ—[૧]ધર્મ હેતુ અવતરેઉ ગુસાઇં, મારેઉ મોહિ વ્યાધકી નાઇં
મૈ વૈરી સુગ્રીવ પિયારા, કારણુ કવન નાથ [૨]મોહિ મારા
[૩]અનુજ વધુ ભગિની સુત નારી, સુન શઠ યે કન્યા સમચારી
ઇન્હે કુદ્રષ્ટિ વિલોકે જોઇં, તાહી વધે કછુ પાપ ન હોઇ
[૪]મૂઢ તોહિ અતિશય અભિમાના, નારિ સિખાવન ધરસી ન કાના
[૫]મમ ભુજબલ આશ્રિત તેહિ જાની, મારા ચહસિ અધમ અભિમાની
દોઃ—[૬]સુનહુ રામ સ્વામી સુભગ, ચલ ન ચાતુરી મોરિ
પ્રભુ અજહૂં મૈ પાતકી, અન્ત કાલ ગતિ તોરી
ચો—[૭]સુનત રામ અતિ કોમલ વાની, વાલી શીશ પરસેઉ નીજ પાની
[૮]અચલ કરૌ તનુ રાખહુ પ્રાના, વાલિ કહા સુન કૃપા, નીધાના
[૯]જન્મ જન્મ મુનિ યત્ન કરાહી, અન્ત રામ કહિ આવત નાહિ
[૧૦]જાસુ નામ બલશકર કાશી, દેત સબહિ સમ ગતિ અવિનાશી
[૧૧]મમ લોચન ગોચર સોઇ આવા, [૧૨]બહુરિકિ પ્રભુ અસ બનહિ બનાવા
છંઃ—સો નયન ગોચર, [૧૩]જાસુ ગુણુ નિત નેતિ કહિ શ્રુતિ ગાવહિં
[૧૪]જિતિ પવન મન [૧૫]ગો નિરસ કરિ [૧૬]મુનિ ધ્યાન કબહુ કિ પાવહી
[૧૭]મોહિ જાનિ અતિ અભિમાન વશ, પ્રભુ કહેઉં રાખુ શરીરહી
[૧૮]અસ કવન શઠ હઠી કાટિ સુરતરૂ વારિ કરહિ કરીરહિ
[૧૯]અબ નાથ કરિ [૧૯]કરૂણા વિલોકહુ દેહુ યહ વર માગઉ
[૨૦]જેહિ યોનિ જન્મઉ કર્મ વશ તહેં રામપદ અનુરાગઉ
[૨૧]યહ તનય મમ સમ વિનય બલ કલ્યાણુ પદ પ્રભુ દીજિયે
[૨૨]ગહિ બાંહ સુર નરનાહ અંગદ દાસ આપનો કીજિયે

વાળીને એવુ વરદાન હતુ કે સામે આવીને કોઇ લડે તો લડનારનુ અડધુ બળ વાળીમા આવી જાય. આ વરદાનને પ્રમાણુ કરવા માટે રામચંદ્રે વાળીને પાછળથી માર્યો. વાળી પડયો ત્યા રામ આવીને ઉભા રહ્યા વાળી ઘેરથી લડવા નીકળ્યો ત્યારે તેની સ્ત્રી તારાએ કહ્યુ હતુ કે, " હે નાથ ! આપનો ભાઇ સુગ્રીવ તો બીકણુ છે. તે કદી આપની સાથે લડવા ન આવે પણુ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા પ્રભુએ અવતાર લીધો છે કદાચ તે સુગ્રીવની પક્ષમાં પધાર્યા હશે, " આ વાત વાળીને યાદ આવતાં વાળીએ રામને પૂછ્યુ કે ૧ હે નાથ ! ધર્મની રક્ષા કરવા આપે અવતાર લીધો છે, પણુ આપે મારી સાથે તો ધર્મ યુદ્ધ કર્યું નહી—સામે આવીને લડયા નહી. પણુ શીકારી જેમ પાછળથી પશુને મારે તેમ મારા ઉપર આપે બાણુનો ઘા કર્યો છે. ૨ મને માર્યો ! (રામ બોલ્યા કે તું પશુ જેવો છે પશુના કર્મ કરે છે તે સાંભળ.) ૩ નાનાભાઇની સ્ત્રી. બેન, પુત્રની સ્ત્રી અને પુત્રી એ ચારે સમાન છે છતાં તેના સામુ કોઇ કુદ્રષ્ટિ કરે તો તેને મારવામાં પાપ નથી.

ત્રેતાયુગમાં તો આવા વાળી બે પાંચ હશે, પણ આ યુગમાં તો આવા વાળી જ્યાં ત્યાં હોય છે. આ વિષયમાં સ્ત્રીઓએ ખાસ ધ્યાન રાખવાનું છે ભલે સગા હોય, સ્નેહી હોય તો પણ સ્ત્રીઓએ પરપુરૂષ દેખતાં આછાં વસ્ત્રો પહેરવા, એકાંત ભોગવવી, છુટ મુકીને હસવુ, બોલવુ, તે તમામ આચરણ વ્યભિચાર પ્રેરક છે. સાપની હૈયાતીમા સાપને મારેથી મણી લઈ શકાય નહિં; તેમ સ્ત્રીના ખોળીઆમા જીવ હોય ત્યાં સુધી તેણીએ પરપુરૂષનો સ્પર્શ પણ કરવો ઘટતો નથી. આટલા માટે ઉડાગત આપણા મંડળમા પળાય છે તે જોઇને ઘણોજ રાજી થાઉં છુ, વિધવા સ્ત્રીઓએ પોતાના દેહનુ કલ્યાણ કરવુ હોય તો ઉડાગત પાળવુ, તથા શણગાર ધારણ કરવો નહિ વસ્ત્રો સાદાં અને પવિત્ર ધારણ કરવા

આ વિષયમાં પુરૂષોના કરતા સ્ત્રીઓની ઘણી જોખમદારી છે કારણકે સ્ત્રીના રૂપ પાસે પુરૂષ તો પતંગીયુ છે એવુ રૂષિમુનીઓના ઇતિહાસ ઉપરથી પણ આપણે સમજી શકીએ છીએ, સ્ત્રી પુરૂષોએ એક બીજાના સંગથી દુર રહેવું એજ બચવાનુ ઉત્તમ સાધન છે. ૪ હે મુઢ ! તું ઘણોજ અભીમાની છે ! કારણકે તુ ઘેરથી નીકળ્યો ત્યારે તારી સ્ત્રીએ શીખામણ આપી હતી તે ને કાને ધરી નહિ—મણકારી નહિ (કઇ શીખામણ તે આ ટીકાની શરૂઆતમાં બતાવી છે.) ૫ સુગ્રીવને મારા બળનો આશ્રિત જાણ્યા છતા હે અધમ તથા અભીમાની ! તેં તેને મારવા વિચાર કર્યો. (સ્ત્રીએ ઓરડામા શીખામણ આપી હતી, રામના તેજ વચનો અહી સાભળીને વાળીને ખાત્રી થઇ કે નક્કી રામ પ્રભુનો અવતાર છે—અંતરયામી છે) ૬ વાળી બોલ્યો " હે સુભગ (દયાળુ કૃપાળુ) સ્વામી રામ ! સાંભળો. આપની પાસે મારી કાઇ પણ ચાતુરી (ચાલાકી) ચાલી શકતી નથી. તો પણ આપ મને અધમ–પાપી વીગેરે કહો છો, તે સબંધી પુછુ છુ કે અંતકાળ વખતે આપ મારી પાસે પધાર્યા છો છતાં હજી હુ પાપી છઉ ! ૭ શંકર પાર્વતીને કહે છે કે હે સતિ ! વાળીની આવી કોમળ વાણી સાભળીને રામચંદ્રે પોતાનો હાથ વાળીને માથે મુકયો, વાળીને પોતાનો કર્યો, ૮ રામ બોલ્યા કે " હુ તારા શરીરમા તારા પ્રાણને અચળ કરી આપુ તાત્પર્ય બચવાપણુ નહી. ૯ જન્મોજન્મથી મુનીઓ પ્રયત્ન કરે પણ અંતકાળ વખતે ક્યાંઇ આપ આવતા નથી. ૧૦ જેના (આપના) નામના બળથી સદાશીવ કાશીમા દેહ ત્યાગ કરનારને મોક્ષપદ આપી રહ્યા છે ને રામ આજ ૧૧ મારી નજર આગળ આવ્યા છે ૧૨ આતો ન બનવાનું બન્યુ છે. આવો ત્રીજ અને તેરસનો જોગ વારંવાર ન આવે માટે મારે જીવવાની ઇચ્છા નથી. ૧૩ જેના ગુણ વેદ (ન ઇતિ) તેના જેવુ કોઇ નથી એમ કહીને ગાય છે ૧૪ જે મુનીઓએ પ્રાણાયામ અગર સમાધીથી પવન તથા મનને વશ કર્યું. ૧૫ ઇંદ્રિઓનો સ્વાદ તજી દીધો છે. ૧૬ તેવા મુનીઓના ધ્યાનમાં પણ જે રામ કોઇવાર આવે છે તે. ૧૭ મને અભીમાન વશ–માયાની મમતાને આ શરીર રાખવાની ભલામણ કરે છે પણ ૧૮ એવા કોણ મુરખ હોય કે આબાના વૃક્ષને કાપીને કેરડાના વૃક્ષની વાડ કરે. (રૂપિઆ મુકીને હણુ પકડે) ૧૯ દયાની નજરથી મારા સામુ જુઓ અને હું માંગુ તે વરદાન આપો. ૨૦ મારા કર્મ પ્રમાણે મને ત્યાં અવતાર થાય–ભલે દુઃખી થાઉં પણ મારો પ્રેમ આપના ચરણમાથી પાછો હઠે નહી. આપને વિસરૂં નહીં. ૨૧ મારે અંગદ નામનો પુત્ર છે ને મારા જેવો વિનયવાળો તથા બળવાન છે તેનું કલ્યાણ કરજો ૨૨ તેનો હાથ પકડીને હે દેવોના પતિ! તેને આપનો દાસ કરજો.

ચાતુર્માસ (પ્રવર્ષણ પર્વત ઉપર.)

ચો.—[૧]ઘન ઘમંડ નભ ગર્જત ઘોરા, પ્રિયાહીન ડરપત મન મોરા
[૨]દામિનિ દમક રહત ઘન માહી, ખલકી પ્રીતિ યથા થિર નાહિ
વર્ષહિ [૩]જલદ [૪]ભુમિ નિયરાયે, યથા નવહિ [૫]બુધ વિદ્યા પાયે
[૬]બુન્દ અઘાત સહૈ ગિરિ કૈસે, ખલકે બચન સત સહ જૈસે
[૭]ક્ષુદ્ર નદી ભરિ ચલિ ઉતરાઈ, જિમિ થોરે ધન ખલ બૌરાઈ
[૮]ભુમિ પરત ભા ઢાબર પાનિ, જિમિ જીવહિ માયા લપટાની
[૯]સિમિટિ સિમિટિ જલ ભરહિં તલાવા, જિમિ સદ્‌ગુણ સજ્જનપહૈં આવા
[૧૦]સરિતા જલ જલનિધિમે જાઇ, હોય અચલ જિમિ જીવ હરિ પાઇ

દો.—[૧૧]હરિત ભુમિ તૃણ સંકુલીત, સમુઝિ પરે નહિ પંથ
જિમિ પાખણ્ડ વિવાદતે, લુપ્ત ભયે સદ્‌ગ્રંથ

ચો.—[૧૨]દાદુર ધુનિ ચહું ઓર સુહાઇ, વેદ પઢે જનુ બટુ સમુદાઈ
[૧૩]નવ પલ્લવ ભયે વિટપ અનેકા, સાધુકે મન જસ મિલે વિવેકા
[૧૪]અર્ક જવાસ પાત વિનુ ભયઉ, જિમિ સુરાજ્ય ખલ ઉદ્યમ ગયઉ
[૧૫]ખોજત પથ મિલૈ નહિ ધુરી, કરૈ ક્રોધ જિમિ ધર્મહિ દૂરી
[૧૬]શશ સમ્પન્ન સોહ મહિ કૈસી, ઉપકારીકી સંપત્તિ જૈસી
[૧૭]નિશિ તમ ઘનખદ્યોત બિરાજા, જિમિ દંભિનકા જુરા સમાજા
[૧૮]મહાવૃષ્ટિ ચલિ ફૂટિકિયારી, જિમિ સ્વતંત્ર હુઇ બિગરહિ નારી
[૧૯]કૃષિ નીરાવહિ ચતુર કીશાના, જીમિ બુધ તજહિ મોહમદમાના
[૨૦]દેખિય ચક્રવાક ખગ નાહિ, કલિહિ પાય જિમિ ધર્મ પરાહીં
[૨૧]ઉસર વરસૈ તૃણ નહિ જામા, સંત હૃદય જસ ઉપજ ન કામા,
[૨૨]વિવિધ જંતુ સંકુલ મહિ ભ્રાજા, બઢૈ પ્રજા જિમિ પાય સુરાજા
[૨૪]જહું તહું પથિક રહે થકિ નાના, જિમિ ઇન્દ્રિય ગણ ઉપજૈ જ્ઞાના

સુગ્રીવને ગાદી આપી ચોમાસાની ૠતુમા લડાઇ કરવી ન ફાવે માટે રામ ચાતુર માસ પસાર કરે છે. અવકાશના વખતમા લક્ષ્મણ સાથે જ્ઞાનગોષ્ટિ કરે છે, ૧ આકાશમા વરસાદ ચઢી આવવાથી ભયંકર ગર્જનાઓ થાય છે તેથી હે લક્ષ્મણ ! સીતાના વિયોગમા મારૂ મન ડરી જાય છે ૨ જેમ ખળ પુરૂષોની પ્રીતિ સ્થીર હોતી નથી—ગરજ હોય ત્યારે ઘણી પ્રીતિ કરે અને ગરજ મટે ત્યારે ઠીકઠીક, તેવી રીતે આકાશમાં મેઘની વચમા વીજળી જણુપી રહી છે ૩ વાદળા ૪ ભુમી નજદીક આવીને ૫ સજ્જન પુરૂષ ૫ જેમ ખળ પુરૂષોના વણા કડુ વચનો સતો સહે છે તેમ આ ગીરી, વરસાદના પાણી ધારા (ફોરાં) સહન કરે છે ૭ જેમ થોડા દ્રવ્યથી ખળ પુરૂષો છકી જાઇને, જેમ આવે તેમ વર્તે છે તેમ નાની

જળથી ઉન્મત થએલી નદીઓ, જેમ આવે તેમ વહે છે ૮ જેમ જીવ માયાના સંગમાં આવવાથી મલીન-પામર બની જાય છે તેમ વરસાદનુ પાણી પૃથ્વીને અડકવાથી મલીન [કાદવ વાળુ] થાય છે ૯ જેમ સજ્જન માણુસો જ્યા ત્યાથી ગુણને ગ્રહણ કરે છે અને અવગુણને દબાવી, પોતાનુ જીવન નિર્મળ તથા પ્રવિત્ર બનાવે છે તેમ આ તળાવો પણુ આસપાસથી કાકરા તથા કાટાવાળું પાણી પોતામા લઇને, ધીરે ધીરે કાદવ કાંકરા તથા કાંટાને નીચે દબાવીને ઉપર નિર્મળ પાણી લાવી રાખે છે ૧૦ આ સંસારમાં પ્રભુ સિવાય ના તમામ ધધામા જીવને શાતી મળતી નથી પ્રભુની ભક્તિ કરે તો અચળ [શાત) થઇ જાય છે, તેમ સરીતા [નદીઓ] પણુ સમુદ્રને ન મળે ત્યાં સુધી અશાત દેખાય છે અને સમુદ્રને મળે ત્યારે શાત થઇ જાય છે ૧૧ જેમ પાખડી લોકોના વાદવિવાદથી સારા સારા શાસ્ત્રોમાથી શ્રદ્ધા ઉડી ગઇ છે તેમ લીલા ખડના ઉગવાથી પૃથ્વી પરના રસ્તા તથા કેડીઓ સુજતા નથી. આજથી ત્રણુસે વરસ ઉપર તુલસીદાસજી આ પ્રમાણે લખે છે, ત્યારે અત્યારે આપણુને ધર્મના વાદવિવાદમા ગુચવાડો જણાય, તેમા કાઇ નવાઇ નથી. આપણે તો નીતી અને વૈરાગ્ય એજ આપણો ધર્મ છે એમ સમજી રાખવું, જેથી અતઃકરણુ નિર્મળ થાય તેજ કર્મ, વ્રત, અગર મત્ર સમજી લેવાં. જઘડામા કદી પડવુ નહી ૧૨ વિદ્યાર્થીનો સમુદાઇ જેમ વેદ પઢતો હોય તેમ દાદુર (દેડકા) ચારે તરફ અવાજ કરી રહ્યા છે ૧૩ સાધુતાની સાથે જેમ વિવેક શોભે તેમ વરસાદની રૂતુથી ઝાડો ઉપર નવા પાદડા આવ્યા છે તે શોભે છે. ૧૪ જેમ સારા (દેખતા) રાજ્યમા ખળ પુરૂષો ઉદ્યમ રહિત ખીન્ન થઇ જાય છે, તેમ વર્ષારૂતુમા તમામ વનસ્પતિ લીલી કુંજાર થાય છે પણુ આંકડો અને જવાસો પાદડા વિનાના બને છે. સૌને આનદ જોઇને બળી મરેછે-ખીન્ન થાય છે, ૧૫ વરસાદની એલી રહેવાથી જેમ ધૂળ શોધી જડતી નથી તેમ ક્રોધી પુરૂષના જીવનમાથી ધર્મ દૂર રહે છે ૧૬ જેમ ઉપકાર કરનારનુ દ્રવ્ય ઉપકારથી શોભી નીકળે છે તેમ કુડા વાળા ખેતરોથી પૃથ્વી શોભી રહી છે, ૧૭ જેમ અજ્ઞાનીઓની સભામા દભી આડબરવાળા શોભે છે તેમ ગાઢી અધારી રાત્રીમા આગીઆ (જીવડા) શોભી રહ્યા છે ૧૮ જેમ સ્ત્રી સ્વતત્ર થવાથી બગડી જાય છે તેમ ખેતરમા ક્યારાઓ ઘણો વરસાદ પડવાથી ફુટી નીકળ્યા છે ૧૯ જેમ સજ્જન પોતાના જીવનમાથી મોહમદને કાઢી નાખવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ ખેડુતો પોતાના ખેતરમાથી વાવેલા છોડ ઉપરાતનુ ખડ નીદી નાખે છે (ચુટી લે છે) નહી તો જેમ દુર્ગુણો જીવને બગાડે, તેમ નકામું ખડ વાવેતરને બગાડી દે છે ૨૦ વરસાદના સપાટાથી ચકલા વીગેરે પક્ષી પોતાના માળામાં સતાઇ ગયા છે-દેખાતા નથી તેવી રીતે કળીયુગમાં ધર્મ પણ ક્યાઇ જોવામાં આવતો નથી -સાપ ગયા અને લીસોટા રહ્યા છે. ધર્મમા ટીલુ. માળા, અને ટોકરી, અને તેના પડદામા " લાવો, લાવો-ઓલ ક્યા દેતા હે " ૨૧ જેમ ખારમા વરસાદથી ખડ ઉગતુ નથી તેમ સતોના હૃદયમા કામનાઓ થતી નથી ૨૨ જેમ સારો રાજા મળવાથી પરદેશના માણુસો પણુ ત્યા વાસ કરે છે અને તેથી પ્રજામા વધારો થાય. છે, તેમ ઘણો વરસાદ વરસવાથી પૃથ્વી અનેક જીવ જતુઓથી શોભવા લાગી છે ૨૩ ખરા બોધરૂપ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી જેમઇદ્રીયો વિષયમાથી પાછી વળી જાય છે તેમ પક્ષિઓ [વટેમાર્ગુ] વરસાદ પડવાથી જ્યાં ત્યાં સ્થીર થઇ ગયા છે. આ વિષય ઘણોજ ગભીર-સમજવા લાયક છે માટે ધ્યાન પૂર્વક વાંચનારને તથા મનન કરનારને લાભ આપે એવો છે,

સુગ્રીવનો પશ્ચાતાપ.

ચો:—નાથ વિષય [1]સમ મદ કછુ નાંહિં, મુનિમન મોહ કરે ક્ષણુ માંહિ

× × × ×

અતિશય પ્રબલ દેવ તવ માયા, [3]છુટે જબહિ કરહું તુમ દાયા
[4]વિષય વિવશ સુર નર મુનિ સ્વામી, મૈ પામર પશુ કપિ અતિ કામિ
[5]નારી નૈન શર જાહિ ન લાગા, ઘોર ક્રોધ તમ નિશિ સો જાગા
લોભ પાશ જેહિ ગર ન બંધાયા, સો નર તુમ સમાન રઘુરાયા
યહ ગુણ [6]સાધન તે નહિ હોઈ, [7]તુમ્હરી કૃપા પાવ કોઇ કોઇ
તબ રઘુપતિ બોલે મુસકાઇ, તુમ પ્રિય મોહિ ભરત જિમિ ભાઇ

હનુમાન લંકીની સંવાદ.

ચો.—[1]જાનસિ નાહિ મર્મ શઠ મોરા, [2]મોર અહાર લંક કર ચોરા
મુષ્ટિક એક તાહિ [3]કપિ હની, [4]રૂધિર વમન ધરણી ઢન મની
પુનિ સભારિ ઉઠી સો લંકી, [5]જોરિ પાણિ કર વિનય સશંકિ
જબ રાવણહિ બ્રહ્મ વર દીન્હા, [6]ચલત વિરચિ કહા મોહિ ચિન્હા
વિકલ હોસિ જબ કપિકે મારે, [7]તબ જાનસિ નિશીચર સંહારે
તાત મોર અતિ પુણ્ય બહુતા, [8]દેખેઉ નૈન રામ કર દૂતા

દો:—તાત [9]સ્વર્ગ અપવર્ગ સુખ, [10]ધરિય તુલા ઇક અંગ
તુલૈ ન તાહિ સકલ મિલિ, જો સુખ [11]લવ સતસંગ

ચો:—[12]પ્રવિશી નગર કીજે સબ કાજા, હૃદય રાખિ કોશલપુર રાજા
[13]ગરલ સુધા રિપુ કરૈ મિતાઇ, ગોપદ સિંધુ અનલ સિતલાઈ
ગરૂઅ સુમેરૂ રેણુ સમતાહી, રામકૃપા નર ચિતવૈ જાહિ.

પૈસા મલ્યા તો પ્રભુ ભૂલાય છે એ નિયમ પ્રમાણે સુગ્રીવને ગાદી મલતાં, તે મોજમાં પડયો. રામનું કામ ચુકી ગયો, રામે લક્ષ્મણને મોકલી સુગ્રીવને બોલાવ્યો. સુગ્રીવ શરમાઇને–ગભરાઇને રામ પાસે બોલ્યો કે ૧ જેવો ૨ મુનીઓના મનમાં પણ ઘડી વારમાં મોહ પેદા કરે છે. ૩ તમારી દયા હોય તો છુટે ૪ વિષયથી વ્યાકુળ ૫ જેને સ્ત્રીના આંખો રૂપી બાણ વાગતા નથી, જેઓ ક્રોધ રૂપી ઘોર અંધારી રાત્રીમાં જાગે છે

તથા જેઓ એ લોભ રૂપી ફાસી ગળામા ઘાલી નથી તેઓ તો હે રામ ! તમારા સમાન છે. તેઓ તો પ્રભુ કહેવાય છે ૬ સાધનથી, જાણવાથી, ૭ તમારી કૃપાથી કોઇ કોઇ પાત્ર થાયછે

સીતાજીની શોધ માટે હનુમાન લકામા પેઠા ત્યારે લકાની રક્ષક લકીની હનુમાનને લંકામા જતા અટકાવીને બોલી કે ૧ શુ તુ મારો મર્મ નથી જાણતો ' ૨ મારો આહાર લંકા ના ચોર ઉપર છે ૩ હનુમાને મારી ૪ લોહીનુ વમન થયુ અને તે પૃથ્વિ ઉપર પડી ગઇ. ૫ હાથ જોડીને ડરતા ડરતા વિનયથી બોલી, ૬ ચાલતી વખતે મને જોઇને બ્રહ્મા બોલ્યા હતા કે ૭ ત્યારે રાક્ષસોનો કાળ આવ્યો એવુ જાણજે ૮ આપેથી દર્શન થયા ૯ સ્વર્ગ તથા મોક્ષના સુખ ૧૦ કાંટાના એક છાબડામા મુકીએ ૧૧ ઘડીવાર પળ ૧૨ હૃદયમા રામચદ્રજી ને રાખીને નગરમા (લંકામા) પ્રવેશ કરજો અને તમામ કામ કરજો. 'હૃદયમા રામ રાખીને' એવુ કહેવાનો ભાવાર્થ એમ જણાય છે કે સમુદ્ર કુદીને તમે આવ્યા અને મને પણ મારીને લકામા જાઓ છો, માટે રામજીને હૃદયમા રાખશો તો અભીમાન નહીં થાય અગર લકા રૂપી માયાના ઠાઠમા મોહ થશે નહી ૧૩ રામચદ્રની જેના ઉપર કૃપા થાય તેને ઝેર અમૃત રૂપ થઇ જાય, દુશ્મન મીત્ર બની જાય, સમુદ્ર ગાયના પગલા જેવડો થઇ જાય, અગ્નિ બરફ બની જાય અને મોટો સુમેરૂ રજ જેવડો થઇ જાય આ વિષય ઘણોજ ગહનછે મોટા મોટા વિદ્વાનો પડીતો પણ આ વિષયમા ભૂલા પડયા છે આ વાત જો તેઓ બરાબર સમજ્યા હોત તો મીરાં, તુકારામ, નરસીંહ મહેતા વિગેરે ભક્તને તેઓ પજવત નહીં. વિદ્વાનોને વિદ્વતાનુ બળ અને ભક્તોને ભગવતનુ બળ સાદી વાતોમા સમજણુ પડે તેનુ. નમી રાજાબાઇ ટાવર ઉપર ચડેલા મનુષ્યને દુરથી રેલ્વેની મોટી ગાડી એક છાયળ જેવી જણાય છે, પણ તે ટાવર પાસે નીચે ઉભા રહેનારને ગાડી જણાતી નથી, તો તેનુ સ્વરૂપતો ક્રમાથી જ જણાય.

હનુમાન બિભિક્ષણુ મિલાપ.

ચો—ભુવન એક પુની દીખ [1]સુહાવા, [2]હરિ મંદીર તહૅાં ભિન્ન બનાવા
[3]રામ નામ અંકિત ગૃહ સોહા, બરણિ ન જાય દેખી મન મોહા

દો—રામ નામ અંકિત ગૃહ, શોભા બરણિ ન જાય
[4]નવ તુલસીકે વૃંન્દ બહુ, દેખી હરખે કપિરાય

ચો:—[5]લંકા નિશીચર નિકર નિવાસા, ઇહૅાં કહા સજ્જનકર વાસા
મન મહૅં [6]તર્ક કરન કપિ લાગે, તાહિ સમય વિભિષણુ જાગે
રામ નામ તેહિ સુમિરણુ કિન્હા, [7]હૃદય હર્ષિ કપિ સજ્જન ચિન્હા
[8]ઇહિ સન હઠ કરિહૌ પહિચાનિ, સાધુ તે હોય ન કારજ હાનિ
વિપ્રરૂપ ધરિ વચન સુનાયે, સુનત વિભિષણુ ઉઠિ તહિ આયે
કરિ પ્રણામ પૂછી કુશલાઇ, વિપ્ર કહહુ [9]નિજ કથા બુઝાઇ
[10]કી તુમ હરિ દાસનમે કોઇ, મોરે હૃદય પ્રિતિ અતિ હોઇ
[11]કી તુમ રામ દીન અનુરાગી, આયહુ મોહિ કરન બડ ભાગી

દો:—તબ હનુમંત કહી સબ, રામ કથા નિજ નામ
સુનત [12]યુગલ તન પુલક મન, મગન સુમિરિ ગુણુગ્રામ

ચો.—સુન્હુ પવનસુત [13]રહનિ હમારી, જિમિ [14]દશનન્હમે જીભ બિચારી
તાત કબહુ મોહી જાનિ [15]અનાથા, [16]કરિહહિ કૃપા ભાનુકુલ નાથા
[17]તામસ તનુ કછુ સાધન નાહિ, પ્રિતિ ન પદ સરોજ મનમાંહિં
[18]અબ મોહિ ભા ભરોસ હનુમંતા, વિનુ હરિકૃપા મિલહિં નાહિં સંતા
[19]જો રઘુવીર અનુગ્રહ કીન્હા, તૌ તુમ મોહિ દરશ હટિ દીન્હા
સુનહુ વિભીષણુ પ્રભુકી રીતિ, કરહિ સદા [20]સેવકપર પ્રીતિ

લંકામા તપાસ કરતા હનુમાને વિભિક્ષણુનુ ઘર દેખ્યુ ૧ સુંદર ૨ લંકામા હરી નહી તો હરિનુ મંદિરજ ક્યાથી હોય ! પણુ વિભિક્ષણુને ત્યા હરિ મંદિર જોયુ ૩ ઘર ઉપર ' રામ રામ ' લખ્યા હતા, તેથી તે સોહા (શોભતું હતુ) ૪ વળી ત્યા સુંદર તુલસીના વન હતાં, ૫ જે લંકામા અનેક રાક્ષસો વસે છે ત્યા સજ્જનોનો વાસ ક્યાથી હોય ! ૬ વિચાર (રાત્રીનો સમય છે હનુમાન તેના ઘરમાં પેસી ગયા છે. હનુમાને વિભિક્ષણુને ઉંઘતા જોયા છે. થોડી વારમા તે જાગ્યા અને જાગીને " રામ રામ " નું

સ્મરણ કર્યું) તે સજ્જન છે એવું હનુમાને આનંદથી માન્યું. ૮ આની સાથે અવશ્ય ઓળખાણ કરવી. કારણ કે સાધુપુરૂષથી કાર્યમા વિઘ્ન થશે નહિ. (આવો વિચાર કરીને) ૯ તમારૂ વૃતાંત કહો. ૧૦ વિભીષણે કહ્યું કે આપ કોઇ પ્રભુના દાસમાના જણાઓ છો ! ૧૧ અમર ગરીબોના બેલી એવા રામચંદ્ર આપ પોતે છો ! અને મને મોટો ભાગ્યશાળી બનાવવા પધાર્યા છો ! ૧૨ બન્નેના શરીરો તથા મન પુલકાયમાન થયા અને પ્રભુના ગુણાર્વી સાંભળવામા મગ્ન થયા. ૧૩ રીતભાત ૧૪ મુખમાં ૧૫ અનાથ, ગરીબ ૧૬ રામ મારા ઉપર ધ્યાન કરશે ! ૧૭ વિભીષણ કહે છે ને મારે રાક્ષસનું શરીર છે અને કાંઇ સાધન કર્યું નથી અને મારા મનમા રામના કમળ સરખા ચરણોમા પ્રીતી પણ નથી. ૧૮ હવે મને પાકો ભરોસો થાય છે કે. ૧૯ હે હનુમાન! આપે મને દર્શન દીધા, તેજ મારા ઉપર રામનો અનુગ્રહ સમજુ છે (નહીંતો આપ અહીં આવ્યા એ મને ખબર પણ પડત નહી) ૨૦ સેવક ઉપર એટલે સેવક થાઓ તો પ્રભુ રીઝે એમ છે.

બિભિષણ રાવણ સંવાદ.

દો'—[1]સચિવ વેધ ગુરૂ તીનિ જો, પ્રીય બોલહિ ભય આશ
રાજ ધર્મ તનુ તીનિકર, હોય વેગહી નાશ
ચો —જો આપન [2]ચહહુ કલ્યાના, સુયશ [3]સુમતિ શુભ ગતિ [4]સુખ નાનાં
તો પરનારિ [5]લિલાર ગુસાઇ, [6]તજો ચોથ ચંદાકી નાઈ
ચોદહ ભુવન એક પતિ હોઇ, [7]ભૂત દ્રોહ તિષ્ઠે નહિ સોઇ
[8]ગુણસાગર નાગર નર જોઉ, અલ્પ લોભ ભલ કહે ન કોઉ
દો —કામ ક્રોધ મદ લોભ સબ, નાથ [9]નરક કર પથ
સબ પરિ હરિ રઘુવીર પદ, ભજહુ કહહિં સદગ્રથ
ચો —તાત રામ [10]નહિ નર ભુપાલા, [11]ભુવનેશ્વર કાલહુ કર કાલા
[12]બ્રહ્મ અનામય અજ ભગવતા, વ્યાપક [13]અજિત અનાદી અનતા
[14]ગોદ્વિજ ધેનુ દેવ હિતકારી, કૃપાસિંધુ માનુષ તનુ ધારી
[15]જનરંજન ભજન ખલ વ્રાતા વેદ ધર્મ રક્ષક સુરત્રાતા
તાહિ વેર તજિ [16]નાઇય માથા, [17]પ્રણતા રતિ ભંજન રઘુનાથા
દેહુ નાથ પ્રભુ કહું વૈદેહી, [18]ભજહુ રામ વિનુ હેતુ સનેહી
શરણ ગયે પ્રભુ તાહુ ન ત્યાગા, [19]વિશ્વ દ્રોહ કૃત અઘ જેહિ લાગા
[20]જાસુનામ ત્રય તાપ નસાવન સોઇ પ્રભુ પ્રગટ સમુઝિ જિય રાવન
દો.—બાર બાર પદ લાગહું, [21]વિનય કરહું દશ શીશ
પરિહરિ માન મોહમદ, ભજહુ કોશલાધીશ

* * * ×

ચો:—[22]સુમતિ કુમતિ સબકે ઉર રહઇ, નાથ પુરાણ[23]નિગમ અસ કહઇ
જહાં સુમતિ તહં[24]સંપતિ નાના, જહાં કુમતિ તહં[25]વિપતિ[26]નિદાના

* * * *

હનુમાનના ગયા પછી, રાક્ષસ-સભાસદોએ રાવણને બળ આપ્યું કે-આપણે દેવલોકને હરાવ્યા છે તો મનુષ્ય અને વાંદરા આપણાશા હિસાબમાં છે '! આ વખતે શંકર પાર્વતીને કહે છે કે-૧ હે સતી! રાજ્યનો સ્થંભ દીવાન, બાંધાનો સ્થંભ વૈદરાજ અને ધર્મનો સ્થંભ ગુરૂ. એ ત્રણે સ્વાર્થી અગર દુરાચારી હોય તો સાચી સલાહ આપી શકે નહીં. એટલે તેના જીવનનો પ્રકાશ સામા ઉપર પડી શકે નહી, એટલે દીવાનથી રાજાનો નાશ થાય. વૈદથી શરીરનો નાશ થાય, અને ગુરૂથી ધર્મનો નાશ થાય છે (આ પ્રમાણે રાવણની સભામા વાતચીત થાય છે તેનો લાભ લેઇને ત્યા વિભીષણ પધાર્યા. ભાઇને પગે લાગી આજ્ઞા લેઇ

બોલ્યા કે ૨ ઇચ્છના હો તો ૩ સારીમતિ ૪ નાના પ્રકારના સુખ ૫ મદન ૬ ચોથના ચંદ્રમાની માફક (પર સ્ત્રીના વદન (મુખ) ને તજી દો ચોથનો ચંદ્રમા જોવાથી જેમ કલંક આવે છે તેમ પરસ્ત્રીનો સંગ કરવાથી પણ કલંક આવે છે ૭ પ્રાણીઓનો દ્રોહ કરે તો તે ટકી શકે નહી ! જે પુરૂષ ગુણસાગર અને ચતુર હોય અને થોડો સરખો લોભ કરે (ખરાબ વિષયમા પડે) તો તે સારૂ કહેવાય નહી. ૯ નરકના રસ્તા છે. ૧૦ એકલા રાજાજ નથી. ૧૧ કોટી બ્રહ્માડનો નાથ અને કાળનો પણ કાળ છે ૧૨ બ્રહ્મરૂપ નિર્દોષ, અજન્મા ભગવાન છે ૧૩ ન જીતાય તેવા ૧૪ પૃથ્વી, બ્રાહ્મણો, ગાયો અને અને દેવ લોકોના કલ્યાણ માટે કૃપાસાગર રામે મનુષ્યદેહ ધારણ કરી છે ૧૫ પોતાના ભક્તને રાજી કરવા અને ખળના ટોળાંનો નાશ કરવા, વેદમા બતાવેલા ધર્મનુ અને દેવોનુ રક્ષણ કરવા ૧૬ તેમને પગે લાગીએ ૧૭ શરણે આવેલાના દુ:ખને ભાગ-નારા છે. ૧૮ સ્વાર્થ વિના સ્નેહ કરનાર ગમને ભજો ૧૯ વિશ્વના દ્રોહથી થએલું પાપ જેને લાગ્યું હોય ૨૦ ત્રણે તાપનો નાશ કરનાર જેનુ નામ છે, એજ પ્રભુ પ્રગટ્યા છે એવુ હે રાવણ ! જાણો ૨૧ હે રાવણ ! વિનતી કરૂ છુ ૨૨ સારા વિચાર અને ખોટા વિચાર અથવા દૈવી ગુણ આસુરી ગુણ ૨૩ વેદ. ૨૪ સુખ. ૨૫ દુ:ખ ૨૬ નર્કી

न हि पश्यति जन्मांधः, कामांधो नैव पश्यति ।
न पश्यति मदोन्मत्तः, अर्थी दोषान् न पश्यति ॥

A

દો:—તાત ચરણુ ગહી માગહું, [27]રાખહુ મોર દુલાર
સીતા દેહુ રામ કહું, અતિ હિત હોય તુમ્હાર

* *

ચો —અસ કહિં [28]કીન્હેસિ ચરણુ પ્રહારા, [29]અનુજ ગહે પદ બારહિ બારા
[30]ઉમા સંતકી યહી બડાઈ, મદ કરત જો કરૈ ભલાઇ
તુમ [31]પિતુ સરિસ ભલે મોહિ મારા, રામ ભજે હિત હોય તુમ્હારા

વિભિષણુ પ્રયાણુ (લંકાથી સુવેલુપર)

દો —રામ સત્ય સંકલ્પ પ્રભુ, સભા કાલવશ તોરિ
મૈ રઘુવીર શરણુ અબ, જાઉ દેઉ જનિ ખોરિ
ચો —ચલેઉ હર્ષિ રઘુનાયક પાહી, કરત [2]મનોરથ બહુ મન માહી
દેખિહૌ જાય ચરણુ [3]જલ જાતા, [4]અરૂણુ મૃદુલ સેવક સુખદાતા
[5]જો પદ પરસિ તરી રૂપી નારી, દંડક કાનન પાવન કારી
[6]જો પદ જનક સુતા ઉર લાયે, કપટ કુરંગ સંગ ધરિ ધાયે
[7]હર ઉર સર સરોજ પદ જોઇ, અહો ભાગ્ય મૈ દેખવ સોઈ
દો —જીન [8]પાયનકી પાદુકા, ભરત રહે [9]મન લાય
તે પદ આજ [10]વિલોકિહૌં, [11]ઇન નયન અબ જાય

* * *

ચો —જાનિ ન જાય [12]નિશાચર માયા, [13]કામ રૂપ કેહિ કારણુ આયા
[14]ભેદ હમાર લેન શઠ આવા, રાખિય બાંધિ મોહિ અસભાવા
[15]સખા નીતિ તુમ નીક વિચારી, મમ પણુ શરણુાગત ભયહારી
સુનિ પ્રભુ વચન હર્ષ હનુમાના, [16]શરણુાગત વત્સલ ભગવાના

* * * *

[17]કોટિ વિપ્ર વધ લાગહિં જાહૂ, આયે શરણુ તજૌ નહિ તાહૂ

---

૨૭ મારૂ નાના ભાઇનુ કહ્યુ રાખો—માનો ૨૮ પાટુ મારી ૨૯ વિભિષણુ રાવણુનો પગ ચોભાવા લાગ્યા ૩૦ શંકર પાર્વતીને કહે છે હે ઉમા ! સંતોની એજ બડાઇ (મોટાઇ) છે કે કોઇ તેનુ બગાડે તો પણુ તેની સાથે ભલાઇ રાખે છે. ૩૧ બાપ સરખા.

૧ (રાવણ પાસેથી જતાં જતાં વિભિષણ બોલ્યો કે) જેનો સત્ય સંકલ્પ છે એવા પ્રભુ જે પોતે રામ છે અને હે ભાઇ ! તારી સભા કાળને વશ થઇ છે (કારણ કે મારી વાત તને ગમી નહી) હવે હુ રામને શરણ જાઉછુ તેમાં મારો દોષ કાઢશો નહી. ૨ વિચાર. ૩ કમલ સરખા ૪ ઉગતા સુર્યના જેવા લાલ અને કોમળ અને સેવકોને સુખ આપનાર ૫ જે ચરણને અડકીને ગૌતમની સ્ત્રી તરી ગઇ તથા જે ચરણે દંડકારણ્યને પાવન કર્યું, ૬ જ્યારે રામ કપટ મૃગને મારવા દોડયા ત્યારે પાછળથી તેમના જે ચરણને સીતાજીએ હૃદયમા રાખ્યા તે ચરણ. ૭ સદાશીવ હૃદયરૂપી તળાવમા કમળ સરખા જે ચરણ, તે આજ મારા અહો ભાગ્ય કે મને જોવા મળશેજ. ૮ ચરણની ચાખડી ૯ હૃદયમા ઉતારી ૧૦ જોઇશ. ૧૧ હમણા જઇને આ આંખોથી ૧૨ દૈત્યની માયા (કપટ) ૧૩ કામનાથી ઘેરાએલા માયામા રચ્યા પચ્યા ૧૪ સુગ્રીવ કહે છે કે મારો અને અંગદનો ભેદ લેવા એટલે મારી અને અંગદની વચ્ચે ખટપટ કરાવવા માટે તે શઠ આવ્યો છે તેથી મારો એવો મત છે કે તેને (વિભિષણને) અહી બાંધી રાખો (નજર કેદ કરો) ૧૫ રામે સુગ્રીવને કહ્યું કે હે સખા ! નીતિ પ્રમાણે તમારી વાત ખરી છે પણ શરણે આવેલાનો ભય હરવો એવી મારી પ્રતિજ્ઞા છે. ૧૬ શરણે આવેલાને પાળનાર ૧૭ કોટી ગૌહત્યા લાગી હોય તે પણ શરણે આવે તો તેનો હુ ત્યાગ કરતો નથી ભગવતગીતાના અધ્યાય ૯-૩૦ શ્લોકમા શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે ઘણોજ દુરાચારી હોય તો પણ જો અનન્ય ભાવથી મારા શરણે આવે તો તે ઉત્તમ માનવા યોગ્ય છે–કારણ જેનો નિશ્ચય–દ્રઢતા ઉત્તમ પ્રકારની છે, અને આગળ કહે છે કે એવા દુરાચારી વિના વિલંબે ધર્માત્મા બની જાય છે, અહીં પણ એજ વાત થાય છે.

A.

[18]સન્મુખ હોય જીવ મોહિ જબહિ, જન્મ કોટિ અઘ નાશોં તબહી
[19]પાપવંત કર સહજ સ્વભાઉ, ભજન મોર તેહી ભાવ ન કાઉ
[20]જો પૈ દુષ્ટ હૃદય સો હોઈ, મોરે સન્મુખ આવહિ સોઈ
[21]નિર્મલ મન જન સો મોહિ પાવા, મોહિ કપટછલ છીદ્ર [22]ન ભાવા

રામ વિભિષણ સંવાદ.

ચોઃ—[1]ઉભય ભાંત લે આવહુ, હંસ કહ કૃપાનિધાન
જય કૃપાલુ કહી કપિ ચલે, અંગદાદિ હનુમાન

* * * *

ચોઃ—દૂર-હિતે દેખે દોઉ ભ્રાતા, [2]નયનાનંદ દાનકે દાતા
બહુરિ રામ છબિ ધામવિલોકિ, રહ્યો ઠઠકિ એક રોકી ટક પળ

× × ×

[3]નયન નીર પુલકિત અતિ ગાતા, મન ધરિ ધીર કહી મૃદુ બાતા
[4]નિશિચર વંશ જન્મ સુર ત્રાતા ! નાથ ! [5]દશાનન કર મૈ ભ્રાતા
[6]સહજ પાપ પ્રિય તામસ દેહા, યથા ઉલુકહિ તમપર નેહા

દોઃ—[7]શ્રવણ સુયશ સુનિ આયઉ, પ્રભુ ભંજન ભવભીર
ત્રાહિ ત્રાહિ [8]આરત હરણ, [9]શરણ સુખદ રઘુવીર

ચોઃ—કહુ [10]લંકેશ સહિત પરિવારા, [11]કુશલ કુઠાહર વાસ તુમ્હારા
[12]ખલ મંડલી બસહુ દિન રાતી, સખા [13]ધર્મ નિબહે કેહી ભાંતી
મૈ જાના તુમ્હરિ સબ રીતી, [14]અતિનય નિપુણ ન ભાવ અનીતી
[15]બરૂ ભલવાસ નરક કર તાતા, દુષ્ટ સંગ જનિ દેઈ વિધાતા!
[16]અબ પદ દેખિ કુશલ રઘુરાયા, [17]જો તુમ કીન્હ જાનિ જનદાયા

દો—તબ લગિ કુશલ ન જીવ [18]કહું, [19]સપનેહુ મન વિશ્રામ
[20]જબ લગિ ભજન ન રામકો, શોક ધામ તજિ કામ

---

૧૮ જો જીવ મારી સામે (શરણે) આવી જાય તો હું તેના કોટી જન્મના પાપ પણ નાશ કરી નાખું એવો છું ૧૯ પણ એક વખત હે સખા, તમે જાણો છો ? સાલસો-પાપી એનો સહજ સ્વભાવજ એવો હોય છે કે તેને મારૂં ભજન (મારા)માં પ્રીતિ હોતી નથી. તેને બહુએ ગમે, પણ હું, મારૂં ભજન, અને મારો ભક્ત ગમેજ નહીં ૨૦ કદાચ તે દુષ્ટ હૃદય વાળો હોય તો તે મારે શરણે આવેજ નહી (રામ હવે પોતાના સિદ્ધાંતની વાત કરે છે) ૨૧ નિર્મળ અંત:કરણ વાળો સેવક મને પામે છે ૨૨ મને ગમતો નથી.

૧ કપટ અગર પવિત્ર મનથી ગમે તેમ હોય તો પણ ૨ નયનને આનંદનુ દાન આપનાર ૩ આખમાં પ્રેમના જળ અને અંગ રોમાંચ, તો પણ મનમા ધીરજ રાખીને વિભીષણ નમ્રતા પુર્વક બોલ્યો ૪ (વિભીષણ પોતાની ઓળખાણ આપે છે)દૈત્ય કુકુળમા મારો જન્મ છે ૫ ગરણનો ભાઇ છઉ. ૬ જેમ ધુવડ ને અધારા ઉપર પ્રેમ હોય છે તેમ અમારો સ્વભાવ પાપી અને દેહ તામસી ૭ (ગમે એવો છઉ પણ)આપનો યશ સાભળીને આવ્યો છઉ ૮ દુખને હરનાર ૯ શરણે આવનારને સુખ આપનાર ૧૦ તુ શરણે આવ્યો માટે અત્યારથી લંકાનો રાજા છો એમ સમજી ને અગર મમન્તવવા ગમે તેને લંકેશ કચો ૧૧ તમારો વાસ મોટા [ઉચા] સ્થાનમા છે ને ' એટલે માયામાં પામર નથી ને ' ૧૨ માયામા રચ્યા પચ્યા જીવોને મંડળમા —સગા સબધીમા ૧૩ કઇ રીતે તમે તમારો ધર્મ પાળ્યો છે—કઇ રીતે મારી સાથે ઓળખાણ રહી ' ૧૪ તમે નિતીના વિષયમા નિપુણ છો, તમને અનિતી ગમતી નથી. ૧૫ (મ તો એમ કહે છે કે)નરકમ વાસો આપજો પણ દુષ્ટના સગમા રહેવાની તક ન આપશો ૧૬

वर गहनदुर्गेषु भ्रान्त वनचरैः सह । न मूर्खजनसम्पर्कं, सुरेंद्रभवनेष्वपि ॥

વિભીષણ બોલ્યો કે હે રઘુ રાય ! આજ આપનુ ચરણ દેખીને કુશળ થયો છુ (આપના ચરણ વિન કુશળ હોય !) ૧૭ તે પણ આપે આપનો જન જાણીને દયા કરી એટલે—ગણવુ ખીજાયો તો. ૧૮ ક્યાથી ૧૯ સ્વપ્નામા પણ મનને શાતી ક્યાથી હોય ૨૦ શોક —દુખના સ્થાન રૂપી કામના ઓને તજીને રામનુ ભજન ન કરે ત્યાં સુધી.

ચોઃ—તબ લગિ હૃદય [૨૧]બસત ખલ નાના, લોભ મોહ મત્સર મદમાના
જબ લગિ ઉર ન બસત રઘુનાથા, [૨૨]ધરે ચાપ સાયક કટી ભાથા
[૨૩]મમતા તરૂણુ તીમીર અંધિયારી, રાગ દ્વેષ ઉલૂક સુખકારી
તબ લગી બસત જીવ ઉરમાંહિ, જબ લગિ પ્રભુ પ્રતાપ રવિ નાહીં
અબ મૈં કુશલ મિટે ભય ભારે, દેખિ રામપદ કમલ તુમ્હારે
તુમ કૃપાલુ જાપર અનુકૂલા, તાહિ ન વ્યાપ [૨૪]ત્રિવિધ ભય શુલા
મૈ નિશિચર અતિ અધમ સ્વભાઉ, શુભ આચરણુ કીન્હ નહિ કાઉ
જાસુરૂપ મુની [૨૫]ધ્યાન ન પાવા, સો પ્રભુ હર્ષિ હૃદય મોહિ લાવા
દોઃ—[૨૬]અહો ભાગ્ય મમ અમિત અતિ, રામ કૃપા સુખ પુંજ
દેખેઉં નયન બિરંચિ શિવ, સેવ્ય યુગલ પદ કંજ
ચોઃ—સુનો સખા નિજ કહૌ સ્વભાઉ, [૨૭]જાન ભુશુંડી શંભુ ગિરિજાઉ
જો નર હોય [૨૮]ચરાચર દ્રોહી, [૨૯]આવે સભય શરણુ તકિ મોહી
તજિ મદ મોહ કપટ છલનાના, કરૌં સદ્ય તેહિ સાધુ સમાના
જનની જનક બંધુ સુતદારા, તન ધન ભુવન સુહૃદ પરિવારા
સબકી મમતા [૩૦]ત્યાગ બટોરી, [૩૧]મમપદ મનહિં બાંધિ બટિ ડોરી
[૩૨]સમદર્શી ઇચ્છા કછુ નાહીં, હર્ષ શોક ભય નહિ મનમાંહી
અસ સજ્જન મમ ઉર બસ કૈસે, લોભી હૃદય બસત ધન જૈસે
તમ સરિખે સત પ્રિય મોરે, [૩૩]ધરૌં દેહ નહિ આન નિહોરે

સમુદ્રે રામને શરણુ થવું.

ચોઃ—પ્રભુ ભલ કીન્હ મોહ શિખ દીન્હી, મર્ય્યાદા સબ તુમ્હરી કીન્હી
ઢોલ ગમાર શૂદ્ર પશુ નારી, [૧]યહ સબ તાડનકે અધિકારી

---

૨૧ નાના પ્રકારના [illegible] છે જેવા કે ૨૨ જેણે ધનુષ બાણુ અને ભાથો ધારણુ કર્યો છે એવા રામ ૨૩ પ્રભુના પ્રતાપ રૂપી સૂર્ય જ્યા સુધી જીવોના હૃદયમા ઉગતે નથી ત્યા સુધી, રાગ દ્વેષરૂપી ઘુડને આનંદ આપનારી મમતા રૂપી અંધારી મધ્ય રાત્રી જીવાના હૃદયમા વસે છે ૨૪ ત્રણુ પ્રકારના ભયના દુખ. ૨૫ ધ્યાનમા મળતું નથી તે રામ હરખીને મને છાતીમા ચાંપ્યો ૨૬ કૃપા તથા સુખના સમૂહરૂપ રામ જેના બેઉ ચરણોને બ્રહ્મા તથા શીવ સેવે છે, તે કમળ સરખા ચરણુને મે જોવા માટે મારા અહોભાગ્ય માનું છુ. ૨૭ જે સ્વભાવને કાગભુશંડી ૨૮ આખા વિશ્વનો દ્રોહી. ૨૯ મદ મોહ કપટ અને નાના પ્રકારના છળ તજીને મનેજ શરણુરૂપ માનીને, નમ્રતા પૂર્વક આવે, તો તેને સાધુ બનાવી દઉ ૩૦ છોડીને, ભેળી કરીને ૩૧ મમતારૂપી તાંતણુાની દોરી કરીને મારા ચરણુમા મનથી બાંધી દે તો ૩૨ સમાન ભાવ અને ઇચ્છા રહીત ૩૩ બીજા કોઇ પણુ કારણુ માટે દેહ ધરતો નથી.

સમુદ્ર ઉતરવા વખતે રામે માર્ગ આપવા સમુદ્રની પ્રાર્થના કરી, પણુ સમુદ્રે જવાબ ન આપતાં, રામ તેને શીક્ષા કરવા ધનુષ્ય ચઢાવ્યું ૧ આપની કરેલી મર્યાદા પ્રમાણે અમારે વર્તવુ જોઇએ માટે આપે શીક્ષા કરી તે ઠીક કર્યું ૨ તે તમામ મારને લાયક છે માર ખાય ત્યારેજ સમજે. આ ઠેકાણે વિચારની પણુ જરૂર છે.

A.

[1]સેતબિંદુ રામેશ્વરની સ્થાપના.

ચો —લિંગ થાપી વિધિવત કરી પૂજા, શિવ સમાન પ્રિય મોહિ ન દૂજા
[2]શિવ દ્રોહી મમ દાસ કહાવે, સો નર સપનેહુ મોહિ ન પાવે
શંકર વિમુખ ભકિત [3]ચહ મોરી, સો નર મૂઢ મંદ મતિ થોરી

દો —[4]શંકર પ્રિય મમ દ્રોહી, શિવદ્રોહી મમ દાસ
તે નર કરહિ કલ્પ ભર, ઘોર નરકમે વાસ

ચો:—જો રામેશ્વર દર્શન કરિહે, સો તનુ તજિ મમ ધામ સિધરિહે
જો ગંગાજલ આનિ ચઢાઇહિ, સો સાયુજ મુક્તિ નર પાવહિ

દો.—શ્રી રઘુવીર પ્રતાપ તેં, સિંધુ તરે પાષાણ
તે મતિમંદ જો રામ તજી, [5]ભજહિ જાય પ્રભુ આન

રાવણ મંદોદરી સંવાદ.

ચો:—[1]વ્યાકુલતા નિજ સમુઝિ બહોરી, [2]બિહંસિ ચલા ગૃહ કરિ ભય થોરી
મંન્દોદરી સુના [3]પ્રભુ આયે, [4]કૌતુકહી પાથોધિ બંધાયે
[5]કર ગહિ પતિહિ ભવન નિજ આનિ, બોલી પરમ મનોહર બાની
[6]ચરણ નાઈ શિર અંચલ રોપા, સુનહુ વચન પ્રીય [7]પરિહરિ કોપા
[8]નાથ વૈર કીજે તાહી સોં, બુદ્ધિ બલ જીતિ સકિય જાહીસોં
તુમહિ રઘુપતિહિ [9]અંતર કૈસા, [10]ખલ ખદ્યોત દિવાકર જૈસા
[11]અતિબલ મધુ કેટભ જિન મારા, મહાબિર દિતિ સુત સંહારા
[12]જોઇ બલિ બાંધી સહસ ભુજ મારા, સોઇ અવતરેઉ હરણ મહિ ભારા
[13]તાસુ વિરોધ ન કીજિય નાથા, કાલ કર્મ ગુણ જિનકે હાથા

---

૧ રામે સેત બંધુ રામેશ્વરની સ્થાપના કરી અને વિધિ પ્રમાણે પુજા કરી અને બોલ્યાકે સદાશીવ જેટલુ મને કોઇ વ્હાલુ નથી ૨ શીવનો દ્રોહી મારો દાસ થવાનો હક કરે તો. ૩ ચાહે, ઇચ્છે. ૪ શંકરનો ભક્ત થઇ મારો દ્રોહ કરે અને મારો ભક્ત થઇ શંકરનો દ્રોહ કરે તે માણસ કલ્પ સુધી ઘોર નરકમાં પડે છે. ૫ પ્રભુને તજીને બીજાને ભજે તો

૧ રામચંદ્ર સમુદ્ર ઉપર પાજ બાંધી સુવેલુ (લંકાની લગભગ) આવ્યા એવા સમાચાર સાંભળી રાવણ ગભરાયો, રાવણને દશ મુખ હતા, પણ તે એક મુખથી વાત

B

કરતો હતો પણ આ વખતે દશે મુખથી બોલ્યો, રાવણને એવો શાપ હતો કે તે દશે મુખથી બોલશે ત્યારે તેનું મોત આવશે. દશ મુખથી બોલ્યા પછી રાવણ પણ ગભરાયો, પણ વ્યાકુળતામા બોલ્યો છઉ, માટે કાઇ નહી, એમ વિચાર કરી મનને વાળ્યુ, ૨ આ પ્રમાણે વિચારીને હસતો હસતો ભયને થોડો કરીને ઘેર આવ્યો, ૩ રામ ૪ સહેજમા સમુદ્ર ઉપર પાજ બાધી ૫ રાવણનો હાથ પકડી પોતાના અવાસમા મંદોદરી લાવી, ૬ ભોળા પાથળીને પગેલ લાગી ૭ કોપ તજીને ૮ જેને બુદ્ધિ તથા બળ જીતી નશકે તેવા સાથે વેર કરાય નહી ૯ ભેદ, અંતર ૧૦ સુર્ય અને આગીઆ વચ્ચે જેટલુ અંતર છે તેટલુ ૧૧ મધુ અને કૈટભ નામના મોટા બળવાન દૈત્યોને જેણે માર્યા અને જેણે દિતીના બળવાન પુત્ર [હીરણ્યાક્ષ તથા હીરણ્યકશીપુ) ને પણ માર્યા ૧૨ જેણે બલી રાજાને બાધી લીધે. અને જેણે હજાર હાથ વાળા સહસ્રાર્જુનને પણ માર્યો. તેજ પ્રભુ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા અવતર્યા છે ૧૩ કાળ તથા કર્મ જેને હાથ છે તેની સાથે હે નાથ ' વિરોધ કરીએ નહીં આ સંસારમા પણ જે માણસનો વખત સારો હોય અને કર્માવર (આળસુ નહીં) હોય તેની સાથે પણ વીરોધ કરીએ નહીં

દોઃ—રામહિ સોંપહુ જાનકી, [13]નાય કમલ પદ માથ
[14]સુત કહેં રાજ્ય દેઈ વન, જાય ભજહુ રઘુનાથ

ચો.—નાથ દીનદયાલુ રઘુરાઇ, [15]બાઘૌ સન્મુખ ગયે ન ખાઇ
[16]ચાહિય કરન સો સબ કર બીતે, તુમ સુર અસુર ચરાચર જીતે
વેદ કહહિં અસ નીતિ દશાનન, [17]ચૌથેપન જાહિય નૃપ કાનન
તાસુ ભજન કીજૈ તહેં ભર્તા, [18]જો કર્તા પાલક સહર્તા
સોઇ રઘુવીર [19]પ્રણત અનુરાગી, ભજહુ નાથ મમતા મદ ત્યાગી
મુનિવર યતન કરહિં [20]જેહિ લાગી, ભૂપરાજ તજિ હોહિ વિરાગી
સોઇ કોશલાધીશ રઘુરાયા, [21]આયે કરન તોહિપર દાયા
જો પ્રિય માનહુ [22]મોર સિખાવન, [23]હોઇહિ સુયશ તિહુપુર અતિ પાવન

દોઃ—[24]અસ કહિ લોચન વારિ ભરિ, ગહિ પદ કંપીત ગાત
નાથ ભજહુ રઘુવિર પદ, મમ અહિ઼ વાત ન જાઈ

ચોઃ—તબ રાવણ મય [25]સુતા ઉઠાઈ, [26]કહે લાગ ખલ નિજ પ્રભુતાઈ
સુન [27] તે પ્રિયા મૃષા ભય માના, જગ યોધા કો મોહિ સમાના
વરૂણ કુબેર પવન યમ કાલા, [28]ભુજબલ જિતે સકલ દિગ્પાલા
દેવ [29]દનુજ નર સબ વશ મોરે, [30]કવન હેતુ ઉપજા ભય તોરે
નાના વિધિ તેહિ કહિ સમુઝાઈ, [31]સભા બહોરિ બૈઠ સો જાઇ
મંદોદરી હૃદય અસ જાના, [32]કાલ વિવસ ઉપજા અભિમાના

અંગદ વિષ્ટી.

ચો.—[1]વંદિ ચરણ ઉર ધરિ પ્રભુતાઇ, અંગદ ચલેઉ સબહિં [2]શીર નાઇ
પ્રભુ પ્રતાપ ઉર [3]સહજ અશંકા, [4]રણ બાંકુરા વાલિસુત બંકા
[5]પુર પૈઠત રાવણકર બેટા, ખેલત રહા સો હોઇ ગઈ ભેટા

૧૩ નમીને ૧૪ પુત્રને રાજ્ય સોંપી દઇ વનમા જઇને રામને ભજો. ૧૫ વાઘ પણ સન્મુખ ગયે ખાતો નથી ૧૬ (વ્યવહારમાં) જે કરવાનુ હતુ તે તમામ કરી ચુકયા છો ૧૭ ઘડપણમા વનમા જઇ વાસ કરવો જોઇએ (અત્યારે વનમા જવાય એવુ નથી અત્યારે તો નિયમસર કથા વાર્તા સાભળો અને કોઇના દાદપુ[illegible]તરો એટલુ થાય તો ઘણુ છે ૧૮ જે પ્રભુ કર્તા પાળનાર અને સહરનાર છે ૧૯ પોતાના ભક્તો ઉપર પ્રેમ રાખનાર છે ૨૦ જેના માટે ૨૧ તે રામ હે પતિ' આપની ઉપર દયા કરવા પધાર્યા છે ૨૨ મારી શીખામણ . ૨૩ ત્રણ લોક મા પવિત્ર યશ ગવાશે ૨૪ થરથરતા અંગે રાવણના પગ પકડીને આંખમા આંસુ લાવીને મંદોદરી આ પ્રમાણે બોલ્યા " હે નાથ' રામના ચરણને ભજો જેથી મારૂ એવાતણુ જાય નહી (એટલે આપનુ મોત થાય નહી) ૨૫ મંદોદરીને ઉઠાડી. ૨૬ પોતાની બડાઇ બતાવીને ખળ રાવણ કહેવા લાગ્યો ૨૭ તુ ખોટી બીક લગાડે છે, સાંભળ, જગતમા મારા જેવો બળવાન યોદ્ધો કોણ છે ' ૨૮ આ હાથે ૨૯ રાક્ષસો ૩૦ શા કારણથી તને ભય થાય છે ? ૩૧ પાછો સભામા જઇને બેઠો ૩૨ કાળથી ઘેરાઇ ગયા છે માટે અભીમાન ઉપજ્યુ છે.

૧ રામને નમીને અને રામની પ્રભુતાને હૃદયમા રાખીને એટલે યશ આપનાર પ્રભુને ગણીને ૨ નમીને ૩ ભય રહીત વીર, નિડર ૪ લડાઇથી નહીં ડરનાર. ૫ લંકામા પેસતા રાવણનો-પુત્ર રમતો હતો, તેની ભેટ થઇ ગઇ,

[1]બાતહિ બાત કર્ષ બઢિ આઈ, [2]યુગલ અતુલ બલ પુનિ તરૂણાઈ
[3]તેહિ અંગદ કહું લાત ઉઠાઈ, ગહિ પદ પટકેઉ ભુમિ ભ્રમાઈ
[4]નિશિચર નિકર દેખિ ભટ ભારી, જહં તહં ચલે ન શકહિ પુકારી
[5]એક એક સન મર્મ ન કહહિ સમુઝિ તાસુ બલ ચુપ હોઇ રહહી
ભયઉ કોલાહલ [6]નગર મઝારી, [7]આવા કપિ લંકા જેહિ જારી
[8]અબ ધૌ કહા કરહિ કરતારા, [9]અતિ સભીત સબ કરહિ વિચારા
[10]બિનુ પૂછે મગુ દેહિ બતાઇ, જેહિ ચીતવહિ સો જાહિ સુખાઇ

*   *   *   *

દો.—[11]યથા મત્ત ગજ યૂથ મહું, પંચાનન ચલિ જાય
રામ પ્રતાપ સંભારિ ઉર, બૈઠ સભહિં શિર નાય

ચૌ.—કહ દશકંઠ [12]કવન તૈં બંદર, [13]મૈં રઘુબીર દૂત દશકંધર
[14]મમ જનકહિ તોહિ રહી મિતાઇ. તવ હિત કારણ આયઉં ભાઇ
[15]ઉત્તમ કુલ પુલસ્ત્ય કર નાતી, શિવ વિરંચી પૂજેહુ બહુ ભાતી
[16]વર પાયઉ કીન્હેઉ સબ કાજા, જીતેહુ લોક પાલ સુર રાજા
[17]નૃપ! અભિમાન મોહ વશ કિવા, હરિ આનેહુ સીતા જગદંબા
[18]અબશુભ કહા કરહુ તુમ મોરા, સબ અપરાધ ક્ષમહિં પ્રભુ તોરા
[19]દશન ગહહુ તૃણ કંઠ કુઠારી, પુર જન સંગ સહિત નિજ નારી
સાદર જનક ... કરિ આગે, ઇહિ વિધિ ચલહુ સકલ ભય ત્યાગે

*   *   *   *

દો.—[20]પ્રણત પાલ રઘુવંશ મણિ, ત્રાહિ ત્રાહિ અબ મોહિ
સુનતહિ આરત વચન પ્રભુ, અભય કરહિંગે તોહિં

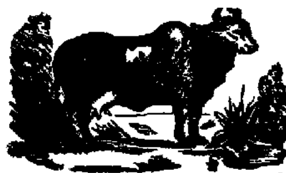
ચૌ.—[21]અંગદ નામ વાલિકર બેટા તો સૌં કબહુ ભઇ હોઈ ભેટા?
[22]અંગદ વચન સુનત સકુચાના, રહા બાલી વાનર મૈં જાના

---

૧ વાતચીત કરતાં બંનેને ચડા ઉતરી થઇ ૨ બેઉ ઘણા બળવાન અને વળી જુવાન હતા (રાવણના પુત્ર પ્રહસ્તને) અંગદને લાત મારી, અંગદે તેના પગ પકડી માથા પર ફેરવી ભુમી ઉપર પછાડયો ૪ આસપાસના રાક્ષસો આ દેખાવ જોઇ અંગદને મોટો યોદ્ધો જાણીને ચુપચાપ નાશી જવા લાગ્યા ૫ નાસવાનું કારણ પણ એક બીજાને કહી

રાક્ષસો અહીં ૬ નગરમા ૭ જેણે લકા બાળી તે વાનર આવ્યો ૮ હે ઇશ્વર ! હવે શુ કરવુ ૯ ઘણા ભયભીત થઇને ૧૦ વિના પુછ્યે અગદને (રાજદરબારનો) રસ્તો બતાવવા લાગ્યા. અગદ જેના સામે નજર કરતો હતો તે સુકાઇ જતો હતો ૧૧ મદોન્મત હાથીઓના ટોળામા જેમ સીહ જાય તેમ અંગદ (રાવણની સભામા રાક્ષસોની વચ્ચે) રામના પ્રતાપને મનમા સંભારીને સૌને નમીને બેઠો ૧૨ તુ વાનર કોણ ! ૧૩ હે રાવણ હુ રામનો દુત છઉં ૧૪ મારા પિતાને અને તારે મીત્રતા હતી તેટલા માટે તારૂ કલ્યાણ સમજીને (તને શીખામણ દેવા) આવ્યો છઉં ૧૫ આપ ઉત્તમ કુળના છો, પુલસ્ત્યના પૌત્ર છો શીવ તથા બ્રહ્માને બહુ સારી રીતે પ્રસન્ન કર્યા છે ૧૭ હે રાવણ ! હમણા અભીમાન અગર મોહ વશ થઇને ૧૮ પણ હવે જેમા આપનુ કલ્યાણ છે એવી મારી વાત સાંભળીને તે પ્રમાણે કરો, ૧૯ અગદ કહેછે "દશન (દાત)મા ખડ લઇ, તથા ખભે કુહાડી રાખીને તથા શહેરના જનોને તથા તમારી સ્ત્રીને સગ લેઇ અને સીતાને વિવેક પુર્વક આગળ કરીને મારી સાથે રામ પાસે આવો," ૨૦ (અગદ કહે છે) રામ પાસે આવીને કહો કે "શરીણના બેલી એવા હે રામ ! મારૂ રક્ષણ કરો" આવા આરત વચનો સાભળી હે રાવણ, તારા ભયને હરી લેશે (આ સાભળી રાવણ ખીજાઇને બોલ્યો કે તારૂ તથા તારા બાપનુ નામ તો બતાવ) ૨૧ અગદ બોલ્યો, મારૂ નામ અગદ અને હુ વાળીનો પુત્ર છુ. તારે અને વાળીને કોઇ વાર મેળાપ થયો હતો ? ૨૨ અગદના આ (વાળીનો તારે કદી મેળાપ થયો હતો તે) વચનો સાંભળી રાવણ જરા ઝાંખો પડયો. તો પણ ઉપરથી ઠીક મન રાખી બોલ્યો કે "હા એક વાળી નામનો વાનર હતો"

मातृवत्परदारेषु, परद्रव्याणि लोष्ठवत् ॥
आत्मवत् सर्वभूतानि, य पश्यति स: पण्डितः ॥
बन्धाय विषयासंगो, मुक्तौ निर्विषयं मनः ॥
मन एव मनुष्याणाम्, कारणं बन्धमोक्षयोः ॥

[23]અંગદ તાહિ વાલીકર બાલક, ઉપજેઉ બંશ અનલ કુલ ઘાતક
[24]ગર્ભ ન ખસેઉ વૃથા તુમ જાયે, નિજ મુખ તાપસ દૂત કહાયે
[25]અબ કહ કુશલ વાલિ કહેં અહઇ, બિહંસિ વચન અંગદ અસ કહઇ
[26]દિન દશ ગયે વાલી પહેં જાઇ, પૂછેહુ કુશલ સખા ઉર લાઇ
[27]રામ બિરોધ કુશલ જસ હોઇ, સો સબ સકલ સુનાઇહિ સોઇ
[28]સુન શઠ ભેદ હોઇ મન તાકે, શ્રી રઘુવીર હૃદય નહિં જાકે

દો.—[29]હમ કુલઘાતક સત્ય તુમ, કુલપાલક દશ શીશ
અંધો બધિર ન કહહિ અસ, શ્રવણ નયન તોહિ વીસ

ચૌ.—શિવ બિરચી સુર મુનિ સમુદાઇ, ચાહત [30]જાસુ ચરણ સેવકાઇ
[31]તાસુ દૂત હોઇ હમ કુલ બોરા, [32]ઐસી મતિ ઉર વિહરૂ ન તોરા
સુની કઠોરવાણી [33]કપિ કેરી, કહત દશાનન [34]નયન તરેરી
[35]ખલ તવ વચન કઠીન મૈ સહઊ, નીતિ ધર્મ સબ જાનત અહઊ
[36]કહ કપિ ધર્મ શીલતા તોરી, હમહુ સુની કૃત પરતિય ચોરી
[37]દેખેઉ નયન દૂત રખવારી, બુડિ ન મરહુ ધર્મ મનધારી
[38]નાક કાન બિનુ ભગિની નિહારી, ક્ષમા કીન્હ તુમ ધર્મ વિચારી
[39]ધર્મ શીલતા તવ જગ જાગી, પાવા દર્શ હમ-હુ બડ ભાગી

* * * * *

[40]ધન્ય કીશ ! જો નિજ પ્રભુ કાજા, જહેં તહેં નાચહિં પરિહરિ લાજા
[41]નાચ કૂદ કર લોક રિઝાઇ, પતિ હિત કરત ધર્મ નિપુણાઇ
[42]અંગદ ! સ્વામિભક્ત તવ જાતી, પ્રભુ ગુણ કસ ન કહસિ ઇહિ ભાંતી
[43]મૈં ગુણ ગ્રાહક પરમ સુજાના, તવ કટુ વચન ધરૈ નહિ કાના
[44]કહ કપિ તવ ગુણ ગાહકતાઇ, સત્ય પવન સુત મોહિ સુનાઇ
[45]વન વિધ્વંસ સુત વધ પુર જારા, તદપિ ન તેઇ કૃત કછુ અપકારા

હવે રાવણ અંગદને પોતાના પક્ષમાં લેવાની ઇચ્છાથી બોલે છે ૨૩ તું બોલે છે એજ વાળીનો પુત્ર હો તો હે કુલ ઘાતક ! (કુળનો ક્ષય કરનાર) તું તારા કુળમાં અંગારો છો ૨૪ તારી માતાનો ગર્ભ કેમ સરી ન ગયો ! તું વૃથા જન્મો છો ' કારણ કે રાજાનો પુત્ર થઇ એક રામ જેવા તપસીનો તું દુત થયો છે. ૨૫ હવે વાંદર, વાળી કુશળ છે ને ! ૨૬ જ્યાં વાળી ગયો છે ત્યાં તું પણ દશ દીવસ પછી (થોડા વખતમાંજ) જઇશ (મરીશ) ત્યાં તારાં મીત્રને છાતીમાં ઘાલી મળજે અને પુછજે ૨૭ રામ સાથે વિરોધ કરવાથી કેવા કુશળ થવાય છે તે તમામ વાત તે (વાળી) તમને બરાબર સમજાવશે ૨૮ તું મને હેરાન કરવા માગે છે પણ જેના હૃદયમાં રામ ન હોય તેના મ—

નમા ભેદ હોય છે ૨૯ હે રાવણ ! હું શ્રી રામના ચરણમાં ગયો તે કુલઘાતક અને તું રામથી વિમુખ થયો તે કુળપાળક, આ વાતને આંધળો અને બહેરો તો ન માને, પણ તારે તો આંખ તથા કાન વીશ છે છતાં તું માને છે માટે તેને ધન્ય છે ૩૦ જે રામના ૩૧ તેનો દુત થવાથી મે મારૂ કુળ બોળ્યુ ૩૨ એવી તારા હૃદયમાં બુદ્ધિ થઈ છતા તે હૃદય કેમ ચીરાઈ જતુ નથી ! ૩૩ કપીની (અંગદની) ૩૪ ડોળા કાઢીને, ખીજાઈને ૩૫ હું તમામ નીતિ ધર્મ જાણું છું (દુત ન મરાય તેવો ધર્મ છે) માટે હે ખળ ! (અંગદ) તારૂં કઠણ વચન સહન કરૂં છું. ૩૬ અંગદ બોલ્યો કે તું પર સ્ત્રીને હરી લાવ્યો છો એ તારૂં ધર્માત્માપણું મે સાંભળ્યુ છે ૩૭ હમણાંજ હનુમાનને બાળી મુકવા માટે, પુછડુ સળગાવ્યુ હતું તે વખતે દુત રક્ષા કરવાની તારી નીતિ પણ મે જાણી છે તું આવા ધર્મ અને વ્રત પાળે છે માટે બુડી કા મરતો નથી ૩૮ તારી બેનના નાક અને કાન કાપ્યા ત્યારે તે તારો ધર્મ સમજીને ક્ષમાનું પાલન કર્યું હતું ૩૯ તારી ક્ષમા અને શીનતા જગતમાં જાહેર છે મારા પણ મોટા ભાગ્ય કે તારા મને દર્શન થયાં ૪૦ (મદારી પાસે વાનર નાચે છે તે વાત કરે છે) હે અંગદ ! તમને ધન્ય છે કારણ કે તમે તમારા ધણીને માટે જ્યાં ત્યાં લાજ તજી દઈને નાચો છો ૪૧ તમે વાનર નાચી કુદીને લોકોને રીઝાવી ધણીનો ગુજારો કરી સેવા ધર્મમાં મોટા ગણાઓ છો ૪૨ હે અંગદ ! તારી જાતજ સ્વામી ભક્ત છે માટે તું તારા ધણી રામના ગુણ કેમ ગાયા વિના રહે પણ ૪૩ હું ગુણ ગ્રાહક અને પરમ સુજાન છઉં માટે તારા કડવાં વચનો કાને ધરતો નથી ૪૪ અંગદ બોલ્યો કે તારી ગુણગ્રાહકતા મને હનુમાને સંભળાવી દીધી છે ૪૫ તારી અશોક વાડી ભાગી તારા એક પુત્રને માર્યો, અને તારૂં નગર બાળ્યું તોપણ તે તેને કાંઈ શીક્ષા કરી નહી (કરી છે)

૪૬સોઈ સમુજી તવ પ્રકૃતિ સુહાઇ, દશ કંધર મૈં કીન ઢિઠાઈ
૪૭દેખેઉ આય જો કુછ કપિ ભાખા, તુમ્હરે લાજ ન રોષ ન માખા

દો:—૪૮વક્ર ઉક્તિ ધનુ વચન શર, હૃદય દહેઉ રિપુ કીશ
પ્રતિ ઉત્તર સડસિન મનહુ, કાઢત ભટ દશ શીશ

ચો:—૪૯જો અસ મતિ પિતુ ખાયઉ કીશા, કહિ અસ વચન હૅસા દશ શીશા
૫૦પિતુહિ ખાઈ ખાતેઉં અબ તોહિં, અબહિ સમુજિ પરા કછુ મોહી
વાલિ વિમલ યશ ભાજન જાનિ, હતૌ ન તોહિ અધમ અભિમાની
૫૧કહુ રાવણુ ! રાવણુ જગ કેતે, મૈ નિજ શ્રવણુ સુને સુન તે તે
૫૨બલિ જીતન એક ગયઉ પતાલા, રાખા બાધિ શિશુન હય શાલા
૫૩ખેલહિ બાલક મારહિં જાઈ, દયા લાગી બલિ દીન્હ છુરાઇ
૫૪એક બહોરી સહસ ભુજ દેખા, ધાય ધરા જનુ જતુ વિશેખા
કૌતક લાગિ ભવન લે આવા, ૫૫સો પુલસ્ત્ય મુનિ જાય છુડાવા

દો:—૫૬એક કહત મોહિ સકુચ અતિ, રહા વાલિકે કાંખ
૫૭તિન મહેં રાવણુ કવન તુમ, સત્ય કહહુ તજિ માખ

ચો:—૫૮સુન શઠ સોઇ રાવણુ બલ શીલા, હર ગિરિ જાન જાસુ ભુજ લીલા
૫૯જાનુ ઉમાપતિ જાસુ સુરાઈ, પૂજે જેહિ શિર સુમન ચઢાઈ
૬૦શિર સરોજ નિજ કરત ઉતારી, પૂજે અમિત વાર ત્રીપુરારી
૬૧ભુજ વિક્રમ જાનહિ દિગપાલા, શઠ ! અજહુ જિનકે ઉર શાલા
૬૨જાનહિ દિગ્ગજ ઉર કઠિનાઈ, જબ જબ ભિરેઉ જાય વરિ આઇ
૬૩જિનકે દશન કરાલ ન ફુટે, ઉર લાગત મૂલક ઇવ ટૂટે
૬૪જાસુ ચલત ડોલત ઇમિ ધરણી, ચઢત મત્ત ગજ જિમી લઘુ તરણી
૬૫સોઇ રાવણુ જગ વિદિત પ્રતાપી; સુને ન શ્રવણુ ? અલીક પ્રલાપી !

દો:—૬૬તેહિ રાવણુ કહેં લઘુ કહસિ, નર કર કરસિ બખાન

---

૪૬ તારો આવો ભલો સ્વભાવ જાણીને હે રાવણુ ! મે તારી પાસે આવવા હીંમત કરી છે ૪૭ હનુમાને જે કાંઇ કહ્યુ તે અહીં આવીને મે જોયુ કે હે રાવણુ ! તારે લાજ, ક્રોધ કે અહંકાર એમાંનુ કશુ નથી. ૪૮ અવળી વાણીરૂપી ધનુષ્યમાંથી વચનરૂપી બાણો નાખી અંગદ રાવણુના હૃદયને બાળતો હતો પણ પ્રત્યુત્તરરૂપી સાણુસીથી પકડીને તે વચનોને હૃદયમાંથી રાવણુ કાઢતો જતો હતો ૪૯ આ તારી અક્કલથીજ તે તારા બાપ

વાળીને બાંધ્યો (મરાવ્યો) ૫૦ બાપને બાંધ્યો તેમજ તને પણ હમણાં બાન પણ હમણાં મને યાદ આવ્યું કે મારો પિતા વાળીના નિર્મળ યશનું તુ પાત્ર છો તું યાદ રાખનાર છો. માટે હે અભિમાની ! હુ તને મારતો નથી. ૫૧ આ સંસારમા કેટલા રાવણ છે ! તે કહે. મે જે જે રાવણ સાંભળ્યા તે કહુ તે સાંભળ ૫૨ એક રાવણ તો બળીરાજાને જીતવા પાતળમા ગયો હતો ત્યા બાળકોએ તેને હયશાળામા બાંધી રાખ્યો હતો ૫૩ બાળકો રમતા રમતા તેને મારતા હતા બળીરાજાને દયા આવવાથી તેણે રાવણને છોડાવ્યો હતો ૫૪ એક રાવણને તો સહસ્ત્રાર્જુને જળક્રીડા કરતા દેખ્યો હતો ત્યા તે રાવણને એક જીવડાં જેવો ગણી કૌતક માટે પોતાને ઘેર આણ્યો હતો ૫૫ ત્યાથી પુલસ્ત્ય મુનીએ તે રાવણને છોડાવ્યો. ૫૬ હવે એક વાત કરતા તો મને સંકોચ થાય છે તે એક એક રાવણ વાળીની કાખમાં પકડાયો હતો ૫૭ ઉપલા તમામ રાવણમા તુ કયો રાવણ તે મને માખ (અભીમાન) તજીને સાચુ કહે આ ત્રણે રાવણનાજ દુષણ છે, તે તેને શરમાવવા માટે અંગદે કહ્યા છે ૫૮ હવે રાવણ કહે છે કે હે શઠ ! જેના હાથની લીલાને હરગિરિ (કૈલાશ)જાણે છે તેજ તે બળવાન રાવણ છે. ૫૯ જેના શુરાતનને સદાશીવ જાણે છે કારણકે માથા કાપીને પુષ્પની માફક મહાશીવ ઉપર ચડાવ્યા છે. ૬૦ પોતાને હાથે માથાઓરૂપી કમળો ઉતારીને જેણે ઘણી વાર શીવને પુજ્યા છે તે રાવણ ૬૧ જે રાવણની ભુજાબળને ઇંદ્રાદિ દિગ્પાળો પણ જાણે છે તે રાવણ હે શઠ ! હજીસુધી દિગપાળોના હૃદયમા સાલ્યા કરે છે ૬૨ જ્યારે જ્યારે વરિઆઇ (બળાત્કારથી) દિગ્ગજની સાથે ભિરેલ (લડયા) છે. ત્યારે ત્યારે તે રાવણની કઠીનતા દિગ્પાળોએ જાણી છે. ૬૩ લડતાં લડતાં તે દિગ્ગજોના વિકરાળ દાંતો મુળાની પેઠે ડુટી ગયા છે પણ હજી ફરીવાર ફુટયા નથી (ઉગ્યા નથી) ૬૪ જેમ નાના મચ્છવામા મોટો હાથી ચડતાં તે મચ્છવો ડોલી જાય તેમ જે રાવણના ચાલવાથી હે અંગદ ! પૃથ્વી ડોલે છે તે રાવણ ૬૫ અલીક પ્રલાપી એટલે અલ્યા જુઠા બોલા—અંગદ ! જે રાવણનો પ્રતાપ જગતમા પ્રસિદ્ધ છે તેને હજી તે કાને સાંભળ્યો નથી ! ૬૬ તે રાવણને તુ તુચ્છ ગણે છે અને નર—માત્ર એવા રામના તુ વખાણ કરે છે ?

[૬૭]રે કપિ બર્બર ખર્વ ખલ, અબ જાના તવ જ્ઞાન

ચૌ—સુનિ અંગદ [૬૮]સકોપ કહ વાણી, બોલુ સંભારિ અધમ અભિમાની
[૬૯]સહસ બાહુ ભુજ ગહન અપારા, દહન અનલસમ જાસુ કુઠારા
જાસુ પરશુ સાગર ખર ધારા, બુડે નૃપ અગણિત બહુ વારા
તાસુ ગર્વ જેહિ દેખત ભાગા, સો નર કિમિ ! દશકંઠ અભાગા !
[૭૦]રામ મનુજ કસરે શઠ બગા, ધન્વી કામ નદી પુનિ ગંગા
પશુ સુરધેનુ કલ્પતરૂ રૂખા, અન્નદાન અરૂ રસ પીયુખા
વૈનતેય ખગ અહિ સહસાનન, ચિંતામણી કી ઉપલ દશાનન
સુન મતિ મંદ લોક વૈકુંઠા. લાભકિ રઘુપતિ ભકિત અકુંઠા

દો.—[૭૧]સેન-સહિત તવ માન મથિ, વન ઉજારિ પુર જારિ
કસરે શઠ હનુમાન કપિ, ગયઉ જો તવ સુત મારી

ચો:—[૭૨]સુન રાવણ પરિહરિ ચતુરાઇ, [૭૩]ભજસિ ન કૃપા સિંધુ રઘુરાઇ
જો ખલ ભયસિ રામકર દ્રોહિ, બ્રહ્મ રુદ્ર શક રાખિ ન તોહી
[૭૪]મૂઢ ! મૃષા જનિ મારસિ ગાલા, રામ દ્રોહ હોઇહિ અસહાલા
[૭૫]તવ શિર નિકર કપિનકે આગે, પરિહૈ ધરનિ રામશર લાગે
[૭૬]તે તવ શિર કંદુક ઇવ નાના, ખેલહી ભાલુ કીશ ચૌગાના
[૭૭]જબહિ સમર કોપહિ રઘુનાયક, છુટહિ અતિ કરાલ બહુ સાયક
તબ કિ ચલસિ અસ ગાલ તુમ્હારા, અસ વિચારિ ભજુ રામ ઉદારા
[૭૮]સુનત વચન રાવણુ પરજરા, જરત અનલ મહેં જનુ ઘૃત પરા

*   *   *   *

[૭૯]કૌલ કામબશ કૃપણ વિમૂઢા, અતિ દરિદ્ર અયસી અતિ બૂઢા
સદા રોગવશ સતત ક્રોધી, રામ વિમુખ શ્રુતિ સંત વિરોધી
[૮૦] તનુ પોષક નિંદક અઘખાની, જીવત શબસમ ચૌદહ પ્રાણી

*   *   *   *   *

દો.—[૮૧]ભુમિ ન છાંડત કપિ ચરણ, દેખત રિપુ મદ ભાગ
કોટિ વિઘ્ન જિમિ સંત કહેં, તદપિ નીતિ નહિં ત્યાગ

હે મુર્ખ અને ખળ વાનર ! ૬૮ ક્રોધથી. ૬૯ સહસ્ત્રાર્જુનની ઘણી ભુજાઓરૂપી વનને બાળવામાં જેનો કુહાડો અગ્નિરૂપ હતો, અને જે ફરસુરામના કુહાડાના ધારરૂપી સાગરમા ઘણા રાજાઓ ઘણીવાર બુડી મુવા છે તે પરશુરામનો ગર્વ જે રામને દેખતાંજ ભાગી ગયો તે રામ, હે અભાગિયા રાવણ ! સાધારણ માણસ કેમ હોઇ શકે ! ૭૦ અંગદ કહે છે કે હે શઠ ! હે બગા (લુચ્ચા) જેમ કામદેવ સાધારણ ધનુર્ધારી નથી, જેમ ગંગા

સાધારણ નદી નથી, જેમ કામધેનુ સાધારણ પશુ નથી, જેમ કલ્પતરૂ સાધારણ ઝાડ નથી, જેમ અન્નનું દાન પણ સાધારણ નથી, જેમ રસ ઘણા પણ અમૃતનો રસ સાધારણ રસ નથી, જેમ ગરૂડ સાધારણ પક્ષી નથી, જેમ સહસ્ર મુખ વાળો શેષનાગ તે સાધારણ અહિ સાપ નથી, હે દશાનન ! ચીંતામણી એ સાધારણ ઉપલ (પથ્થર) નથી, હે મતિમંદ રાવણ ! વૈકુંઠલોક તે સાધારણ લોક નથી, તેમ રામ ને સાધારણ માણસ હોઇ શકે ! અને તેની અકુંઠિત ભક્તિ તે કંઇ સાધારણ લાભ માની શકાય ? ૭૧ હે શઠ ! સૈન્ય સહીત તારા માનને જેણે સુંથી નાખ્યું. તારી અશોક વાડીને જેણે ઉજડ કરી, તારા શહેરને જેણે બાળ્યું અને જે તારા પુત્રને મારીને ગયો તે હનુમાન એક સાધારણ વાનર કહેવાય ! ૭૨ ડહાપણ તજીને હે રાવણ ! સાંભળ ૭૩ કૃપાના સમુદ્ર એવા રામને નહી ભજે અને ઉલટો તેનો દ્રોહ કરીશ તો બ્રહ્મા, રૂદ્ર અને ઇંદ્ર કોઇપણ તને જીવાડશે નહી. તારી રક્ષા કરશે નહી. હે મુઢ ! તું નકામો બડાઇ મારે છે. રામનો દ્રોહ કરવાથી એવા હાલ થશે કે, ૭૫ તારા માથાનો સમુહ રામના બાણ વાગવાથી પૃથ્વી ઉપર વાનરો પાસે પડશે. ૭૬ દડા જેવા તમારા માથાથી રીંછો તથા વાનરો ચોગાનમા રમશે ૭૭ જ્યારે લડાઇમા રામ કોપશે એટલે જ્યારે તે રામના અતિ ભયંકર બાણો છુટસે ત્યારે આ તારી ડંફાસ ચાલુ રહી શકશે ! નહીજ, માટે વિચાર કરીને ઉદાર રામચંદ્રને ભજ ૭૮ અંગદના આવાં વચનો સાંભળવાથી ઘીમા અગ્નિ નાખતા જેમ ભડકા થાય તેમ રાવણના શરીરમા ભડકા થવા લાગ્યા. ૭૯ વામમાર્ગી (ધર્મને રસ્તે ભુલા પડેલા) કામી, લોભી, મુર્ખ, ભીખારી અપકીર્તિ વાળો, ઘણોજ વૃદ્ધ, સદાનો રોગી, સદાનો ક્રોધી, પ્રભુથી ઉલટો ચાલનારો, વેદ તથા સંતોનો દ્રોહી, ૮૦ પેટભરો, નિંદા કરનારો, અને પાપી એ ચૌદ જીવતે મુઆ જેવા છે (રાવણે બહુ ખીજાઇને રાક્ષસોને આજ્ઞા કરી "આ વાનરને ખાઇ જાઓ." અંગદે સભામાં પોતાનો પગ રોપીને કહ્યુ કે "જો કોઇ મારો પગ ઉઠાવી શકે તો સીતાજીને હારી જાઉં " આ સાંભળી તમામ રાક્ષસો ઉઠયા, પ્રયત્ન કરી ચુક્યા, પણ કાંઇ વળ્યુ નહીં) કાગભુશૌંડી ગરૂડજીને કહે છે કે હે ગરૂડજી ! જેમ કાચો યોગી પુરૂષ મોહરૂપી વૃક્ષને ઉખેડવા પ્રયત્ન કરે પણ ઉખેડી શકાય નહી તેમ અંગદના પગને પણ કોઇ ખસેડી શક્યુ નહી. ૮૧ જેમ હજારો વિઘ્ન આવે તો પણ સંત પોતાની નીતીનો ત્યાગ કરતા નથી તેમ હજારો રાક્ષસો મથ્યા તો પણ અંગદનો પગ પૃથ્વી ઉપરથી ખસ્યો નહી તે જોઇને રાક્ષસોનો અહંકાર ઉતરી ગયો (તરણાનો મેરૂ બનાવે એવી જે પ્રભુની સત્તા છે તેને માયામા રચ્યો પચ્યો રાવણ કેમ સમજી શકે ! ધનના અગર વિદ્યાના મદમા છકી જઇ પ્રભુ ભક્તોને પજવે, તેવા રાવણ તોર તજે નહી. જેનું મોત નજદીક આવે તેને ગમે તેવી રામબાણ દવા પણ ફાયદો કરી શકે નહી; તેમ રાવણનું મોત નજદીક આવ્યુ હતુ માટે ઉત્તમ શીખામણ ગળે ઉતરી નહી.)

હનુમાન કાળનેમી પ્રસંગ

ચો.—તબ લગી લે આયો હનુમાના, [1]અનુજ દેખી પ્રભુ અતિ દુ:ખ માના
જામ્બવંત કહ વૈદ સુષેના, લંકા રહ [2]પઠઈય કોઉ લેના
ઘરિ લઘુ રૂપ ગયઉ હનુમંતા, [3]આનેઉ ભવન સમેત તુરંતા

દો:—રઘુપતિ ચરણુ સરોજ શીર, નાયઉ [4]આય સુષેન
[5]કહા નામ ગિરિ ઔષધી, જાઉ પવન સુત લેન

ચો.—રામ ચરણુ સરસિજ ઉર રાખી, [6]ચલેઉ પ્રભંજન સુત બલ ભાખી
[7]વહા દૂત એક મર્મ જનાવા, રાવણુ કાલનેમિ ગૃહ આવા
[8]દશ મુખ કહા મર્મ તેહિ સુના, પુનિ પુનિ કાલનેમી શિર ધુના
[9]દેખત તુમહિ નગર જેઈ જારા, તાસુ પંથ કો રોકનહારા !
ભજી રઘુપતિહિ કરો હિત અપના, તજહુ નાથ અબ [10]વૃથા કલપના
નીલ કંજ તનુ સુંદર શ્યામા, હૃદય રાખુ [11]લોચન અભિરામા
અહંકાર મમતા મદ ત્યાગુ, [12]મહામોહ નિશિ સોવત જાગુ
[13]કાલ વ્યાલકર ભક્ષક જોઇ, સપનેહુ સમર કિ જીતિય સોઇ

દો:—સુનિ દશકંધ [14]રિસાન તબ, [15]તેઈ મન કીન્હ વિચાર
રામદૂત કર મરણુ ભલ, [16]યહ ખલ નતુ મોહિ માર

ચો:—અસ કહિ ચલા રચી [17]મગ માયા, સર મંદીર વર બાગ બનાયા
મારુત સુત દેખા શુભ આશ્રમ, [18]મુનિહિ બુઝિ જલ પીયો જાય શ્રમ
રાક્ષસ કપટ [19]ભેષ તહઁ સોહા, [20]માયા પતિ દૂતહિ મન મોહા
તરત પવનસુત નાયઉ માથા, [21]લાગ સો કહ રામ ગુણુ ગાથા
[22]હોત મહારણુ રાવણુ રામહિ, જીતહિ રામ ન સંશય પામહિં
[23]ઇહાં રહે મૈ દેખો ભાઇ, જ્ઞાન દ્રષ્ટિ બલ મોહિં અધિકાઈ
[24]માગા જલ તેહી દીન્હ કમંડલ, કહ કપીનહિં અઘાઉ થોરે જલ

ઇંદ્રજીત તથા લક્ષ્મણુ લડતાં ઇંદ્રજીત થાકી ગયો. પોતાને સંકડાએલો જોઇ, બ્રહ્માએ આપેલી ‘ વીર ઘાતીની ’ નામની સાંગ ઇંદ્રજીતે લક્ષ્મણુને મારી મનુષ્ય લીલા કરવા આવેલા લક્ષ્મણુરૂપે શેષ નારાયણ મુર્છાના રૂપમાં સુઇ ગયા. લડાઇ બંધ થઇ અને યોદ્ધાઓ પાછા વળ્યા. તે વખતે હનુમાન લક્ષ્મણુને ઉપાડી રામ પાસે આવ્યા ૧ લક્ષ્મણુને જોઇ ૨

તેને તેડવા કોઇને મોકલો ૩ (ઘરમાં કાંઇ દવા રહી જાય, તો લેવા આવવી પડે, તે માટે સુષેણ વૈદને તેના ઘર સહીત હનુમાને તુરત આણ્યો ૪ સુષેણે આવીને ૫ ગીરી તથા દવાનું નામ કહ્યું, ૬ બલ ભાખી–ખોંખારો મારીને એટલે ઉત્સાહથી હનુમાન ચાલ્યા ૭ 'હનુમાન ઔષધી લેવા જાય છે ' તે વાત લંકામાં કોઇએ રાવણને કહી (કાળનેમી નામનો એક પ્રપંચક-માયાવી દૈત્ય હતો) ૮ રાવણે તે વાત કાળનેમીને કહી. તેણે તે વાત સાંભળી, પણ કાળનેમીએ સાંભળીને માથું ધુણાવ્યુ અશક્ય કાર્ય છે એમ સુચવ્યુ ૯ કાળનેમી બોલ્યો 'જેણે લંકા બાળી તેને કોણ રોકનાર છે તે આપ સમજી શકતા નથી ?' ૧૦ અશકુન ખટપટ ૧૧ આંખોને પ્રીય લાગે તેવા ૧૨ મહામોહરૂપિ રાત્રીમા સુતા છો તે જાગો ૧૩ કાળ જેવા સર્વને પણ ખાઇ જાય એવા પ્રભુને (રામને) સ્વપ્નામા પણ યુદ્ધમા કોણ જીતી શકે ! ૧૪' તુરત રીસાયો ૧૫ તે વખતે કાળનેમીએ મનમા વિચાર કર્યો કે ૧૬ નહી તો આ ખળ મને મારશે ૧૭ હનુમાનના રસ્તામા માયાથી સરોવરને કાંઠે એક મંદીર અને મંદીરની આસપાસ એક સુંદર બાગ બનાવ્યો ૧૮ મુની જાણીને તે આશ્રમમા જળ પીવા હનુમાન આવ્યા ૧૯ વેષ ૨૦ માયાના પતિ એવા રામચંદ્રજીના દુત હનુમાનનુ મન પણ તે મુનીનો વેષ જોઇ મોહમા પડ્યુ ૨૧ પગે લાગતાજ તે (મુનીના વેશમા બેઠેલો કાળનેમી) રામ ચરિત્ર ગાવા લાગ્યો કે ૨૨ "હાલ રાવણ તથા રામને મહાયુદ્ધ ચાલે છે—રામ જીતશે તેમા કાંઇ શંકા કરવા જેવુ નથી." અહી બેઠા બેઠા જોઉ છુ ૨૪ હનુમાને જળ માગ્યુ કાળનેમીએ કમંડળ આપ્યુ હનુમાને કહ્યું કે " હુ થોડા જળથી નહીં ધરાઉ "

मोक्षस्य हेतुः प्रथमो निगद्यते, वैराग्यमत्यन्तमनित्यवस्तुषु ।
ततः शमश्चापि दमस्तितिक्षा, न्यासः प्रसक्ताखिलकर्मणां भृशम् ॥ ६९ ॥

(શ્રી વિવેક–ચુડામણી)

મોક્ષના સાધનોમા વૈરાગ્ય પ્રથમ પદ ભોગવે છે, પણ તે વૈરાગ્ય ભગવાં એકલાં નહિ–માત્ર વેશજ નહિ, એટલે માત્ર બહારનોજ ત્યાગ નહી તાત્પર્ય—બહારથી ભલે ગૃહસ્થ સંસારી–જેવા જણાઓ, પણ આંતર ત્યાગને, મનના ત્યાગને ! કેળવો. મનના ત્યાગ વિનાનો વૈરાગ્ય ઉલટો દુષણરૂપ ગણાય છે. હમેશા યાદ રાખો કે સાચા વૈરાગી ગામમાં આવતાજ નથી. ગામની ગંધ પણ તેમને ગમતી નથી. કદાચ ગામમાં આવે તો કોઇના ઘરમા પેસતા નથી. કદી પેસવુ પડે તો ત્યા વાસ તો ખચીત કરતા નથી. અત્યારે તો બાવાઓને ઘરમાં ઉતારો તો રાજી રાજી. તેમા એ ખાખી હાથવાળી–વિધવાઓને ઘેર બાવાજીને ઉતારો મળે, તો ખુશ ખુશ. જ્ઞાન જેને અધર્મ કહે છે તે ધર્મ મનાયો છે. રાવણ બાવો બન્યો ત્યારે સિતાનુ હરણ કરી શક્યો હતો, અર્જુન સન્યાસિ બન્યો ત્યારે સુભદ્રાને હરિ શક્યો હતો. અત્યારે પણ બાવાઓ પોલીસ ખાતાને ભારે ત્રાસ આપે છે. માટે અમારી વાત ગમતી હોય, તો અજાણ્યા બાવા સાથે કામ પાડશો નહીં, અને તેમનાથી ભણીતા થયા હો–તોપણ તેમને તમારા ઘરમાં ઉતારશો નહીં.

૨૫સર મજ્જન કરિ આતુર આવહુ, દીક્ષા દેઉં જ્ઞાન જેહિં પાવહુ

દો:—૨૬સર પૈઠત કપિ પદ ગહે, મકરી અતિ અકુલાન
મારી સો ધરિ દિવ્ય તનુ, ચલિ ગગન ચઢિ જાન

ચો:—કપિ ૨૭તવ દરશ ભઇઉં નિષ્પાપા, મિટા તાત મુનિવર કર શ્રાપા
૨૮મુનિ ન હોય યહ નિશિચર ઘોરા, માનહુ સત્ય વચન કપિ મોરા
અસ કહિ ગઈ અપ્સરા જબહી, નિશિચર નિકટ ગયો કપિ તબહી
કહ કપિ મુનિ ગુરૂ દક્ષિણા લેહૂ, પાછે હમહિં મંત્ર તુમ દેહૂ
* * * *
શિર લંગૂર લપેટિ પછારા, ૨૯નિજ તનુ પ્રગટે મરતીબારા
રામ રામ કહ ૩૦છાંડેસિ પ્રાના, સુનિ મન હર્ષિ ચલે હનુમાના

હનુમાન ભરત મિલાપ.

ચો:—૧દેખા શૈલ ન ઔષધ ચીન્હા, સહસા કર ઉપારિ ગિરિ લીન્હા
૨ગહિગિરિ નિશિનભ ધાવત ભયઉ, અવધ પુરી ઉપર કપિ ગયઉ

દો:—દેખા ભરત વિશાલ અતિ, ૩નિશિચર મન અનુમાની
૪વિનુ ફર શર તકિ મારેઉ, ચાપ શ્રવણ લગિ તાનિ

ચો:—પરેઉ મુર્છિત ૫મહિ ૬લાગત સાયક, સુમિરત રામ રામ રઘુનાયક
સુની ૭પ્રિય વચન ભરત ઉઠિ ધાયે, કપિ સમિપ અતિ આતુર આયે
૮વિકલ વિલોકિ કીશ ઉર લાવા, જાગત નહિં બહુ ભાંતિ જગાવા
૯મુખ મલીન મન ભયઉ દુખારી, કહત વચન ભરી લોચન વારી
૧૦જેહિ વિધિ રામ વિમુખ મોહી કીન્હા, તેહિ પુનિ યહ દારૂણ દુ:ખ દીન્હા
૧૧જો મોરે મન વચ અરુ કાયા, પ્રીતિ રામપદ કમલ અમાયા

---

૨૫ કપટ મુની બોલ્યા કે " આ સરોવરમા જળપાન કરીને તરત આવો, પછી હું તમને દીક્ષા (બોધ) આપુ, જેથી જ્ઞાન થાય ૨૬ સરોવરમાં પગ મુકતાજ એક મઘરીએ હનુમાનનો પગ પકડયો તેથી હનુમાને અકળાઇને તેને મારી. (બ્રહ્મચારીને સ્ત્રી જાતીનો સંગ એ અકળામણુ હોય, અગર મઘરી ઉદ્ધારને માટે વાટ જોઇને અકળાઇ હોય). ૨૭ તારા દર્શનથી પવિત્ર થઇ (તે પુર્વે ઇંદ્રની અપસરા હતી દુર્વાસાના શાપથી-રાક્ષસી-મઘરી બની હતી,) ૨૮ એ અપ્સરાએ કહ્યું કે " હે હનુમાન ! આ આશ્રમમાં બેઠેલો મુની નથી પણ માયાવી રાક્ષસ છે " ૨૯ પોતાનુ રૂપ. ૩૦ પ્રાણ તજ્યા.

૧ પર્વત જોયો પણ ઔષધની ખબર પડી નહી ૨ પર્વત લઇને રાત્રીએ આકાશ માર્ગે હનુમાન દોડતા આવતા હતા. રસ્તામા અયોધ્યા ઉપર આવ્યા. ૩ રાક્ષસ છે એમ સમજી, ૪ ધનુષ્યને કાન સુધી ખેંચીને ફણાવિનાનુ બાણ માર્યું, ૫ પૃથ્વી ઉપર. ૬ બાણ લાગતાં હનુમાન મુર્છાખાઇને પડયા. ૭ રામના સ્મરણરૂપી પ્રીય વચન. ૮ હનુમાનને મુર્છીત જોઇ હૃદયમા ચાંપ્યા. ૯ ભરતજીનુ મુખ કરમાઇ ગયુ અને મનમાં દુ:ખ થયું. આંખમા જળ ભરીને કહેવા લાગ્યા. ૧૦ જે દેવે મને રામથી વિમુખ કર્યો તેજ ૧૧ રામના કમળ સરખા ચરણમાં મન, વાણી અને શરીરથી અમાયા (કપટ રહિત) ભક્તિ હોય તો

૧૨જૌં કપિ હોઉ બિગત શ્રમ શૂલા, જૌ મોપર રઘુપતિ અનુકૂલા
વચન સુનત ઉઠિ બૈઠુ કપિશા, કહિ જય જયે કૌશલાધીશા
દો:—લીન્હ કપિહિ ઉર લાય, પુલકિ ગાત ૧૩લોચન સજલ
પ્રીતિ ન હૃદય સમાય, સુમિરિ રામ રઘુકુલ તિલક
ચો:—તાત કુશલ કહુ ૧૪સુખ નિધાનકી, સહિત અનુજ અરુ માતુ જાનકી
કપિ સબ ચરિત ૧૫સમાસ બખાને, ભયે દુ:ખિત મનમેં પછિતાને
૧૬અહહ દૈવ મૈં કત જગ જાયઉં, પ્રભુકે એકો કાજ ન આયઉં
જાનિ ૧૭કુઅવસર મન ધરિ ધીરા, ૧૮પુનિ કપિસન બોલે બલ બીરા

* * * * *

૧૯તાત ! ગહરૂ હોઇ હે તોહિ જાતા, કાજ નશાઇ હોત પ્રભાતા
૨૦ચઢુ મમ સાયક શૈલ સમેતા, પઠવૌં તોહિ જહેં કૃપા નિકેતા
સુનિ કપિ મન ઉપજા અભિમાના, મોરે ભાર ચલહિં કિમિ બાના
૨૧રામ પ્રતાપ વિચારિ બહોરી, વંદિ ચરણ બોલેઉ કરજોરી
તવ પ્રતાપ ઉર રાખી ગુસાંઇ, ૨૨જૈહોં નાથ ! બાણકી નાઇ
હર્ષિ ભરત તબ આયસુ દીન્હા, પદ શીરનાય ૨૩ગમન તબ કીન્હા

રાવણ કુંભકર્ણ સંવાદ

ચો:—વ્યાકુલ કુંભકર્ણ પહેં ગયઉ, ૧કરિ બહુ યત્ન જગાવત ભયઊ

x x x x x

જાગા નિશિચર દેખિય કૈસા, ૨માનહુ કાલ દેહ ધરિ બૈસા
કુંભકર્ણ પુછા સુન ભાઇ, કાહે તવ મુખ ૩રહા સુખાઇ
૪કથા કહી તેઇ સબ અભિમાની, જેહિ પ્રકાર સીતા હરિ આનિ
૫તાત ! કપિન નિશિચર સંહારે, મહા-મહા યોદ્ધ સબ મારે

---

૧૨ તથા જો પ્રભુની મારા ઉપર પ્રીતિ હોય તો આ કપિનો શ્રમ તથા પીડા મટી જજો. ૧૩ આંખોમાં જળ લાવીને ૧૪ રામના ૧૫ ટુંકામાં કહી દીધી. ૧૬ અરે દૈવ ! હું શા માટે જન્મ્યો હઉં કે પ્રભુના એકે કામમાં આવતો નથી ? ૧૭ અત્યારે ખેદ થવા જેવો વખત નથી એમ સમજી ૧૮ બળવાન ભરતજીએ હનુમાનને કહ્યું. ૧૯ ભરત બોલ્યા કે હે તાત ! ત્યાં જતાં તમને મોડું થશે અને પ્રભાત થતાં કામ બગડી જશે. ૨૦ પર્વત સહિત મારા બાણ ઉપર ચઢો એટલે જ્યાં રામ છે ત્યાં તમને મોકલી આપું. ૨૧ પાછળથી (બહોરી) રામનો પ્રતાપ યાદ આવતાં ૨૨ હે નાથ (ભરત) ! હું તો બાણની માફક [ત્વરાથી] જઇશ ૨૩ ગયા.

રાવણને યોદ્ધાની જરૂર પડતાં, તે કુંભકર્ણને જગાડવા આવ્યો, ૧ બહુ યત્ન કરીને જગાડ્યો. ૨ કાળ પોતેજ દેહ ધરીને ન આવ્યો હોય ! ૩ કરમાઇ ગયું છે ! ૪ તમામ વૃત્તાંત ૫ હે તાત ! કુંભકર્ણ ! વાનરો દૈત્યને મારે છે [વખત બદલાય ત્યારે ન બનવાનું બને].

દો:—દશ કંધરકે બચન સુનિ, કુંભકર્ણ [૬]બિલખાન
[૭]જગદમ્બા હરિ આનિ કે, શઠ ચાહસિ કલ્યાન
ચૌ:—[૮]ભલ ન કિન્હ તૈં નિશિચરનાહા, અબ મોહિ આઇ જગાયઉ કાહા
[૯]અજહુ તાત ત્યાગહુ અભિમાના, ભજહુ રામ હોઇહિ કલ્યાના
દો.—ત્યાગ નીતિ-પથ ધર્મ તજ, હરિ આની પરનારિ
રાજનીતિ પરમાર્થતા, તુમ સબ દીન્હ બિસારિ
ચો.—[૧૦]તાત રામ પ્રાકૃત નર નાહિં, પુરણ બ્રહ્મ લખહુ મનમાહિં
[૧૧]ભૂકે ભાર હરણ અવતારા, લિયો કહો નારદ બહુ બારા
[૧૨]હે દશ-શીશ મનુજ રઘુનાયક ! જાકે હનુમાનસે પાયક
અહહ ! બધુ તૈ કીન્હ [૧૩]ખુટાઇ, [૧૪]પ્રથમહિ મોહિ ન જગાયહુ આઇ

કુંભકર્ણ વિભીક્ષણ સંવાદ.

ચો·—દેખ વિભિષણ આગે આયો, [૧]પુનિ પદગહિ નિજ નામ સુનાયો
[૨]અનુજ ઉઠાય હૃદય તેહિ લાવા, રઘુપતિ ભકત જાનિ [૩]મન ભાવા
તાત ! લાત રાવણ મોહિ મારા, [૪]કહત પરમહિત મત્ર વિચારા
[૫]તેહિ ગલાનિ રઘુપતિપહોં આયઉં, દીન જાનિ પ્રભુકે મન ભાયઉં
[૬]સુન સુત ભયઉ કાલવશ રાવણ, સો કિમિ માને પરમ સિખાવન
ધન્ય ધન્ય તૈ ધન્ય બિભીષણ, [૭]ભયઉં તાત નિશિચર કુલ ભૂષણ
[૮]બધુ ! વશ તૈ કીન્હ ઉજાગર, ભજહું રામ શોભા સુખસાગર
દો.—મન ક્રમ બચન કપટ તજિ, ભજહુ તાત રઘુવીર
[૧૧]જાહુ ન નિજ પર સૂઝ મોહિ, ભયઉ કાલવશ વીર !

---

૬ કચવાયો ૭ જગદબાને હરિ લાવીને તુ કલ્યાણની વાત કેમ કરે છે ? ૮ હે રાક્ષસોના રાજા ! તે સારૂ કર્યું નથી, અત્યારે મને જગાડવાથી શુ લાભ થશે ? ૯ હજી પણ અભીમાન તજી દો અને રામને ભજો તો કલ્યાણ થશે ૧૦ રામ સાધારણ માણસ નથી પણ પૂરણ બ્રહ્મ છે એમ સમજ ૧૧ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા અવતાર છે. ૧૨ જેના હનુમાન જેવા તો સેવક છે તે રામને માણસ કહેવાય ? ૧૩ મોટી ભૂલ ૧૪ મને પ્રથમ કેમ ન જગાડયો ?

કુભકર્ણને રણના મેદાનમા આવતો જોઇ, વિભિષણ તેની સામે મળવા આવ્યો તે વખતે થએલી વાચચીતનો આ પ્રસગ છે ૧ વિભિષણે કુભકર્ણના પગ પકડી [નમીને] પોતાનુ નામ આપ્યુ-ઓળખાણ આપી (લડવા આવતા કુભકર્ણ નિશામા ચકચુર હતો ૨ વિભિષણને ૩ પ્રસન્ન થયો ૪ પરમ કલ્યાણ થાય એવી સલાહ આપતો હતો ત્યાં ૫ તે દુઃખથી ૬ હે પુત્ર જેવા નાનાભાઇ ! રાવણ કાળ વશ થયો છે ૭ રાક્ષસ કુળનો શણગાર થયો ૮ હે ભાઇ ! તેં આપણા કુળમા ડંકો માર્યો ૯ ભજજે ૧૦ હે વીર ! તુ અહીંથા ચાલ્યો જા, કારણ કે હુ પણ કાળ વશ થયો છઉ એટલે મને પણ નિજ (પોતાનુ) અને પર (પારકા) નુ ભાન રહ્યુ નથી (દૈત્યો પણ મરણ વખતે સમજે છે કે માનવ જીવન ધારણ કરીને ખરૂ કર્તવ્ય પ્રભુની ભક્તિ છે.)

સુલોચના મંદોદરી મિલાપ.

દો: - રાજ વિભિષણુ [1]પાયઉ, [2]અમર કલ્પ નિરબાહ
[3]ભાવી વશ દુ:ખ સુખ જગત, ઉપદેશિય કહુ કાહ

ચો.—[4]મુની વચનકી મોહિ પરતીતી, [5]અનુભવ દોઉ હાર અરૂ જીતી
અબ પુત્રી ! પરિહરિ સબશોકા, પતિ સંગ વેગિ જાહુ પરલોકા
જાહુ રામપહું પતિ [6]શિર લાગી, [7]તજિ સંકોચ આન કિન માંગી
[8]આજ ન હોય લાજ કર ભૂષણુ, સમયહીન ગુણુ ગણિય ન દૂષણુ
એક નારિવ્રત રઘુવર કેરા, લષણુ સુયશ તુમ સુનેઉ ઘનેરા
હે પુનિ શ્વસુર વિભિષણુ તોરા, [9]બાલિ તનય બાલકસમ મોરા
જામ્બવંત મંત્રી સુગ્રીવા, દ્વિવિદ મયદ મહાબલ સીવા
જાનહુ બ્રહ્મચર્ય હનુમંતા, [10]શિવ સ્વરૂપ ભવહર ભગવંતા
સદા [11]નીતિરત રામ નરેશા, [12]તહોં જાત કહુ કવન કલેશા

દો:—[13]વિદિત તોર પતિ ભુજ લિખિત, લક્ષમણુ રામ પ્રભાઉ
હમહૂં રૂષિ ભાષિત કહેઉ, અબ વિલંબ જનિ લાવ

રાવણુ મરણુ—મંદોદરી વીલાપ.

ચો.—પતિ શિર દેખત મંદોદરી, [1]મુર્છિત વિકલ ધરણિ ખસિપરી
[2]યુવતિ વૃન્દ રોવતિ ઉઠિ ધાઇ, [3]તેહિ ઉઠાય રાવણુ પહેં લાઇ
[4]પતિ ગતિ દેખ સો કરતિ પુકારા, છુટે કેશ ન દેહ સંભારા
[5]ઉર તાડના કરે વિધિ નાના, રોદતિ કરતિ [6]પ્રતાપ બખાના
[7]તવ બલનાથ ! ડોલ નિત ધરણી, તેજહીન પાવક શશિ તરણી
[8]શેષ કમઠ સહિ શકહિ ન ભારા, સો તનુ ભાણુ પરા ભરિ છારા

ઇંદ્રજીતના મરણુ પછી તેનો હાથ ઉડીને તેની સ્ત્રી સુલોચના પાસે આવ્યો તેને લખવાના સાધન આપતા તે હાથે પોતાના મરણુ સબંધી વાતો લખી આપી. સુલોચના શેષ નારાયણુથી પુત્રી અને પરમ સતિ હતી, પતિનુ મરણુ સાંભળીને પોતાના ઘરબાર છુટાવી દઇને પોતાની સાસુ મંદોદરી પાસે આવી, ૧ મળશે ૨, એક કલ્પ સુધી અમર પણુાથી ભોગવશે. ૩ આ સંસાર, સુખ દુ:ખની બાબતમાં કર્મને આધીન છે. માટે કહો

કોને ઉપદેશ કરીએ ! ૪ [નારદે આગળ ભવિષ્ય ભાખ્યુ હતું તે વાત કરે છે.) મુનીના વચનમા મને વિશ્વાસ છે. ૫ નારદજીના કહેવા પ્રમાણે હાર અને જીત અનુભવાય છે ૬ માથા મારે ૭ હે સુલોચના ! શરમ છોડીને કેમ માથુ લઇ આવતા નથી ! અત્યારે લાજ રાખવી ચાલે તેમ નથી કારણકે કસમયે ગુણ પણ દૂષણરૂપ બને છે. ૯ અમદ ૧૦ જે હનુમાન સસારની પીડાને હરનાર શીવ સ્વરૂપ છે ૧૧ નીતિવાન ૧૨ ત્યા જવામા કોઇ પણ પ્રકારની ચીતા ધરવી નહી ૧૩ તારા પતિએ લખી આપ્યુ છે. તેથી તું રામ તથા લક્ષ્મણના પ્રભાવને જાણે છે મને નારદજીએ પણ એજ વાત કરી છે માટે હવે વિલબ ન કરો (નીતીવાન દુશ્મનથી ભય નથી)

રાવણના મોત પછી તેના માથા, રામે લકામા તેની સ્રી મદોદરી પાસે મોકલાવ્યા હતા ૧ દેખતાંજ વિકળ થઇને મુર્ચ્છા ખાઇને ધરણી ઉપર પડી ગઇ, ૨ બીજી રાણીઓ રોતી રોતી દોડી આવી, ૩ મદોદરીને ઉઠાડીને રાવણ પાસે રણ ક્ષેત્રમા લાવીઓ ૪ જેના વાળ છુટા થઇ ગયા છે અને જેને દેહનું ભાન નથી તે મંદોદરી રાવણની આ દશા જોઇ પોકે પોકે રડવા લાગી, ૫ કુટવાનુ ૬ પતિના પ્રતાપના વખાણ ૭ હે નાથ ! તમારા બળથી આ પૃથ્વી ડોલતી અને અગ્ની, ચદ્ર તથા સૂર્ય તેજ રહિત થતા હતા, ૮ શેશ તથા કુચ્છપ (કાછબો) આપનો ભાર સહી શકતા ન હતા, તે આપનુ શરીર આજ ધુળથી ખરડાઇને પૃથ્વી ઉપર પડયુ છે

જરા વિચાર કરો તો સમજાય એવી વાત છે કે—રાવણ જેવા ચાલ્યા ગયા તો આપણે કોણ માત્ર

૫૬

માને છે મારૂ મારૂ રે—જાગીને જોને,
તલભાર નથી કાઇ તારૂ રે—જાગીને જોને
માણેકને મોતી કેરી દુકાનો જેણે માડી, હીડયા લઇ ફુટી હાડીરે—જાગીને૦ માને છે૦
સચરતા હાથી ઘોડા હજારો જેની સાથે, તે ચાલ્યા ખાલી હાથેરે—જાગીને૦ માને છે૦
ભંડાર ધનના ભરીયા ભુપાળે બળવી ભાલા, તે ચાલ્યા ઠાલા માલારે—જાગીને૦ માને છે૦
કીરતીયો જેના નાણાની સભળાતી કાને, તે સુતા જઇ શમશાનેરે—જાગીને૦ માને છે૦
સંસાર સઘળો દેખી—ને ડરતો જેની શેહમા, તે ચોટયા જઇને ચહેમારે—જાગીને૦ માને છે૦
રૂષિરાજ કહે રૂદીયામા રહેનારો જેથી રીજે, કામો તો એવા કીજેર—જાગીને૦ માને છે૦

વરૂણ કુબેર સુરેશ સમીરા, રણ સન્મુખ ધરુ કાહુ ન ધીરા
[10]ભુજબલ જીતેઉ કાલ યમ સાંઇ, આજ પરેઉ અનાથકી નાંઇ
જગત [11]વિદિત તુમ્હારિ [12]પ્રભુતાઇ, સુત [13]પરિજન બલ વરણિ ન જાઇ
[14]રામ વિમુખ અસ હાલ તુમ્હારા, રહા ન કુલ કોઇ રોવનિહારા
[15]તવ વશ વિધિ પ્રપંચ સબનાથા, સભય દિશાપતિ નાવહિ માથા
[16]અબ તવ શિર ભુજ જમ્બુક ખાહીં, [17]રામ વિમુખ યહ અનુચિત નાહિં
કાલ વિવશ પતિ કહા ન માના, [18]અગ જગનાથ મનુજ કરિ જાના

છંદ:—[19]જાઉને મનુજ કરી દનુજ કાનન, દહન પાવક હરિસ્વયં
જેહી નમત સુર બ્રહ્માદી પ્રીય તેહી, ભજેઉ ના કરૂણામય
[20]આ જન્મ તે પરદ્રોહ રતી, પાપૌઘમય તવ તનુ અયં
તુમહુ દીયો નિજ ધામ રામ, નમામી બ્રહ્મ નીરામય

દો:—અહહ નાથ રઘુનાથ સમ, કૃપાસિંધુ કો [21]આન
[22]મુની દુર્લભ જો પરમગતી, તુમહીં દીન્હ ભગવાન

બ્રહ્માજીની સ્તુતિ.

છંદ:—જયરામ સદા સુખ ધામ [1]હરે, રઘુનાયક [2]સાયક ચાપ ધરે
[3]ભવવારણ દારૂણ સિંહ પ્રભો, ગુણ સાગર નાગર નાથ [4]વિભો
[5]તનુ કામ અનેક અનૂપ છબી, ગુણ ગાવત સિદ્ધ મુનીંદ્ર કવી
[6]યશ પાવન રાવણ નાગ મહા, ખગનાથ યથા કરિ કોપ ગહા
[7]જન રંજન [8]ભંજન શોક ભયં, [9]ગત ક્રોધ સદા [10]પ્રભુ બોધમયં
[11]અવતાર ઉદાર અપાર ગુણં, [12]મહિભાર વિભંજન [13]જ્ઞાનઘનં
[14]અજ વ્યાપક [15]એકમનાદિ સદા, કરૂણાકર રામ નમામી મુદા
રઘુવંશ વિભૂષણ [16]દૂષણહા, [17]કૃત ભૂપ વિભીષણ દીન સદા

---

૯ આપની સામે રણમાં, વરૂણ, કુબેર, ઇંદ્ર તથા વાયુ, કદી પણ ધીરજ રાખી લડયા નથી અને જેણે ૧૦ કાળ તથા યમને જીતી લીધા છે તે આજ અનાથની માફક પૃથ્વી ઉપર પડયા છે! ૧૧ પ્રસિદ્ધ ૧૨ વડાઇ. ૧૩ સગા સહોદર ૧૪ જતા રામની ભક્તિ વિના તમારૂં એવા હાલ થયા કે આજ આપની પાછળ [આપના પક્ષમાં] કોઇ પોક મુકનાર પણ

નથી. (વિભિષણ ગવણ પક્ષનો નથી–રામ પક્ષનો છે). ૧૪ હે નાથ ! બ્રહ્માએ બનાવેલુ આ પ્રપંચમય જગત્ આપને વશ હતું, અને દીગ્પાળો આપનાથી ડરીને નમતા હતા ૧૬ તેના માથાને તથા ભુજાને આજે શીયાળ ખાય છે ૧૭ રામ વિમુખ પુરૂષના આવા હાલ થાય તેમા કાઇ ખોટુ નથી. થવાજ જોઇએ, ૧૮ સચરાચરના ધણી એવા રામને માણુસ જેવા માન્યા ૧૯ પ્રીય કહેતા હે નાથ ! [મંદોદરી કહે છે કે] ગક્ષસોના વનરૂપી દળને બાળવામા અગ્નિરૂપ સ્વયં પ્રભુને તમે સાધારણ માણસ ગણ્યા, વળી જેને બ્રહ્માદી દેવતાઓ નમે છે તેવા દયાળુ રામને તમે ભજ્યા નહી ૨૦ તે ઉપરાંત જન્મથીજ આપે આપના શરીરને, પારકાનો દ્રોહ કરવામા આનંદ માનનારૂ તથા પાપોના સમુહમય બનાવ્યુ એટલુ છતા પણ જે રામે આપને પોતાનુ (વૈકુંઠ) ધામ આપ્યુ તે નિર્દોષ બ્રહ્મસ્વરૂપ રામને નમસ્કાર કરૂ છુ ૨૧ બીજે. ૨૨ મુનિઓને ન મળે તેવી [રાવણ, મહાન્ સીકંદર, નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ, આપણી નજર આગળ કેસર વીલીયમ આદી [illegible] હતા ત્યારે તેજ હતા, અને તેઓ પણ પોતાના કામકાજ અધુરા મુકીને ઉઠી ગયા છે. " આપણે પણ એકવાર લાંબા થઇને સુવુ પડશે અને આપણા નામની પોક પડયા વિના રહેવાની નથી એટલું સમજીને કામ કાજમાથી નવરાશ લેઇ સતસંગ કરવો]

રાવણને માર્યા પછી રામનો જય જય કરતા, દેવલોકો સહીત બ્રહ્માજી સ્તુતી કરે છે. ૧ દુઃખને હરનાર ૨ ધનુષ્ય બાણ ધરનાર ૩ ભવસાગર રૂપી મોટા હાથીને તોડનાર સીંહ જેવા ૪ વ્યાપક ૫ કામદેવની અનેક છબી જેવુ આપનુ શરીર ૬ મોટા નાગને મહા કોપ કરીને ગરૂડ મારે, તેમ આપે પણ મહા કોપથી રાવણને માર્યો, તેવા પવિત્ર યશવાળા ૭ પોતાના ભકતોને આનંદ આપનાર ૮ શોકના ભયરૂપી જન્મ મરણને ટાળનાર ૯ ક્રોધ રહિત ૧૦ બોધમય જીવનવાળા ૧૧ પરોપકાર અર્થે અવતાર ધારણ કરનાર. ૧૨ પ્રથ્વીનો ભાર ઉતારનાર ૧૩ જ્ઞાનમય ૧૪ અજન્મા ૧૫ એક અને સદા અનાદિ ૧૬ દોષને મટાડનાર ૧૭ સદા દીનતાથી જીવન ગાળનાર વિભિષણને રાજા બનાવનાર હે રામ !

ગુણ જ્ઞાન નિધાન [18]અમાન અજં, નિત રામ નમામિ [19]વિભું વિરજં
[20]ભુજ દણ્ડ પ્રચણ્ડ પ્રતાપ બલં, ખલવૃંદ નિકંદ મહા કુશલં
[21]વિનુ કારણ દીનદયાલુ હિતમ્. [22]છબિધામ નમામિ રમાસહિતં
ભવતારણ [23]કારણ [24]કાર્યપરં, [25]મન સંભવ દારૂણ દોષ હરં
[26]શર ચાપ મનોહર તૂણધરં, [27]જલ જારૂણ લોચન [28]ભૂપ વરં
સુખ મંદિર સુંદર [29]શ્રી રમનં, [30]મદ [31]માર [32]મહા મમતા શમનં
[33]અનવધ [34]અખંડન ગોચરસો, [35]સબરૂપ સદા સબ હોઇ ન સો
[36]ઇતિ વેદ વદંતિ ન દંતકથા, રવિ આતપ ભિન્ન ન ભિન્ન યથા
[37]કૃતકૃત્ય વિભો સબ વાનર યે, નિરખતી તવાનન સાદર યે
[38]ધિક્ જીવન દેવ શરીર ધરે. તવ ભક્તિ વિના ભવ ભુલી પરે
અબ દીન દયાળુ દયા કરિયે, [39]મતિ મોરી વિભેદ કરી હરિયે
[40]જેહિતે વિપરીત ક્રિયા કરિયે, દુઃખમેં સુખમાની સુખીચરિયે
[41]ખલ ખંડન [42]મંડન રમ્ય ક્ષમા, [43]પદ પંકજ સેવતિ શંભુ ઉમા
[44]નૃપનાયક દે વરદાન મિદં, ચરણામ્બુજ પ્રેમ સદા સુભદં

રામ અયોધ્યા આગમન અને ભરત મીલાપ.

દો.—[1]ભરત નયન ભુજ દક્ષિણ, ફરકહિ બારહિ વાર
જાનિ શકુન મન હર્ષ અતિ, લાગે કરન બિચાર

ચો.—[2]રહા એક દિન અવધિ અધારા, સમુઝત મન દુઃખ ભયઉ અપારા
[3]કારણ કવન નાથ નહિ આયે, જાનિ કુટિલ પ્રભુ મોહિ [4]વિસરાયે
અહહ ધન્ય લક્ષ્મણ બડભાગી, [5]રામ પદારવિંદ અનુરાગી
કપટી કુટિલ નાથ મોહિ ચીન્હા, તાતે નાથ [6]સંગ નહિ લીન્હા

---

૧૮ માન રહીત ૧૯ વ્યાપક તથા સદા નિર્દોષ ૨૦ લાંબા ભુજના પ્રતાપથી રાક્ષસોના સમુહનો નાશ કરવામાં કુશળ ૨૧ અપેક્ષા રહિત, ગરીબો ઉપર દયા કરનાર. ૨૨ લક્ષ્મી સહીત આપના સુંદર રૂપને નમસ્કાર કરૂં છઉં, ૨૩ સર્વના કારણ રૂપ છો. ૨૪ કરતાં ૨૫ મનમાં ઉત્પન્ન થએલા કામ, ક્રોધ આદી દારૂણ દોષોને હરવાવાળા. ૨૬

બાણ ધનુષ્ય તથા ભાથાને ધરનાર છો. ૨૭ કમળ સરખા લાલ નેત્રોવાળા ૨૮ ઉત્તમ રાજા તરીકે ૨૯ લક્ષ્મીજીના પતિ ૩૦ મદ ૩૧ કામદેવ ૩૨ તથા મોટી મમતાને શાંત કર-નાર ૩૩ નિર્દોષ ૩૪ આખા-પરીપૂર્ણ તથા ઇંદ્રિઓથી ન સમજાય તેવા છો, ૩૫ સર્વ રૂપ છો છતાં સર્વથી ન્યારા બ્રહ્મ સ્વરૂપે છો. ૩૬ આ મુખની વાતો નથી પણ વેદ કહે છે. જેમ સૂર્ય અને સૂર્યનો તડકો જુદા દેખાય છે પણ એક રૂપવાળા પણ છે. તેમ આપ અને આ જગત્ જુદા દેખાઓ છો પણ એક રૂપ (બ્રહ્મ રૂપ] છો. જેમ સોનાની વીંટી, સોનાથી ન્યારી નથી પણ સોનુ વીંટીથી ન્યારૂ છે. તેમ જગત્ આપથી ન્યારૂ નથી પણ આપ જગત્થી ન્યારા છો ૩૭ ખરેખર ભાગ્યશાળી તો આ વાનર છે કે જેઓ આપના મુખ કમળને ભાવથી નીરખ્યા કરે છે ૩૮ ભલે ને દેવનુ શરીર મળ્યુ હોય પણ જે જીવ તમારી ભક્તિ વિના ભૂલ્યો પડ્યો હોય તો તે જીવને ધિક્કાર છે (બ્રાહ્મણોના શરીર મળ્યાં અગર રાજાઓનાં અગર ધનવાનોના શરીર મેળવી જેઓ ઘણા વૈભવમા થૈ ગ્ઇ ગયા હતા, તેમને કોઇ યાદ કરતુ નથી પણ આપાની ભક્તિથી ધનવાન બનેલા બોડાણા, તુકારામ ગોખામેળ આદિના નામો હજી અમર છે) ૩૯ અમારી ભેદ બુદ્ધિ હરી લ્યો ૪૦ જે ભેદ બુદ્ધિથી ખોટા કામ કરીએ છીએ અને જે ઝેર છે તેને અમૃત માની ભોગવીએ છીએ, ૪૧ રાક્ષસોને હણનાર ૪૨ રમ્ય [સુંદર] ક્ષમા (પૃથ્વી) ના મંડન (શણગાર રૂપ) ૪૩ જેના કમળ સરખા ચરણોને શીવ તથા પાર્વતી સેવે છે તે રામ. ૪૪ બ્રહ્માજી કહે છે કે હે રાજન્ કે રાજ] આપના કમળ સરખા ચરણારવિંદમા પ્રેમ સદા રહો, એ વરદાન આપો જે પ્રેમ હમેશાં શુભનેજ (શુભદ) આપવા વાળો છે,

(અયોધ્યા પાસે નંદી ગ્રામમાં ભરતજી રામની રાહ જોઇ રહ્યા છે. એ વખતે ભરતજી કેવા પ્રકારનો ત્યાગ ભોગવતા હતા તે સાંભળો-

શ્લોક-શિખરિણી વૃત.

मही रम्या शय्या, विपुलमुपधानं भुजलता ।
वितानं चाकाशं, व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः ॥
स्फुरद्दीपश्चन्द्रो, विरति वनितासंगमुदितः ।
सुखं शान्तः शेते, मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥७६॥

(ભર્તૃહરિ વૈરાગ્ય શતક).

પછી એક દિવસ ભરતને પ્રાત કાળમા ઉઠતાંજ શુભ શુકન થયા ૧ ભરતની જમણી આંખ અને જમણી ભુજા વારવાર ફરકવા લાગી ૨ ચૌદ વરસની અવધી કે જે સર્વના પ્રાણાધાર રૂપી હતી, તેમા એક દિવસ બાકી રહ્યો છે ૩ શા કારણથી ૪ ભુલી ગયા ૫ રામના ચરણારવીંદમાં પ્રેમ ચાલુ રહ્યો ૬ વનમા મારી લઇ ગયા નહી.

—

[7]જો કરણી સમુઝે પ્રભુ મોરી, નહિ નિસ્તાર કલ્પ શત કોરી
જન અવગુણ પ્રભુ [8]માન ન કાઉ, દીનબંધુ અતિ મૃદુલ સ્વભાઉ
[9]મોરે જિય ભરોંસ દૃઢ સોઇ, મિલિહહિ રામ શકુન શુભ હોઇ
[10]બીતે અવધિ રહે જો પ્રાના, અધમ કવન જગ મોહિ સમાના

* * * *

[11]જાસુ બિરહ સોચહુ દિન રાતી, [12]રટહુ નિરંતર ગુણ ગણ પાંતિ
રઘુકુલ તિલક [13]સુજન સુખદાતા, આયે કુશલ દેવ મુનિ ત્રાતા
[14]રિપુ રણજીતિ સુયશ સુર ગાવત, સીતા [15]અનુજ સહિત પ્રભુ આવત
સુનત બચન [16]બિસરે સબ દુખા, [17]તૃષાવન્ત જનુ પાવ પિયૂષા
કો તુમ તાત ! કહાં તે આયે, મોહિ પરમ પ્રિય બચન સુનાયે
મારુત સુત મેં કપિ હનુમાના, નામ મોર સુનુ કૃપા નિધાના
દીનબંધુ રઘુપતિ કર [18]કિંકર, સુનત ભરત ભેંટે ઉઠિ સાદર
મિલત પ્રેમ નહિ હૃદય સમાતા, [19]નયન શ્રવત જલ પુલકિત ગાતા
કપિ ! [20]તવ દરસ સકલ દુ:ખ બીતે, [21]મિલે આજુ મોહિ રામ સપીતે

છં.—[22]નિજ દાસ જ્યોં રઘુવંશભૂષણ, કબહુ મમ સુમિરન કીયો
સુનિ ભરત બચન [23]બિનીત, અતિ [24]કપી પુલક તનુ ચરણન પર્યો
રઘુવીર [25]નીજ મુખ જાસુ ગુણ ગણ, કહત અગ જગનાથ જો
કાહે ન હોહુ બિનીત પરમ પુનીત, સદગુણ સિંધુ સો

દો—[26]રામ પ્રાણ પ્રિય નાથ તુમ, સત્ય વચન મમ તાત
પુનિ પુનિ મિલત ભરત સન, પ્રેમ ન હૃદય સમાત

માળામાં રામ પ્રસંગ.

ચો:—ઉઠયો વિભીષણ તબ સુખ પાઈ, રત્ન માલ કર લઇ ઉઠાઇ
[1]દીન્હ જલધિ રાવણકો જોઇ, પુન: વિભીષણ પાઇ સોઇ
સોઈ રત્નમાલા સુખકારી, [2]દીન જાનકીકે ગલ ડારી

* * * *

૭ મારા કરેલાં-કર્મ-પાપ ગણે તો સો કરોડ કલ્પ સુધી મારો નિસ્તાર થાય તેમ નથી ૮ માનતા નથી ૯ મને ખાત્રી છે કે ૧૦ ચૌદ વરસ વીતી જાય.

ત્યાગ કેવો હોઇ શકે તો રામ મળે ? અગ્ધરા વૃત.

पाणिः पात्रं पवित्रं, भ्रमणपरिगतं, भैक्ष्यमक्षय्यमन्नं ।
विस्तीर्णं वस्त्रमाशा-सुदशकममलं, तल्पमस्वल्पमुर्वी ॥
येषां निःसंगतांगी-करणपरिणतिः, स्वात्मसंतोषिणस्ते ।
घन्याः सन्यस्तदैन्य-व्यतिकरनिकराः, कर्म निर्मूलयन्ति ॥९०॥

(ભતૃહરિ વૈરાગ્ય શતક).

(રામના વિરહ રૂપી સમુદ્રમા ભરતજી આ પ્રમાણે તર્ક વિતર્ક કરી રહયા છે.) બીજી તરફ રામ લંકાથી વળતા ભરદ્વાજ ઋષિના આશ્રમમા આવ્યા છે. ત્યાથી ભરતને ખબર આપવા માટે હનુમાનને પ્રથમ મોકલ્યા છે. ભરતજીનો વિરહી દેખાવ જોઇને, હનુમાને કયા પ્રકારે વાત કરી, તે સાભળો) ૧૧ જેના વિયોગ માટે રાત દીવસ ચિંતા કરો છો ૧૨ અને જેના ગુણ ગણોની લીટીઓ ગાયા કરો છો, તે રઘુકુળ તિલક ૧૩ સજ્જનોને સુખ આપનાર અને દેવતા તથા મુનીઓની રક્ષા કરનાર રામ કુશળ પધાર્યા છે ૧૪ રાવણ ૧૫ લક્ષ્મણને ૧૬ તમામ દુખ ભુલી ગયા, ૧૭ જેમ તરસ્યાને અમૃત મળ્યુ હોયને ૧૮ જ્યા 'રઘુપતિનો કીકર કહ્યો' ત્યા ભરત ઉઠયા ૧૯ આંખમા પ્રેમના જળ ભરાયાં અને ગાત્રો રોમાચ થયા ૨૦ તમારા દર્શનથી ૨૧ જાણે મને આજે રામ પોતે પ્રેમ કરીને મળ્યા હોય ? ૨૨ પોતાના દાસ તરીકે મને કોઇ દિવસ રામચદ્રજીએ યાદ કર્યો હતો ? એવુ ભરતે હનુમાનને પુછયુ ૨૩ નમ્ર ૨૪ હનુમાનનાં અગો પુલકાયમાન થઇ ગયાં અને તે ભરતના ચરણમા પડયા ૨૫ સચરાચર વ્યાપક રામ પોતાના મુખથી જેના ગુણો સબધી કહેતા હતા તે ભરત નમ્ર, પરમ પવિત્ર સદ્ગુણ સિધુ કેમ ન હોય ? હોયજ ૨૬ રામને તમે પ્રાણથી પણ અધીક વહાલા છો.

અયોધ્યામા રામને રાજ્યાસન ઉપર બેસાડવાની ક્રિયા થયા પછી નજરાણા ધરવાની ક્રિયા શરૂ થઇ તે વખતે ૧ જે માળા સમુદ્રે રાવણને આપી હતી તે માળા (અત્યારે લકાની ગાદી સાથે) વિભિષણ પાસે આવી હતી ૨ સીતાના ગળામા પહેરાવી.

સુનત વચન તબ જનક [3]દુલારી [4]સોઇ નિજ ગલસે માલ ઉતારી
કહિ દેઉં યહ હૃદય વિચારી, [5]મારૂત સુતકી ઓર નિહારી

દો:—[6]કૃપાદૃષ્ટિ લખિ પવનસુત, હરષિ દંડવત કીન્હ
રત્નમાલ સો જાનકી, [7]ડારિ ગલેમેં દીન્હ

ચૌ:—મહાવીર મનમાંહી વિચારી, હૈ કોઇ ગુણ માલામેં ભારી
[8]પરમાનન્દ પ્રેમરસ પાગે, મણીપે સકલ વિલોકન લાગે
[9]બિનુ પ્રકાશ કછું ઔર ન તામે, મન લાગે ભક્તનકો જામે
[10]મણી ભીતર કછુ હુઇ હૈ સારા, મુક્તા એક તોરિ તબ ડારા
તાકે મધ્ય વિલોકન લાગે, દેખિ લોગ સબ અચરત પાગે
પુનિ [11]દુજે તોર્યો હનુમાના, દેખિ નીરસાર તજ્યો બલવાના
[12]ઇહિ વિધિ તોરત ક્રમ ક્રમ મોતી, પીર અધિક હર્ષકગણ હોતી
[13]કહન લગે નિજ નિજ મનમાંહી, જો કોઇ અધિકારી નહીં
તાકો ઐસી વસ્તુ નહિ દીજે, નહિ તો યહી દશા લખિ લીજે

દો.—બોલ ઉઠયો કોઉ નૃપતિ યહ, [14]કહા કરહુ હનુમાન
કર્યો તોરત હો માલ તુમ, સુદર રત્ન સુજાન

ચૌ:—વચન સુનત કહે મારૂતિ બાની, [15]દેખહુ રામનામ સુખદાની
[16]નામ ન યામે પરત લખાઇ, તાતે તોરત ડારત ભાઇ
[17]કહ કોઇ સકલ વસ્તુકે માંહી, રામનામ કહુ સુનિયત નાહી
કહ મારુતિ ન નામ જેહિ માંહી, સો તૌ કાહુ કામકી નાંહી
[18]બોલા સોઇ સુનો બલધામા, તવ તનુમાંહિ રામકો નામા ?
સુનત વચન કહ પવન કુમારા, [19]નિશ્ચય તહ્યું હરિનામ ઉદારા
[20]અસ કહ કપિ નિજ [21]હૃદય વિદારા, [22]રોમ રોમ પ્રભુ નામ ઉદારા
[23]અંકિત રામનામ સબ માંહી, લખિ સબ ચકિત ભયે મનમાંહી
[24]પુષ્પ વૃષ્ટિ નભ જયતિ ઉચ્ચારિ, કૃપાદૃષ્ટિ રઘુનાથ નિહારી

---

૩ પુત્રી ૪ પોતાના ગળામાંથી માળા કાઢી, ૫ હનુમાન સામું જોયુ. ૬ સીતાની કૃપાદૃષ્ટિ જોઇને હનુમાને હરખીને પ્રણામ કર્યા. ૭ હનુમાનના ગળામાં પહેરાવી દીધી. ૮ પરમાનંદમાં તથા પ્રેમ રસમા મગ્ન બનેલા હનુમાન તે માળાના દરેક મણીને તપાસવા લાગ્યા. ૯ પ્રકાશ સિવાય તેમાં બીજુ કાંઇ જોયુ નહી બીજુ કાંઇ એટલે ભક્તોને પ્રિય લાગે તેવું કાંઇ (પ્રભુ) માળામાં દેખાયુ નહી. ૧૦ મણીની અંદર કાંઇક સાર હશે એમ સમજી એક મુક્તા [મણીના] કકડા કર્યા [અહીં સાર એટલે—પ્રભુ]. ૧૧ બીજા મણીના

કડકા કર્યા. ૧૨ આ પ્રમાણે એક એક મણીને તોડવા લાગ્યા, આથી દર્શકગણ (જોનારાઓ) ને બહુ પીડા થવા લાગી. ૧૩ પોત પોતાના મનમાં કહેવા લાગ્યા કે જે અધીકારી ન હોય તેને આવી ઉત્તમ ચીજ નહી દેવી જોઇએ, અને દે તો આ દશા [સ્થીતિ હાલત] જોઇ લેવી ૧૪ તમે આ શુ કરો છો ? અતિ કીમતી સુંદર મોતીઓને કેમ તોડો છો ? ૧૪ સુખને આપવા વાળા એવા રામ નામને ખોળુ છુ ૧૬ આ મણીમા રામ નથી માટે તોડતો જાઉ છુ અને ફેંકતો જાઉ છઉં, ૧૭ બીજો કોઇ બોલ્યો કે સઘળી વસ્તુમાં રામ નામ હોય તેવુ તો ક્યાંઇ સાભળ્યુ નથી ૧૮ ત્યારે કોઇ બોલ્યો કે હે-હનુમાન ! તમારા શરીરમા રામનુ નામ છે ? ૧૯ મારા શરીરમા ઉદાર રામચંદ્રજીનુ નામ નક્કી છે, ૨૦ આ પ્રમાણે કહીને પોતાની છાતી ફાડી નાખી ૨૨ રૂવાડે રૂવાડે ઉદાર એવા પ્રભુના નામ હતા. ૨૨ તમામ અવયવને રામ નામથી અંકીત જોઇ, સર્વ મનમા ચકીત થઇ ગયા, ૨૪ જયકારના ધ્વની સાથે આકાશમાથી પુષ્પ વૃષ્ટિ થઇ અને રામચંદ્રે દયાની નજરથી હનુમાન સામુ જોયુ.

દો:—[૨૫]અંગ ભયો પુનિ કુલિશ સમ, ઉઠિ તુરંત ભગવાન
વારિ વિલોચન પુલકિ તનુ, હિય લાગે હનુમાન

સદાશિવ સ્તુતિ કરે છે.

છં:—[૧]જયરામ રમા રમણું શમન, ભવતાપ ભયાકુલ પાહિ જનં
[૨]અવધેશ સુરેશ રમેશ વિભો, શરણાગત માગત પાહિ પ્રભો
[૩]દશશીશ વિનાશન વીસ ભુજા, કૃત દૂરિ મહા મહિ ભૂરિ રુજા
[૪]રજનીચર વૃન્દ પતંગ રહે, શર પાવક તેજ પ્રચણ્ડ દહે
[૫]મહિ મંડલ મંડન ચારુતર, ધૃત સાયક ચાપ નિષંગવરં
[૬]મદમોહ મહા મમતા રજની, તમ પુંજ દિવાકર તેજ અની
[૭]મનુજાત કિરાત નિપાત કિયે, મૃગ લોગ કુભોગ સરેણુ હિયે
હનિ નાથ અનાથનિ પાહિ હરે, વિષયાવન પામર ભુલીપરે
[૮]ભવસિંધુ અગાધ પરે નર તે, પદ પંકજ પ્રેમ ન જે કરતે

(પ્રેમમાં રામ હાર્યા તે પ્રસંગ કેવટમાં છે.)

રામ સનકાદિક મિલાપ.

ચો:—[૧]જાનિ સમય સનકાદિક આયે, તેજ પુંજ ગુણશીલ સુહાયે
બ્રહ્માનંદ સદા લયલીના, [૨]દેખત બાલક બહુ કાલીના
[૩]ધરે દેહ જનુ ચારિઉ વેદા, સમદર્શી મુનિ વિગત વિભેદા
[૪]દિશા વસન વ્યસન ઇહિ તિનહીં, રઘુપતી ચરિત હોઇ તહેં સુનહિ
[૫]તહેં રહે સનકાદિ ભવાની, જહેં ઘટસંભવ મુનિવર જ્ઞાની
[૬]રામકથા મુનિ બહુ વિધિ બરણી, જ્ઞાન યોગ પાવક જિમિ અરણી

* * * *

૨૫ કૃપા દૃષ્ટિ થતાંજ હનુમાનનું શરીર પાછું વજ્ર જેવું બની ગયું. રામચંદ્ર પોતાના આસન ઉપરથી ઉઠી, આંખોમાં પ્રેમના જળ લાવી તથા પુલકાયમાન શરીર સાથે હનુમાનને હૃદયમાં ચાંપીને મળ્યા. (આ પ્રસંગનું તાત્પર્ય એ છે કે રામ વિનાનું બધું ખોટું છે. મરણ પથારીએ જઇએ ત્યારે અંતકાળ વખતે કહે છે કે " હવે આ સંસારમાં જીવને રાખશો નહીં. અમે બધાંએ ખોટું જાણ્યું. સાચા તો નારાયણ છે તેને સંભારો.)

સદાશીવ રામની સ્તુતી કરે છે કે ૧ લક્ષ્મીના પતિ એવા રામ, સંસારના દુઃખોની શાન્તી કરનાર એવા હે રામ ! તારો જય થાઓ. સંસારના તાપથી વ્યાકુળ થએલા તમારા ભક્તોની રક્ષા કરો ૨ હે અયોધ્યાના ધણી, દેવોના પતિ, અને સિતાના પતિ. આપને શરણે આવેલા ભક્તો માગે છે કે આ ભવના તાપથી રક્ષા કરો. ૩ રાવણના દશ માથા તથા વીસ ભુજાનો નાશ કરનાર અને પૃથ્વી ઉપરથી મોટા ભારરૂપી રાક્ષસ દળની પીડાને દુર કરનાર ! ૪ આપના બાણો રૂપી અગ્નિના પ્રચંડ તેજમા, રાક્ષસોના ટોળાં રૂપી પતંગો બળી મુવા છે. ૫ આ પૃથ્વીના અતિ ઉત્તમ શણગાર રૂપ ઉત્તમ ધનુષ્ય બાણ તથા નિષંગ (ભાથા)ને ધરનાર ૬ મદ, મોહ તથા ઘણી મમતારૂપી રાત્રીના ગાઢા અંધકારનો નાશ કરનાર સૂર્યના તેજરૂપ આપ છો ૭ વિષયરૂપી વનમા પામર થઇને ભૂલા પડેલા અને કામરૂપી પારધીઓએ વિષય ભોગરૂપી (સરેણુ) બાણથી હિયે (હૃદયમા) વીંધી નાખેલા મૃગ જેવા પામરો તથા અનાથ એવા અમ લોકોની આપ રક્ષા કરો. ૮ આપના ચરણારવીંદમા જે પ્રેમ કરતા નથી તે ભવસાગરના અગાધ જળમાં–રોગથી, પુત્રપરિવારના મળવાથી અગર વિયોગથી અગર ધન મળવાથી અગર ન મલવાથી જે દુઃખો થાય છે તે જળમા બુડી ગયા છે.

એક વખત રામચંદ્રજી, ભરત–લક્ષ્મણ, તથા હનુમાન સહીત, બગીચામાં આનંદ વાર્તા કરી રહ્યા હતા ૧ તેને યોગ્ય સમય જાણીને સનક સનન્દન, સનાતન, તથા સનત્કુમાર એવા ચાર સનકાદિકો પધાર્યા. ૨ દેખીતા બાળક પણ ઘણા વૃદ્ધ. ૩ જાણે ચારે વેદ દેહ ધરીને ન આવ્યા હોય એવા તથા જેને ભેદભાવ મટી ગયો છે એવા સમદર્શી ૪ દિશા રૂપ વસ્ત્ર વાળા (એટલે નગ્ન) તેઓને એવુ વ્યસન હતુ કે જ્યા પ્રભુની કથા હોય ત્યા જરૂર જતા અને સાભળતા ૫ હે સતિ ! આ સનકાદિકો મહા જ્ઞાની મુનીવર અગસ્ત્યના આશ્રમમા પ્રથમ રહેતા હતા ૬ તે સમય અગસ્ત્ય મુનીએ જ્ઞાન તથા યોગ (ભકિત) રૂપી અગ્નિ પ્રગટ કરવા માટે અરણી રૂપી રામ કથાને ઘણા પ્રેમે વાચી હતી (એટલે તેઓ રામનો મહિમા જાણતા હતા)

કીન્હ દંડવત તીનિઉં ભાઇ, સહિત પવનસુત[7]સુખ અધિકાઈ
મુનિ રઘુપતિ છબિ અતુલ બિલોકી, [8]ભયે મગન મન સકત ન રોકી
શ્યામલ ગાત [9]સરોરૂહ લોચન, [10]સુંદરતા મંદિર ભવ મોચન
[12]એકટક રહે નિમેષ ન લાવહિ, પ્રભુ કરજોરે શીશ નમાવહિં
તિનકી દશા દેખિ રઘુવીરા, શ્રવત નયન જલ પુલક શરીરા
[13]કર ગહિ પ્રભુ મુનિવર બૈઠારે, પરમ મનોહર વચન ઉચારે
આજ ધન્ય મૈ સુનહુ મુનીશા, [14]તુમ્હરે દરશ જાહિ અઘખીશા
[15]બડે ભાગ્ય પાઇય સત્સંગા, બિનહિ પ્રયાસ હોઈ ભવભંગા

દો.—સન્તપંથ અપ બર્ગકે, કામી ભવકર પંથ
કહહિ સંત કવિ કોવિદ. શ્રુતિ પુરાણુ સદ્ગ્રંથ

ચો.—સુનિ પ્રભુ વચન હર્ષે મુનિચારી, પુલકગાત સ્તુતિ અનુસારી
જય ભગવંત [17]અનંત [18]અનામય, [19]અનઘ અનેક એક કરૂણામય

*   *   *   *   ×

દો.—પરમાનંદ કૃપાયતન, [21]મન પરિપુરિત કામ
પ્રેમ ભક્તિ અન પાયની, દેહુ હમહિં શ્રી રામ

ચો.—[22]દેહુ ભક્તિ રઘુપતિ અતિ પાવનિ, ત્રિવિધ તાપ ભવરોગ નસાવનિ
પ્રણતપાલ સુરધેનુ કલ્પ તરૂ, હોઇ પ્રસન્ન દીજે પ્રભુ યહ વરૂ

રામ ભરત સંવાદ.

ચો,—[1]સુનિ પ્રભુ વચન ભરત ગહિ ચરણા, સુનિહુ નાથ પ્રણતા રતિ હરણા

પોતાનુ પીતામ્બર પાથરીને મુનીને બેસાડ્યા ૭ (પ્રણામ કરીને) અધિક સુખ માન્યુ ૮ કોઇ રીતે પોતાના મનનો આનંદ રોકી શક્યા નહી ૯ કમળ સરખાં ૧૦ સુંદરતાના ઘર રૂપ ૧૧ ભક્તોને મોક્ષ આપનાર ૧૨ પ્રભુની સામે હાથ જોડીને તથા માથું નમાવીને પલકારો માર્યા વિના એક નજરથી મુનીઓ જોઇ રહ્યા ૧૩ હાથ પકડીને મુનીઓને બેસાડ્યા. અને સરલ સુંદર વચનો બોલ્યા ૧૪ તમારા દર્શનથી અમારા પાપ ખસી ગયા ૧૫ મોટા ભાગ્ય હોય તોજ સંતોનો સમાગમ મળે છે જેના પ્રતાપથી થોડી મહેનતે ભવના બંધનથી મુક્ત થવાય છે ૧૬ આપની સાથે આવીએ તો આપ જ્યાં જાઓ ત્યાં (એટલે મોક્ષધામમાં) અમો પણ આવીએ અને કામનાવાળા જીવનો સંગ કરીએ તો તેઓ જ્યાં (ભવ સાગરમાં) જાય ત્યાં જઇએ ૧૭ અંતરહિત ૧૮ વિકારથી રહીત ૧૯ પાપો રહીત અને અનેક છતાં એક તથા દયાળુ રામ ૨૦ પરમાનંદ તથા કૃપાના ભંડાર રૂપ ૨૧ ભક્તોની મન કામનાને પરિપુરણ કરવા વાળા હે રામ ! અમને અખંડીત પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ આપો. ૨૨ જે ભક્તિ એવી પાવની (પવિત્ર) છે કે ત્રણે પ્રકારના તાપ તથા ભવ તાપને નસાડનારી છે. અમોને પ્રસન્ન થઇને એવુ વરદાન આપો કે જે ભક્તિ તમારા ભક્તોની મન કામના, કામધેનું અમર કલ્પ વૃક્ષ બનીને, પરિપૂર્ણ કરે છે તે ભક્તિ અમોને પણ આપો. તાત્પર્ય-સૌને થોડ઼ ઘણુ ગમે છે પણ દાસ બને, નમે, [illegible] રાખે, તો તે હૃદયમાં પ્રભુ વાસ કરી શકે-છે.

ભાઇઓ તથા હનુમાન આનંદમાં બેઠા છે તે વખતે ભરત કાંઇ [illegible] છે. એવી વિનંતિ હનુમાનજીએ કરી. રામે રાજી થઇ પુછવાનું કહેતાં ૧ પ્રભુનાં વચન સાંભળીને ભરતે રામના ચરણ પકડ્યા અને બોલ્યા કે " [illegible] હે નાથ ! સાંભળો..

દો.—જાય ન મોહિ સંદેહ કછુ, સ્વપ્નેહુ શોક ન મોહ
 કેવલ કૃપા તુમારિ પ્રભુ, ચિદાનંદ સંદોહ

ચો.—[3]કરૌં કૃપાનિધિ ! એક ઢિઠાઇ, મૈં સેવક તુમ જન સુખદાઇ
 સંતનકી મહિમા રઘુરાઇ, બહુવિધિ વેદ પુરાણન્હ ગાઇ
 [4]શ્રી મુખ તુમ પુનિ કીન્હ બડાઇ, [5]તિન્હપર પ્રભુહિ પ્રીતિ અધીકાઇ
 [6]સુના ચહહું પ્રભુ તિનકર લક્ષણ, કૃપા સિંધુ ગુણ જ્ઞાન વિચક્ષણ
 સંત અસંત[7] ભેદ બિલગાઇ, પ્રણતપાલ મોહિ કહિય બુઝાઇ
 સંતનકે લક્ષણ સુન ભ્રાતા, અગણિત શ્રુતિ પુરાણ વિખ્યાતા
 [8]સંત અસંતનકી અસ કરણી, જીમિ કુઠાર ચંદન આચરણી
 કાટે પરશુ મલય સુનુ ભાઇ, નિજ ગુણ દે સુગંધ બસાઇ

દો.—[9]તાતે સુર શીશન ચઢત, જગ વલ્લભ શ્રીખંડ
 અનલદાહિ પીટત ઘનહી, પરશુ વદન યહ દંડ

ચો.—વિષય[10]અલંપટ [11]શીલ ગુણા કર, [12]પરદુખ દુખ સુખ દેખેં પર
 [13]સમ [14]અભૂત રિપુ [15]વિમદ વિરાગી, [16]લોભામર્ષ હર્ષ ભય ત્યાગી
 [17]કોમલ ચીત દીનનપર દાયા, મન વચ કર્મ મમ ભકતી અમાયા
 [18]સબહિં માનપ્રદ આપુ અમાની, ભરત પ્રાણ સમ મન તે પ્રાની
 [19]વિગત કામ મમ નામ પરાયન [20]શાન્તિ વિરતિ વિનીત મુદિતાયન
 [21]શીતલ તાસુ સરલતા મયત્રી, દ્વિજ પદ પ્રેમ [22]ધર્મજનયિત્રી
 યહ સબ લક્ષણ બસહિં જાસુ ઉર, [22]જાનેહુ તાત સંત સંતત ફુર
 શમદમ નેમ [23]નીતિ નહિ ડોલહિ. પરૂષ વચન કબહું નહિં બોલહિ

દો.—નિંદા અસ્તુતિ [24]ઉભય સમ, મમતા મમ પદકંજ
 તે સજ્જન મમ પ્રાણપ્રિય, [25]ગુણ મંદિર સુખપુંજ

---

૨ આપ કે જે ચીદાનંદના સમુહરૂપ છો તેમની માત્ર કૃપાથીજ મને કોઇપણ પ્રકારનો સંશય અગર સ્વપ્નામા શોક અગર મોહ નથી ૩ હે દયાળુ રામ ! હૂં એક ધૃષ્ટતા [અવિવેક) કરૂં છઉં, એટલે આપને ન પુછાય તો પણ પુછુ છુ હું તો એક દાસ છું અને આપ તો પોતાના જનને સુખ આપનાર છો ૪ આપે પણ (૫) તેમના ઉપર આપની પ્રીતી પણ ઘણી છે ૬ સાભળવા અરજી કરૂ છુ કે ૭ તો ભેદ જુદો પાડીને કહો ૮ સંતની કરણી ચંદનના જેવી છે અને અસંતની કરણી કુહાડાના જેવી છે કુહાડો કાપીને રાજી થાય અને સંત કપાઇને ગળ્યો થાય. ચંદન કપાય તો પણ કુહાડાને સુગંધ આપે છે ૯ આવા કારણને લીધે સુખડ સર્વને પ્યારી બની છે અને દેવતાઓ પણ તેને પોતાના માથે ચડાવે છે અને કુવાડાભાઇને અગ્નિમા ખુબ તપાવીને તેના મુખને ખુબ ટીપવામા આવે છે ૧૦ જીતેદ્રિય ૧૧ સુશિલ તથા ગુણના ભંડાર રૂપ ૧૨ પારકા દુઃખને જોઇને દુખી અને પારકાના સુખને જોઇને સુખી ૧૩ સમતાવાળા ૧૪ કોઇને પોતાના શત્રુ નહીં માનનાર ૧૫ મદ તથા રાગ ૧૬ લોભ, ક્રોધ, હર્ષ તથા ભયનો ત્યાગી ૧૭ કપટ રહિત મારી ભકિત કરે છે ૧૮ સૌને માન આપનારે અને પોતે અમાની. હે ભરત આવા ભકતો તો મને પ્રાણથી પણ વ્હાલા છે ૧૯ સંસારની કામનાઓથી રહીત હોય છે પણ મારા ભજન વીગેરે કાર્યમા તત્પર હોય છે ૨૦ મારા સંતો શાંતિવાળા, કે વૈરાગ્ય વાળા, તથા વિવેકી તથા બીજા પોતાથી મોટાને જોઇ રાજી થાય છે. ૨૧ તે સંતોમાં શીતળતા, સરળતા, મિત્રતા તથા બ્રાહ્મણો કે જેઓ ૨૨ ધર્મની માતા છે ૨૩ તેમના ચરણમાં તેઓની નીતિ કદી ડોલતી નથી. તથા કડવાં વચન કદી બોલતા નથી. ૨૪ બેઉ સરખા અને કમળ સરખા ચરણમા પ્રીતિ ૨૫ ગુણના ભંડાર રૂપ અને સુખના સમુહ રૂપ છે.

ચો.—સુનહુ [૨૬]અસન્ત કેર સ્વભાઉ, ભુલેહુ સંગતિ કરિય ન[૨૭]કાઉ
તિનકર સંગ સદા દુખદાઇ, [૨૮] જીમિ કપિલહિં ઘાલૈ હરહાઇ
ખલન હૃદય અતિ તાપ વિશેષી, [૨૯]જરહિં સદા પર સંપતિ દેખી
[૩૦]જહેં કહેં નિંદા સુનહિ પરાઇ, હર્ષહિં મનહુ પરીનિધિ પાઇ
કામ ક્રોધ મદ લોભ પરાયન, નિર્દય કપટી [૩૧]કુટિલ મલાયન
[૩૨]વૈર અકારણ સબ કાહુસો, કરૂ હિત અનહિત તાહુસો
[૩૩]ઝુઠે લેના ઝુઠે દેના, ઝુઠે ભોજન ઝુઠે ચબેના
[૩૪]બોલહિં વચન મધુર જિમિ મોરા, ખાહિ મહા અહિ હૃદય કઠોરા

દો.—[૩૫]પરદ્રોહી પરદાર રત, પરધન પર અપવાદ
તે નર પામર પાપ મય, દેહધરે મનુજાદ

ચો.—[૩૬]લોભૈ ઓઢન લોભૈ ડાસન, શિશ્નોદર પર યમપુર ત્રાસન
[૩૭]કાહુકી જો સુનહિ બડાઇ, શ્વાસ લેહિં જનુ જુડી આઇ
[૩૮]જબ કાહુકી દેખહિ વિપતી, સુખી હોઇ માનહું જગનૃપતી
[૩૯]સ્વારથરત પરિવાર વિરોધી, લંપટ કામી લોભી અતિ ક્રોધી
માતુ પિતા ગુરૂ વિપ્ર ન માનહિં, [૪૦]આપુ ગયે અરૂ ઘાલહિં આનહિં
[૪૧]કરહિં મોહવશ દ્રોહ પરાયા, [૪૨]સત્સંગતિ હરી ભક્તિ ન ભાવા
અવગુણ સિંધુ મંદ મતિ કામી, [૪૩]વેદ વિદુષક પરધન સ્વામી
વિપ્રદ્રોહ પરદ્રોહ વિશેખી, [૪૪]દંભ કપટ જિય ધરે સુવેખી

દો.—એસે અધમ [૪૫]મનુજ ખલ, [૪૬]કૃતયુગ ત્રેતા નાહિ
[૪૭]દ્વાપર કછુક વૃંદ બહુ, હુઇ હે કલિયુગમાંહિ

ચો.—[૪૮]પરહિત સરિસ ધર્મ નહિં ભાઇ, પરપીડા સમ નહિં અધમાઇ
નિર્ણય સકલ પુરાણ વેદકર, કહેઉ તાત જાનેહિ કોવિદ નર
નર શરીર ધરિ જો પર પીરા, કરહિં તે [૪૯]સહહિં મહા ભવભીરા

---

૨૬ અસંતનો સ્વભાવ ૨૭ કોઇ દીવસ પણ ૨૮ જેમ કપિલા ગાય પણ રખડતી ગાય સાથે ચરવા જવાની ટેવ પાડે છે તો તેને પણ ગળામાં ડેરો (ગાય બહાર જઇને નાશી ન જાય તેટલા માટે તેના ગળામાં લાકડાનો ગજ દોઢ ગજનો કકડો બાંધી દે છે) બાંધવામાં આવે છે. ૨૯ પારકી સંપતિ જોઇને બળ્યા કરે છે ૩૦ [illegible]

પારકી નીંદા સાંભળે છે તો દુનિયાનો ખજાનો મળવાથી રાજી થાય તેટલા રાજી થાય છે ૩૧ કુટિલ અને પાપોના સ્થાનક રૂપ ૩૨ કારણ વિના વેર કરે છે અને પ્રીત કરે તેનું પણ ખમાડતા વાર લગાડતા નથી ૩૩ દુર્જનોની સેવક તથા સેવક તમામ જુઠા. તેમને જુઠી વાત રૂપી અહાર મળે તો તેને ચવેણું સમજીને ખાવી ખાવીને તૃપ્તી પામે ૩૪ મોર જેવા મીઠા બોલથી ટૌકાર કરે છે પણ મોટા સાપ જેવા ઝેરી પ્રાણીને ખાઇ જવામાં કઠોર છે અસંત પણ બોલે છે મીઠું, પણ રાગ દ્વેષ રૂપી હજારો સર્પનુ ઝેર તેમનામા હોવાથી કઠોર બની ગએલા છે. ૩૫ પારકાનો દ્રોહ કરનાર. પારકી સ્રીમાં પ્રેમ કરનાર, પારકા ધનમા આસક્તિ રાખનાર તથા પારકી નીંદામા મજા માણનાર છે તેને પામર નથા પાપીષ્ટ સમજવો તેઓ દેહ ધારી રાક્ષસો છે ૩૬ (તેઓ લોભનાજ વસ્રો પહેરીને ફેર છે] લોભને ઓઢે છે અને લોભને પાથરે છે મૈથુન તથા ઉદરના સુખ પરાયણ રહે છે અને યમપુરનો ત્રાસ રાખતા નથી. ૩૭ જો કોઇની પ્રશંસા સાંભળે છે કે તુરત તેને ટાઢીઆ તાવના ઉકરાટા આવે છે ૩૮ જ્યારે કોઇને આફતમાં જુવે છે ત્યારે દુનિયાના રાજા જેવો તેને આનંદ થાયછે ૩૯ સ્વાર્થી ૪૦ પોતે બુડે છે અને બીજાને પણ ડુબાવે છે ૪૧ મોહને વશ થઇને પારકાનો દ્રોહ કરે છે ૪૨ તેઓ સત્સંગતિથી તથા ભગવાનની ભક્તિથી હંમેશા દુર રહે છે ૪૩ વેદનુ ખંડન કરનાર ૪૪ હૃદયમાં દગા તથા કપટ અને ઉપરથી સાધુનુ ડોળ કરે છે ૪૫ માણસ રૂપે ખળ ૪૬ સત્યુગ ૪૭ દ્વાપરમાં થોડા પણ કળીયુગમા તો ટોળેટોળા ૪૮ પરોપકાર સમાન કોઇ ધર્મ નથી અને પારકાને દુઃખ દેવા જેવા એકે અધર્મ નથી એમ તમામ પુરાણ તથા વેદનો ખુલાસો છે. હે તાત ! આ વાતને પંડિત લોક બરાબર સમજે છે ૪૯ તેને મહા ભવ પીડા ભોગવવી પડે છે.

કરહિં મોહવશ નર અઘનાના, સ્વારથ રત [૫૦]પરલોક નસાના
[૫૧]કાલરૂપ મૈં તિનકર તાતા ! શુભ અરૂ અશુભ કર્મ ફલદાતા
[૫૨]અસ વિચારિ જો પરમ સયાને, ભજહિં મોહિ સંસૃતિ-દુઃખ જાને
[૫૩]ત્યાગહિ કર્મ શુભાશુભ દાયક, ભજહિં મોહિ સુર નર મુનિ નાયક
સંત અસંતન કે ગુણ ભાખે, [૫૪]તે ન પરહિ ભવ જિન્હ લખિ રાખે

રામ ઉપદેશ (સાચો ધર્મ.)

દો:—[૧]જીવન મુક્ત બ્રહ્મપર, ચરિત સુનહિં તજિ ધ્યાન
જે હરિ કથા ન કરહિં રતિ, તિનકે હૃદય [૨]પષાન

ચો.—[૩]બડે ભાગ્ય માનુષ તનુ પાવા, સુર દુર્લભ સદ્ગ્રંથન ગાવા
સાધન ધામ મોક્ષકર દ્વારા, પાઇ ન જે પરલોક સંવારા

દો:—સો [૪]પરત્ર દુઃખ પાવઇ, [૫]શિર ધુનિ ધુનિ પછિતાઇ
[૬]કાલહિ કર્મહિ ઇશ્વરહિ, મિથ્યા દોષ લગાય

ચો:—[૭]એહિ તનુકર ફલ વિષય ન ભાઇ, સ્વર્ગહુ સ્વલ્પ અંત દુઃખદાઇ
નરતનુ [૮]પાઇ વિષય મન દેહી, [૯]પલટિ સુધા તે શઠ વિષ લેહી
[૧૦]તાહિ કબહુ ભલ કહૈં ન કોઇ, ગુંજા ગ્રહૈં પરસ મણિ ખોઇ
[૧૧]આકર ચાર લાખ ચૌરાસી, યોની ભ્રમત યહ જીવ અવિનાશી
ફિરત સદા માયાકે પ્રેરે, કાલ કર્મ સ્વભાવ ગુણ ઘેરે
[૧૨]કબહુક કરિ કરૂણા નરદેહી, દેત ઇશ બિનુ હેતુ સનેહી
[૧૩]નરતનુ ભવ વારિધિકહું બેરે, સન્મુખ મરૂત અનુગ્રહ મેરે
કર્ણધાર સદ્ગુરૂ દૃઢ નાવા, દુર્લભ સાજ સુલભ કર પાવા

---

૫૦ આવતા અવતારને પણ બગાડે છે ૫૧ હે ભરતજી, હુ કે જે કાળરૂપ છઉં ને તેઓને સારાં અને ખોટા કર્મનુ ફળ આપુ છઉં ૫૨ આ પ્રમાણે વિચારીને જે ડાહ્યા છે તે તો આ સંસારને દુઃખમય જાણીને મને ભજે છે ૫૩ શુભ અને અશુભ ફળને આપવા વાળા અહંતા તથા મમતાવાળા કર્મોને તજી દઇને, દેવતાઓ માણસો અને મોટા મોટા મુનીઓ પણ મને ભજે છે ૫૪ સંત અસંતના આ ગુણો બરાબર સમજે તે આ ભવ સાગરમાં પડે નહી

[અયોધ્યાવાસી જ્યારે નારદજી બ્રહ્મ લોકમાં પધારતાં ત્યારે બધા પણ સમાધિનો ત્યાગ કરીને પ્રભુ ચરિત્ર સાંભળતા હતા. તે વાત શંકર પાર્વતિને કહે છે કે હે સતિ !

૧ જીવનમુક્ત અને બ્રહ્મ પરાયણ ૨ પથ્થર [એક વખત અયોધ્યામા રામચંદ્રજી, પોતાના ગુરૂ તથા બ્રાહ્મણો વીગેરેને બોલાવીને પોતાના સ્વમુખે ધર્મની વાતો કહે છે, તે આ પ્રસંગ છે બહુજ સમજવા લાયક છે] ૩ મોટા ભાગ્યના ઉદયથી આ મનુષ શરીર મળે છે વેદ આદિ સદ્ગ્રંથો પણ ગાય છે કે તે સાધનના ધામ રૂપી છે. અને મોક્ષનુ દ્વાર છે (આ દ્વાર ચુક્યો સો લટકયો) તે માનવ શરીરને પામીને જેઓ પરલોકને સુધારતા નથી તેઓ ૪ આખરે ૫ માથા પટકી પટકીને પસ્તાવો કરે છે ૬ તેના જવાબમાં જીવ એમ કહે છે કે "ભગવાનનું ભજન કરવાનો વખત નહતો" (સોનીને ત્યા ઘુકડી કુકડી કરાવવા વખત હતો) વળી એમ કહે છે કે "શુ કરીએ ! અમારા કર્મ એવા, તે ભક્તિ ન થઇ" આ વાત પણ ખોટી છે કારણ કે લાડુ જમવા, વિષય ભોગવવા, અગર નાટક જોવાને જવાના કર્મ અનુકુળ હતા અને માત્ર ભક્તિ માટે કર્મ વાકુ હતુ) વળી આગળ પ્રભુનો દોષ કાઢે છે કે "પ્રભુની મરજી હોત તો ભક્તિ થાત" પણ જીવ એમ સણુજતો નથી કે પ્રભુની મરજી છે તોજ સાધન માટે માનવ દેહ મળ્યો છે નહી તો ગધેડો ન બનાવત. આ પુસ્તક વાંચ્યા પછી ભક્તિ ન કરવાનુ બહાનુ વિચારીને બોલજો ૭ હે ભાઇઓ-સજનો ! આ શરીરનું ફળ વિષય ભોગ નથી એટલે વિષય ભોગ માટે આ શરીર મળ્યુ નથી. સ્વર્ગના વિષય ભોગ છે તે પણ સ્વલ્પ છે અને અન્તે દુખદાઇ છે એટલે એ સુખપણ કામના નથી. (ગીતા અ. ૫. ૨૧) ૮ મેળવીને ૯ શઠ અમૃતને બદલે વિષયનો અગીકાર કરે છે ૧૦ આવા શઠને કદીપણુ કોઇ ડાહ્યા કહે નહીં કારણુ કે તેમુરખો પારસમણી રૂપી ભક્તિનો હાર તજીને ચણોઠીના હાર રૂપી સસારના સુખમાં લલચાયો છે ૧૧ આ અવિનાશી જીવ, કાળ કર્મ સ્વભાવ તથા ગુણને વશ થઇને માયાની પ્રેરણાથી ચોરાશી લાખ યોનીમાં ફર્યા કરે છે ૧૨ જેને આપણામાં કશો સ્વાર્થ નથી છતા દયાળુ છે એવા પ્રભુ દયા કરીને કોઇ વખત જીવને આ માનવ દેહ આપે છે ૧૩ મારા અનુગ્રહ–કૃપારૂપી પવનથી પ્રેરાયલું નાવ રૂપી આ શરીર તથા જે શરીર રૂપી નાવમાં સદગુણ રૂપી ખલાસી કેવટીઓ–ઓમીઓ મળી શકે છે તે દેહ, આ સંસાર સાગર તરવાને અતિ દુર્લભ છતાં સુલભ રીતે મળ્યુ છે. વિષયોની મોજ મજામા જીવને એવો ફેર ચડયો છે કે પોતે ફેર છે છતાં આ જગત ફરે છે એવો ભાસ થાય છે. સવારમાં ઉઠે છે ત્યાથી તે સુવે છે ત્યા સુધી જપીને બેસતો નથી અને એમ માને છે કે મે ઘણું કર્યું પણ કરવાનું કર્યું નથી તે વાત તેને અંતકાળ સિવાય સમજ પડતી નથી, અતકાળ પહેલા પુરણ ભાગ્ય હોય તોજ ખરૂં ખોટું સમજાય. બાકી અતકાળ વખતે તો દરેક જીવને ખાત્રી થાય છે કે ' હાય ! હાય ! હું ડયો અને મારૂં કોઇ નથી મે કાંઇ કર્યું નહી." ઘાણીનો બળદ ઘાણીમા ફરે છે ત્યારે તેને આખે પાટા બાધવામાં આવે છે તે પાટાને લીધે ત્યાનો ત્યાં છે તો પણ તે ઘણુ ચાલ્યો છે એવું તેને લાગે છે. આ વાતની ખરી ખાત્રી, જ્યારે ઘાચી તેના પાટા છોડે છે ત્યારે તેને થાય છે. તે પ્રમાણે આપણે પણ માયાના પાટા બાંધ્યા છે તેથી તે પાટા જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી આપણા મનથી કૃત કૃત્ય માનીએ છીએ પણ કાળ ભગવાનનો ફટકો વાગે છે, રોગ થાય એમ નથી એમ ખાત્રી થાય છે, અગર સદગુરૂ દ્વારા જ્ઞાન થાય છે ત્યારે પ્રભુ પ્રતાપ પાસે, એક મચ્છરથી પણ નાના એવું ભાન થાય છે.

દો૦—જો ન તરે ભવસાગરહું, નર શરીર અસ પાઇ
[14]કૃતઘ્ન નિંદક મંદમતિ, આતમહનિ ગતિ જાઇ

* * * * *

ચો૦—જ્ઞાન [15]અગમ પ્રત્યૂહ અનેકા, સાધન કઠિન ન મન કહું ટેકા
કરત કષ્ટ બહુ પાવત કોઇ, ભક્તિ હીન પ્રિય મોહિ ન સોઇ
ભક્તિ સ્વતંત્ર સકલ સુખ ખાની, બિનુ સતસંગ ન પાવહિં પ્રાની
પુણ્ય પુંજ બિનુ મિલહીં ન સંતા, [16]સતસંગતિ સંસૃતિકરિ અંતા
પુણ્ય એક જગમાં [17]નાહું દૂજા, મન ક્રમ વચન વિપ્ર પદ પૂજા
સાનુ-કુલ તેહિપર સબ દેવા, જો તજિ કપટ કરે દ્વિજ સેવા

x x x x +

[18]કહહુ ભક્તિપથ કવન પ્રયાસા, યોગ ન મખ જપ તપ ઉપવાસા
[19]સરલ સ્વભાવ ન મન કુટિલાઇ, યથા લાભ સંતોષ સદાઇ
[20]મોર દાસ કહાય નર આસા, કરે તૌ કહહુ કહા વિશ્વાસા
બહુત કહીં કા કથા બઢાઇ, ઇહિ આચરણ વશ્ય મૈ ભાઇ
વૈર ન વિગ્રહ આશ ન ત્રાસા, સુખમય તાહિ સદા સબ આસા
[21]અનારંભ અનિકેત અમાની, અનઘ અરોષ દક્ષ વિજ્ઞાની
પ્રીતસદા સજ્જન સંસર્ગા, [22]તૃણસમ વિષય સ્વર્ગ અપવર્ગા
[23]ભક્તિ પક્ષ હઠ નહિ શઠ-તાઇ, દુષ્ટ કર્મ સબ દૂરી બિહાઇ

રામ વશિષ્ઠ મિલાપ.

ચો:—એક વાર વશિષ્ઠ મુનિ આયે, [1]જહાં રામ સુખધામ સુહાયે
અતિ આદર રઘુનાયક કીન્હા, પદ પખારિ ચરણોદક લીન્હા
[2]રામ સુનહુ મુનિ કહ કરજોરી, કૃપાસિંધુ વિનતિ કછુ મોરી

---

૧૪ તે ઇશ્વરે કરેલા ઉપકારનો નિંદક, ઉપકારને નહી સમજનાર, મંદબુદ્ધિ વાળો તથા આત્મ હત્યારાની ગતીને પામનાર છે (આ વિષય શ્રીમદ ભાગ. સ્કંધ ૧૧ અ ૨૦ શ્લોક ૧૭ માં આ પ્રમાણેજ ભગવાને ઉદ્ધવને બતાવ્યો છે,) રામ કહે છે કે આ લોક અને પરલોકમાં સુખ લેવુ હોય તો મારી ભક્તિ કરો ૧૫ જ્ઞાનની વાતો અગાધ અને તેમા અનેક વિઘ્નો, તેના સાધન પણ કઠીન, વળી તેમા મનને કાંઇપણ પ્રકારનુ અવલંબન નથી ૧૬ સંસારનો અંત લાવે છે જન્મ મરણના બંધન કાપે છે ૧૭ બીજુ નહિ ૧૮ ભક્તિના માર્ગમા કાંઇ મહેનત છે. તે કહો, તે માર્ગમા યોગ, યજ્ઞ જપ તપ અગર ઉપવાસ કાંઇ કરવાના નથી ૧૯ માત્ર એટલુજ કરવાનું છે કે સરળ સ્વભાવ, કપટનો ત્યાગ, તથા જે મળે તેમા સદા આનંદ ૨૦ મારા દાસને બીજામાં વિશ્વાસ હોય નહીં. કદાચ તે કરે તો કહો કે તેને મારામાં શું વિશ્વાસ રહ્યો! ૨૧ પરમારથ સિવાયના કાર્યને શરૂ કરતો નથી, ગૃહમા આસક્તિ રહીત, માન રહીત, પાપ રહીત, ક્રોધ રહીત, કુશળ તથા તત્વજ્ઞ ૨૨ સ્વર્ગના વિષય સુખને તથા મોક્ષનાં સુખને પણ ભક્તિના સુખ પાસે તૃણ સમાન ગણે છે. મહેતાજી ગાય છે-કે "મુક્તિ તો તેની (ભક્તની) દાસીરે!" ૨૩ તમામ દુષ્ટ કર્મોને દુર છોડી દઇને, ભક્તિના પક્ષમા દ્રઢતાવાળો તથા તે ભક્તિ માર્ગમાં બીલકુલ નાગડદાઇ અગર દોગ રહીત.

હું ગુરૂ બન્યો છઉ અને રામ તમે મારા શીષ્ય બન્યા છો, પણ હે રામ! આપ પરમાત્મા છો એમ હું જાણું છું-આપથી અજાણ્યો નથી" વિગેરે વાતો કહેવા માટે એકવાર વશિષ્ઠ રામ પાસે એકાંતમા પધાર્યા છે ૧ સુખના ધામ રૂપ રામ જ્યાં બીરાજ્યા હતા ત્યાં ૨ કે રામ! મારી કાંઇ વિનંતી છે તે આપ કૃપાસિંધુ સાંભળો એમ વસિષ્ઠ હાથ જોડીને બોલ્યા.

[3]દેખિ દેખિ આચરણુ તુમ્હારા, હોત મોહ મમ હૃદય અપારા
મહિમા [4]અમિત વેદ નહિ જાના, [5]મૈં કેહિ ભાંતિ કહૌં ભગવાના
[6]ઉપરોહિતી કર્મ અતિ મંદા, વેદ પુરાણુ સ્મૃતિ કર નિંદા
[7]જબ ન લેઉં તબહી વિધિ મોહિ, કહા લાભ આગે સુન તોહી
[8]પરમાત્મા બ્રહ્મ નરરૂપા, હુઇહૈ રઘુકુલ ભૂષણુ ભૂપા

દો.—તબ મૈં હૃદય વિચાર કીય, યોગ યજ્ઞ જપદાન
[9]જેહિહિત કરિય સો પાઈ હૌ, ધર્મ ન ઈહિસમ આન

ચો.—જપ તપ નિયમ યોગ વ્રત ધર્મા, [10]શ્રુતિ સંભવ નાના વિધિકર્મા
જ્ઞાન દયા [11]દમ તીરથ મજ્જન, જહઁ લગી ધર્મ કહે શ્રુતિસજ્જન
[12]આગમ નિગમ પુરાણુ અનેકા, પઢે લિખે કર ફલ પ્રભુ એકા
તવ પદ પંકજ પ્રીતિ નિરંતર, સબ સાધન કર ફલ યહ સુંદર
[13]છુટે મલ કી મલહીકે ધોએ, ધૃત કિ પાવ કોઇ વારિ વિલોયે
[14]પ્રેમ ભક્તિ જલ બિનુ રઘુરાઇ, અભ્યંતર મલ કબહુ ન જાઇ
[15]સોઇ સર્વજ્ઞ [16]તજ્ઞ [17]સોઇ પંડિત, [18]સોઈ [19]ગુણુજ્ઞ વિજ્ઞાન અખંડિત
[20]દક્ષ સકલ લક્ષણુયુત [21]સોઈ, [22]જાકે પદસરોજ રતિ હોઈ

દો.—નાથ ! એક વર માંગહુ, મોહિ કૃપા કર દેહુ
જન્મ જન્મ પ્રભુ પદકમલ, [21]કબહુ ઘટૈ જનિ નેહુ

શંકર પાર્વતિ સંવાદ.

ચો.—ઉમા કહિઉ સો કથા [1]સુહાઇ, જો ભુશૌંડિ [2]ખગપતિહિ સુનાઇ
કછુક રામ ગુણુ કહેઇ બખાની, [3]અબ કા કહૌં સો કહહુ ભવાની !

---

૩ આપની મનુષ્ય લીલા જોઇને અમારા મનમા અપાર મોહ થાય છે માયામા ભુલા પડીએ છીએ, તમે પ્રભુ હશો કે નહીં એવી શંકા થાય છે ૪ અમિત એટલે ઘણું. જેને વેદ પણુ જાણુતા નથી ૫ ત્યારે હું તે મહીમાનુ કેવી રીતે વર્ણુન કરી શકુ ! ૬ હુ તમારો ગોર થયો છુ પણુ ગોરપદના કર્મ (પુરોહીત પણુાનુ કાર્ય અત્યંત ખરાબ છે તેને પુરાણુ તથા સ્મૃતિઓ પણુ નીંદીત ગણે છે ૭ મારા પિતા (બ્રહ્મા) એ જ્યારે મને આપના કુળમા પુરોહિતનુ કાર્ય સોપ્યું છે ત્યારે મે ના પાડી હતી તે વખતે તેઓશ્રીએ મને કહ્યું હતુ કે, ધંધો ખોટો છે પણુ તે ધંધામા આગળ નફો મોટો છે (કયો નફો છે તે હવે વાત કરે છે) બ્રહ્માએ કહ્યુ હતું કે "રઘુકુળમાં પરમાત્મા બ્રહ્મ મનુષ્ય દેહ ધારણુ કરશે ૯ જેને માટે કરીએ છીએ તે વિના પ્રયાસે મળે તો તેના જેવો એક ધર્મ નથી ૧૦ તથા નાના પ્રકારના કર્મો ૧૧ દમ એટલે ઇંદ્રિયોને નિગ્રહ તથા તિરથમાં મંજ્જન (સ્નાન) તે

સિદ્ધાંત વેદ તથા સમજુ પુરૂષો જે ધર્મ બતાવે તે ૧૨ (અનેક પ્રકારના કર્મો કરવાનું તથા) વેદ આદિ અનેક પુરાણો ભણવાનુ અગર સાંભળવાનુ જો કંઇ ફળ હોય તો તે હે પ્રભુ ! આપ પોતે એકજ છો ૧૩ આપનાં કમળ સરખા ચરણોમા અખંડ પ્રેમ થાય એજ તમામ સાધનોનુ સુન્દર ફળ છે ૧૪ જેમ પાણી વલોવવાથી કોઇ દિવસ ઘીની પ્રાપ્તી થવાની નથી તેમ કચરાને કચરે ધોવાથી કદિ કચરો મટવાનો નથી. તાત્પર્ય કે આપણા અંત કરણનો મેલ ભેદ બુદ્ધિથી થએલો છે. તે મેલ મલીનતાવાળા યજ્ઞાદિક કર્મો કરવાથી કદી મટતો નથી એથી પણ ટુંકી વાત એ છે કે આપના ચરણોની ભકિત એજ અંત કરણનો મેલ મટાડનાર છે. ૧૫ જેમ વસ્ત્રોનો મેલ પાણી વિના જતો નથી, સાબુ સોડા બધુ હોય, પણ જળ ન હોય તો ધોવાનુ કાર્ય બની શકતું નથી તેમ પ્રભુની ભકિત સિવાય બીજા સાધન સાબુ સોડા જેવા છે તેમાં એ પ્રેમ લક્ષણા ભકિત–પ્રેમનો ધોધ, અથાગુન રંગ. (તે) સિવાય કદીપણુ અંત કરણના મળ મટવાના નથી. આ વાતનો અંગિકાર દરેક ભકિત પોષક સંપ્રદાય અગર મંડળે કરેલો છે. આ સગુણ ઉપાસના જે બરાબર નીતિ અને વૈરાગ્ય યુકત હોય તો ઘણાજ થોડા વખતમાં નિર્ગુણ પદને પમાય છે. આ પ્રેમ લક્ષણા ભકિતમા નીતિ વૈરાગ્ય તથા મર્યાદાનુ બરાબર પાલન ન થાય તો તેમા પાખંડને પેસતાં વાર લાગતી નથી. પ્રથમ વૈરાગ્યના પહાર્થી મનને તોડી નાંખવુ જોઇએ શ્રુંગારના પદ અધીકાર વિના ગાવા નહી અધીકાર એટલે પાંચ વિષયનો ત્યાગ ૧૬ તેજ ૧૭ તત્વને જાણનાર ૧૮ બ્ર એટલે જાણનાર ૧૯ પ્રવિણ તથા સદગુણ સંપન્ન ૨૦ જેને આપના ચરણમાં પ્રેમ હોય ૨૧ મારો પ્રેમ કદી ઘટે નહી.

રામચંદ્ર સૌ અયોધ્યાવાસી સહીત સ્વધામમા ગયા, તે કથા થઇ રહ્યા પછી, શંકર કહે છે" હે ઉમા ! ૧ સુંદર ૨ ગરૂડજીને સંભળાવી ૩ હવે આગળ શું કહુ તે હે ભવાની મને કહો.

સુનિ શુભ કથા ઉમા હર્ષાની, બોલી અતિ [૪]વિનીત મૃદુ બાની
ધન્ય ધન્ય મૈ ધન્ય પુરારી, [૫]સુનેઉ રામ ગુણુ ભવભય હારી

દોઃ—[૬]તુમ્હારી કૃપા કૃપાયતન, અબ કૃત કૃત્ય ન મોહ
જાનેઉ રામ પ્રભાવ પ્રભુ, ચિદાનન્દ સંન્દોહ
[૭]નાથ તવાવન શાશ સ્ત્રવત, કથા સુધા રઘુવીર
શ્રવણુ પુટન્હિ મન પાન કરિ, નહિ અઘાત મતિ ધીર

ચોઃ—રામ ચરિત જે [૮]સુનત અઘાહી, રસ વિશેષ જાના તિન નાહીં
જીવન મુક્ત મહા મુનિ જેઉ, હરિગુણુ સુનહિ નિરંતર તેઉ
[૯]ભવ સાગર ચહ પાર જો પાવા, રામકથા તાકહેં દઢ નાવા
[૧૦]વિષયિન કહેં પુનિ હરિગુણુ ગ્રામા, શ્રવણુ સુખદ અરૂ મન વિશ્રામા
[૧૧]શ્રવણુવંત અસ કો જગમાંહી , જાહિ ન રઘુપતિ કથા સુહાહીં
તે જડ જીવ [૧૨]નિજાતમ ઘાતી, જિનહિ ન રઘુપતિ કથા [૧૩]સુહાતી
હરિ ચરિત્ર માનસ [૧૪]તુમ ગાવા, સુનિ મૈ નાથ પરમ સુખ પાવા
તુમ જો કહી [૧૫]યહ કથા સુહાઇ, કાક ભુશૅંડિ ગરૂડ પ્રતિ ગાઇ

દો —વિરતિ જ્ઞાન વિજ્ઞાન દઢ, રામ ચરણુ અતિ નેહ
[૧૬]વાયસ તનુ રઘુપતિ ભગતિ, મોહિ પરમ સન્દેહ

ચો.—[૧૭]નર સહસ્ત્રમહેં સુનહુ પુરારી, કોઇ ઇક હોઇ [૧૮]ધર્મ વ્રતધારી
[૧૯]ધર્મશીલ કોટિન્હમહેં કોઇ, વિષય વિમુખ વિરાગરત હોઇ
[૨૦]કોટિ વિરક્ત મધ્ય શ્રુતિ કહઇ, સમ્યક્ જ્ઞાન સુકૃત કોઉ લહઇ
[૨૧]જ્ઞાનવંત કોટિન્હમહેં કોઇ, જીવન મુક્ત સુકૃત જગ સોઇ
[૨૨]તિન સહસ્ત્ર મહેં સબ સુખખાની, દુર્લભ બ્રહ્મલીન વિજ્ઞાની
[૨૩]ધર્મશીલ વિરક્ત અરૂ જ્ઞાની, જીવન મુક્ત બ્રહ્મ પર પ્રાની
સબતે સો દુર્લભ સુરરાયા, રામ ભક્તિરત ગતમદ માયા
[૨૪]સો હરિભક્તિ કાક કિમિ પાઇ, વિશ્વનાથ! મોહિ કહહુ બુઝાઇ

---

૪ નમ્ર મીઠી વાણીથી પાર્વતિ બોલ્યા કે હે પુરારી ! આજ તો હું કૃતકૃત્ય ૫ સંસારના ભયને હરનાર રામના ગુણો સાંભળીને ૬ હે કૃપાના સાગર સદાશીવ ! આપની

કૃપાથી કૃતાર્થ થઇ છઉં. હવે મને મોહ નથી તથા રામચંદ્ર ચિદાનંદના સમુહ રૂપ પર બ્રહ્મ છે તે બરાબર સમજાયું છે ૭ હે નાથ આપના આનન કહેતા મુખ રૂપી ચંદ્રમામાંથી રઘુવીરની કથા રૂપી અમૃત ઝરે છે. કાનો દ્વારા આ અમૃતનુ પાન કરૂં છઉં પણ સંતોષ થતો નથી. ૮ સાંભળીને તૃપ્ત થાય તે ચરિત્રના વિશેષ રસને જાણતા નથી. એટલે તેઓ રામ કથાને સામાન્ય વાર્તા સમજે છે. ૯ ભવસાગરને પાર જવાની જો ઇચ્છા હોય તો રામ કથા રૂપી તેઓને દૃઢ વહાણ છે ૧૦ વિષયી લોકોને પણ રામચરિત્ર કાનને આનંદ આપનાર અને મનને શાંતી આપનાર છે ૧૧ એવો કાનવાળો કયો માણસ છે કે જેને રામના ચરિત્ર ગમતા નથી ! ૧૨ આત્મહત્યારો ૧૩ ગમતી ૧૪ આપે સદા-શીવે ૧૫ આ સુંદર કથા કાકભુશંડી એ ગરૂડને સંભળાવી ૧૬ કાગડાના શરીરમા રામની ભક્તિ એ મને મોટો મહેલ છે ૧૭ હજાર માણસમા ૧૮ ધર્માત્મા ૧૯ કરોડો ધર્માત્માઓમાં પણ કોઇ એકજ વિશયમાથી મુક્ત અને વૈરાગ્યમાં પ્રીતિવાળો થાય છે. એવુ ૨૦ શ્રુતી કહે છે કે કોટી વિરક્તોમા કોઇકજ જ્ઞાની હોય છે ૨૧ કોટી જ્ઞાનીઓમાં કોઇ એકજ જીવન મુક્ત હોય છે. ૨૨ હજારોમા તમામ સુખની ખાણ રૂપ પરબ્રહ્મમા સદા લવલીન રહેનારો કોઇએકજ હોય છે ૨૩ ધર્માત્મા, વિરક્ત, જ્ઞાની, જીવન મુક્ત તથા બ્રહ્મમાં અખંડ લવલીન રહેનારના કરતા પણ હે સુરરાયા ? (મહાદેવ) મદથી તથા માયાથી મુક્ત થઇને રામની ભક્તિ કરે તે દુર્લભ છે ૧૪ તે હરી ભક્તિ કાગરૂપિને કઇ રીતે મળી તે વાત મને સમજાવીને કહો

जन्तूनां नरजन्म दुर्लभमतः, पुंस्त्वं ततो विप्रता–
तस्माद्वैदिकधर्ममार्गपरता, विद्वत्वमस्मात्परं ॥
आत्मानात्मविवेचनं स्वनुभवो, ब्रह्मात्मना संस्थिति–
र्मुक्तिर्नो शतजन्मकोटिसुकृतैः पुण्यैर्विना लभ्यते ॥ २ ॥

(વિવેકચૂડામણી)

શંકર ગરૂડ સંવાદ.

ચો:—મિલેઊ ગરુડ મારગ મહેં મોહી, [1]કવન ભાંતિ સમુઝાવેં તોહી
જબ બહુ કાલ કરિય સતસંગા, તબ યહ હોઇ મોહભ્રમ ભંગા
સુનિય તહાં હરિકથા સુહાઇ, [2]નાના ભાંતિ મુનીસન ગાઇ
જેહિમહેં આદિ મધ્ય [3]અવસાના, [4]પ્રભુ પ્રતિપાદ્ય રામ ભગવાના
નિત હરિકથા હોઇ જહેં ભાઇ, [5]પઠવોં તોહિ સુનહુ તહેં જાઇ
જાઇહિ સુનત સકલ [6]સન્દેહા, હોઇહિં રામચરણ દ્રઢ [7]નેહા

દો:—બિનુ સતસંગ ન હરિકથા, તેહિ બિનુ [8]મોહ ન ભાગ
મોહ ગએ બિનુ રામપદ, હોઇ ન દ્રઢ અનુરાગ

ચો:—મીલહી ન રઘુપતિ [9]બિનુ અનુરાગા, કિયે યોગ જપ જ્ઞાન વિરાગા
ઉત્તરદિશિ સુન્દર ગિરિનીલા, તહેં રહ કાક ભુશેંડ સુશીલા
રામ ભકિત [10]પથ પરમ [11]પ્રવીના, જ્ઞાની [12]ગુણગૃહ બહુ કાલીના
રામકથા સોઇ કહૈ નિરંતર, સાદર સુનહિ વિવિધ [13]વિહંગવર
[14]જાઇ સુનહુ તહેં હરિગુણ ભૂરી, હોઇહિં મોહ જનિત દુ:ખ દૂરી
[15]મૈં જબ સબ તેહિ કહા બુઝાઈ, ચલેઉ હર્ષિ મમપદ શિર નાઇ
[16]તાતેં ઉમા ! ન મૈ સમુઝાવા, રઘુપતિ કૃપા મર્મ મેં પાવા
[17]હાઇહિ કીન્હ કબહુ અભિમાના, સો ખોવે ચહ કૃપા નિધાના
[18]મૈં તિહિતે કછુ બીચ ન રાખા, ખગ જાને ખગહીકી ભાખા
[19]પ્રભુ માયા બલવન્ત ભવાનિ, જાહિ ન મોહ કવન અસ જ્ઞાની ?

દો:—જ્ઞાની ભક્ત શિરોમણિ, ત્રિભુવન પતિ કર [20]યાન
[21]તાહિ મોહ માયા પ્રબલ, પામર કરહિ ગુમાન
[22]શિવ વિરંચી કહેં મોહહી, કો હૈ વપુરા આન
અસ જિય જાનિ ભજહિં મુનિ, માયાપતિ ભગવાન

ચો.—ગયેઉ ગરૂડ જહેં બસૈ ભુશેંડી, [23]મતિ અકુંઠ હરિભકિત અખંડી
[24]દેખિ શૈલ પસન્ન મન ભયઉ, માયા મોહ સોક [25]ભ્રમ ગયઉ

પાર્વતીએ આગળ પુછ્યું કે શું ગરૂડ પક્ષીના રાજા થઇને કાગ પાસે કથા સાંભળવા ગયા ? તથા ગરૂડ ભગવાનના પરમ ભક્ત છતા તેમને મોહ કેમ થયો ? આ સાંભળી શંકર રાજી થઇને બોલ્યા. "રાવણની સાથેના યુદ્ધમાં એકવાર રામલક્ષમણ નાગ પાશથી બંધાઇને પડયા હતા. નારદજીની પેરણાથી ગરૂડે રામ લક્ષ્મણને બંધનથી મુક્ત કર્યા. પણ ત્યાં પછી વ્હેમ પડયો કે (આવા પામરને પ્રભુ કેમ કહેવાય !) તે વહેમને ટાળવા ગરૂડ ઘણા

કૃપી. ફરીને મને મળ્યા "૧ તેથી હું આ રીતે ૨ જે કથાને નાના પ્રકારે મુની લોકો એ ગાય છે. ૩ ઉપરમાં પણ ૪ રામને ભગવાન તરીકે પ્રતિપાદન કર્યા છે ૫ આપને ત્યા મોહનું ૬ શંકા ૭ પ્રેમ ૮ સંદેહ (શંકા] મટતી નથી ૯ અને યોગ જપ-કરોપણ પ્રેમ વિના ૧૦ માર્ગ ૧૧ ચતુર ૧૨ ગુણ ગ્રાહી અને ઘણાજ જુના પુરાતની ૧૩ સુંદર પક્ષીઓ ૧૪ ત્યાં જઇને હરીના ગુણ સારી રીતે સાંભળો, તેથી મોહથી ઉત્પન્ન થએલુ દુઃખ મટી જશે. ૧૫ જ્યારે મેં તેને બરાબર સમજાવીને કહ્યું ૧૬ તેને મોહ થવાનુ કારણ હે ઉમા ! હું પ્રભુ કૃપાથી સમજી ગયો હતો માટે તેને મેં બોધ કર્યો નહીં ૧૭ ગરૂડજીને કોઇ વાર અભિમાન થયુ હશે તે અભિમાન ખોવે (ઉતારવા)કૃપાના નીધાન રામચંદ્ર આ (ચાહના કરી હતી) ૧૮ આ વાત જેવી હતી તેવી (વધાર્યા ઘટાડ્યા વિના)મે તમને હે સતી, કહી છે વળી ગરૂડજી પક્ષી છે માટે કાગ ભુશંડીની ભાષાને સમજી શકે ૧૯ હે ભવાની ! પ્રભુની માયા બળવાન છે જેને મોહ ન થયો હોય એવો જ્ઞાની કોણ છે! કોઇ પણ નથી ૨૦ વાહન ૨૧ તેને પણ પ્રબળ માયાએ મોહ કર્યો ૨૨ જ્ઞાની તથા મને પણ મોહ થઇ જાય છે તો બીજા મનુષ્ય તો કોણ માત્ર. આ પ્રમાણે સમજીને મુની લોકો માયાના પતિ પ્રભુને ભજે છે ૨૩ જે કાગભુશંડીને બુદ્ધિ (મતિ) ચાતુર્ય હતી અને તેઓ અખંડ હરિ ભક્તિવાળા હતા. ૨૪ નીલ પર્વત જોઇને ૨૫ તમ્મ શંકાનો નાશ થયો.

વિષયોનું બળ કેટલું છે ? તે સાંભળોઃ—

રાગ—વસંતતિલકા.

भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं,
शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रम् ।
वस्त्रं च जीर्णशतखण्डमयी च कन्था,
हाहा तथाऽपि विषया न परित्यजन्ति ॥१९॥

(વૈરાગ્ય શતક).

નિર્ગુણ [૨૪]નિરાકાર નિર્મોહા, નિત્ય [૨૫]નિરંજન સુખ સંદોહા
[૨૬]પ્રકૃતિ પાર પ્રભુ સબ ઉરવાસી, બ્રહ્મ [૨૭]નિરિહ નિરૂજ અવિનાશી
[૨૮]ઇહૈં મોહકર કારણ નાહી, રવિ સન્મુખ તમ તબહુકિ જાઇ !

દો —ભક્ત હેતુ ભગવાન પ્રભુ, રામ ધરેહુ [૨૯]તનુ રૂપ
કિયે ચરિત પાવન પરમ, [૩૦]પ્રાકૃત નર અનુરૂપ
યથા અનેક વેશ ધરિ, નૃત્ય કરૈ [૩૧]નટ કોઇ
[૩૨]સોઇ સોઇ ભાવ દિખાવૈ, આપુ ન હોઇ ન સોઇ

ચો:—અસ રઘુપતિ લીલા [૩૩]ઉરગારી, દનુજ વિમોહન જન સુખકારી
જે મતિ મલિન વિષય વશ કામી, પ્રભુપર મોહ ધરહિ [૩૪]ઇમિ સ્વામિ !
[૩૫]નયન દોષ જાકહું જબ હોઇ, પીતવરણ શશિ કહું કહુ કોઇ
[૩૬]જબ જેહિ દિગ્ભ્રમ હોઇ ખગેશા, સો કહ પશ્ચિમ ઉગેઉ દિનેશા
[૩૭]નૌકારૂઢ ચલત જગ દેખા, અચલ મોહવશ આપુહિ લેખા
[૩૮]બાલક ભ્રમહિ ન ભ્રમહિ ગૃહાદી, કહહિ પરસ્પર મિથ્યા વાદી
[૩૯]હરિ વિષયિક અસ મોહ વિહંગા, સપનેહુ નહિ અજ્ઞાન પ્રસંગા
માયા વશ મતિ મંદ અભાગી, હૃદય જવનિકા બહુ વિધિ લાગી
તે શઠ હઠવશ [૪૦]સંશય કરહી, [૪૧]નિજ અજ્ઞાન રામપર ધરહી

કાકભુશૅંડી ગરૂડ પ્રસંગ બીજો.

ચો:—સુનહુ રામકર સહજ સ્વભાઉ, [૧]જન અભિમાન ન રાખહિ [૨]કાઉ
[૩]સંસૃતિમૂલ શૂલપ્રદ નાના, સકલ શોકદાયક અભિમાના
તાતે કરહિ કૃપાનિધિ દૂરી, શેવકપર [૪]મમતા અતિ ભૂરી
જિમિ શિશુતનુ [૫]વ્રણ હોઇ ગુસાંઇ, માતુ ચિરાવ કઠિનકી નાઇ

---

૨૪ દંભથી રહીત ૨૫ નિર્લેપ તથા પરમ આનંદના ઢગલા ઉપર ૨૬ માયાથી પર ૨૭ ચેષ્ટાથી તથા વિકારોથી રહિત બ્રહ્મ રૂપે છે ૨૮ રામની પાસે મોહનું કશુ કારણ નથી કારણ કે જ્યાં સુર્ય હોય ત્યાં અંધારૂં ટકી શકે નહીં ૨૯ મનુષ્ય દેહ ૩૦ સાધારણ માણસની માફક ૩૧ કોઇ બનાવો અગર નાટકકાર જેવો વેશ ધારણ કરે તેવો ભાવ દેખાડે પણ તે પોતે તો છે તેજ છે. તાત્પર્ય ધારણ કરેલા વેશમાં તે રમનાર મોહ કરતો

કાકભુશુંડિ ગરૂડ પ્રસંગ પહેલો

ચો:—તુમ નિજ મોહ કહા [1]ખગ સોઇ, સો નહિં કછુ આશ્ચર્ય ગુસાંઇ
નારદ શિવ [2]વરચી સનકાદી, [3]જો મુનિ નાયક આતમવાદી
[4]મોહ ન અંધ કીન્હ કેહિ કેહિ ? કો જગ કામ નચાવ ન જેહી ?
[5]તૃષ્ણા કેહી ન કીન્હ બૌરાહા ? કેહિ કે હૃદય ક્રોધ નહિં દાહા ?
દો:—[6]જ્ઞાનિ તાપસ શૂર કવિ, કોવિદ ગુણ આગાર
કેહિકે લોભ વિડંબના, કીન્હ ન ઇહિં સંસાર ?
[7]શ્રીમદ વક્ર ન કીન્હ કેહિ ? પ્રભુતા બધિર ન કાહિ ?
મૃગનયનીકે નયનશર, કો અસ લાગ ન જાહિ. ?
ચો:—[8]ગુણકૃત સન્નિપાત નહિં કેહી, કો ન માન મદ વ્યાપે હુ જેહી ?
[9]યાવન જ્વર કેહી નહિ બલકાવા, મમતા કેહિકર યશ ન નશાવા ?
[10]મત્સર કાહિક લંક ન લાવા, કાહિ ન શોક સમીર ડોલાવા ?
[11]ચિંતા સાંપિનિ કાહિ ન ખાયા, [12]કો જગ જાહિ ન વ્યાપી માયા ?
[13]કીટ મનોરથ દારૂ શરીરા, જેહિ ન લાગુ ઘુન કો અસ ધીરા ?
[14]સુત વિત લોક ઇષણા તીની, કેહિકી મતિ ઇન્હ કૃત ન મલીની ?
યહ સબ [15]માયાકર પરિવારા, [16]પ્રબલ અમિત કો વરણૈ પારા !
[17]શિવ ચતુરાનન જાહિ ડરાહિ, [18]અપર જીવ કેહિ લેખેમાહિ ?
દો: - વ્યાપિ રહ્યો સંસાર મહેં, [19]માયા કટક પ્રચંડ
[20]સેનાપતિ કામાદિ ભટ, દંભ કપટ પાખંડ
[21]સો દાસી રઘુવીરકી, સમુઝે મિથ્યા સોપિ
છુટે ન રામકૃપા વિનુ, નાથ કહૌં પ્રણ રોપિ
ચો:—જો માયા સબ જગહિ નચાવા, [22]જાસુ ચરિત્ર લખિ કાહુ ન પાવા
[23]સો પ્રભુ ભ્રુવિલાસ ખગરાજા, નાચ નટી ઇવ સહિત સમાજા

---

૧ પક્ષિના રાજા ? ૨ બ્રહ્મા ૩ તથા બીજા પણ તત્ત્વ જ્ઞાનમા પ્રવિણ મોટા મોટા મુનીઓ છે (તેઓને પણ માયાએ ગોથું ખવરાવી દીધુ છે) ૪ મોહે કોને આંધળા કર્યા નથી ! અને કામે જગતમા કોને નચાવ્યા નથી ! ૫ તૃષ્ણાએ કોને બાવરા કર્યા નથી ! અને ક્રોધે કોને દઝાડ્યા નથી ૬ જ્ઞાનિ, તપસી, સુરવીર, કવી, વિદ્વાન અને ગુણ ગુણના ભંડારવાળા એવા ક્યા પુરૂષને આ સંસારમા લોભે રંઝાડ્યા નથી. લક્ષ્મી મળ્યા પછી ક્યા વાંકા બન્યા નથી ! ઐશ્વર્ય મળ્યા પછી કોણ બેહરા થયા નથી! સુંદર સ્ત્રીના કટાક્ષ રૂપી બાણ ક્યા પુરૂષને ખટક્યા નથી ! ૮ ક્યા ગુણવાનને સન્નિપાત થયો નથી ! અને કોને માન અને મદ આવ્યો નથી ! ૯ જુવાનીના તોરમાં કે ણ તણાયા નથી ! મમતાએ કોના યશનું ખંડન કર્યું નથી ! ૧૦ મત્સર (ઇર્ષા] એ કોને કલંક લગાડ્યુ નથી ! અને અને શોકના પવનથી કોણ ડોલ્યા નથી ! ૧૧ ચીંતા રૂપી સાપણી ૧૨ જેને માયા ન વ્યાપી હોય એવું કોણ છે ! ૧૩ નાના પ્રકારના મનોરથ રૂપી કીડો શરીર રૂપી લાકડામાં ક્યા ધીર પુરૂષને લાગ્યો નથી; ઘુન એટલે ઘણ ૧૪ પુત્ર ધન અને પ્રતીષ્ઠાની તૃષ્ણા એ કોની મતિને મલીન કરી નથી, ૧૫ માયાના ૧૬ તે બળવાન અને પાર ન આવે એવું છે ૧૭ શીવ અને બ્રહ્મા પણ તેને દેખીને ડરી જાય તો ૧૮ બીજા સાધારણ તો ક્યા લેખામાં ૧૯ માયાનું પ્રચંડ લશ્કર ૨૦ કામ દંભ વિગેરે તેના મોટા સેનાપતિ ૨૧ એ માયા રામની દાસી છે. તે મીથ્યા છે એમ સમજવામા આવે તો પણ હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે રામની કૃપા વિના તે છુટતી નથી ૨૨ અને તેના ચરીત્રનો ભેદ કોઇથી જાણી શકાતો નથી. ૨૩ તે માયા પ્રભુની કરડી નજર થતાં એક નટીની પેઠે પોતાના સમાજ સહીત નાચે છે,

નથી, તેમ પ્રભુ પણ બહુ રૂપી છે. પણ તે પોતે તો બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે ૩૩ હે ગરૂડજી ! (પ્રભુની આવી લીલા] રાક્ષસોને મોહ કરે અને ભક્તોને સુખ આપનાર છે ભક્તોના જીવન પણ એવાજ હોય છે. નરસી, મીરાં, તુકારામ, પરમ પવિત્ર હતા, તેઓ મોહની નજરથી જોનારાને પાખંડી દેખાતા હતા. તેના ઘરમા સાથે રહેનારા પણ તે ભક્તોનો મહિમા બરાબર સમજી શક્યા નથી. ૩૪ આ પ્રમાણે ૩૫ જેની આંખમા કમળો હોય તેને ચંદ્ર પીળો જણાય છે ૩૬ જેને પુર્વ પશ્ચિમનુ ભાન ન હોય તે સુર્યને ઉગવાની પશ્ચિમ દિશા બતાવે છે ૩૭ વહાણ ઉપર ચડેલા આદમીને કીનારો ફરતો જણાય છે મોહને વશ થઇ પોતાને અચળ લેખે છે ૩૮ બાળકો કુદડી ફરે છે ત્યારે તેઓને ફેર ચઢે છે (ભ્રમ થાય છે) તેથી તેઓ મીથ્યા કહે છે કે, આ ઘરો ફરે છે ૩૯ પ્રભુને અજ્ઞાન અગર મુર્છા થવાની જે વાતો છે તે પણ એવીજ છે A man sees the universe with his own eyes પ્રભુને સ્વપ્નામા પણ અજ્ઞાનનો પ્રસગ નથી ૪૦ માયાને વશ થએલા મંદ તથા અભાગી જીવોને હૃદયમાં ઘણા પ્રકારની માયાના પડદા પડેલા હોય છે ૪૧ શઠ વિર્તક કરે છે અને પોતાનું અજ્ઞાન પ્રભુ ઉપર ઢોરે છે તાત્પર્ય મુજારો થયો હોય તે પોતાના બાપને ગાળો દે, તેમ માયા મદિરાના કેફમા ચડેલા જીવો પ્રભુને- અને પ્રભુના ભક્તોને પણ રંજાડે છે.' તેને મુજારાનો રોગ છે એમ સમજી શાતી રાખવી, જવાબ દેવા નહીં.

મોહ–માયાનું સ્વરૂપ. રાગ–શાર્દુલ વિ૦

आदित्यस्य गतागतैरहरहः, सक्षीयत्ते जीवितं ।
व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः, कालो न विज्ञायते ॥
दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं, त्रासश्च नोत्पद्यते ।
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥ ७ ॥

(વૈરાગ્ય શતક).

આ અભિમાન સબંધી પ્રસગ છે ૧ ભક્તોના ૨ જરાએ ૩ સંસારનુ મુળ તથા નાના પ્રકારના દુઃખ આપનાર અને તમામ શોકને ઉત્પન્ન કરનાર અભીમાન છે ૪ પ્રભુ પ્રેમ છે ૫ જેમ બાળકને કાંઇ ગુમડુ થયુ હોય તો માતા નિર્દય બનીને તે ગુમડાને ચીરાવે છે (તે નિર્દયતામા મોટી દયા સમાએલી છે]

કાકભુશૅંડી ગરૂડ પ્રસંગ ત્રીજો.

ચો;—[1]જ્ઞાન અખંડ એક સીતાવર, માયા વશ જીવ સચરાચર
જો સબકે રહ [2]જ્ઞાન એક રસ, ઇશ્વર જીવહિ ભેદ કહહુ [3]કસ
[4]માયાવશ જીવ અભિમાની, ઇશ વશ માયા ગુણ ખાની
[5]પરવશ જીવ સ્વવશ ભગવંતા, [6]જીવ અનેક એક શ્રીકંતા
[7]દ્વિધા ભેદ યદ્યપિ કૃત માયા, બિનુ હરિ જાઇ ન કોટી ઉપાયા
દો: - રામચંદ્રકે ભજન બિનુ, જો ચહ [8]પદ નિર્વાણ
[9]જ્ઞાનવંત અતિ સોપિ નર, પશુ બિનુ પુચ્છ વિષાન
[10]રાકાશશિ ષોડશ ઉગહિ, તારા ગણ સમુદાય
સકલ ગિરિન્હ દવલાઇયે, રવિ બિનુ રાતિ ન જાય
ચો.—[11]ઐસેહિ બિનુ હરિભજન ખગેશા, મિટૈ ન જીવનકેર કલેશા
પ્રભુસેવકહિ ન વ્યાપ [12]અવિદ્યા, [13]પ્રભુ પ્રેરિત તેહિ વ્યાપૈ વિદ્યા
તાતે નાશ ન હોઇ દાસકર, [14]ભેદભાકત બાઢૈ વિહંગવર

કાકભુશૅંડી ગરૂડ પ્રસંગ ચોથો.

ચો.—ભક્ત વત્સલતા પ્રભુકી દેખી, ઉપજા મમ ઉર હર્ષ [1]વિશેષી
સજલ નયન પુલકિત કર જોરી, [2]કિન્હી બહુ વિધિ વિનય બહોરી
દો:—સુનિ સપ્રેમ મમ વાનિ, દેખિ [3]દિન નિજ દાસ
વચન [4]સુખદ ગભીર મૃદુ, બોલે [5]રમા નિવાસ
કાગભુશૅંડી માંગુ વર, અતિ પ્રસન્ન મોહી જાનિ
અણિ માદિક સિદ્ધિ [6]અપર નિધિ, [7]મોક્ષ સકલ સુખ ખાનિ
ચો:—જ્ઞાન વિવેક [8]વિરતિ વિજ્ઞાના, મુનિ દુર્લભ ગતિ જો જગ જાના

---

૧ અખડ જ્ઞાન તો એક રામચંદ્રજીનુ છે. બાકી તમામ જીવો માયાને વશ છે-પરિપૂર્ણ જ્ઞાન નથી ૨ એક સરખુ ૩ કયો ? ૪ જીવ માયાને વશ છે અને અભીમાની છે અને ઇશ્વર માયાને પોતાને કબજે રાખનાર છે તથા ગુણના ભડાર છે ૫ જીવ પરતંત્ર અને ઇશ્વર સ્વતંત્ર ૬ જીવ અનેક અને પ્રભુ તો એક છે ૭ જીવ ઇશ્વરનો આ ભેદ છે પણ તે માયાએ કરેલો છે તે ભેદ પ્રભુ કૃપાવિના કદી મટવાનો નથી ૮ મોક્ષ પદ ૯ જ્ઞાની હોય તો પણ તેને પુછડા શીંગડા વિનાનો પશુ સમજવો ૧૦ પુનમનો ચંદ્રમા સોળે કળાથી ઉગ્યો હોય. તેની સાથે તમામ તારા (નક્ષત્રો) પણ ખીલ્યા હોય તે સાથે તમામ પર્વતો પર આગ લાગી હોય એટલે આ તમામનો ઘણો પ્રકાશ ભેળો થાય, પણ સૂર્યનારાયણ વિના રાત્રી જાય નહિ તેમ પ્રભુને બાજુએ મુકીને હજારો સાધન કરીએ, પણ તે મોક્ષ આપનાર નથી. તાત્પર્ય જીવ વિદ્યાનુ અભીમાન કરી રખડી મરે છે; ઉચી કોમમાં હોય તો કોમનું અભીમાન કરી રજળી મરે છે, મોટા મોટા દાન કરે તો તેમા પટકાય છે પણ સમજતો નથી કે " જેટલું અભિમાન વિના થાય, તેમાંજ પ્રભુ રાજી રહે છે " ૧૧ તાત્પર્ય-હે ખગેશ (ગરૂડજી) ! ભગવાનના ભજન વિના જીવના દુ:ખ મટવાના નથી ૧૨ માયા. ૧૩ પ્રભુની પ્રેરણાથી ભક્તોના જીવનમા જ્ઞાન પ્રકાશ થાય છે (નરસી, મીરા, તુકારામ, કબીર આદિ ભકતો ભણેલા નહોતા પણ તેઓએ બહુ વિદ્વાનો જે ઉપદેશ ઘણોજ ટુકામા કર્યો છે,તેવો કોઇ કરી શક્યા નથી ૧૪ હે ગરૂડજી ! ભક્તોમા ભેદ ભક્તિ (સ્વામી-સેવક ભાવ ભક્તિ) વધતી જાય છે

રામચંદ્રે બાલ્યાવસ્થામા કાગભુશંડી ને માયા દેખાડી, ત્યારે કાગમુનિ ભાન ભૂલી ગયા હતા. તે વખતે પ્રભુએ રક્ષા કરી ૧ વધારે ૨ ઘણી ઘણી વિનતી કરી ૩ ગરીબ, નમ્ર ૪ સુખ આપવાવાળું. ૫ રામ ૬ બીજા ભંડાર ૭ અમર તમામ સુખને આપનાર મોક્ષ માંગો ૮ વૈરાગ્ય ૯ મુનીઓને ન મળે એવી જે જે ગત જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે તે માંગો

આજ્ઞુ દેઉં સત્ર સંશય નાહીં, માંગુ જો [10]તોહિ ભાવ મનમાહિં
સુનિ પ્રભુ બચન બહુત [11]અનુરાગેઉ, મન અનુમાન કરન તબ લાગેઉ
[12]પ્રભુ કહદેન સકલ સુખ સહી, ભકિત આપની દેન ન કહી
[13]ભકિત હીન ગુણ સુખ સબ એસે, લવણ બિના બહુ વ્યંજન જૈસે
ભકિતહીન સુખ [14]કવને કાજા, અસ વિચારી [15]બોલેઉ ખગરાજા !
[16]જો પ્રભુ હુઇ પ્રસન્ન વર દેહુ, મોપર કૃપા કરિહુ અતિ નેહુ
મનભાવત વર માગોં સ્વામી, તુમ ઉદાર ઉર અંતરયામિ
દો:—[17]અવિરલ ભકિત વિશુદ્ધ તવ, શ્રુતિ પુરાણુ જો ગાવ
[18]જેહિ ખોજત યોગીશ મુનિ, [19]પ્રભુપ્રસાદ કોઉ પાવ
* * * *
ચો:—[20]ભકિત જ્ઞાન વિજ્ઞાન વિરાગા, યોગ ચરિત રહસ્ય વિભાગા
જાનવ તે સબહીકર ભેદા, મમ પ્રસાદ નહિ સાધન ખેદા

કાકભુશૅંડી ગરૂડ પ્રસગ પાંચમો

ચો:—અબ[1]સુનુ પરમ [2]વિમલ મમ બાની, સત્ય સુગમ નિગમાદિ બખાનિ
નિજ સિદ્ધાત સુનાવો તોહી, સુનિ [3]મન ધરિ સબ તજિ ભજુ મોહી
[4]મમ માયા સમ્ભવ સંસારા, જીવ ચરાચર વિવિધ પ્રકારા
સબ મમ પ્રીય સબ મમ ઉપજાયે, [5]સબતે અધિક મનુજ મોહિભાયે
તેહિ મહૅંદ્વિજ [6]દ્વિજમહૅં શ્રુતિધારી, તિન્હમહૅં [7]નિગમ ધર્મ અનુસારી
[8]તિન્હમહૅં પ્રિય વિરકત મુનિ જ્ઞાની, જ્ઞાનિહુતેં અતિપ્રિય [9]વિજ્ઞાની
તેહિતે પુાન મોહિ પ્રિય[10]નિજ દાસા, જેહિ ગતિ મોરિ ન દૂસરિઆશા
પુનિ પુનિ સત્ય કહો [11]તોહિ પાહીં, [12]મોહિ સેવકસમ પ્રિય કોઉ નાહિં
[13]ભકિતહીન વિરચી કિન હોઇ, સબ જીવન સમ પ્રિય મોહિ સોઇ

---

૧૦ તમારા મનમા ભાવ હોય તે ૧૧. રાજી થયા અને મનમા વિચાર કરવા લાગ્યો. ૧૨ પ્રભુએ તમામ સુખ આપવાનુ કહ્યુ ૧૩ જેમ (લવણ) મીઠા વિનાના શાક પત્રાદિક ફીકા લાગે છે તેમ ભકિત વિનાના તમામ ગુણ તથા સુખ ફીકા છે ૧૪ શા કામના ૧૫ હુ બોલ્યો કે ૧૬ હે પ્રભુ ' જો પ્રસન્ન થઇને વરદાન આપતા હો તો અને મારા ઉપર ઘણી કૃપા તથા સ્નેહ હોય તો ૧૭ અખડ શુદ્ધ ૧૮ જેને શોધે છે ૧૯ માત્ર પ્રભુની કૃપા હોય તેનેજ મળે છે ૨૦ ભકિત ઉપરાત, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, વૈરાગ્ય તથા યોગ સબધી તમામ રહસ્ય, હે કાગ, તમે સમજી શકશો. મારી કૃપાથી સાધનની ન્યુન રહેશે નહી તાત્પર્ય રાજા કબજે તો પ્રજા ટેકે

રામ કાગ ઋષિને બોધ કરે છે ૧ સાભળ ૨ મારી પવીત્ર વાણી, જે વાણી સત્ય છે સુગમ છે તથા વેદે વખાણેલી છે ૩ મનન કરો અને પછી તમામને તજીને મને ભજો. (ભગવત ગીતા ૧૮–૬૬ સર્વ ધર્માન્ પરિત્યજ્ય. મામેક શરણુ વ્રજ.) મારી માયાથી ઉત્પન્ન થયેલા આ સસારમા નાના પ્રકારના જે જીવો છે, તે તમામ મને પ્રીય છે ૫ તે તમામમા માણુસ મને વધારે વ્હાલો છે ૬ બ્રાહ્મણોમા પણુ વેદ ભણેલા ૭ વેદ ધર્મને અનુ સરનાર. ૮ અનુસરનારમા પણુ જ્ઞાની અને વૈરાગી પ્રીય છે. ૯ તત્વજ્ઞાની ૧૦ મારા સિવાય બીજા કોઇની આશા નથી, એવા જે મારા દાસ છે ૧૧ તમારી પાસે-[શ્રીમદ્ ભાગવત સ્કધ–૩ અ ૧૯ શ્લોક ૨૮ થી ૩૪) ૧૨ [ભગવત ગીતા ૯–૨૯) (શ્રીમદ ભાગવત એકાદશ સ્કધ અ. ૧૪ માં શ્લોક ૧૫–૧૬–૧૭) ૧૩ ભકિત વિના બ્રહ્મા હોય તો પણુ બીજા જીવો જેવાજ તે મને પ્રીય છે—વિશેષ વ્હાલા નથી.

[14]ભક્તિવંત અતિ નીચો પ્રાણી, મોહિં પરમ પ્રિય યહ મમ બાણી
દો:—[15]શુચિ સુશીલ સેવક સુમતિ, કહુ પ્રીય કહિ ન લાગ?
શ્રુતિપુરાણ કહનીતિ અસ, સાવધાન સુન કાગ?
ચો:—એક પિતાકે [16]વિપુલ કુમારા, હોઇ પૃથક ગુણ શીલ અચારા
[17]કોઉ પંડિત કોઉ તાપસ જ્ઞાતા, કોઉ ધનવંત શુરા કોઉ દાતા
કોઇ સર્વજ્ઞ ધર્મરત કોઇ, સબ પર પિતહિ પ્રીતિ સમ હોઇ
કોઇ પિતુભક્ત વચન મન કર્મા, સપનેહુ જાન ન દૂસર ધર્મા
સો પ્રીય સુત મમ પ્રાણ સમાના, યદ્યપિ સો સબ ભાંતિ અજાના
[18]ઇહિ વિધિ જીવ ચરાચર જે તે, [19]ત્રિજગદેવ નર અસુર સમેતે
અખિલ વિશ્વ યહ મમ ઉપજાયા, [20]સબપર મોહિ બરાબર દાયા
[21]તિન્હમહેં જો પરિહરિ મદ માયા, ભજહિ મોહિ મન બચ અરૂ કાયા

કાગભુશૉડી ગરૂડ પ્રસંગ છઠ્ઠો.

ચો.—[1]જાને બિનુ ન હોઇ પરતીતી, બિનુ પરતીતી હોઇ નહિ પ્રીતિ
[2]પ્રીતિ વિના નહિ ભક્તિ દઢાઇ, [3]જિમિ ખગેશ જલકી ચિકનાઇ
સો:—[4]બિનુ ગુરૂ હોઇ કિ જ્ઞાન, જ્ઞાતિકિ હોઇ વિરાગ બિનુ
ગાવહિ વેદ પુરાણ, સુખ કિ લહહિ હરિ ભક્તિ બિનુ
કોઉ વિશ્રામ કિ પાવ, તાત સહજ સંતોષ બિનુ
ચલે કિ જલ બિનુ નાવ, કોટિ યતન પચિ પચિ મરિય
ચો:—[5]બિનુ સંતોષ ન કામ નશાહી, કામ અછત સુખ સ્વપ્નેહું નાહી
[6]રામ ભજન બિનુ મિટહિ ન કામા, થલ બિહીન તરૂ કબહુ કિ જામા
[7]બિનુ વિજ્ઞાન કિ સમતા આવે, કોઉ અવકાશ કિ નભ બિનુ પાવે
[8]શ્રદ્ધા વિના ધર્મ નહી હોઇ, બિનુ મહિ ગંધ કિ પાવૈ કોઇ

---

૧૪ ભક્તિવાળો ઘણો નીચો હોય તો પણ મારો પ્રીય છે [ભગવત ગીતા અ. ૯—૩૦ શ્લોક અપિચેત્ વિગેરે) ૧૫ પવિત્ર સુસીલ તથા સારી બુદ્ધિવાળો સેવક કહો કે કોને પ્રિય લાગતો નથી ! વેદ તથા પુરાણ પણ નીચે પ્રમાણે નીતિ બતાવે છે તે તમે હે કાગ ! સાવધાન થઇને સાભળો ૧૬ ઘણા પુત્રો, તે પુત્રો ગુણમાં શીલમાં તથા આચારમાં પ્રથમ (બીજા જુદા જુદા મતવાળા) ૧૭ કોઇ પંડિત હતા તો કોઇ તપસ્વી હતા તથા કોઇ જ્ઞાની કોઇ ધનવાન હતા કોઇ શુરવીર હતા, તથા કોઇ પુત્ર દાતાર પણ હતા કોઇ સર્વજ્ઞ હતા તો કોઇ ધર્મવાન હતા તે પુત્રોમા કોઇ એક પુત્ર વચન, મન, અને કર્મથી પિતાની સેવા કરતો હોય અને સ્વપ્નામાં પણ તે સિવાય બીજો ધર્મ સમજતો ન હોય, તો તે પુત્ર પિતાને વ્હાલો લાગે છે. તેમ મારો ભક્ત પણ જો તમામ પ્રકારે અજ્ઞાન—ભર્યો અપૂર્ણ હોય તો પણ મને પ્રાણ સમાન વ્હાલો છે, ૧૮ એ પ્રમાણે ૧૯ ત્રણ લોકમાં દેવ મનુષ્ય તથા રાક્ષસો તમામ ૨૦ તે તમામના ઉપર મારી સરખી દયા છે ૨૧ તેઓમાં પણ જે મને મદ અને માયા તજીને મન વાણી અને કાયાથી ભજે છે. તે ગમે તે હોય તો પણ મને પ્રીય છે આ સત્ય વાત કહું છું માટે સત્ય માનજો.]

કામળુશંકી બોલ્યા કે હે ગુરુજી ! –મદના ત્યાગ વિના પ્રભુ પ્રસન્ન થાય નહીં. પ્રભુ પ્રસન્ન થાય નહીં ત્યા સુધી પ્રભુ ભજન (સત્સંગ) ગમેજ નહી. ૧ સતસંગ ગમે નહી ત્યા સુધી પ્રભુની પ્રભુતા (મોટાઇ, કૃપા) ની પણ સમજણ પડે નહી પ્રભુનો મહિમા ન જાણીએ ત્યા સુધી તે પ્રભુમા પરતીતિ [વિશ્વાસ] થાય નહી. પ્રભુમા વિશ્વાસ ન હોય તો પ્રીતિ તો ક્યાથીજ હોય ? ૨ પ્રીતિ વિના ભક્તિની દ્રઢતા હોયજ નહીં. (ધનમા પ્રીતિ છે તો તે કમાવા માટે જંગબાર સુધી જઇએ છઇએ). ૩ જેમ પાણી ચોપડયુ હોય તો તે થોડી વારમાજ સુકાઇ જાય છે ૪ વેદ પુરાણ એવુ કહે છે કે— કરોડો ઉપાય કરીને મરી પડીએ તો પણ (૧) ગુરૂ વિના જ્ઞાન થાય નહી (૨) વૈરાગ્ય વિના શાંતી મળે નહિ (૩) ભગવાનની ભક્તિ વિના સુખ મળે નહી (૪) સંતોષ વિના આરામ મળે નહી અને (૫) જળ વિના નાવ ચાલે નહીં આ વિષય ઘણોજ ગહન છે સમજવા લાયક છે પ્રથમ વરસની મોક્ષ પત્રિકા જમણે બરાબર વાચી હશે તેઓતો કાંઇક સમજી શકશે ધર્મનો વિશેષ આધાર સદગુરૂ ઉપર છે સદગુરૂમા પ્રભુ જેવા ગુણ હોવા જોઇએ. સદગુરૂનો મહિમા પ્રભુ પોતે કહી શકે તેમ નથી આદ્ય જગદ્ગુરૂ શંકરાચાર્ય પોતાના “ શતશ્લોકી ” રત્નના પ્રથમ બે શ્લોકમા સદગુરૂ સંબંધી બોલતા સદગુરૂને ઉપમા રહિત તથા અલૌકિક કહીને અટકી જાય છે. ધર્મ જાણવા માટે તૈયાર થનારને સદગુરૂ શોધવાની પ્રથમ જરૂર છે ૫ સંતોષ વિના કામ (વાસના) નો ક્ષય થતો નથી અને વાસના જ્યા સુધી હોય ત્યાં સુધી સ્વપ્નામા સુખ મળતું નથી સુંદરદાસજી કહે છે કે ‘ સુંદર એક સંતોષ વિના સઠ તેરીતો ભૂખ કબુ ના જાઇ ’ વેપાર રોજગાર કરવાની ના નથી, બાવા બનીને માગી ખાવાનો આ ઉપદેશ નથી માત્ર વાત એ છે કે દાળ ભાત રોટલી ને શાક જમવા મળતો હોય તો દિવસનો અમુક ભાગ કથા વાર્તા સાંભળવા માટે ચોક્કસ રાખવો તેથી વખત મળે તો પ્રભુ સ્મરણ, પુજા તથા દર્શનમા ગાળવો અને ખાવા મળે છતા વેપાર રોજગારમા છળ કપટ કરવા તે ઝેર સમાન સમજવુ ૬ જેમ પૃથ્વી વિના ઝાડ ઉગે નહી તેમ ભગવાનની કથા વાર્તા–સ્મરણ–કિર્તન વિના કામના–(વાસના–મોહ) મટે તેમ નથી, ૭ જેમ આકાશ વિના અવકાશ મળે નહી તેમ વિજ્ઞાન (તત્વજ્ઞાન) વિના શમતા આવે નહી. ૮ જેમ મહિ (પૃથ્વી) વિના ગંધ આપવાવાળી વનસ્પતિ અગર પદાર્થો હોય નહી તેમ શ્રદ્ધા વિના ધર્મ પણ હોય નહી અત્યારે જ્યા ત્યા અશ્રદ્ધાનો પવન ફેલાઇ રહ્યો છે ગમે ત્યાં ક્રીયા થાય છે પણ નવાણું ટકા શ્રદ્ધા રહિત, તેનુ મુળ કારણ અમે બ્રાહ્મણ સાધુ આચાર્ય આદિ ધર્મ નાયકો છઇએ, પોતે મોજમા અગર લોભી છઇએ. સાદુ જીવન અને સ્વાર્થ બુદ્ધિના ત્યાગ વિના જનસમાજ બરાબર વશ થઇ શકતો નથી. માટે ધર્મના જે જે કાર્યો કરો તેને બરાબર સમજો લાલચુ લોભીઆથી દુર રહો કારણકે તે પોતે બુડશે અને બીજાને બુડાડશે ભગવત ગીતા અ ૧૭ શ્લોક ૨૮ મા કહે છે કે— અશ્રદ્ધાથી હોમેલુ, દાન આપેલુ, તપ કરેલુ તથા જે કાંઇ કર્યું હોય તે તમામ અસત્ (ખોટુ) કહેવાય છે કારણ કે શ્રદ્ધા વિના કરેલુ કર્મ પરલોક તથા આ લોકમાં ફળ આપતુ નથી આટલુ જાણ્યા પછી હવે ખાત્રી થઇ કે કોઇપણ ક્રિયા કરો તેમા પ્રથમ શ્રદ્ધાને કેળવો સદગુરૂદ્વારા તે ક્રિયાનો મહિમા જાણો. જાણ્યા પછી વિચાર કરો—સત્ય લાગે તો તન, મન ધનથી નમી પડો, અસત્ય લાગે તો શ્રદ્ધા ન કરો આપણે સનાતન ધર્મની રક્ષાના મોટા બણગા ફુકીએ છઇએ પણ જ્યા જોઇએ ત્યા આપણા પ્રભુ લોભી તથા લાલચુ લોકોને કબજે પડયા છે ધર્મસ્થાનો પાખંડસ્થાન બની ગયા છે, માટે ધર્મની સાચી લાગણી વાળાઓએ તેઓથી તદ્દન દૂર રહેવા આગ્રહ કરવો. એજ તેમને સુધારવાની યુક્તિ છે. નીતિ, વૈરાગ્ય, સંતોષ, દયા વિનય જ્યા હોય તે આપણા ધર્મગુરૂ, તેજ આપણા ધર્મસ્થાન અગર તેજ આપણા શ્રદ્ધાના સ્થાન સમજી લેવા. વાચો વિચારો, ખોટા ભય અગર અંધ શ્રદ્ધાને હઠાવી ખરી વાતને હાથ કરો. પ્રભુ મદદ કરે

[9]બિનુ તપ તેજ કરૂ બિસ્તારા, જલ બિનુ રસ કિ હોઇ સ સારા
[10]શીલ કિ મિલુ બિનુ બુધ સેવકાઇ, [11]જિમિ બિનુ તેજ ન રૂપ ગુસાંઇ
[12]નિજ સુખ બિનુ મન હોઈ કિ થીરા, સ્પર્શ કી હોઇ વિહીન [13]સમીસ
કવનઉ [14]સિદ્ધિ કિ બિનુ વિશ્વાસા, બિનુ હરીભજન ન ભવ ભય નાસા

દો:—બિન વિશ્વાસ ભક્તિ નહીં, તેહિ બિનુ [15]દ્રવહિ ન રામ
રામ કૃપા બિનુ સ્વપ્નેહુ, મન કિ લહૈ વિશ્રામ

સો:—અસ વિચારી [16]મતિ ધીર, તજિ [17]કુતર્ક સંશય સકલ
ભજહુ રામ રઘુવીર, કરૂણાકર સુંદર [18]સુખદ

ચો.—[20]નિજ મતિ સરિસ નાથ મૈ ગાઈ, પ્રભુ પ્રતાપ મહિમા ખગરાઈ !
[21]કહેઉ ન કછુ કરિ સુકિત વિશેખી, યહ સબ [22]મૈં નિજ નયનન્હ દેખી

કાગભુશૅંડી ગરૂડ પ્રસંગ સાતમો.

સો—[1]ભાવ વશ્ય ભગવાન, સુખનિધાન [2]કરૂણા ભવન
તજી મમતા મદમાન, ભજિય સદા [3]સીતા રમણ

ચો;—મુનિ ભુશૅંડિકે વચન [4]સુહાયે, હર્ષિત ખગપતિ [5]પંખ ફુલાયે
નયન નીર મન અતિ હર્ખાના, શ્રી રઘુપતિ પ્રતાપ [6]ઉર આના
[7]પાછીલ મોહ સમુઝિ પછીતાના, [8]બ્રહ્મ અનાદિ મનુજ કરિ જાના
પુનિ પુનિ કાક ચરણ શિર નાવા, [9]જાનિ રામ સમ પ્રેમ બઢાવા
ગુરૂ બિનુ [10]ભવાનધિ તરૈ ન કોઇ, [11]જો બિરંચિ શંકર સમ હોઈ
[12]સંશય સર્પ ગ્રસેઉ મોહિ તાતા, દુખદ લહરિ કુતર્ક બહુ વાતા
તવ સ્વરૂપ ગારૂડિ રઘુનાયક, મોહિ જિયા–યેહુ જન સુખદાયક
તવ પ્રસાદ મમ મોહ [13]નશાના, રામ રહસ્ય [14]અનુપમ જાના

× + × × ×

૯ તપવિના તેજ નહી. ૧૦ મોટાની સેવા વિના શીળતા ક્યાથી હોય ૧૧ તેજ વિના રૂપ ન હોય ૧૨ અંતરના સુખ વિના મન સ્થીર કેમ થાય ! ૧૩ પવન ૧૪ જય, ફતેહ ૧૫ પ્રસન્ન થવું ૧૬ હે ધીર મતિવાળા ગરૂડજી ! ૧૭ કુતર્કો તથા શંકાઓ ૧૮ કરૂણાના ભંડાર ૧૯ સુખ આપનાર ૨૦ મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે ૨૧ તેમા મીઠું મરચુ ભભરાવીને કંઇ કહ્યુ નથી ૨૨ મારે આખ જોયુ

કાગરૂષિ કહે છે કે ૧ પ્રભુ પ્રેમને આધીન છે ૨ દયાના ઘર રૂપ ૩ સીતાપતિ ૪ સુંદર ૫ પાખ ફફડાવી ૭ હૃદયમા ધર્યા, પ્રથમ થએલો મોહ યાદ કરીને ૮ રામ જે બ્રહ્મ અનાદિ છે તેને માણુસ કરીને માન્યા ૯ કાગરૂષિને રામ સરખા ગણીને તથા પ્રેમ વધારીને ગરૂડજી બોલ્યા ૧૦ આ સંસાર ૧૧ તેઓ બ્રહ્મા અગર શંકર જેવા હોય તો પણ ૧૨ સંશયરૂપી સર્પ મને મળી ગયો હતો. તે સર્પના ઝેરને લીધે ખોટા તર્કની દુઃખદાયક લહરી–ડોલો–ઝેર–ચકરી–આવતી હતી. તેમાથી રઘુનાયક જેવા સુખ આપનાર આપે ગારૂડી (વાદી)–ઝેર ઉતારનાર) બનીને મને બચાવી લીધો છે. ૧૩ મટી ગયો. ૧૪ ઉપમા રહીત રામચરિત્ર સાંભળતા,

જ્ઞાન બિરતિ વિજ્ઞાન [૧૫]નિવાસા, રઘુનાથકકે પ્રિય તુમ દાસા
[૧૬]કારણ કવન દેહ યહ પાઇ, તાત સકલ મોહી [૧૭]કહહુ બુઝાઈ

કાગ ગરૂડ આઠમો પ્રસંગ

ગરૂડ ગિરા સુનિ હર્ષેઉ કાગા, બોલેઉ [૧]ઉમા સહિત અનુરાગા
[૨]ધન્ય ધન્ય તવ મતિ ઉરગારિ, પ્રશ્ન તુમારિ મોહિ અતિ પ્યારી
સુનિ તવ પ્રશ્ન સપ્રેમ સુહાઇ, [૩]બહુત જન્મકી સુધિ મોહિ આઈ
સબ નિજ કથા કહો મૈ ગાઇ, તાત સુનહુ સાદર [૪]મન લાઈ
[૫]જપ તપ મખ શમ દમ વ્રત દાના, વિરતિ વિવેક યોગ વિજ્ઞાના
સબકર ફલ રઘુપતિ પદ પ્રેમા, તેહિ બિનુ કોઉ ન પાવે ક્ષેમા
[૬]ઇહિ તનુ રામભક્તિ મૈ પાઈ, તાતે મોહિ મમતા અધિકાઈ
[૭]જેહિતે નિજ સ્વારથ કછુ હોઇ, તેહિ પર મમતા કર સબ કોઇ

સો:—પન્નગારિ અસ નીતિ, [૮]શ્રુતિ સમ્મત સજ્જન કહહિ
અતિ નીચહુસન પ્રીતિ, કરિય જાનિ નિજ પરમ હિત
[૯]પાટ કીટતે હોય, તાતે પાટાબર રૂચિર
કૃમિ પાલે સબ કોય, પરમ અપાવન પ્રાણસમ

ચો:—[૧૦]સ્વારથ સર્વ જીવ કહ એહા, મન ક્રમ વચન રામ પદ નેહા
[૧૧]સોઇ [૧૨]પાવન સોઈ સુભગ શરીરા, [૧૩]જો તનુપાઈ ભજિય રઘુવીરા
[૧૪]રામ વિમુખ લહિ વિધિસમ દેહી, કવિ કોવિદ ન પ્રશસહિ તેહી
રામ ભક્તિ [૧૫]એહિ તનુમઁ જામી, [૧૬]તા પ્રમોહિ પરમ પ્રિય સ્વામી!
[૧૭]તજો ન તનુ નિજ ઇચ્છા મરણા, તનુ બિનુ વેદ ભજન નહિ વરણા
પ્રથમ મોહ મોહિ [૧૮]બહુત વિગોવા. રામ વિમુખ સુખ કબહુ ન સોવા
[૧૯]નાના જન્મ કર્મ પુનિ નાના, કીયે યોગ જપ તપ મખ દાના
કવન યોનિ જન્મેઉ જહઁ નાહી, મૈ ખગેશ ભ્રમિ ભ્રમિ જગમાંહી

---

૧૫ ધામ ૧૬ હે કાગભૂશઁડી ! શા કારણથી તમને આ દેહ મળી છે ? ૧૭ સમજાવીને કહો

૧ હે ઉમા ! ઘણાજ પ્રેમથી કાગ રૂષિ બોલ્યા ૨ હે ગરૂડજી તમારી બુદ્ધિને ધન્ય છે. ૩ કાગરૂષિ બોલ્યા મારા પાછલા ઘણા જન્મો મને યાદ આવ્યા ૪ સાવધાન થઇને ૫ જપ, તપ, યજ્ઞ, શમ, દમ, વ્રત, વૈરાગ્ય વિવેક, યોગ અને તત્વજ્ઞાન તમામ કરવાનુ ફળ રામના ચરણમા નેમ, તેના વિના કોઇને ક્ષેમ [વિજય] મળ્યુ નથી ૬ આ (કાગના] શરીરથી મને રામની ભક્તિ મળી છે તેથી તે શરીરમા ઘણોજ પ્રેમ છે (ઘણા માણસોને શુકનની કોઇ ચીજ હોય છે તે સાચવી રાખે છે) ૭ જેમા પોતાને કંઇ સ્વાર્થ હોય ૮ શ્રુતિમા કહ્યુ છે અને સજ્જનો પણ કહે છે કે પોતાનુ પરમ કલ્યાણ થતુ હોય તો નીચ સાથે પણ પ્રીતી કરવી ૯ કીડા (કોશેટા) માથી રેશમ નીકળે છે અને તે રેશમનુ સુંદર પીતાબર થાય છે માટે તે કીડા ઘણા અપવિત્ર છે તો પણ તેને પ્રાણ સમાન વ્હાલા ગણી પાળે છે ૧૦ મન કર્મ અને વાણીથી રામના ચરણમા પ્રેમ થાય એજ જીવનો મોટામા મોટો સ્વાર્થ છે ૧૧ તે ૧૨ પવિત્ર તથા ભાગ્યવાન ૧૩ જે શરીરથી રામ ભજાય ૧૪ વિધાત્રા [બ્રહ્મ) જેવો દેહ હોય પણ રામને ન ભજે તો ૧૫ આ શરીરમા કરી ૧૬ તેથી મને આ શરીર ૧૭ મારી ઇચ્છા પ્રમાણે દેહ ત્યાગ કરી દઉં એવી મારામા સિદ્ધી છે તો પણ આ દેહને હુ તજતો નથી, વળી શરીર વિના ભજન બને નહી એમ વેદ કહે છે ૧૮ બહુ ભટકાવ્યો, રઝળાવ્યો, અને રામથી વિમુખ હોવાને લીધે સુખેથી સુઇ શકતો નહોતો ૧૯ મેં ઘણા જન્મ લીધા છે, યોગ, યજ્ઞ દાનાદિ ઘણા કર્મો પણ કર્યા છે એવી એક યોની નથી. કે જ્યા હું ભમતો ભમતો જન્મ્યો ન હોઉં

[20]કેખેઉ સબકર કર્મ ગુસાંઇ, સુખી ન ભયઉ અબહિકી નાઇ
સુધિ મોહિં નાથ [21]જન્મ બહુ કેરી, [22]શિવપ્રસાદ મતિ મોહ ન ઘેરી

કાગ ગરૂડ નવમો પ્રસંગ.

ચો:—[1]તિહિ કલિયુગ કોશલપુર જાઇ, જનમત ભયઉ શુદ્ર તનુ પાઇ
શિવ સેવક મનક્રમ અરૂ વાની, આન દેવ [2]નિન્દક અભિમાની
ધન મદ [3]મત્ત પરમ [4]બાચાલા, [5]ઉગ્ર બુદ્ધિ ઉર દંભ વિશાલા
યદપિ રહેઉ રઘુપતિ [6]રજધાની, તદપિ નહિ કછુ મહિમા જાની
[7]અબ જાના મેં અવધ પ્રભાવા, [8]નિગમઆગમ પુરાણ અસ ગાવા
કવનેહુ જન્મ અવધ [9]વસ જોઇ, [10]રામપરાયણ સો પરિ હોઇ
અવધ પ્રભાવ જાન તબ પ્રાનિ, જબ ઉર બસહિં રામધનુ [11]પાણી
સો કલિકાલ કઠિન [12]ઉરગારી, પાપ [13]પરાયણ સબ નર નારી

દો:—[14]કલિમલ ગ્રસેઉ ધર્મ સબ, લુપ્ત ભયે સદગ્રન્થ
[15]દંભિન નિજ મત કલ્પિ કર, પ્રગટ કીન્હે બહુ પંથ
ભયેઉ લોક સબ મોહ વશ, લોભ [17]ગ્રસેઉ શુભ કર્મ
[18]સુનુ હરિયાન જ્ઞાનનિધિ, કહોં કછુક કલિ ધર્મ

ચો:—વર્ણ ધર્મ નહી આશ્રમ ચારી, શ્રુતી વિરોધ રત સબ નરનારી
[19]દ્વિજ શ્રુતી વંચક ભુપ પ્રજાશન, કોઉ નહિ માનુ [20]નિગમ અનુશાસન
[21]મારગ સોઇ જાકહેં જોઇ ભાવા, [22]પંડિત સોઇ જો ગાલ બજાવા
મિથ્યાદંભ દભરત જોઇ, તાકહેં સંત કહે સબ કોઇ
સોઇ [24]સયાન જો પરધન હારી, જો કરૂ દંભ સો [25]બડ આચારી
[26]સો કહ ઝુઠ મસખરી જાના, કલિયુગ સોઇ ગુણવંત [27]બખાના
[28]નીરાચાર જો શ્રુતિપથ ત્યાગી, કલિયુગ સોઇ જ્ઞાની વૈરાગી
જાકે નખ અરૂ જટા વીશાલા, [29]સોઇ તાપસ પ્રસિદ્ધ કલિકાલા

હે ગરૂડજી ! તમામ કર્મ કરી વળ્યો પણ અત્યારે જેવો સુખી છઉ એવો સુખી કદી નહોતો (ભગવદ્ ગીતા અ. ૪ શ્લોક ૩૩ દ્રવ્ય યજ્ઞ કરતાં જ્ઞાન યજ્ઞ વિશેષ છે) ૨૧ ઘણા જન્મની ૨૨ શીવની કૃપાથી મારી મતી મોહમા ઘેરાતી નથી.

કાગરૂષી પોતાના પ્રથમ જન્મની વાત કરે છે ૧ મારો જન્મ અયોધ્યામાં કળીયુગમાં થયો હતો, તે જન્મમા શુદ્રનું શરીર મળ્યુ હતું ૨ નીંદનાર ૩ માતેલો ૪ વાચાળ ૫ બુદ્ધિનો તેજ અને હૃદયમાં દંભ વાળો ૬ અયોધ્યા ૭ અત્યારે મને અયોધ્યાના પ્રતાપની ખબર પડી. ૮ વેદો શાસ્ત્રો અને પુરાણ પણ એમ ગાય છે કે ૯ માં વાસે છે. ૧૦ તે રામનો ભક્ત થાય છે ૧૧ હાથમાં ૧૨ હે ગરૂડજી ! ૧૩ રચ્યા પચ્યા ૧૪ કળીયુગના પાપ સઘળા ધર્મને ગળી ગયાં હતાં ૧૫ લોપાઇ ગયાં. ૧૬ પાખંડી લોકો પોતાની મરજી પ્રમાણે પ્રકટતાં હતાં. ૧૭ ગળી ગયો ૧૮ હે જ્ઞાનના ભંડાર ૧૫ ગરૂડજી ! સાંભળો ૧૯ બ્રાહ્મણ વેદને ઠગે છે, અને રાજા પ્રજાનું ભક્ષણ કરે છે. ૨૦ વેદની આજ્ઞા. ૨૧ જેને ગમે તે ધર્મ ૨૨ ચપળતાથી બોલે તે પંડિત ૨૩ આડંબર તથા દંભ વાળા હોય તેને સૌ સંત કહે છે, ૨૪ ડાહી ૨૫ મોટા આચારી, ૨૬ જે ખોટેખોટી મશ્કરી કરી જાણે તે [illegible] ૨૮ [illegible]ચાર તથા વેદની આજ્ઞા તજીને વર્તે તો તે જ્ઞાની વૈરાગી પરમહંસ. ૨૯ તે [illegible] મોટા તપસ્વી ગણાય છે.

કાક ગરૂડ દશમો પ્રસંગ.

ચોઃ—[1]નારિ વિવશ નર સકલ ગુસાઇ,નાચહિ નટ મર્કટકી નાઈ
શૂદ્ર દ્વિજન્હી ઉપદેશહી જ્ઞાની, [3]મેલી જનેઉ લેહીં કુદાના
સબ નર [4]કામ લોભ રત ક્રોધી, દેવ વિપ્ર ગુરુ સબ વિરોધી
[5]ગુણ મંદિર સુંદર પતિ ત્યાગી, ભજહિ નારી પરપુરુષ અભાગી
[6]સૌભાગિની વિભૂષણ હીના, વીધવનકે શ્રૃંગાર નવીના
[7]ગુરૂ શીષ અંધ બધિરકર લેખા, એક ન સુને એક નહિ દેખા
[8]હરે શીષ્ય ધન શોક ન હરઇ, સો ગુરૂ ઘોર નરકમહં પરઇ
[9]માતુપિતા બાલકહિ બોલાવહિ. ઉદર ભરૈ સોઇ ધર્મ સિખાવહિ

દો:—[10]બ્રહ્મજ્ઞાન બિનુ નારિ નર, કરહિ ન દુસરિ બાત
કૌડી કારણ લોભ વશ, કરહિ વીપ્રગુરૂ ઘાત—સીયાવર૦
[11]વાદે શૂદ્રકર દ્વિજનસન, હમ તુમસે કછુ ઘાતિ
જાને બ્રહ્મ સો વિપ્રવર, આંખી દેખાવહિ ડાટિ

દો —અશુભ વેષ ભૂષણ ધરૈ. ભક્ષ્યા ભક્ષ્ય જે ખાહિ
તે યોગી અરૂ સિદ્ધ જન, પુજીત કલિયુગ માહિ—સીયાવર૦

ચો.—પરતિય લંપટ કપટ [12]સયાને, મોહ દ્રોહ મમતા [13]લપટાને
[14]તેહી અભેદવાદી જ્ઞાની નર, દેખા મૈં ચરિત્ર કલિયુગકર
[15]આપુ ગયે અરૂ આનહિ ઘાલહી, જો કોઇ શ્રુતિ મારગ પ્રતિપાલહી
કલ્પ કલ્પ ભરી યક યક નર્કા, પરહિ [16]જે દૂષહી શ્રુતી કર તર્કા
જે [17]વર્ણાધમ તેલિ કુંભારા, [18]શ્વપચ કીરાત કોલ્હ કલવારા
નારી મુઇ ગૃહ સંપતિ નાસી, મુંડ મુંડાય ભયે સંન્યાસી
[19]તે વીપ્રનસન પાંવ પુજાવહિ, [20]ઉભય લોક નિજ હાથ [21]નશાવહી
[22]વિપ્ર નિરક્ષર લોલુપ કામી, નીરાચાર શઠ વૃષલી સ્વામી
શુદ્ર કરહિ જપતપ વ્રતદાના [23]બૈઠિ વરાસન કહહિ પુરાના
[24]સબ નર કલ્પીત કરહિ અચારા, જાઈ ન વરણી અનીતી અપારા

દો —[25]ભયે વર્ણશંકર કલિહીં, ભિન્નસેતુ સબ લોગ

કાગભુંશ ગરૂડજીને કલીયુગની સ્થીતિ બતાવે છે. ૧ સ્ત્રીને વશ અગર સ્ત્રીને જોઇને આતુર. ૨ માંકડાની માફક ૩ શુદ્રો જનોઇ પહેરીને બ્રાહ્મણ બનીને મહા દાનો લે છે ૪

કામી લોભી તથા ક્રોધી. ૫ ગુણવાન ૬ સધવા શણગાર પહેરતી નથી અન્ય વિધવાઓ નાના પ્રકારના શણગાર ધારણ કરે છે. ૭ ગુરૂ આંધળા (કારણ કે પોતાના ભાગર શીષ્યના અવગુણ જોઇ શકતા નથી) અને શીષ્યો બહેરા (ઉપદેશ સાંભળતાં નથી—સાંભળે છે તો તે પ્રમાણે વર્તન કરતા નથી) ૮ તે ગુરૂ શિષ્ય પાસેથી ધન લે છે પણ તેનો શોક–મોહ–મમતા–બાહ્ય વિષયમાંથી મુક્ત કરવા પ્રયત્ન કરે નહી, તો તે ગુરૂ ઘોર નરકમાં પડે છે. ૯ માતા પિતા બાળકને તોતળી બોબડી વાણી બોલાવી રાજી થાય છે તેમાં મોટું સુખ સમજે છે, અને માત્ર પેટ ભરવાનો ધર્મ વ્યવહાર શીખવે છે ૧૦ સ્ત્રી પુરૂષો બ્રહ્મ જ્ઞાન સિવાય બીજી વાત કરતા નથી—પણ ૧૧ શુદ્રો બ્રાહ્મણની સાથે વાદ કરે છે અને કહે છે કે અમે તમારાથી કઇ વાતમાં કમ છઇએ, બ્રહ્મ જાણે તે બ્રાહ્મણ. એમ કહીને ડોળા કાઢી ધમકાવે છે ૧૨ સારા માણસો પણ ૧૩ લપટાયા છે. ૧૪ તે મોટા અભેદ વાદી જ્ઞાનીઓ છે. ૧૫ પોતે બુડે અને બીજા મુમુક્ષુઓને પણ બુડાડે છે. ૧૬ વેદના વાક્યોમાં કુતર્ક કરીને તેને પણ નીંદે છે તે ૧૭ નીચ વર્ણના. ૧૮ ચંડાળ, ભીલ, કોળી અને વાઘરી, સ્ત્રી મરી જાય અને પૈસા ન હોય તો માથું મુંડાવી બાવા બને છે. ૧૯ તે બ્રાહ્મણ પાસે પગ ધોવરાવે છે ૨૦ બે લોક ૨૧ બગાડે છે, ૨૨ બ્રાહ્મણો અભણ, લાલચુ તથા કામી, આચાર રહીત શઠ તથા પરદારામાં રમનારા થાય છે. ૨૩ ઉંચા આસન ઉપર બેસીને પુરાણ વાંચે છે ૨૪ પોતાને ગમે તેવા આચાર પાળે છે. ૨૫ સૌ વર્ણશંકર બન્યા છે અને સૌએ વેદની મર્યાદા તોડી નાખી છે.

કરહીં પાપ દુ:ખ પાવહીં, ભય [26]રૂજ શોક વિયોગ
[27]શ્રુતિસંમત્ત હરિભક્તિપંથ, સંયુક્ત વિરતી વિવેક
તે ન ચલહિ નર મોહવશ, [28]કલ્પહિ પંથ અનેક

છં:—[29]બહુ દામ સવારહિ ધામ યતી, વિષયા હરિલીન્હ ગઇ વિરતી
[30]તપસી ધનવંત દરીદ્ર ગૃહી, કલિ કૌતુક તાત ન જાત કહી
[31]કુલવંતિ નીકારહી નારિ સતી ગૃહ આનહીં ચેરિ [32]નિવેરી ગતી
સુતમાનહિં માતુપિતા [33]તબ લોં, અબલાનન દીખ નહીં જબલોં
[34]સસુરારી પિયારિ લગી જબતેં, રિપુરૂપ કુટુંબ ભયે તબતે.

દો:—સુન ખગેશ [35]કલીકપટ હઠ, દંભ દ્વેષ પાખંડ
કામ ક્રોધ લોભાદિ મદ, વ્યાપિ રહેઇ [36]બ્રહ્માંડ
[37]તામસ ધર્મ કરીહિં નર, જપતપ મખ વ્રત દાન
[38]દેવ ન વરષે ધરણિપર, બયે ન જામહિ ધાન

કાક ગરૂડ અગીઆરમો પ્રસંગ.

દો:—[1]સુન વ્યાલારિ કરાલ કલી, મલ અવગુણ આગાર
ગુણ બહુત કલિકાલકર, બિનુ પ્રયાસ નિસ્તાર
કૃતયુગ ત્રેતા દ્વાપરહું, પૂજા મખ અરૂ યોગ
જો ગતિ હોઇ સો કલિ હરિ, નામ તે પાવહિ લોગ

ચો.—કૃતયુગ સબયોગી [3] વિજ્ઞાની, કરિ હરિ ધ્યાન તરહી ભવ પ્રાની
ત્રેતા વીવીધ યજ્ઞ નર કરહી, પ્રભુહિ [4]સમર્પિ કર્મ ભવ તરહી
દ્વાપર કરિ રઘુપતિ પદ પૂજા, નરભવ તરહી ઉપાય ન દૂજા
કલી યુગ કેવલ [5]હરિગુણ ગાહા, સુમિરત નર પાવહિ ભવ થાહા
કલિયુગ યોગ યજ્ઞ નહિ જ્ઞાના, [6]એક આધાર રામગુણ ગાના

---

૨૬ રોગ ૨૭ જ્ઞાન તથા વિવેક યુક્ત ભગવાનની ભક્તિનો માર્ગ વેદથી વિહિત છે છતા ૨૮ અન્ય માર્ગે વળે છે ૨૯ વિષયના રંગમા જેનો વૈરાગ્ય હરાઇ ગયો છે એવા સાધુ સન્યાસીઓ અગર ત્યાગીઓ, ઘણા દ્રવ્યની અગર મકાનોની સભાળ રાખે છે ૩૦ બાવા ધનાઢય અને ગૃહસ્થી ગરીબ એવું કળીયુગનું કૌતક કહ્યું જતું નથી, હમેશાં યાદ રાખવુ કે જેને કોઇના ઉપર નહીં દાવા (હક) તેનુ નામ બાવા. સાધુ અગર

સન્યાસીઓની પાસે જે લક્ષ્મી છે તે ગૃહસ્થીઓની છે. અત્યારે ગૃહસ્થીનો કેટલો ભાગ દુઃખી છે છતાં તે દ્રવ્ય બરાબર કામ આવતું નથી. ૩૧ કુળવાન સતિ સ્ત્રીને ઘરમાંથી કાઢી મેલે છે અને નીચ કુળની સ્ત્રીને ઘરમાં ઘાલે છે ૩૨ કુળ પરંપરાની રીતભાતને તોડી નાખે છે. ૩૩ જ્યાં સુધીજ ચપળા આનન (સ્ત્રીનુ મુખ) નથી જોયુ ત્યાં સુધી. ૩૪ સ્ત્રી જ્યારથી પ્યારી લાગે છે, ત્યારથી કુટુંબ દુશ્મન જેવુ બને છે. ૩૫ કળીયુગમાં ૩૬ જગતમાં. ૩૭ જપ, તપ, યજ્ઞ, વ્રત, દાન આદિ તામસ ધર્મ થાય છે. ૩૮ વરસાદ પૃથ્વી ઉપર વરસતો નથી, કદાચ વરસે તો પણ બરાબર અન્ન પાકતુ નથી.

૧ હે ગરૂડજી ? આવિકરાળ કલિયુગ પાપોના ભંડારરૂપ છે તે સાભળો, પણ તેમાં એક મોટામાં મોટો ગુણ એવો છે કે વિના પરિશ્રમે, એટલે માત્ર કપટ છોડીને પ્રભુ કીર્તન ભજન અને કથા શ્રવણથી જીવ બધનમાથી મુક્ત થાય છે ૨ સત્યયુગમાં યોગ (સમાધી) ત્રેતાયુગમા યજ્ઞો અને દ્વાપરયુગમા પુજાના સાધનથી, જીવો પ્રભુને પામતા હતા પણ કળી-યુગમા તો કેવળ પ્રભુના નામનાં કીર્તનથી તરી જાય છે. (શ્રીમદ્‌ભાગવતના ૧૨ માં સ્કંધમાં અ. ૩ શ્લોક ૫૨ માં આ પ્રમાણેજ ઉપદેશ કર્યો છે. આ વિષય બરાબર સમજવા ઇચ્છા રાખનારે મોક્ષ પત્રિકાના પ્રથમ પુસ્તકમા" જ્ઞાન ફેલાવો" તે મથાળા નીચે પાના ૩૪૮ થી ૩૫૨, ૩૬૦ થી ૩૬૮ વાંચવા. ૩ તત્વજ્ઞાની ૪ કર્મ અર્પણ કરીને ૫ હરીના ગુણ ગાવા અને તે ગાઇને ભવપાર જવુ. ૫ કળીયુગમા યોગ યજ્ઞ જ્ઞાન વિગેરે કોઇ બને તેવુ નથી (અંગ્રેજ સરકારનુ બખ્તર ઘણું કીમતી તથા સારૂ છે પણ પહેરનાર ક્યા છે ! આપણા બાપના અગરખા, કુરતાં, બંડી વિગેરે છે, પણ તે આપણને ગમતા નથી-ભાર લાગે છે શીયાળામા વસ્ત્રો વ્હાલાં લાગે છે, પણ ઉનાળામાં તે વસ્ત્રો કંટાળો આપે છે. વિચાર કરી જુઓ. ૬ તુળસીદાસજી તો કહે છે કે માત્ર રામના ગુણ ગાવા એજ કળીયુગમાં ખરો આધાર છે.

સબ ભરોસ તજિ જો [7]ભજુ રામહિ, પ્રેમ [8]સમેત ગાવ [9]ગુણગ્રામહિ
સો [10]ભવતરુ કછુ સંશય નાહી, નામ પ્રતાપ પ્રગટ કલિમાંહી
કલિકર એક પુનીત પ્રતાપા, [11]માનસ પુણ્ય હોય નહિં પાપા
દો:—કલિયુગ [12]સમ યુગ [13]આન નહિં, જો નર કરી વિશ્વાસ
ગાઇ રામગુણ ગણ [14]વિમલ, ભવતરુ બીનહી પ્રયાસ
પ્રગટ ચારિ [15]પદ ધર્મકે, કલિમહેં એક [16]પ્રધાન
[17]યેન કેન વીધિ દીન્હેહુ, દાન કરૈ કલ્યાણ
ચો:—[18]નિતયુગ ધર્મ હોઇ સબકેરે, હૃદય રામ [19]માયાકે પ્રેરે
[20]શુદ્ધ સત્ય સમતા વિજ્ઞાના, કૃત પ્રભાવ પ્રસન્ન મન જાના
[21]સત્વ બહુત કછુ રજરતિ કર્મા, સબવિધિ શુભત્રેતાકર ધર્મા
[22]બહુરજ સત્વ સ્વલ્પ કછુ તામસ, દ્વાપર હર્ષ શોકભય માનસ
[23]તામસ બહુત રજોગુણ થોરા, કલિપ્રભાવ વિરોધ ચહું ઓરા
[24]બુધ યુગધર્મ જાન મનમાંહીં, તજિ અધર્મરત ધર્મ કરાહીં
[25]કલિ અધર્મ નહીં વ્યાપહિં તાહીં, રઘુપતી ચરણ પ્રીતિ અતિ જાહી
નટકૃત કપટ વિકટ ખગરાયા, નટ સેવકહીં ન વ્યાપે માયા

કાક ગરૂડ બારમો પ્રસંગ

(કાકના ગુરૂએ કરેલી શિવજીની સ્તુતિ)

છં:—[1]નમામીશ મીશાન નીર્વાણ રુપં, વિભું વ્યાપક બ્રહ્મ વેદ સ્વરુપં
[2]અજં નિર્ગુણં નિર્વિકલ્પં નિરીહં, ચિદાકાશ માકાશ વાસં ભજેહં
[3]નિરાકાર મોંકારમૂલં તુરીયં, ગિરાજ્ઞાન ગોતીતમીશં ગીરીશં

૭ ભજ ૮ સહિત ૯ મહિમા-કથા ૧૦ ભવ સાગર તરેજ. ૧૧ મનથી થએલાં પુણ્ય ફળ આપે પણ મનથી થએલા પાપ ફળ આપતા નથી. ૧૨ જેવો, ૧૩ બીજો ૧૪ પવિત્ર ૧૫ પગ. ૧૬ મુખ્ય ૧૭ આપવુ અને મરવુ તે બરાબર છે માટે ભલે કચવાઇને પણ દાન કરવુ, તેનુ ફળ છે. (આથી સુપાત્રે દાનવિધિનો લોપ થનો નથી) ૧૮ હમેશા યુગના ધર્મો અનુભવાય છે ૧૯ માયાની પ્રેરણાથી ૨૦ હૃદયમાં જ્યારે શુદ્ધપણુ, સત્યતા, શાન્તી તત્વજ્ઞાન અને મનની પ્રસન્તા હોય ત્યારે સત્યયુગ સમજવો ૨૧ સત્વગુણ ઘણો અને થોડો રજોગુણ હોય તો ત્રેતા ૨૨ ઘણો રજોગુણ થોડો સત્વ અને થોડો તામસ ગુણ હોય તો હર્ષ, શોક તથા ભયવાળો દ્વાપરયુગ સમજવો ૨૩ તમોગુણ ઘણો રજોગુણ થોડા અને ચારે તરફ પ્રતિકુળતા એજ કળીયુગ, ૨૪ ચતુર પુરૂષો યુગના ધર્મ મનમાં સમજીને અધર્મ માંથી પ્રીતિ ખેંચીલે છે અને ધર્મ કરે છે ૨૫ નટની કરેલી ગમે તેવી વીકટ-કપટજાળ હોય, તો પણ તે માયા તેના સેવક (જમુરા) ને અસર કરતી નથી, તેમ પ્રભુચરણમા જેને ઘણી પ્રીતિ છે એવા ભક્તોને પ્રભુની માયા અસર કરતી નથી.

કાગભુશંડીએ ગુરૂનો અનાદર કર્યો છે તે વખતે ગુરૂ કાઇ બોલ્યા નથી, પણ સદાશીવે શાપ આપ્યો હતો, તેમાથી બચાવવા ગુરૂ સ્તુતી કરે છે ૧ હે પ્રભુ આપક સર્વના સ્વામી છો તથા મોક્ષ સ્વરૂપે છો, સમર્થ છો, વ્યાપક છો તથા બ્રહ્મમય છો ૨ અજન્મા ગુણા-તીત સંકલ્પથી રહિત. નિરિહમ (ક્રીયાથી રહીત) ચિદાકાશરૂપ તથા હૃદયાકાશમાં વસનાર આપને હું ભજુ છું ૩ નિરાકાર ઓંકારના મુળ રૂપ વાણી-ઇન્દ્રીયો તથા મનથી પર તથા કૈલાસના સ્વામી.

[૪]કરાલં મહાકાલ કાલં કૃપાલું, ગુણાગાર [૫]સંસાર પારં [૬]નતોહમ્
[૭]તુષારાદ્રિ સંકાશગૌરં ગભીરં, [૮]મનોભૂત કોટિપ્રભા શ્રી શરીરં
[૯]સ્ફુરન્મૌલિ કલ્લોલિની ચારુગંગા, [૧૦]લસદ્ભાલ બાલેંદુ કંઠે ભુજંગમ્
[૧૧]ચલત્કુંડલં શુભ્રનેત્રં વીશાલ, [૧૨]પ્રસન્નાનનં નીલકંઠં દયાલું
[૧૩]મૃગાધીશચર્માંબરં મુંડ માલં, [૧૪]પ્રિયં શંકરં સર્વનાથં ભજામિ
પ્રચંડં [૧૫]પ્રકૃષ્ટં [૧૬]પ્રગલ્ભં પરેશં. અખંડં અજં [૧૭]ભાનુકોટિ પ્રકાશં
[૧૮]ત્રિધાશૂલ નીરમૂલન શૂલપાણિ, [૧૯]ભજેહં ભવાનીપતિં ભાવગમ્યં
[૨૦]કલાતીત કલ્યાણ કલ્પાંતકારી, [૨૧]સદાસજ્જનાનંદદાતા પુરારી
[૨૨]ચિદાનંદ સંદોહ મોહાપહારી, [૨૩]પ્રસીદ પ્રસીદ પ્રભો ! મન્મથારી
[૨૪] નયાવત્ ઉમાનાથ ! પાદારવિંદ, ભજંતીહ લોકે પરે વા નરાણાં
નતાવત્ સુખં શાંતી સંતાપનાશં, [૨૫]પ્રસીદ પ્રભો સર્વ ભુતાધિવાસં
[૨૬]ન જાનામિ યોગ જપં નૈવ પૂજાં, [૨૭]નતોહં સદા સર્વદા શંભુ ! તુભ્યં

---

૪ સાપ આદીના ભુષણથી વિકરાળ તથા મહાકાળના પણ કાળ અને દયાળુ ૫ સંસાર ના સારરૂપ ૬ હુ આપને નમુ છુ ૭ સદા બરફ રહેવાથી સફેદ દીસતા હીમાલય જેવા ગૌર શરીરવાળા તથા ગંભીર. ૮ કરોડો કામદેવો જેવી કાન્તિથી સોભતા શરીરવાળા. ૯ જેમના મુગટમાં હજારો તરંગવાળી સુંદર ગંગા સોભી રહી છે તે ૧૦ જેના લલાટમા બાલ (અર્ધ) ચંદ્ર લટકી રહ્યો છે અને ડોકમાં ભુજંગો (સર્પ) છે તે ૧૧ જેના કાનમાં કુંડળો ડોલી રહ્યા છે, તથા ચળકતા તથા વિશાળ નેત્રો વાળા ૧૨ પ્રસન્ન જેનુ મુખડું છે અને નીલી કંઠ (ડોક)છે તે ૧૩ મૃગોના ધણી સીંહના ચામડારૂપી વસ્ત્રવાળા તથા કપાએલા માથાની માળા પહેરનાર. ૧૪ સર્વને પ્યારા અને સર્વનુ કલ્યાણ કરનારા તથા સર્વના પતિ એવા હે સદાશીવ ! આપને નમુ છુ ૧૫ ઉત્કૃષ્ટ અને ૧૬ નિડર પ્રભુ ૧૭ કરોડો સૂર્યના જેવા પ્રકાશવાળા ૧૮ ત્રણે તાપને નિર્મુળ કરનાર તથા હાથમાં ત્રીશુળવાળા. ૧૯ હું તમને હે ભવાનીના પતિ ! ભાવથી (પ્રેમથી) વશ થાઓ એવા સમજી ભજુ છુ ૨૦ કળાથી પર કલ્યાણ કરનાર તથા કલ્પના અંતમા પ્રલય કરનાર ૨૧ સજ્જનોને સદા આનંદ આપનાર, દાતાર, અને ત્રીપુરના શત્રુ ૨૨ ચિદાનંદનાં સમુહરૂપ તથા મોહને હરનાર ૨૩ હે મન્મથના (કામદેવના) અરી—હે કામદેવના શત્રુ ! પ્રભુ ! મારા પર પ્રસન્ન થાઓ પ્રસન્ન થાઓ, ૨૪ હે પાર્વતિના પતિ ! જ્યાં સુધી આપના ચરણારવિંદને ભજે નહી ત્યાં સુધી માણસને આલોક અગર પરલોકમાં, સંતાપને નાશ કરવાવાળુ સુખ અગર શાંતી મળતી નથી. ૨૫ તમામ પ્રાણી માત્રના વાસરૂપ હે નાથ ! પ્રસન્ન થાઓ. ૨૬ હું કાંઈ યોગ જપ અગર પુજા વિધિ જાણતો નથી. ૨૭ હુ તો હે સદાશીવ ! સદા આપને નમું છું અમારાથીજ અમારું શું

[28]જરા જન્મ દુ:ખૌઘતા તપ્યમાન, [29]પ્રભો! પાહી શાપાજ્ઞમામીશશંભો!

*　*　*　+

દો:—[30]તવ માયાવશ જીવ જડ, સંતત ફિરે ભુલાન
તેહીપર ક્રોધ ન કરિયે પ્રભુ, કૃપાસિંધુ ભગવાન.

કાક ગરૂડ તેરમો પ્રસંગ.

ચો:—[1]ક્ષમાશીલ જે પર ઉપકારી, તે દ્વીજ[1] પ્રિય મોહિં યથા ખરારી
મોર શાપ દ્વિજ મૃષા ન હોઈ,[2]જન્મ સહસ્ત્ર પાવ યહ સોઇ
[3]જન્મત મરત-દુસહ દુ:ખ હોઈ, ઈહિ કહેં સ્વલ્પ ન વ્યાપે સોઇ
[4]કવનેહુ જન્મ મીટીહી નહી જ્ઞાના, સુનહું [5]શૂદ્ર મમ બચન પ્રમાણા
[6]રઘુપતિ પુરી જન્મ તવ ભયઉ,[7]પુનિ તૈં મમ સેવા મન દયઉ
[8]પુરી પ્રભાવ અનુગ્રહ મોરે, રામભક્તિ ઉપજીહિં ઉર તોરે
સુણુ મમ વચન સત્ય અબ ભાઈ, [9]હરિ તોષક વ્રત દ્વિજ સેવકાઇ
અબ [10]જનિ કરસિ વિપ્ર અપમાના, [11]જાનિય સંત અનંત સમાના
[12]ઇંદ્ર કુલિશ મમ શૂલ વિશાલા, કાલદંડ હરિચક્ર કરાલા
[13]જો ઇન્હકર મારા નહિ મરઇ, વિપ્રરોષ પાવક સો જરઇ
અસ વીવેક રાખેઉ મનમાંહી, તુમ કહેં જગ દુર્લભ કછુ નાહીં
ઔર એક આશિષા મોરી, અવ્યાહત ગતિ હોઇહિ તોરી.

કાક ગરૂડ ચૌદમો પ્રસંગ (કાક લોમશ સંવાદ)

ચો.—[1]કબહું કી દુ:ખ સબકર હિત તાકિ, [2]તેહિ કિ દરિદ્ર પરસમણી જાકે
[3]કામી પુનિ કિ રહૈ અકલંકા, [4]પરદ્રોહી કિમિ હોઇ નિ:શંકા
[5]વંશ કિ રહ દ્વિજ અનહિત કીન્હે, [6]કર્મ કિ હોઇ સ્વરૂપહિ ચિન્હે

---

૨૮ દુતો જરા જન્મ વીગેરે દુ:ખોના સમૂહથી તપી ગએલો છઉં, ૨૯ હે પ્રભુ! હે સદાશિવ! શાપથી (કાગ ભુસુંડીને) મુક્ત કરો હું આપને નમું છઉં. (આ સ્તુતિથી શિવજી પ્રસન્ન થયા બ્રાહ્મણને કહ્યું માગ માગ તેથી ગુરૂ માગે છે) ૩૦ હે કૃપા ભંડાર રૂપ ભગવાન[1] આપની માયાને વશને જડ જીવો હમેશાં ભાવરાની માફક ફર્યા કરે છે તેના ઉપર હે પ્રભુ[2] ક્રોધ કરશો નહી—એટલે—કાગ રૂપી ને માફ કરો.

આ સાંભળી સહાયીએ ક્ષમા કરી અને બોલ્યા કે ૧ જેઓ ક્ષમાશીલ તથા પારકાના ઉપર ઉપકાર કરનાર છે, તે હે બ્રાહ્મણ ! અને રામજી જેવા વહાલા છે ૨ તેને હજાર જન્મનો જરૂર થશે ૩ જન્મ મરણના દુસહ દુઃખ છે પણ તેને (કાગ રૂપીને) જરાએ નહીં થાય. ૪ કોઇ પણ ૫ હે શુદ્ર ! હે શિષ્ય (કાગ રૂપી) ૬ અયોધ્યામા ૭ વળી તને મારી સેવામાં પ્રેમ થયો છે ૮ અયોધ્યામાં જન્મ અને મારી કૃપા, તેથી રામની ભક્તિ તારા હૃદયમા ઉપજશે ૯ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય તેવા યત્ન કરજે, બ્રાહ્મણોની સેવા કરજે, ૧૦ નહીં ૧૧ મતને પ્રભુ સમાન ગણજે ૧૨ ઇંદ્રના વજ્રથી અગર મારા મોટા ત્રિશુળથી અગર કાલના દંડથી અગર હરીના કરાળ ચક્રથી ૧૩ માર્યો ન મરે પણ વિપ્રના દ્રોહરૂપી અગ્નિમાં તે બળીને ખાખ થઇ જાય. (પછી તેને અવ્યાહત [કોઇથી ન અટકે તેવી] ગતીનું વરદાન આપ્યું.

કાગ રૂષિ કહે છે કે હે ગરૂડજી ! ઘણા અવતારો ભોગવ્યા પછી મને બ્રાહ્મણનો અવતાર મળ્યો, પ્રભુના દર્શન સિવાય મને કોઈ પણ પ્રકારની વાસના નહોતી. તેની શોધમાં હું ઘણા મુનીઓને મળ્યો પણ તેઓ તો મને કહેવા લાગ્યા કે 'ઇશ્વરનું દર્શન તે હોય ! આખું જગત ઇશ્વર મય છે એવી ભાવના કરવી, એજ પ્રભુનું દર્શન છે' પણ આ નિર્ગુણ મત મને ગમતો નહીં. ફરતો ફરતો એક દિવસ હું લોમશ મુનિ પાસે આવ્યો, તે મુનિ તત્ત્વજ્ઞાની હતા તેથી મને પણ તેવા તત્ત્વજ્ઞાની સમજીને બ્રહ્મ વિદ્યાનો ઉપદેશ કર્યો કે 'બ્રહ્મતો અજન્મા, દ્વૈતથી રહિત, નિર્ગુણ પ્રાણી માત્રના હૃદયમાં વાસ કરનાર, કળાય નહી તેવા, ક્રિયા રહિત, નામ તથા રૂપ રહિત, અનુભવથીજ સમજાય તેવા અખંડ અને ઉપમા રહીત; વીગેરે વીગેરે એવું છે, તે તુ છો અને જે તું છો તે તે છે જેમ જળ અને તરંગમાં ભેદ નથી તેમ જીવ અને બ્રહ્મમાં ભેદ નથી, એવું વેદ કહે છે.' આવી રીતે લોમશે મને ઘણો સમજાવ્યો પણ નિર્ગુણ મત મને ગમ્યો નહીં. પછી મેં સગુણની માગણી કરી, ત્યારે લોમશે મને ફરી કથા સંભળાવી, તેમા પણ સગુણનું ખંડન કરી નિર્ગુણ મતનું પ્રતિપાદન કરવા માંડયું. આ વખતે મે લોમશ મુનીને ઘણાં પ્રત્યુત્તરો કરીને, તે નિર્ગુણનુ મે ખંડન કરવા માંડ્યુ, અને સગુણમાં પ્રીતિ બતાવી. આખરે લોમશ ખીજાયા ક્રોધે ભરાયા ત્યારે મે મનમાં વિચાર કર્યો કે "આ મુનીમહારાજ લોમશ અદ્વૈ બ્રહ્મની વાતો કરે છે પણ ક્રોધ કરતાં વાર લગાડતા નથી, દ્વૈત બુદ્ધિ વિના ક્રોધ સંભવે નહીં. અને અજ્ઞાન વિના દ્વૈત બુદ્ધિ પણ ન હોય " આથી મને ખાત્રી થઇ-લોમશ ને પણ દ્વૈત બુદ્ધિ અને દ્વૈત ના મુળ રૂપ અજ્ઞાન છે " આવો આપણને પણ ઘણીવાર અનુભવ થાય છે. આવા મિથ્યા બ્રહ્મવાદીઓનાં દ્રષ્ટાંત પાર વીનાના છે. માટે એવા રગડામા ન ઉતરતાં સગુણ ઉપાસના કરવી. તે કરતાં કરતાં મનમાંથી રાગદ્વેષ-મટી જાય-એટલે હાલું અળખામણું મટી જાય, વાસનાનો ક્ષય થાય, કામ ક્રોધાદિ દૂર્ી જાય, એ પ્રમાણે મનને તાલીમ આપવી, એજ નિર્ગુણની સડક છે એમ સમજવું હવે ચોથો પ્રશ્ન સાંભળો.

જીવ અને બ્રહ્મનો ભેદ બતાવેછે ૧ (જો જીવ બ્રહ્મરૂપ હોય તો) તેને દુઃખ થવું સંભવે? ૨ જેની પાસે પારસમણી હોય તે ભીખારી ગણાય ! કામી પુરૂષ કદી પણ નિષ્કલંક સંભવે ! ૪ પારકાનો દ્રોહ કરનાર કદી નિર્ભય રહી શકે ! ૫ બ્રાહ્મણનું અપમાનથી વંશ રહે ! ૬ સ્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન થયા પછી કર્મ રહી શકતાં હશે ?

[૭]ઞહુકી સુમતિ કી ખલસંગ જામી; [૮]શુભગતિ પાવકી પર તીયગામી
રાજ કિ રહે નીતી બિનુ જાને, [૯]અઘ કિ રહે હરીચરિત બખાને
[૧૦]ભવકી પરહિ પરમારથ વિ દક, સુખી કી હોઇ કબહુ [૧૧]પર નિંદક
પાવન યશ કિ પુણ્ય વિનુ હોઇ, [૧૨]વિનુ અઘ અપશ કી પાવે કોઇ
લાભ કી કછુ હરિ ભક્તિ સમાના, જેહિ ગાવહી શ્રૃતિ સ ત પુરાના
[૧૩]હાનિ કી જગ ઇતિસમ કછુ ભાઇ, ભજીય ન રામહિ નરતનુ પાઇ
[૧૪]અઘ કી હોઇ તામસ સમ આના, ધર્મ કિ દયા સરિસ [૧૫]હરિઆના !
[૧૬]ઇહિવિધી અમીત યુક્તી મન ગુણેઉ, મુનિ ઉપદેશ ન સાદર સુનેઉ
પુનિ મુની સગુણ પક્ષ મેં [૧૭]રોપા, તબ મુની બોલે વચન [૧૮]સકોપા
મુઢ ! પરમ [૧૯]સિખ દેઉ ન માનેસિ, ઉતર પ્રત્યુત્તર બહુ, [૨૦]આનેસિ
સત્ય વચન વિશ્વાસ ન કરહી, [૨૧]વાયસ ઇવ સબહીસન ડરહી
શઠ ! સપક્ષ તવ હૃદય વિશાલા. સપદિ હોહિ પક્ષી ચ ડાલા
લીન્હ શાપ મૈ શીશ ચઢાઇ, [૨૨]નહિ કછુ ભય ન દીનતા આઇ

* * * * * *

દો. —[૨૩]ઉમા જે રામ ચરણ[૨૪]રત, [૨૫]વિગત કામ મદ ક્રોધ
[૨૬]નિજ પ્રભુમય દેખતિ જગત, કાસન કરહિ વિરોધ

કાક ગરૂડ પંદરમો પ્રસંગ.

દો — ભક્તિપક્ષ [૧] હઠ કરી રહેઉ, દીન્હ મહાઋષી શાપ
[૨]મુની દુર્લભ વર પાયઉ, દેખહુ ભજન પ્રતાપ

ચો:—જે અસ ભક્તિ જાની [૩]પરહરહી, કેવલ જ્ઞાન [૪]હેતુશ્રમ કરહી
[૫]તે જડ કામધેનુ ગૃહ ત્યાગી, ખોજત આક ફિરહિ પયલાગી
સુનુ ખગેશ હરીભક્તિ [૬]બિહાઇ, જો સુખ ચાહહિ [૭]આન ઉપાઇ
[૮]તે શઠ મહાસિંધુ બીનુ તરણી, પૈરિ પાર ચાહત જડ કરણી

---

૭ ખળ પુરૂષોના સગમા રહેવાથી સદ્બુદ્ધિ રહી શકે ? ૮ પર સ્રીમા પ્રેમ કરનારને શુભ ગતિ મળતી હશે ? ૯ પાપ ૧૦ પરમારથ ને જાણનાર ભવમા પડતો હશે ? ૧૧ પારકી નીંદા કરનાર ૧૨ પાપ વિના અપયશ કોઇને મળતો હશે ! ૧૩ મનુષ્યાવતાર મળ્યો અને પ્રભુ ન ભજીએ તો તેના જેવી કઇ હાની છે ? ૧૪ ક્રોધના જેવુ પાપ કયુ ! ૧૫ હે ગરૂડજી ! ૧૬ આ પ્રમાણે જીવ તે બ્રહ્મ કેમ સભવે તેમ વિચાર કરતા લોમશ મુનીના ઉપદેશમા મને પ્રીતિ થઇ નહી ૧૭ મે સગુણના વખાણ કર્યા ૧૮ ક્રોધથી ૧૯ ઉપદેશ ૨૦ કરોછો ૨૧ કાગડાની માફક સર્વથી ડરે છે એટલે સર્વમાં શંકા કરે છે ? હે શઠ ! તારા હૃદયમાં ઘણીજ ડાકાઇ છે, માટે એકદમ કાગડો બની જા. ૨૨ ભીરૂતા આવી નહી (શાપ પામતા કશો ક્રોધ ન થાય એજ ભક્તના લક્ષણ) ૨૩ શંકર કહે છે કે હે ઉમા ૨૪ પ્રેમ ૨૫ કામ ક્રોધથી રહીત હોય છે તે ૨૬ જગતને પોતાના પ્રભુ મય દેખે છે અને કોઇની સાથે વૈર કરતા નથી

૧ હઠ કર્યો માટે ૨ પણ મુનીને ન મલે તેવા ૩ તજીદે ૪ માટે મહેનત કરે. ૫ તે મુરખ ઘરમાં કામ ધેનુ તજીને દુધ માટે આકડાને શોધે છે ૬ તજીને ૭ બીજા ૮ તે જડ કરણીવાળો માણસ વહાણ વીના સાગરે તરવાની ઇચ્છા કરે છે.

સુની ભુશુંડિકે અમૃત બાની! બોલેઉ ગરૂડ હર્ષિ મૃદુબાની
તવ [9]પ્રસાદ પ્રભુ મમ ઉરમાંહી, સંશય શોક મોહભ્રમ નાહીં
[10]સુનેઉ પુનિત રામગુણગ્રામા, તુમ્હરી કૃપા [11]લહેઉ વિશ્રામા
એક વાત પ્રભુ! પુછો તોહી, કહહુ [12]બુઝાઈ કૃપાનિધિ! મોહી
કહહિં સંત મુનિ વેદ પુરાના, [13]નહીં કછુ દુર્લભ જ્ઞાન સમાના
[14]સો મુનિ તુમસન કહેઉ ગુસાંઇ, નહિં આદરેઉ ભક્તિકી નાંઇ
જ્ઞાનહિં ભક્તિહીં અંતર કેતા, સકલ કહહુ [15]પ્રભુ કૃપાનિકેતા!
સુની [16]ઉરગારિ વચન સુખમાના, સાદર બોલેઉ કાક સુજાના
જ્ઞાનહિં ભક્તિહિ નહિ કછુ [17]ભેદા [18]ઉભય હરહીં ભવ સંભવ ખેદા
[19]નાથ! મુનીશ કહહિં કછુ અંતર, સાવધાન સોઇ સુનુ [20]વિહંગવર
જ્ઞાન વિરાગ યોગ વિજ્ઞાના, યે સબ પુરુષ સુનહુ [20]હરિયાના
પુરુષ પ્રતાપ પ્રબલ [21]સબ ભાંતી, [22]અબલા અબલ સહજ જડ જાતી

*   *   *   *

સો:—[23]જે મુનિ જ્ઞાન નીધાન, મૃગનયની વીધુ મુખ નિરખી
વિકલ હોહી હરિયાન! નારિ વિશ્વમાયા પ્રગટ

ચો:—ઇહાં ન પક્ષપાત કછુ રાખૌ, વેદપુરાણ સંતમત [24]ભાખૌં
[25]મોહ ન નારિ નારિકે રૂપા, પન્નગારિ યહ નીતિ અનૂપા
માયા ભક્તિ સુનહુ પ્રભુદોઉ, નારિવર્ગ જાને સબ કોઉ
[26]પુનિ રઘુવીરહી ભક્તિ પિયારી, [27]માયા ખલ નર્તકી બિચારી
ભક્તિહિ સાનુકુલ રઘુરાયા, તાતે [28]તેહિ ડરપહિ અતિ માયા
રામભક્તિ [29]નિરૂપમ નીરૂપાધી, બસે જાસુ ઉર સદા [30]અબાધી
[31]તેહિં વિલોકી માયા સકુચાઇ, કરિ ન શકે કછુ નિજ [32]પ્રભુતાઇ
અસ વીચારી જે મુનિ વિજ્ઞાની, [33]યાચહિ ભક્તિ સકલગુણ ખાની

---

૯ કૃપા ૧૦ આપની પાસેથી રામના ચરિત્ર સાંભળ્યા ૧૧ મને શાંતી થઇ ૧૨ સમજાવીને (કહો) ૧૩ બ્રહ્મજ્ઞાન સમાન એકે દુર્લભ નથી જ્ઞાનાદેવતુ કૈવલ્યં શ્રુતિ કહે છે કે જ્ઞાનથીજ મોક્ષ મળે છે) ૧૪ તે તમને લોમશ મુનીએ કહ્યું પણ આપે ભક્તિના સમાન તેનો અંગીકાર કર્યો નહી ૧૫ હવે કાગભુશુંડ (ગુરૂમાં) પ્રભુ ભાવ સમજીને ગરૂડજી ઘણાજ વિવેકથી વાત કરે છે, હે કૃપાના ભંડાર રૂપ પ્રભુ જેવા ગુરૂજી ૧૬ હે ગરૂડજી ૧૭ કંઇ તફાવત ૧૮ બેઉ ભવના ખેદને હરનાર છે ૧૯ હે ગરૂડજી મુનીઓ જે અંતર બતાવે છે તે સાવધાન થઇને સાંભળો ૨૦ ગરૂડજી ૨૧ દરેક રીતે ૨૨ ભક્તિ સ્ત્રી જાતિ આપણા અને જડ જાતિ છે, પણ [ભક્તિ રૂપિ સ્ત્રીમાં રામ રૂપિ પુરૂષને વશ કરવાનું બળ છે [illegible] (માયા રૂપિ સ્ત્રી, ભક્તિ રૂપી સ્ત્રીમાં મોહ કરતિ નથી પણ જ્ઞાન રૂપી પુરૂષમાં મોહ [illegible] છે તે વાત કરે છે] જે જ્ઞાનવાન મુનીઓ છે તે પણ કમળ સરખી આંખો વાળી તથા ચંદ્ર સરખા મુખવાળી સ્ત્રી જોઇને, હે ગરૂડજી વિકળ બને છે. સ્ત્રી રૂપી માયા જગતમાં [illegible] છે. ૨૪ કહું છઉં ૨૫ સ્ત્રી ને સ્ત્રીના રૂપમાં મોહ ન થાય (માયા રૂપી સ્ત્રીને ભક્તિ રૂપી સ્ત્રીમાં મોહ થાય નહી. ત્યાં ભાવે નહી) ૨૬ તે બેઉ રામની સ્ત્રી છે પણ [illegible] ભક્તિ વહાલી છે ૨૭ માયા ખરેખર ડગારી અમર નાચનારી છે ૨૮ ભક્તિથી માયા [illegible] છે ૨૯ ઉપમા તથા ઉપાધી રહીત ૩૦ એક રસ ૩૧ તેને જોઇને માયા [illegible] [illegible] ૩૨ હલકાઇ, ડહાપણ, ૩૩ માગે છે.

દો:—યહ રહસ્ય [૩૪]રઘુનાથ કર, [૩૫]વેગી ન જાને કોઇ
જાને—તે રઘુવર કૃપા, [૩૬]સપનેહુ મોહ ન હોઇ

કાક ભશુંડ સાળમો. પ્રસંગ,

દો:—[૧]અવરો જ્ઞાન ભક્તિકર, ભેદ સુનહુ પ્રવીન!
[૨]જો સુનિ હોઇ રામપદ, પ્રીતસદા અવિછીન
ચો:—સુનહુ તાત યહ [૩]અકથ કહાની, [૪]સમુઝત બને ન જાત બખાની
[૫]ઇશ્વર અંશ જીવ અવિનાશી, ચેતન અમલ સહજ સુખરાશી
[૬]સો માયાવશ ભયઉ ગુસૌંઇ, બંધ્યો કીર મરકટકી નાઇ
જડ ચેતનહિં [૭]ગ્રંથી પરિગઇ, [૮]યદપિ મૃષા છુટત કઠિનાઇ
તબતે જીવ બન્યો સંસારી, ગ્રંથી ન છુટ [૯]ન હોઇ સુખારી
શ્રુત પુરાણ બહુ કહેઉ ઉપાઇ, [૧૦]છુટ ન અધિક અધિક અરુઝાઇ
જીવ હૃદય [૧૧]તમ મોહ વિશેખિ, [૧૨]ગ્રંથિ છુટે કીમિ પરે ન દેખિ
અસ સંયોગ [૧૩]ઇશ જબ કરઇ, તબહુ કદાચીત સો. [૧૪]નિરૂ અરઇ
[૧૫]સાત્વિકી શ્રદ્ધા ધેનુ સુહાઇ, [૧૬]જો હરિકૃપા હૃદય વસ આઇ
જપ તપ સંયમ નીયમ અપારા, જો શ્રુતિકહ શુભધર્મ અચારા
[૧૭]તે તૃણ હારત ચરૈ જબ ગાઇ, ભાવવત્સ શિશુ પાઇ પન્હાઇ
[૧૮]નાઇ નિવૃતી પાત્ર વિશ્વાસા, નિર્મલમન અહીર નિજ દાસા
[૧૯]પરમ ધર્મ મય પય દુહિ ભાઇ, [૨૦]અવટૈ અનલ અકામ બનાઇ
[૨૧]તોષ મરૂત તબ ક્ષમા જુડાવૈ, [૨૨]ધૃતિસમ જામન દેઇ જમાવૈ
[૨૩]મુદિતા મથૈ વિચાર મથાની, [૨૪]દમ અધાર રજુ સત્ય સુબાની
[૨૫]તબ મથિ કાઢિ લેઇ નવનીતા, વિમલ વિરાગ સુભગ સુપુનિતા

\+ \+ \+ \+ \+

---

૩૪ રામચંદ્રજીનુ ૩૫ જલદીથી સહેજમા સમજાય તેવુ નથી ૩૬ તેને સ્વપ્નામા પણ મોહ થાય નહી.

૧ બીજો ૨ જે સાંભળવાથી રામના ચરણમા અખંડ પ્રીતિ થશે ૪ ન કહી શકાય તેવી ૪ સમજણ પડે તો કામ થઇ જાય, પણ તેનુ પુરેપુરૂ વર્ણન બની શકે તેમ નથી, ૫ જીવ ઇશ્વરનો અંશ. અવિનાશી છે માયાને વશ થઇ જવાથી પાંજરામા પડેલો પોપટ અગર મદારીને કબજે આવેલા વાંદરાની માફક બંધાઇ ગયો છે ૭ ગાંઠ પડી ગઇ છે. ૮ તે ગાંઠ ભલે ખોટી પણ છોડવી કઠણ છે. ૯ સુખ મળે નહી ૧૦ પણ તે ગાંઠ છોડવા જતાં વધારે વધારે ગુચવાતી (નીગંઠથતી] જાયછે ૧૧ અજ્ઞાન ૧૨ તે ગાંઠ નજરે પણ પડતી નથી ૧૩ પ્રભુ કરેતો ૧૪ છુટે ૧૫ સાત્વિક શ્રદ્ધા રૂપી સુંદર ગાય ૧૬ હરી કૃપાથી હૃદયમાં વસી જાયતો ૧૭ તે રૂપી લીલુ ખડ જો તે ગાય ખાય તો તેને ભાવ (પ્રેમ) રૂપી વાછરડો પારસો મુકાવી શકે ૧૮ નિવૃત્તિ રૂપી નોઇણુ અને વિશ્વાસ રૂપી વાસણુ અને નીર્મળ મન રૂપી ગોવાળ ૧૯ પરમ ધર્મ રૂપી દુધ ૨૦ તે દુધને નિષ્કામ કર્મ રૂપી અગ્નિ ઉપર ઉનુ કરે ૨૧ ક્ષમા નામની દાસી સંતોષના પવનથી ઠારે ૨૨ ધીરજ સમાન મેળવણુ નાખીને તેને જમાવે, ૨૩ પછી પ્રસન્નતા નામની દાસી વિચાર રૂપી રવાઇથી મથે ૨૪ દમ રૂપી થાભલીમા સત્યવાણી રૂપી દોરીથી વિચાર રૂપી રવાઇને બાંધે ૨૫ તો નિર્મળ વૈરાગ્ય રૂપી ઉત્તમ પવિત્ર માખણુ મલેછે યોગાગ્નિ શુભાશુભ કર્મ રૂપી કાષ્ટા સળગાવી, તે માખણમાથી શુદ્ધ રૂપી ઘી, મમતા રૂપી છાશ બાળી નાખે છે ત્યારે વિજ્ઞાન રૂપી શુદ્ધ ઘી થાય છે તે ઘીને ચીત્ત રૂપી કોડીઆમા બરાબર ભરે તેમા તુરીયા અવસ્થા રૂપી વાટ બનાવી મુકેતો)

સો:—એહિવિધિ લે સો દ્રીપ, તેજરાશિ વિજ્ઞાનમય
જાતહિં તાસુ સમીપ, જરહિં મદાદિક શલભ સબ

કાકગરૂડ સત્તરમો પ્રસંગ

ચો:—[1]સોહમસ્મિ ઇતિ વૃતી અખંડા, દીપ શિખા સોઈ પરમ પ્રચંડા
[2]આતમ અનુભવ સુખ સુપ્રકાશા, તબ [3]ભવમૂલ ભેદભ્રમ નાશા
પ્રબલ [4]અવિદ્યાકર પરિવારા, મોહઆદિ તમ મિટે અપારા
તબ સોઇ બુદ્ધી પાઇ ઉજિયારી, [5]ઉરગ્રહ બેઠી ગ્રન્થિ નિરૂઆરી
[6]છોરન ગ્રંથી પાવ જબ સોઈ, તબ યહ જીવ કૃતારથ હોઇ
[7]છોરન ગ્રંથી જાની ખગરાયા, વિઘ્ન અનેક કરે તબ માયા
રિદ્ધી સિદ્ધી [8]પ્રેરે બહુ ભાઇ, બુદ્ધીહિ લોભ દિખાવે જાઇ
[9]કલ બલ છલ કરિ જાઇ સમીપા, અચલવાત બુઝાવે દીપા
[10]હોઇ બુદ્ધિ જો પરમ સયાની, તિન્હ તન ચિતવ ન અનહીત જાની
[11]જો તેહિ વિઘ્ન બુદ્ધ નહી બાધી, તો બહોરિ સુર કરહી ઉપાધિ
[12]ઇંદ્રિયદ્વાર ઝરોખા નાના, તહઁ તહઁ સુર બૈઠે કરિ થાના.
આવત દેખહિં વીષય [13]બયારી, તે હઠિ દેહિ કપાટ ઉધારી
[14]જબ સો પ્રભંજન ઉરગૃહ જાઈ, તબહિં દીપવિજ્ઞાન બુઝાઇ
[15]ગ્રથી ન છુટી મિટા સો પ્રકાશા, બુદ્ધિ વિકલભઈ વિષયબિતાસા
[16]ઇંદ્રીય સુરન્હ ન જ્ઞાન સુહાઇ, વિષય ભોગપર પ્રીત સદાઈ
[17]વિષય સમીર બુદ્ધી કૃત ભોરી, તેહિ વિધિ દીપ કો બાર બહોરી
દો:—[18]તબ ફિર જીવ વિવિધવિધ, પાવે સંસૃતિ કલેશ
હરિમાયા અતી દુસ્તર, તરિ ન જાઇ વિહગેશ [19]

---

૨૬ આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલા તેજોમય તથા વિજ્ઞાનમય દીવા પાસે તેના મદાદી પતંગીઆઓ જાય તો તેમાં બળીને ખાખ થઇ જાય.

૧ સો અહમ્ અસ્મિ—જે બ્રહ્મ તે હું છઉં એવા પ્રકારની અખંડ વૃતી રૂપી દીવાની પ્રચંડ શીખા રહે. ૨ તેથી આત્માના અનુભવ રૂપી પ્રકાશ સારો પડે. ૩ સંસારના મુળ રૂપ ભેદ ભ્રમ નાશ પામે ૪ માયાના ૫ ત્યારે આ પ્રકાસનો લાભ લઇને બુદ્ધિ હ્રદય રૂપી ઘરમાં બેસીને "હું દેહ છઉં" એવી ગાઠને છોડે છે ૬ જો ગાઠ છુટી જાય તો ૭ પણ હે ગરુડજી ! જીવ તે ગાંઠ છોડે છે એમ સમજી માયા અનેક વિઘ્ન કરે છે ૮ માયાની પ્રેરણાથી રિદ્ધિસિદ્ધિ મળે છે તથા બુદ્ધિને તે માયા કેટલીએક લાલચોમા લપટાવે છે ૯ તેમ કરીને તે માયા કળ બળ અગર છળથી તે જ્ઞાન રૂપી દીવા પાસે (હ્રદયમા) પહોચે છે અને પોતાના છેડાના પવનથી તે દીવાને બુઝાવે છે ૧૦ જો બુદ્ધિ ચતુર હોય તો તે રિદ્ધિ સિદ્ધિઓને અત્યંત નુકશાન કરનારી સમજીને તેની સામુ જોતીજ નથી ૧૧ જો તે વિઘ્નમાં બુદ્ધ બધાતી નથી તો દેવ લોકો તેને ઉપાધી કરે છે. ૧૨ ઇંદ્રીઓના દ્વાર રૂપી જરૂખામાં દેવ લોક (તે ઇંદ્રીયોના દેવ) મુકામ કરીને બેઠા છે. ૧૩ વિષયનો પવન આવે છે તો બારણું ઉઘડી જાય છે. ૧૪ વિષયનો પ્રભંજન (પવન) હ્રદયમા પહોંચે છે ત્યારે ત્યાં રહેલા જ્ઞાનના દીવાને બુજાવી નાખે છે. આટલા માટેજ ત્યાગીઓને અસંગ રહેવાની ખાસ જરૂર છે. સંતોને વસ્તી બહાર રહેવાની જરૂર છે ૧૫ આથી ગાંઠ ન છુટી અને પ્રકાશ પણ ગયો. તે અંધકારમાં બુદ્ધિ વિકળ થઇને વિષયમા પડી ગઇ. ૧૬ ઇંદ્રિયોના દેવોને જ્ઞાન વાર્તા ગમતી નથી કારણ કે તેઓને હમેશાં વિષય ભોગ ઉપર પ્રીતિ હોય છે. ૧૭ વિષયના મરે બુદ્ધિને ભોળી કરી નાંખી ત્યારે આ પરિણામ આવ્યું. પછી તે દીવાને વારંવાર કોણ પ્રગટાવે ! ૧૮ આ દીવો બુજાઇ જતાં જીવ પાછો સંસાર ચક્રમાં પડે છે અને દુઃખ ભોગવે છે. ૧૯ તરી ન શકાય તેવી.

કાકભુશુંડ અઢારમો પ્રસંગ

દો:—[1]કહત કઠિન સમુઝત કઠિન, સાધન કઠીન વિવેક
હોઇ ઘુણાક્ષર ન્યાયજો, પુનિ પ્રત્યુહ અનેક

ચો:—જ્ઞાનકિ પંથ [2]કૃપાણકિ ધારા, પરત ખગેશ હોઇ નહિ વાર
[3]જો નિર્વિઘ્ન પંથ નિર્વહઇ, સો કૈવલ્ય પરમપદ લહઇ
અતિ દુર્લભ કૈવલ્ય પરમપદ, સંતપુરાણ નિગમ આગમ [4]વદ
[5]રામ ભજત સોઇ મુક્તિ ગુસાંઇ। અન ઇચ્છિત આવે વારઆઇ
જિમી થલ બિનુ જલ રહી ન શકાઈ, કોટિ ભાંતિ કોઊ કરે ઉપાઈ
તથા મોક્ષ સુખ સૂણુ ખગરાઈ, રહિ ન સકે હરિભક્તિ [6]વિહાઈ
અસ વિચારી [7]હરિ ભક્તિ સયાને, મુક્તિ નીરાદરિ ભક્તિ લુભાને
ભક્તિ કરત વિન યતન પ્રયાસા, [8]સંસૃતિ મૂલ અવિદ્યા નાસા
[9]ભોજન કરિય તૃપ્તિ હિત લાગી, જિમિ સો અશન પચાવ જઠરાગી
અસ હરિભક્તિ સુગમ સુખદાઈ, કો અસ મૂઢ ન જાહિ [10]સુહાઇ ?

દો.—[11]સેવક સેવ્ય ભાવ બિનુ, ભવ ન તરિય ઉરગારિ।
ભજહુ રામપદ પંકજ, અસ સિદ્ધાંત વિચારિ
[12]જો ચેતન કહું જડ કરૈ, જડહિ કરૈ ચૈતન
અસ સમર્થ રઘુનાયકહિ, ભજહિ જીવ સો ધન્ય

---

૧ આ બ્રહ્મ જ્ઞાનની વાતો—કહેવી કઠણ—સમજવી કઠણ તથા તેના સાધન પણ કઠણ તેમ છતાં કદાચ બની જાયતો તેમાં વિઘ્નો પણ ઘણા ૨ તલવારની ધાર વાગતાં વાર લાગતી નથી. ૩ જો નિર્વિઘ્ને જ્ઞાનના માર્ગમા જય મળે તો કૈવલ્ય મોક્ષ મળે. ૪ કહે છે ૫ પણ તે મુક્તિ પ્રભુની ભક્તિથી બળાત્કારે આપણી પાસે આવે છે. નરસિંહ મહેતાજી ગાય છે કે,

પદ—હરીના જનતો મુક્તી ન માગે માગે જનમો જનમ અવતારરે
નિત સેવા નિત કિર્તન ઓચ્છવ, નિરખવા નંદ કુમારરે
ભુતળ ભક્તિ પદારથ મોટું. અને બ્રહ્મ લોકમા નાહી રે.

૬ સિવાય ૭ સમજુ હરી ભક્તો મુક્તિનો અનાદાર કરીને ભક્તિમાં લોભાય છે ૮ સંસારના મુળ રૂપ અવિદ્યા નાશ પામે છે. તૃપ્તિને માટે ભોજન કરીએ છીએ, પણ તે ભોજનને પચાવવા માટે જઠરાગ્નિને આપણે ભલામણ કરવી પડતી નથી એટલે જઠરાગ્નિ પચાવાનુ કામ કરીજ લે છે તેમ ભક્તિની પાછળ મુક્તિ ચાલી આવે છે ૧૦ ગમતી નથી ? ૧૧ હવે આચાર્ય મહા પ્રભુજીએ જે વાત કરી છે તે વાત ખાસ છે ૧૨ જે રામચંદ્ર ચેતનને જડ કરે અને જડને ચેતન કરે અહી મોટા ગરૂડ છેપણ અજ્ઞાની અને કાગડો નાનો છે તે ગરૂડજીને બોધ કરે—એ પ્રભુ બળ)

ભક્તિ.

કાગ ગરૂડ સંવાદ.

શ્લોક,

मोक्षकारणसामग्र्यां, भक्तिरेव गरीयसी ॥
स्वस्वरूपानुसंधानं, भक्तिरित्यभिधीयते ॥
स्वात्मतत्त्वानुसंधानं, भक्तिरित्यपरे जगुः ॥ ३१ ॥

(વિવેક ચુડામણિ)

ચોપાઇ:—[1]કહેઉં જ્ઞાન સિદ્ધાંત બુઝાઇ, સુનહુ [2]ભક્તિમણિકી પ્રભુતાઇ
રામભક્તિ ચિંતામણી સુંદર, બસે ગરૂડ જાકે ઉર અંતર
[3]રામ પ્રકાશ રૂપ દિનરાતી, નહિં કછુ ચહિય દીયા ઘૃત બાતી.
મોહ દરિદ્ર નિકટ નહીં આવા, [4]લોભ વાત નહિં તાહિં બુઝાવા.
પ્રબલ અવિદ્યા [5]તમ મિટ જાઇ, [6]હારહિ સકલ શલભ સમુદાઇ
ખલ કામાદિ નિકટ નહિ જાહી, બસે ભક્તિ મણિ જેહિ ઉરમાંહિ
[7]ગરલ સુધાસમ અરિહિત હોઇ, તેહિ મણિ બિનુ સુખ પાવ ન કોઇ
વ્યાપહિ માનસ રોગ ન ભારી, [8]જેહિકે વશ સબ જીવ દુઃખારી.
રામ ભક્તિ મણિ ઉર બસ જાકે, દુ:ખ લવલેશ ન સ્વપ્નેહુ તાકે.
ચતુર શિરોમણિ તે જગમાહિ [9]જે મણિ લાગિ સુયત્ન કરાહિં.
[10]સો મણિ યદપિ પ્રગટ જગ અહઇ, રામકૃપા બિનુ નહિં કોઉ લહહિં
સુગમ ઉપાય પાઇબે કરે, [11]નર હત ભાગ્ય દેત ભટ ભેરે;
પાવન પર્વત વેદ પુરાના [12]રામ કથા રૂચિરાકર નાના,
[13]મર્મી સજ્જન [14]સુમતિ કુદારી, જ્ઞાન-વિરાગ નયન ઉરગારી
ભાવ સહિત જો ખોદે પ્રાની, પાવ ભક્તિ મણિ સબસુખ ખાની;
[15]મોરે મન પ્રભુ અસ વિશ્વાસા, રામ તે અધિક સમકર દાસા.
[16] રામ સિંધુ ઘન સજ્જન ધીરા, [17]ચંદન તરૂ હરિ સંત સમીરા.
સબકર ફલ હરિ ભક્તિ સુહાઇ, [18]સો બિનુ સંત ન કાહુ પાઇ
અસવિચારી જો કરૂ સત્સંગા, રામભક્તિ તેહિ સુલભ વિહંગા

ભક્તિ—૧ જ્ઞાન સંબંધિ સંપુર્ણ ખુલાસો કર્યો ૨ ભક્તિ રૂપી મણિનો મહિમા. ૩ રામચંદ્ર કે જે પ્રકાશરૂપ દીવો રાત દિવસ પાસે રહેછે. જેને ઘી કે વાટની જરૂર પડતી નથી. ૪ લોભરૂપી પવન. ૫ અંધકાર ૬ કામ ક્રોધાદિ પતંગીઆઓ હારી જાઇને

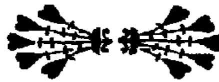
પાસેજ જતો નથી. ૭ ઝેર અમૃત સમાન તથા શત્રુમિત્ર સમાન ૮ કામ ક્રોધાદિ માનસ રોગોથી જીવ માત્ર દુઃખી છે. ૯ ભક્તિરૂપી માણુ માટે જે પુરૂષ સારી રીતે યત્ન કરે તેને ચતુર શીરોમણિ જાણવો. ૧૦ ભક્તિનો મહિમા સૌ જાણે છે છતા ૧૧ અભાગીઆ લોકો કામ ક્રોધાદિના ધક્કા ખાઇને ભક્તિથી દૂર રહે છે. ૧૨ રૂચિર આ સુંદર ખાણુ ૧૩ સદ્‌ગુરૂ ૧૪ સદ્‌બુદ્ધિ રૂપી કોદાળી.

શ્રી શંકર કહે છે કે—શાર્દૂલ વિક્રિત રાગ.

आप्तोक्तिं खननं तथा परिशिलाद्युतकर्षणं स्वीकृतिं ।
निक्षेपः समपेक्षते नहि बहिः–शब्दैस्तु निर्गच्छति ॥
तद्वद्ब्रह्मविदोपदेशमनन–ध्यानादिभिर्लभ्यते ॥
मायाकार्यतिरोहितं स्वमालं, तत्त्वं न दुर्युक्तिभिः ॥६७॥

(વિવેક ચૂડામણિ)

૧૫ ભગવદીય જીવના સંગમા રહેવાથી ભગવદ્ તુરત પ્રાપ્ત થાય. ૧૬ રામચંદ્રના મહિમારૂપી મોટો મહાસાગર અને સંતરૂપી વાદળાં તે મહા સાગરમાથી જળ લેઇ ઠેક ઠેકાણે વરસે–કથા વાર્તા કરે, ૧૭ રામચંદ્રના મહિમા રૂપી ચંદનનુ વૃક્ષ અને સંતરૂપી પવન ચંદનરૂપી મહિમાની સુગંધી ઠેક ઠેકાણે ફેલાવે. ૧૮ ભક્તિ વિના સંતને કાંઇ ગમતુ નથી.

કાકગરૂડ ઓગણીસમો પ્રસંગ

ચોઃ—પુનિ સપ્રેમ બોલેઉ ખગરાઉ, જો કૃપાલુ મોહી ઉપર ભાઉ
નાથ ! મોહિ નિજ સેવક જાની, સપ્ત પ્રશ્ન મમ કહહુ બખાની

ગરૂડ પુછે છે—

પ્રથમહિ કહહુ નાથ ! મતિધીરા; [1]સબતે દુર્લભ કવન શરીરા
[2]બડ દુ.ખ કવન—[3]કવન સુખ ભારી, સો સંક્ષેપહી કહહું વિચારી
[4]સંત અસંત મર્મ તુમ જાનહુ, તિન્હકર સહજ સ્વભાવ બખાનહુ
[5]કવન પુણ્ય શ્રુતિ વિદિત વિશાલા, [6]કહહુ કવન અઘ પરમ કરાલા
[7]માનસ રોગ કહહું સમઝાઇ, તુમ સર્વજ્ઞ કૃપા અધિકાઇ.

કાગ રૂષિ કહે છે—

૧ નર સમાન નહિ [8]કવનેઉ દેહી, જીવ ચરાચર યાચત જેહિ
[9]નરક સ્વર્ગ અપવર્ગ નિશેની, જ્ઞાન વિરાગ ભક્તિ સુખ દેની
સો તનુ ધરિ હરિ ભજહિં ન જે નર, [10]હોઇ વિષય રતિ મંદ મંદ ર
[11]કાંચ કિરાચ બદલિ શઠ લેહી, કરતે [12]ડારિ પરસમણિ દેહિ

लब्ध्वा कथंचिन्नरजन्मदुर्लभं, तत्रापि पुंस्त्वं श्रुतिपारदर्शनम् ॥
यस्त्वात्ममुक्तौ न यतेत मूढधी, स ह्यात्महा स्वं विनिहन्त्यसद्ग्रहात्॥४॥

(વિવેક ચૂડામણિ.)

૨-૩ નહિં [13]દરિદ્રસમ દુઃખ જગમાંહી, [14]સંત મિલન સમ સુખ કછુ નાહીં
૪ પર ઉપકાર વચન મન કાયા, સંત સહજ સ્વભાવ ખગરાયા.
સંત સહહિં દુખ [15]પરહિત લાગી, [16]પરદુઃખહેતુ અસંત અભાગી
[17]ભૂરજતરૂ સમ સન્ત કૃપાલા, પરહિત સહે નિત વિપતિ વિશાલા
[18]સન ઇવ ખલ પરબંધન કરઇ, ખાલ કઢાઇ વિપતી સહિ મરઇ
ખલ બિનુ સ્વારથ પર અપકારી, [19]અહિ [20]મૂષક ઇવ સુન ઉરગારી
[21]પરસંપદા વિનાશ નશાહીં, જિમિ કૃષિ હનિહિમ ઉપલ વિલાહીં
[22]દુષ્ટ ઉદય જગ આરતિ હેતુ, [23]યથા પ્રસિદ્ધ અધમ ગ્રહ કેતુ
સંત ઉદય સતત સુખકારી, [24]વિશ્વ સુખદ જિમિ ઇંદુતમારી
૫-૬ પરમ ધર્મ શ્રુતિ વિદિત અહિંસા, પર નિંદા સમ [25]અઘ ન ગરિસા
હરિગુરૂ નિંદક [1]દાદુર હોઇ, [2]જન્મ સહસ્ર પાવ તનુ સોઇ
[3]દ્વિજ નિંદક બહુ નરક ભોગ કરી, જગ જન્મે [4]વાયસ શરીર ધરી
[5]સુર શ્રુતિ નિંદક જે અભિમાની, રૌરવ નરક પરહિં સો પ્રાની
હોહિ [6]ઉલુક સંત નીંદારત [7]મોહનિશા પ્રિય જ્ઞાન ભાનુગતિ
સબકી નિંદા જો જડ કરહીં, તે [8]ચમગાદુર હુઇ અવતરહીં

૧ ઉત્તમ દેહ કયો ? ૨ મોટામા મોટુ દુખ કયું ? ૩ મોટામાં મોટું સુખ કયું. ૪ સંત અસંતનો સ્વભાવ ૫ મોટામા મોટુ પુણ્ય કયુ ? ૬ મોટામાં મોટુ પાપ કયુ છે મનના રોગ ૮ નટ શરીર દુર્લભ છે ૯ નરક, સ્વર્ગ અને વૈકુંઠની નીસરણી. ૧૦ વિષયમાં તલ્લિન રહે છે. ૧૧ પારસમણિ પોતાના હાથમાથી ફેકી દે છે. અને કાચની કરચો તેના બદલામા લે છે ૧૨ બેદરકારીથી પાડી નાખવુ તે ૧૩ દરિદ્રના એટલે ગરીબાઇ નહી પણ તૃષ્ણાના પુરમા તણાતા પુરૂષને દરિદ્ર સમજવો ૧૪ સતનો મેળાપ ૧૫ પરહિત માટે ૧૬ પારકાને દુખરૂપ ૧૭ ભોજપત્ર પારકાના હિત માટે પોતાની છાલ કાઢી આપી પોતે દુખ વેઠે છે અને બીજાને સુખ કરે છે. ૧૮ શણ પોતાની છાલ કાઢીને તે છાલથી બીજાને બધાવે છે દુખ વેઠીને બીજાને દુખ કરે છે, ૧૯ સર્પ કોઇને ડખીને ધરાઇ જતો નથી પણ ડખે ત્યારે ખુશી થાય છે. ૨૦ ઉંદર કોઇના કીમતી કપડામાં ડખ મારી ધરાતો નથી પણ કપડાને નકામા કરીનાખે છે. ૨૧ જાકળ પડીને પાકને બગાડે છે, તેમ પર સપત્તિનો નાશ કરવા દુર્જનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. ૨૨ પાપીઓનો ઉદય જગને દુખ કરવા માટે હોય છે ૨૩ પુછડીઓ તારો. ઉગે ત્યારે જગત્ ઉપર જરૂર ભય આવે છે ૨૪ સુર્યનો અને ચદ્રનો ઉદય જગત્‌ને સુખ માટેજ હોય છે ૨૫ પાપ

૧ દેડકો ૨ હજાર જન્મ લેવા પડશે ૩ બ્રાહ્મણ ૪ કાગડો ૫ દેવ તથા વેદ ૬ ઘુવડ ૭ તે ઘુવડ બનેલા જીવને મોહ રૂપી રાત્રી પ્રિય લાગશે અને જ્ઞાનરૂપી સુર્ય અપ્રીય લાગશે ૮ ચામાચીડીયુ

કાકભૂશુંડ વીસમો પ્રસંગ

(સાતમા પ્રશ્નનો ઉત્તર.)

ચો:—સુનહુ તાત અબ [1]માનસરોગા, જેહિતે દુ:ખ પાવહીં સબ લોગા
મોહ સકલ [2] વ્યાધિન કર મૂલા, તેહીતેં પુની ઉપજે બહુ [3]સૂલા
[4]કામ વાત કફ લોભ અપારા, ક્રોધપિત્ત નિજ છાતી જારા
[5]પ્રીતી કરહિં જો તીનો ભાઈ, ઉપજે સન્નિપાત દુ:ખદાઈ
[6]વિષય મનોરથ [7] દુર્ગમ નાના, તે સબ [8]શૂલ[9]નામકો જાના ?
[10]મમતા દદ્રુ [11]કડુ ઇર્ષાઈ, કુષ્ટ દુષ્ટતા મન કુટિલાઈ
અહંકાર અતિ [13]દુખદ ડમરૂઆ, દંભ કપટ મદ માન [14]નહરૂઆ
તૃષ્ણા [15]ઉદર વૃદ્ધિ અતિભારિ, [16]ત્રિવિધ ઇષણા તરૂણ તિજારી

\+ × × ×

દો:—એક વ્યાધિ તે નર મરહિં, યે [17]અસાધ્ય બહુ વ્યાધિ
[18]સંતત પીડહિ જીવ કહં, સો કિમિ લહેંહી સમાધિ
નેમ ધર્મ આચાર તપ, જ્ઞાન યજ્ઞ જપ દાન
[19]ઔષજ પુનિ કોટિન્હ કરહી, રોગ ન જાહી હરિયાન !

ચો:—ઇહિવિધિ સકલ જીવ જગ રોગી, શોક હર્ષ ભય [21]પ્રીત્ત વિયોગી
માનસ રોગ [22]કછુક મૈ ગાએ, હૈ સબકે [23]લખિ વીરલન્હ પાયે

---

૧ માનસીક એટલે મનના રોગો. શરીરના રોગ કોઇ કોઇને થાય છે પણ આરોગ તો મનુષ્ય માત્રને થાય છે તપાસ કરતા જણાશે કે શરીરના રોગ મટાડવા ઠેક ઠેકાણે દવાખાનાં છે. લાખો માણસો વૈદક ખાતામા કામ કરે છે અને લાખો રૂપૈયાનો ખર્ચ પણ છે. મોટી મોટી હોસ્પીટાલોમા સારવાર પણ ઘણી ઉત્તમ થાય છે. શારીરક રોગ મટાડવા આપણે જેટલી દરકાર રાખીએ છીએ તેના સોમા ભાગની દરકાર, માનસીક રોગ મટાડવા આપણે રાખતા નથી. મનની અસર શરીર ઉપર થાય છે તે વાત તદ્દન ભૂલી ગયા છીએ. શારિરીક રોગ મટતા દેહના સુખ મળે છે અને માનસીક રોગ મટતાં આધ્યાત્મિક સુખ મળે છે. સંસારના તાપથી તપેલા જીવે આધ્યાત્મિક સુખ માટે ધર્મનો આશ્રય લેવાની જરૂર છે સદ્‌ગુરૂ પાસે જઈ સદ્‌બોધ સાંભળી, મનને શાંતિ આપવાની જરૂર છે. મનના વૈદ્ય સદ્‌ગુરૂ છે. શરીરના રોગ મટશે તો આ એક અવતારનુંજ સુખ મળશે અને મનના રોગ મટશે તો વાસના શરીરનો નાશ થતાં, મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે. ૨ રોગ ૩ દુખો ૪ કામનારૂપી વાત, લોભરૂપી કફ અને ક્રોધ રૂપી પિત્ત જીવની છાતી બાળી દે છે. ૫ તે ત્રણે એકસંપ કરે તો ૬ વિષયની કામનાઓ ૭ ન પહોંચી શકાય તેવા ૮ દુ:ખ ૯ કોણ તેના નામ આપી શકે? ૧૦ મમતારૂપી દાદર ૧૧ ખરજવારૂપી ઇર્ષા ૧૨ કુટીલતારૂપી કોઢ ૧૩ દુખદાયી [ડમરૂઆ] જળોદરનો વ્યાધિ ૧૪ વાળા ૧૫ પેટ મોટું થવું. ૧૬ ત્રણ પ્રકારનીતૃષ્ણા તે એકાંતરીયા તાવરૂપ ૧૭ ભયંકર ૧૮ સદા, હમેશાં જીવને પીડે છે તો તે જીવ સમાધી એટલે ઇશ્વરનું ધ્યાન અગર શાંતી કેમ મેળવી શકે! ૧૯ એવી કોટી દવાઓ કરે તો પણ હે હરીયાન ! હે ગરૂડજી ! તે માનસ રોગ મટે તેમ નથી, ૨૦ આ પ્રકારે ૨૧ તો કોઇ વિયોગને દુ:ખ ૨૨ કાંઇક ૨૩ કોઇકજ તેને ઓળખે છે.

[૨૪]જાને તે છીજહિ કછુ પાપી, નાશ ન પાવહિ જન [૨૫]પરિતાપી
[૨૬]વિષય કુપથ્ય પાઇ અંકુરે, મુનિન્હ હ્રદય કા નર બાપુરે
રામકૃપા નાશહિ સબ રોગા, જો [૨૭]યહિ ભાંતી બને સંયોગા
સદ્‌ગુરૂ વૈદ્ય વચન વિશ્વાસા, [૨૮]સંયમ યહ ન વિષયકર આશા
[૨૯]રઘુપતિ ભક્તિ સજીવન મૂરી, અનૂપાન શ્રદ્ધા અતિ રૂરી
[૩૦]યહિ વિધિ ભલે કુરોગ નસાહીં, નાહિત યતન કોટિ નહિ જાઇ
જાનિય તબ મન [૩૧]વિરૂજ ગુસૅાઇ. [૩૨]જબ ઉર બલ વિરાગ અધિકાઇ
સુમતિ ક્ષુધા બાઢે નિત નઇ, વિષય આશ દુર્બલતા ભઇ

કાકભૂશુંડ એકવીસમો પ્રસંગ

ચો:—[૧]વિમલ જ્ઞાન જલ પાઇ અન્હાઇ, તબ રહુ રામભક્તિ ઉર છાઇ
શિવ [૨]અજ શુક સનકાદિક નારદ, જે મુનિ બ્રહ્મ વિચાર [૩]વિશારદ
સબકર મત ખગનાક એહા, કરિય રામ પદપંકજ નેહા
શ્રુતિપુરાણ સદ્‌ગ્રંથ [૪]કહાહીં, રઘુપતિ ભક્તિ બિનાસુખ નાહીં
[૫]કમઠ પીઠ જામહિ વરૂ વારા, [૬]વંધ્યા સુત વરૂ કાહુહિ મારા
કુલહિ [૭]નભ વરૂ બહુ વિધ ફુલા, [૮]જીવ ન લહ સુખ હરિ પ્રતિકુલા
તૃષા જાઇ વરુ [૯]મૃગજલ પાના, [૧૦]વરૂ જામહિં શશ શીશ વિષાના
[૧૧]અંધકાર વરૂ રવિહિ નસાવે, રામવિમુખ સુખ જીવ ન પાવે
[૧૨]હિમતે અનલ પ્રગટ વરુ હોઇ, રામ વિમુખ સુખ પાવ ન કોઇ

દો:—[૧૩]વારી મથે વરૂ હોઇ ધૃત, સિકતાતે વરુ તેલ
વિનુ હરિ ભજન ન ભવ તરિય, યહ સિદ્ધાંત [૧૪]અપેલ
[૧૫]મશકહિ કરહી વિરચી પ્રભુ, અજહી મશકસેં હીન
અસ વિચારી તજ સંશય, રામ ભજહી [૧૬]પ્રવીન

---

૨૪ જાણુવાથી તેનુ દુખ કાંઇક ઓછુ થાય છે, ૨૫ દુખ દેનારાં ૨૬ વિષયરૂપી કુપથ્ય મળતા મુનીઓના હ્રદયમા પણ અંકુરીત થાય છે તો સાધારણ માણુસની શી વાત કરૂં. ૨૭ આ પ્રમાણે જોગ થાય તો ૨૮ તે સાથે પથ્ય એટલુંજ કે વિષયમાંથી આશા પાછી વળે ૨૯ દવા એ પ્રભુની ભક્તિ, તે ભક્તિ, શ્રદ્ધારૂપી અનુપાન સાથે કરવી ૩૦ આ પ્રમાણે રૂડી રીતે માનસ રોગ મટે છે નહી તો ૩૧ આરોગ્ય, રોગરહિતપણુ ૩૨ જ્યારે હ્રદયમાં વૈરાગ્યનુ બળ વધે ત્યારે સદ્‌બુદ્ધિરૂપી ક્ષુધા (ભૂખ) હમેશા નવી નવી વધે તથા વિષયમાં આશારૂપી નબળાઇ થાય ત્યારે [સમજવુ કે હવે માનસીક રોગ ગયા] ઉત્તમમાં ઉત્તમ વાતો છે.

૧ નિર્મળ જ્ઞાનરૂપી જળ મેળવીને તેથી સ્નાન કરે ત્યારે તેના હ્રદયમાં રામભક્તિ છાઇ રહે છે. ૨ બ્રહ્મા ૩ પ્રવીણ ૪ કહે છે કે ૫ કાચબાની પીઠ ઉપર કદાચ વાળ ઉગે ૬ વાંજણીનો પુત્ર ૭ આકાશમાં ૮ તો પણ જીવ પ્રભુ વિમુખ થઇને કદી સુખી થતો નથી. ૯ ઝાંઝવાના પાણી પીવાથી ૧૦ કદાચ સસલાને માથે શીંગડાં ઉગે ૧૧ કદાચ અંધારૂં સૂર્યને નસાડી મુકે ૧૨ બરફમાથી અગ્નિ ૧૩ જળ વલોવાથી ભલે ઘી થાય અને રેતી પીલવાથી કદાચ તેલ પણ નીકળે ૧૪ ચોકસ, નક્કી ૧૫ મચ્છરને બ્રહ્મા બનાવે અને બ્રહ્માને મચ્છરથી પણ નાનો બનાવે.

ચો.—કહેઉં નાથ હરિચરીત [૧૭]અનુપા, [૧૮]વ્યાસસમાસ સ્વમતિ અનુરૂપા
શ્રુતિ સિદ્ધાંત [૧૯]ઇહૈ ઉરગારી, રામભજિય સબ કામ વિસારી
[૨૦]પ્રભુ રઘુપતિ તજિ સેઇય કાહી, મોહિસે શઠપર મમતા જાહી
[૨૧]તુમ વિજ્ઞાનરૂપ નહિં મોહા, [૨૨]કીન્હ નાથ મોપર અતિ છોહા
પુછેઉ રામકથા અતિ પાવનિ, શુક સનકાદિકશભુ [૨૩]મન ભાવનિ
સતસંગતિ દુર્લભ સંસારા, [૨૪]નિમિષ દંડ ભરિ એકો બારા
દેખુ ગરૂડ ! નિજ હૃદય વિચારી, મે રઘુવીર ભજન અધિકારી ?
[૨૫]શકુનાધમ સબ ભાંતિ અપાવન, પ્રભુ મોહી કીન્હ [૨૬]વિદિત જગપાવન

દો.—આજ ધન્ય મૈ ધન્ય અતિ, [૨૭]યદ્યપિ સબ વિધિ હીન
નિજ જન જાનિ રામ મોહિં, સંત [૨૮]સમાગમ દીન
નાથ ! [૨૯]યથામતિ ભાખેઉ, રાખેઉં કછુ નહિં [૩૦]ગોઇ.
ચરિત સિંધુ રઘુનાથકે, [૩૧]થાહકીં પાવે કોઇ

કાગ ગરૂડ બાવીસમો પ્રસંગ.

ચો.—[૧]સુમિરિ રામકે ગુણગણ નાના, [૨]પુનિ હર્ષે ભુશંડી [૩]સુજાના
મહિમા નિગમ નેતિ કરિ ગાઇ, [૪]અતુલિત બલ પ્રતાપ પ્રભુતાઇ
શિવ અજ પુજ્ય ચરણ રઘુરાઇ, [૫]મોપર કૃપા પરમ મૃદુલાઇ,
[૬]અસ સુભાવ કહું સુનો ન દેખોં, કેહિ ખગેશ ! રઘુપતિ સમ લેખો
[૭]સાધક સિદ્ધ વિમુક્ત ઉદાસી, કવિ કોવિદ વિરક્ત સંન્યાસી
યોગી સુર અરૂ તાપસ જ્ઞાની, [૮]ધર્મ નિરત પંડીત વિજ્ઞાની

---

૧૬ હે ગરૂડજી ૧૭ કોઇ સાથે સરખાવી શકાય એવા ૧૮ વિસ્તારથી અને સંક્ષેપથી મારીમતિ અનુસાર ૧૯ એજ ૨૦ મારા જેવા શઠ ઉપર પણ જેની પ્રીતિ છે એવા પ્રભુને તજીને કોને સેવુ ! ગરૂડજી તમે આપ તો અહીં મારા કપાક રવાને પધાર્યા છો, ૨૩ પ્રીય ૨૪ દિવસમાં એકવાર પળવાર અગર ઘડીવાર પણ ૨૫ પક્ષીઓમા અધમ અને દરેક પ્રકારે અપવિત્ર ૨૬ પ્રસિદ્ધ રીતે જગતમાં પવિત્ર બનાવી દીધો ૨૭ ભલે તમામ પ્રકારે નીચો છઉં ૨૮ ગરૂડજી નો સમાગમ આપ્યો ૨૯ મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે કથા કહી ૩૦ ગુપ્ત ૩૧ તેનો પાર કોણ પામી શકે !

૧ સાંભળીને ૨ વારંવાર ૩ સમજુ ૪ ઘણુજ બળ વાળા. પ્રતાપ વાળા. તથા મોટાઇ વાળા. ૫ જેના ચરણને શિવ તથા બ્રહ્મા પુજે છે ૬ મારા પર ઘણી કૃપા અને કોમળતા કરી. ૭ રામના જેવો સ્વભાવ ક્યાંઇ સાંભળ્યો નથી અગર દેખ્યો નથી ત્યારે હે ગરૂડજી ! રામ સમાન કોને ગણુ ! ૮ સાધના કરવા વાળા ૯ ધર્મમાં પ્રીતિ રાખનાર.

ચરહિ [10]ન બિનુ એમે મમરવામી, રામ નમામિ નમામિ નમામિ
શરણુ ગએ [11]મોસે અઘરાશી, હોહિ શુદ્ધ નમામિ અવનાશી

દો:—સુનિ ભુશંડી કે વચન [12]વર, દેખિ રામપદ [13]નેહ
બોલે પ્રેમ સહિત [14]ગિરા, [15]ગરૂડ વિગત સન્દેહ.

ચો:— મૈં કૃતકૃત્ય ભએઉ તવ વાનિ, સુનિ રઘુબિર ભક્તિ[16]રસસાની
રામચરણ [17]નુતન રતિ ભઇ, [18]માયા જનિત વિપતિ સબ ગઇ
[19]મોહ જલધિ બોહિત તુમ ભએઉ, મોકહેં નાથ ! વિવિધ સુખ દયઉ
[20]મોસન હોઇ ન પ્રત્યુપકારા, [21]વંદો તવ પદ બારહિં બારા
[22]પુરણકામ રામ અનુરાગી, [23]તુમસમ તાત ન કોઉ બડભાગી
સંતવિટપ સરિતા ગિરિ ધરણી, પરહિત હેતુ સબન્હકર કરણી
સંતહૃદય[24]નવનીત સમાના, કહા કાબ ન પૈ કહૈ ન જાના
[25]નિજ પરિતાપ દ્રવૈ નવનિતા, પરદુઃખ દ્રવહિ સુસંન્ત પુનીતા
[26]જીવન જન્મ સફલ મમ ભયઉ; તવ પ્રસાદ સબ સંશય ગયઉ
[27]જાનેહુ સદા મોહિ નિજ કિંકર, પુનિપુનિ ઉમા કહે વિહંગવર

*   *   *   *

દો:—[28]ગિરિજા સંત સમાગમ, સમ ન લાભ કછુ આન
બિનુ હરિકૃપા સો હોઇ નહિં, ગાવહિ વેદપુરાણ

તેવીસમો પ્રસંગ

ચો.—કહેઉ પરમ [1]પુનીત ઇતિહાસા, સુનત શ્રવણ છુટહિં ભવ [2]પાસા
[3]પ્રણુત કલ્પતરુ કરુણા પુંજા, ઉપજે પ્રીતિ રામપદ કંજા

---

૧૦ મારા ધણી રામને સેવ્યા વિના ૧૧ મારા જેવા પાપીઓ પણ શરણ જવાથી પવિત્ર બન્યા છે ૧૨ ઉત્તમ ૧૩ પ્રેમ ૧૪ વાણી ૧૫ જેના સંદેહ મટી ગયા છે એવા ગરૂડજી ૧૬ પ્રેમ રસથી ભરપુર ૧૭ નવો નવો પ્રેમ થાય છે ૧૮ માયાથી ઉત્પન્ન થએલી વિપત્તિ ૧૯ મોહ રૂપી સમુદ્રમાં વહાણ રૂપે આપ બન્યા છો અને મને નાના પ્રકારના સુખ આપેલ છો ૨૦ મારાથી કાંઇ બદલો વળી શકે તેમ નથી ૨૧ પ્રણામ કરુ છઉં. ૨૨ આપતો પુરણ કામ, કૃત કૃત્ય છો ૨૩ તમારા જેવો ૨૪ સંત, વૃક્ષ, નદી, પર્વત તથા પૃથ્વી તે તમામની વિભુતિ પારકા માટેજ હોય છે ૨૫ માખણ જેવું કોમળ છે એમ કવી લોકો કહે છે પણ તેઓ તેને બરાબર સમજી શકતા નથી ૨૬ પોતાને તાપ લાગે તો માખણ પીગળે છે પણ સંતો તો પારકાને તાપ લાગે તો પણ પીગળે છે ૨૭ મારો જન્મ સફળ થયો કે તમારી કૃપાથી ૨૮ મને આપનો સદા દાસ ગણજો. [એમ કહી કાગભુશંડિને પગે લાગી ગરૂડ વૈકુંઠ ધામમાં ગયા] ૨૯ શંકર કહે છે કે હે પાર્વતી ! સંતોના સમાગમ જેવો બીજો એકે લાભ નથી.

૧ પવિત્ર કથા; ૨ બંધન ૩ પ્રણુત એટલે ભક્તોના કલ્પ વૃક્ષ રૂપ તથા કરુણાના ભંડાર રૂપ.

જેન વચ ક્રર્મ [૪]જનિત અઘ જાઇ, સુને જો કથા શ્રવણ [૫]મનલાઇ
તીર્થાટન [૬]સાધન સમુદાઇ, યોગ વિરાગ [૭]જ્ઞાન નિપુણાઇ
[૮]નાના કર્મ ધર્મ વ્રત દાના, સંયમ નિયમ યજ્ઞ જપ [૯]નાના
[૧૦]ભુત દયા દ્વિજ ગુરુ [૧૧]સેવકાઇ, વિદ્યા વિનય વિવેક બડાઇ
[૧૨]જહાં લગિ સાધન વેદ વખાની, સબકર ફલ હરિ ભક્તિ ભવાની ?
સોઇ રઘુનાથ ભક્તિ શ્રુતિ ગાઇ, રામકૃપા [૧૩]કાહુ ઇક પાઇ
દો:—મુનિ દુર્લભ હરિભક્તિ નર, પાવહિ વિનહિં પ્રયાસ
જો યહ કથા નિરંતર, સુનહિ માની બિશ્વાસ
ચો—સોઇ સર્વજ્ઞ ગુણી સોઇ જ્ઞાતા, સોઇ [૧૪]મહિમંડન પંડિત દાતા
ધર્મ પરાયણ સોઇ [૧૫]કુલ ત્રાતા, [૧૬]રામચરણ જાકર મન રાતા
નીતિ નિપુણ સોઇ પરમ [૧૭]સયાના, શ્રુતિ સિદ્ધાંત [૧૮]નીક તેઇ જાના
સોઇ કવિ કોવિદ સોઇ [૧૯]રનધીરા, જો છલ છાંડિ ભજૈ રઘુવીરા
ધન્ય નારિ [૨૦]પતિવ્રત અનુસરી, ધન્ય સો દેશ જહાં [૨૧]સુરસરી
ધન્ય સો ભૂપ નીતિ જો કરઇ, ધન્ય સો દ્વિજ નિજ ધર્મ [૨૨]ન ટરઇ
સો ધન ધન્ય પ્રથમ ગતિ જાકી, [૨૩]ધન્ય પુણ્ય રતિ મતિ સોઇ પાકી
ધન્ય [૨૪]ઘરી જબ હોય સતસંગા, [૨૫]ધન્ય જન્મ દ્વિજ ભક્તિ અભંગા
દો —સોકુલ ધન્ય ઉમા સુન, જગત પૂજ્ય [૨૬]સુપુનીત
શ્રી રઘુવીર પરાયણ, [૨૭]જેહિ કુલ ઉપજ [૨૮]વિનીત

ચોવીસમો પ્રસંગ

ચો:—[૧]મતિ અનુરૂપ કથા મૈ ભાષી, [૨]યદપિ પ્રથમ ગુપ્ત કરિ રાખી
તવ મન પ્રીતિ દેખી [૩]અધિકાઇ, તબ મૈ રઘુપતિ કથા સુનાઇ
[૪]યહ નહિ કહિય શઠહિ [૫]હઠ શિલહિ, જો મન લાઇ ન સુનુ હરિ લીલહિ

---

૪ થી ઉત્પન્ન થએલા પાપ નાશ પામે છે ૫ ધ્યાન દઇને ૬ સાધન માત્ર ૭ આત્મ વિદ્યા ૮ નાના એટલે નાના પ્રકારના ૯ પ્રાણીઓ પર દયા ૧૦ સેવા ૧૧ વેદ કહે છે તે તમામ સાધનો. તે તમામસાધનનુ ફળ હે ભવાની ! પ્રભુની ભક્તિ એ ૧૨ કોઇકજ મેળે છે ૧૩ પૃથ્વીના શણગાર ૧૪ કુળનો રક્ષક ૧૫ જેનુ મન રામના ચરણમાં રંગાઇ ગયું છે. ૧૬ ડાહ્યા ૧૭ બરાબર ૧૮ ધીરપુરૂષો ૧૯ પતિવ્રત પાળે ૨૦ ગંગા ૨૧ ત્યાગ કરતો નથી ૨૨ તે દ્રવ્યને ધન્ય છે ૨૩ પુણ્ય વાળી બુદ્ધિ ઉપર વિચાર કરે તે વિચારને પણ ધન્ય ૨૪ ઘડી, પળ, વખત ૨૫ જે શરીરથી બ્રાહ્મણોની ભક્તિ [illegible] ઉપર જે બ્રાહ્મણો વિષય રસમાંથી પાછા હઠી પ્રભુના રંગમાં રંગાઇ ગયા તેમને પણ ધન્ય છે ૨૬ ઘણોજ પવિત્ર ૨૭ જે કુળમાં અવતરે ૨૮ વિવેકી.

૧ મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે મૈં કથા કહી ૨ ઉપર પ્રમાણે ૩ [illegible] ૪ [illegible] તથા જે ધ્યાન દઇને સાંભળે નહી તેને.

કહિયે ન લોભિહિ ક્રોધહિં કામિહિં, જો ન ભજૈ સચરાચર સ્વામહિ
[૬]દ્વિજ દ્રોહિહિ ન સુનાઇયકબહૂઁ, સુરપતિ સરિસ હોઇ નૃપ જબહૂઁ
રામ કથા કે તે અધિકારી, જિનકેં સત્સંગતિ અતિ પ્યારી
ગુરૂપદ પ્રીતિ નીતિ રત જોઇ, દ્વિજ સેવક અધિકારી સોઇ
તાકહૂઁ યહ વિશેષ સુખદાઇ, [૭]જાહિ પરમપ્રિય શ્રી રઘુરાઇ

દો:—રામચરણ [૮]રતિ જો ચહે, અથવા પદ [૯]નિર્વાન
ભાવ સહિત સો યહ કથા, [૧૦]કરે શ્રવણ પુટપાન

ચો॰રામ કથા ગિરજા મૈં [૧૧]વરણી, કલિમલ શમન મનોમલ હરની
[૧૨]સંસૃતિ રોગ સજીવનમૂરી, રામકથા ગાવહિ [૧૩]શ્રુતિ ભૂરી
ઇહિમહૂઁ [૧૪]રૂચિર સપ્ત સોપાના, રઘુપતિ ભક્તિકેર પથ નાના
અતિ હરિ કૃપા જાહિપર હોઇ, [૧૫]પાંવ દેઇ યહિ મારગ સોઇ
[૧૬]મન કામના સિદ્ધ નર પાવે, જો યહ કથા કપટ તજી ગાવે
[૧૭]કહહિ સુનહિ અનુમોદન કરહીં, તે ગોપદ ઇવ ભવનિધિ તરહી
[૧૮]સુનિ શુભ કથા હૃદય અતિ ભાઇ, ગિરિજા બોલી ગિરા સુહાઇ
નાથ ! કૃપા મમ ગત સંદેહા, રામચરણ ઉપજા નવ નેહા

દો:—મૈં કૃતકૃત્ય ભએઉ અબ, તવ [૧૯]પ્રસાદ વિશેશ
ઉપજી રામભક્તિ દૃઢ [૨૦]બીતે સકલ કલેશ

પચીસમો પ્રસગ

ચો—યહ શુભ શંભુ ઉમા સંવાદા, [૧]સુખ સંપાદન શમન વિષાદા
ભવ ભંજન [૨]ગંજન સન્દેહા, જનરંજન સજ્જન પ્રિય એહા
રામ ઉપાસક જે જગમાંહિ, [૩]ઇહિ સમ પ્રિય તિન કહું કછુ નાહિ
રઘુપતિ કથા યથામતિ ગાવા, મૈ યહ પાવન ચરિત સુહાવા
[૪]ઇહિ કલિકાલ ન સાધન દૂજા, યોગ યજ્ઞ જપ તપ વ્રત પૂજા

---

૬ બ્રાહ્મણોના દ્રોહ કરનારને કદી સંભળાવવી નહી, કદાચ તે ઇંદ્ર જેવો મોટો હોય તો પણ ૭ જેને પ્રભુ પ્રાણથી પણ પ્યારા છે ૮ પ્રેમ ૯ મોક્ષ ૧૦ કાન રૂપી પડીઆ વડે પાન કરે. ૧૧ કહી તે કળીયુગના મળને કાપનાર તથા મનના મેલને હરનાર છે. ૧૨ સંસાર રૂપી જન્મ મરણ રૂપી રોગને મટાડનારી અમૃતની મુળી છે ૧૩ વેદ પણ સારી રીતે ૧૪ કાંડ સુંદર સાત પગથીઆ છે, ૧૫ તેજ માણસ આ માર્ગમાં પગ દેઇ શકે છે ૧૬ જે આ કથા કપટ તજીને ગાય તો તેની કામના સિદ્ધ થાય છે ૧૭ કથા કરે, સાંભળે અગર તેની પ્રસંસા કરે તેને આ સંસાર સાગર ગાયની ખરી જેવડા ખાબોચીઆ જેવડો છે (અહી પ્રાગરાજમા યાજ્ઞવલ્કય મહારાજ ભરદ્વાજ રૂષિને કહે છે કે હે ભરદ્વાજ રૂષિ !) ૧૮ મનને ગમે એવી આ સુંદર કથા સાંભળીને પાર્વતી રાજી થયા અને બોલ્યા કે હે નાથ ! ૧૯ કૃપા ૨૦ ગયા નાશ પામ્યાં

૧ સુખને આપનાર તથા દુઃખને કાપનાર ૨ શંકાઓના સમાધાન કરનાર ૩ આ કથા જેવુ તેને કશુ પ્રિય નથી. ૪ કળીયુગમાં યોગ આદિ સાધનો બની શકે તેમ નથી.

શરૂઆતમાં તુલસીદાસજી બોલ્યા છે કે—

नानापुराणनिगमागमसंमतं यद्‌-रामायणे निगदितं क्वचिदन्यतोऽपि ।
स्वान्तःसुखाय तुलसी रघुनाथगाथा—भाषा.निबन्धमतिमंजुलमातनोति ॥

રામહિં સુમિરિય ગાઇઅ રામહિં, [5]સંતત સુનિય રામગુણ [6]ગ્રામહિ
[7]જાસુ પતિત પાવન બડબાના, ગાવહિ કવિ શ્રુતિ સંત પુરાના
તાહિ ભજહિ તજી મન કુટિલાઇ, રામ ભજે [8]ગતિ કેહિ નહિં પાઇ

છં:—[8]પાઇ ન ગતિ [8]કેહિ પતિત પાવન, રામ ભજુ સુનુ [9]શઠ મના !
ગણીકા અજામીલ [10]ગૃધ્ર વ્યાધ, ગજાદિખલ તારેઉ ઘના
[11]આભીર યવન કિરાત ખસ, શ્વપચાદિ અતિ અઘરૂપ જે
કહિનામ વારેક તેથી પાવન, હોત રામ નમામિ તે
રઘુવંશ ભુષણ ચરિત યહ નર, કહહિં સુનહિં જે ગાવહિં
[12]કલીમલ મનોમલ ધોઇ બિનુશ્રમ, રામધામ સિધાવહિં
[13]શતપંચ ચોપાઇ મનોહર જાનિ જે નર [14]ઉર ધરૈં
દારૂણ અવિદ્યા પંચ જનિત વિકાર શ્રી રઘુપતિ હરૈં
સુંદર સુજાન કૃપાનિધાન, અનાથપર કરુ પ્રીતિજો
[15]સો એક રામ અકામહિત, નિર્વાણ પદ સમ આનકો
જાકિ કૃપા લવ લેશસેં, મતિમંદ તુલસીદાસ હું
[16]પાયો પરમ વિશ્રામ રામ, સમાન પ્રભુ નાહિં કહું

દોઃ—[17]મોસમ દીન ન દીનહિત તુમ સમાન રઘુવીર
અસ વિચારી રઘુવંશમણી, [18]હરહુ વિષમ ભવપીર
કામિહિં નારિ પયારી જીમિ, લોભિહિ પ્રીય જીમિ [19]દામ
તિમિ રઘુનાથ નિરંતર, પ્રીય લાગહુ મોહિરામ

---

૫ સદા ૬ ગુણ મહિમા ૭ અધમોને પણ ઉદ્ધાર કરનારૂ પ્રભુનું મોટું બહાનું છે જેની પ્રતિજ્ઞા છે, જેનું પણ છે, એમ કવિ, વેદ સંત તથા પુરાણો પણ ગાય છે. ૮ કોનો ઉદ્ધાર થયો નથી! ૯ હે શઠ મન! ૧૦ જટાયુ (તેની કથા આ પુસ્તકમાં છે) ધર્મ વ્યાધ [તેની કથા મહાભારતના વને પર્વમા છે), ગજેન્દ્ર, આદિ ઘણા પાપીને ૧૧ આહીર, યવન ભીલ. ખસ લોકો, અને અંત્યજ જેઓ ઘણા પાપ રૂપ હતા, તેઓને માત્ર એકવાર નામ લેવાથી ૧૨ કળીયુગના પાપ તથા મનના પાપ ધોઇને ૧૩ પઠરસો ૧૪ મનમાં ધરે તેને દારૂણ માયા તથા પાંચ વિષયથી ઉત્પન્ન થતાં વિકારોને શ્રી રામ હરી લે છે. ૨૫ તે એજ રામ, જે સ્વાર્થ વગર દયાળુ અને મુક્તિ આપનાર છે. ૧૬ [જેની જરા કૃપાથી] શાંતી મળી ૧૭ મારા જેવો ગરીબ નથી અને આપના જેવા દયાળુ નથી સખત જન્મ મરણનુ દુઃખની પીડાને હરી લ્યો. ૧૯ ધન.

નોંધ—ધ્રુવ-પ્રહ્લાદ તથા કૃષ્ણ ચરિત્રના ૯૭ થી ૧૦૯ પાનામાં આવેલા-પ્રસંગો આ પુસ્તકમાંથી કાઢી લીધા છે.

અંગદ રામ સંવાદ–પ્રેમમાં રામ હાર્યા.

ચો:—[1]જિસરે ગૃહ સ્વપ્નેહું સિદ્ધિ નાંહી, [2]જીમી પરદ્રોહ સંતમનમાંહી
તબ રઘુપતિ સબ સખા બુલાયે, આય સબહિ સાદર શિર નાયે
[3]પ્રેમ સમેત નિકટ બૈઠારે, ભક્ત સુખદ મૃદુ બચન ઉચારે
તુમ અતિ કીન્હ [4]મોર સેવકાઇ, [5]મુખપર કેહી વિધિ કરોં બડાઇ
[6]તાતે મોહિ તુમ અતિ પ્રીત લાગે, [7]મમહિત લાગી ભવન સુખ ત્યાગે
[8]અનુજ રાજ્ય સપન્તિ વૈદેહી, દેહ ગેહ પરિવાર સ્નેહી
સબ મોહી પ્રિય નહી તુમહિ સમાના, [9]મૃષા ન કહોં મોર યહ બાના
[10]સબકહ પ્રિય સેવક યહ નીતિ, મોરે અધિક દાસપર પ્રીતિ.

દો:—અબ ગૃહ જાહુ સખા સબ, ભજહુ મોહિ દૃઢ નેમ,
[11]સદા સર્વગત સર્વહિત, જાનિ કરહુ અતિ પ્રેમ.

(આમ કહેતાં સૌ સખાને ઘર યાદ આવ્યું, તોપણ પ્રભુથી છુટા પડવું પડશે, એવી ચીંતામાં પ્રભુ સામુ એકી નજરે જોઇ રહ્યા. પ્રભુએ જ્ઞાનની વાતો કરી સમજાવ્યા એટલે એક પછી એકને વારા ફરતી પહેરામણીમાં વસ્ત્ર આ-ભુષણ વીગેરે આપવા માંડયાં, અંગદ બેઠો બેઠો આ બધું જોતો હતો. તેને અહીંથી જવાનો વિચાર નહોતો)

ચો:—અંગદ બૈઠિ રહે નહિ [12]ડોલે, પ્રીતિ જાનિ પ્રભુ તાહી ન બોલે.

(પ્રભુએ અંગદને છોડી દઇ જાબુવત નિલાદિ તમામને શીરપાવ આપ્યો હવે અંગદનો વારો આવતાંજ)

દો:—તબ અંગદ ઉઠી [13]નાયશીર [14]સજલ નયન કર જારિ.
અતિ [15]વિનિત બોલે બચન, [16]મનહુ પ્રેમરસ બોરિ.

ચો:—સુનુ સર્વજ્ઞ કૃપાસુખ સિન્ધો, દીન દયાકર [17]આરત બંધો
[18]મરતીવાર નાથ ! મોહી વાલી ગયા તુમ્હારે કોછે ઘાલી.
[19]અશરણ શરણ બિરદ સભારી, [20]મોહિ જાન તજહુ ભક્ત ભયહારી
[21]મોરે પ્રભુ ! તુમ ગુરૂ પિતુ માતા, જાઉં કહાં તજી પદ જલ જાતા ?
તુમહિ વિચાર કરહુ [22]નરનાહા ! [23]પ્રભુ તજી ભવન કાજ મમ કાહા ?
[24]બાળક અબુધ જ્ઞાન બલ હીના, રાખહું શરણ જાનિ જન દીના
[25]નીચ ટહલ ગૃહકી સબ કરિહો, પદ પંકજ બિલોકી ભવ તારહોં
[26]અસ કહી ચરણ પરે પ્રભુપાહીં, અબ જનિ નાથ ! કહહુ ગૃહ જાહી

દો.—અંગદ બચન [27]વિનિત સુન, રઘુપતિ [28]કરૂણા સીંવ
[29] પ્રભુ ઉઠાય ઉર લાયઉ, સજળ નયન રાજીવ.

(પછી શ્રી અંગમાં ધરવાની માલા, રામે વાળીતનયને પહેરાવી, મણી વીગેરે વસ્ત્રો આપી બહુબહુ રીતે સમજાવી, સૌ સખા સાથ વિદાય કર્યો. રામ પોતાના ભાઇઓ સહીત ગામ બહાર સખાને વળાવવા ચાલ્યા છે.)

ચો:—ભરત [30]અનુજ [31] સૌમિત્ર સમેતા પઠવન ચલે ભક્ત ચિત ચેતા
અંગદ હૃદય પ્રેમ નહિ થોરા, [32] ફિરિફિરિ ચિતવત પ્રભુકી ઓરા.
[33] બાર બાર કરી દંડ પ્રણામા, મમ ઇહ રહન કહહિં મોહિં રામા
[34] રામ વિલોકનિ બોલનિ ચલની, સુમિરિ સોચત હોસી મિલની,
[35] પ્રભુરૂખ દેખી બિનય બહુ ભાખી, ચલે હૃદય પદ પંકજ રાખી

(ચાલતાં ચાલતાં પણ અંગદે હનુમાનને કહ્યું કે. " મને રામ પોતાના ચરણમાં પાછો બોલાવે એવું કાંઇ કરજો—પ્રભુ ચરણમાં રહેવા હું સુખી છું " તે વાત હનુમાને રામને કહી પણ રામે અંગદને પાછો બોલાવ્યો નહીં. માટે કાગ- ભુશુંડીએ ગુરૂડ ને કહ્યું કે)

દો:—[31] કુલિશહુ ચાહિ કઠોર અતિ, કોમલ કુસુમહુ ચાહિ.
ચિત ખગેશ અસ રામ કર, સમુઝિ પરૈ કહુ કાહિ ?

રામચંદ્રજી સુગ્રીવ વિભીષણ આદિ પોતાના સખા સહિત લંકાથી આવ્યા હતા છ માસ થઇ ગયા પણ કોઇ જવાનુ નામ લેતા નહોતા, એટલે દયાળુ રામચંદ્રને ચીંતા થઇ. ૧ તે સખાઓ ઘરને એવુ ભુલી ગયા કે, તેમને સ્વપ્નામા પણ ઘર યાદ આવતુ નહોતુ ૨ જેમ પારકાનો દ્રોહ સંતોને સ્વપ્નામા આવતો નથી ૩ રામચંદ્રજીએ તેમને પ્રેમ સહિત પોતાની પાસે બેસાડયા પછી ભક્તોને સુખ આપવાવાળા એવા રામ મધુર વચન બોલ્યા. ૪ મારી નોકરી. ૫ તમારા મુખ ઉપર હુ તમારા વખાણુ કેવી રીતે કરી શકુ ? ૬ તેથી ૭ મારે માટે કરીને તમાએ ઘરબારના સુખ તજી દીધાં છે. ૮ ભરતાદિ ત્રણે ભાઇઓ, અગો ધ્યાનુ રાજ્ય, ઐશ્વર્ય, સીતા, આ શરીર, ઘર, પરિવાર તથા સ્નેહીઓ તે બધા મને વ્હાલા છે પણ હે સખાઓ ! તમારા જેવા તે વ્હાલા નથી " ગીતા અ. ૯. શ્લોક ૨૯ તથા શ્રીમદ ભાગવત એકાદશસ્કંધ. અ ૧૪ શ્લોક ૧૫ ૧૬ તથા ૧૭ મા પણ પ્રભુ એપ્રમાણે બોલ્યા છે. ૯ હું જુઠુ બોલતો નથી. સત્ય કહુ છઉ ૧૦ સામાન્ય રીતે સૌને સેવા મળે તે વ્હાલું લાગે છે ૧૧ મને સર્વ વ્યાપક સમજીને તમામનુ અતી પ્રેમથી હિત ચાહતા રહેજો ૧૨ અંગદને જરાએ જવુ ગમતુ નથી તેથી અથાગ પ્રીતી જોઇને પ્રભુએ તેને કાંઇ કહ્યુ નહી ૧૩ પગે લાગીને. ૧૪ આંખમાં પાણી લાવીને તથા હાથ જોડીને. ૧૫ નમ્ર ૧૬ જાણે પ્રેમ રસથી ટપકતા હોય એવા વચન ૧૭ ગરીબના બેલી ૧૮ હે નાથ ! વાલીએ મરતીવખતે મને આપને ખોળે બેસાડયો છે કે—મારી સોંપણી (ભલામણ) આપને કરી છે તે ભુલી ગયા કે ' ૧૯ વળી નોધારાના આધાર આપ છો " એવુ આપે વારવાર કહ્યુ છે તો મને કેમ અહીથી જવાનુ કહો છો ? ૨૦ માટે ટે ભક્તો ના ભયને મટાડનારા, મને તજી દેશો નહી ૨૧ મારે તો હે પ્રભુ ! ગુરૂ પિતા અને માતા આપજ છો ? આપના ચરણ કમળ તજીને ક્યા જાઉ ! ૨૨ હે રાજા ધિરાજ ૨૩ આપને તજીને મારે-મારે ઘેર શું કામ છે ! ૨૪ મને બાળક અબુધ (અજ્ઞાની) અને બળ હીન ગણીને ગરીબના ઉપર દયા સમજી ને આપને શરણે રાખો ૨૫ હું આપના ઘરની નીચામા નીચી ટેહલ [ચૈતરૂ—કામકાજ] કરીશ અને આપના કમળ સરખા ચરણાર્વિંદ દેખીને આ ભવસાગર તરી જઇશ. ૨૬ આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુના ચરણમાં પડયો અને બોલ્યો કે " હે નાથ હવે મને ઘેર જવાનું ન કહેશોજી " ૨૭ નમ્રતાવાળા ૨૮ દયાના સાગર ૨૯ પ્રભુએ અંગદને ઉઠાવીને હૃદયમાં ઘાલ્યો—ચાપ્યો તે વખતે પ્રભુના કમળ સરખા નેત્રોમા પ્રેમનાં જળ આવી ગયાં હતા ૩૦ શત્રુઘ્ન ૩૧ લક્ષ્મણ સહિત ભક્તોના ચિતને [મનને] ચોરી કરનાર રામચંદ્રજી સખાઓ ને વળાવવા માટે ગામ બહાર ગયા ૩૨ અંગદ વારવાર પ્રભુની સામુ જોયા કરતો હતો ૩૩ અને વારંવાર પ્રભુને દંડપ્રણામ કરીને મનમાં આશા રાખતો હતો, કે પ્રભુ મને અહી રહેવાનું કહેશે ખરા ૩૪ રામચંદ્રજીની જોવાની ઢબ, બોલવાની ઢબ ચાલવાની ઢબ હસવાની તથા મળવાની ઢબ યાદ કરીને શોક કરતો હતો. ૩૫ ઉતાવળમાં પ્રભુની મરજી છે, એવુ સમજીને ઘણોજ વિનય કરીને, તથા હૃદયમાં પ્રભુના ચરણો રાખીને. અંગદ [ઘર તરફ] ચાલ્યો. ૩૬ કાગ ભુશંડી ગરુડને કહે છે કે ' હે ગરુડજી ત્યારે રામચંદ્રજીના હૃદયને વજ્ર કરતા પણ વધારે કઠીન કહી શકાય (કારણકે) પ્રેમમાં રાખ્યો નહીં અને અંગદ ગયો) વળી કોઇ વખતે તે હૃદય પુષ્પના કરતાં વધારે કોમળ હોય છે ત્યારે તે હૃદયને કઠીન કહેવું કે કોમળ કહેવું તે મને સમજાતુ નથી.

स्तुति.

रामं कामारिसेव्यं, भवभयहरणं, कालमत्तेभसिंहं ।
योगींद्रं ज्ञानगम्यं, गुणनिधिमजितं, निर्गुणं निर्विकारम् ॥
मायातीतं सुरेशं, खलवधनिरतं, ब्रह्मवृंदैकदेवं ।
वंदे कंदावदातं, सरसिजनयनं, देवमुर्वीशरूपम् ॥

રાગ–સાર્દુલ વિ૦

यन्मायावशवर्तिविश्वमखिलं, ब्रह्मादिदेवासुराः ।
यत्सत्त्वादमृषेव भाति सकलं, रज्जौ यथाहेर्भ्रमः ॥
यत्पादः प्लव एक एव हि भवां–भोधेस्तितीर्षावतां ।
वंदेऽहं तमशेषकारणपरं, रामाख्यमीशं हरिम् ॥

રાગ–શાર્દુલ વિ૦

शांतं शाश्वतमप्रमेयमनघं, निर्वाणशांतिप्रदम् ।
ब्रह्माशंभुफणींद्रसेव्यमनिशं, वेदांतवेद्यं विभुम् ॥
रामाख्यं जगदीश्वरं सुरगुरुं, मायामनुष्यं हरिम् ।
वंदेहं करुणाकरं रघुवरं, भूपालचूडामणिम् ॥

અર્થ—મહાશિવના સેવ્ય, જન્મ મરણના ભયને ટાળનારા, કાળરૂપી મદોન્મત હાથીને મારવામાં સિંહરૂપ, યોગીઓના સ્વામી, ગુણોના ભંડારરૂપ, અજિત, નિર્ગુણ, નિર્વિકારી, માયાના પારને પામેલા, દેવતાઓના નિયંતા, ખલલોકોનાં વધમાં તત્પર રહેનારા, બ્રાહ્મણોના સમુહના ઇષ્ટદેવ, મેઘસમાન શ્યામ સુંદર કાન્તિવાળા, કમળો સરખા નેત્રોવાળા, અને રાજારૂપે થએલા શ્રી રામચંદ્રજીને હું પ્રણામ કરૂ છઉં.

અર્થ—પંચ મહાભૂતો તથા અહંકારાદિ સર્વ કારણોથી પર, ‘રામ’ એવા નામથી ઓળખાતા સમર્થ પરમાત્મા, કે જેની માયાના તંત્રમાં બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓ અને દૈત્યો વિગેરે સહિત આ સઘળું જગત્ વર્ત્યા કરે છે, જેમ દોરડીમા પ્રતીત થએલો સર્પ, ભ્રમરૂપ છતાં દોરડીની સત્તાથી સત્ય જેવો જણાય છે, તેમ જેમાં પ્રતિત થએલું આ સઘળું જગત, જેની માયાથી સત્ય જેવું જણાય છે, અને સંસારરૂપી સાગરને તરી જવામાં જેનું ચરણજ એક વહાણરૂપ છે તેમને હું પ્રણામ કરૂ છઉં.

અર્થ—શાંત, નાશરહિત, પ્રમાણોથી ન માપી શકાય એવા, નિર્દોષ,

(સીતાજીની શોધમાં ફરતાં રામને વિનંતી)

રાગ—શાર્દૂલ વિ૦

कुन्देन्दीवरसुंदरावतिबलौ, विज्ञानधामावुभौ ।
शोभाढ्यौ वरधन्विनौ श्रुतिनुतौ, गोविप्रवृंदप्रियौ ॥
मायामानुषरूपिणौ रघुवरौ, सद्धर्मवन्तौ हि तौ ।
सीतान्वेषणतत्परौ पथि गतौ, भक्तिप्रदौ तौ हि नः ॥

(રાવણને માર્યા પછી પુષ્પક વૈમાનમાં બેઠા તે વખતની સ્તુતિ)

केकीकंठाभनीलं, सुरवरविलसत्, विप्रपादाब्जचिन्हम् ।
शोभ्याढ्यं पीतवस्त्रं, सरसिजनयनं, सर्वदासुप्रसन्नम् ॥
पाणौ नाराचचापं, कपिनिकरयुतं, बन्धुना सेव्यमानं ।
नौमीड्यं जानकीशं, रघुवरमनिशं, पुष्पकारूढरामम् ॥

મુક્તિરૂપી પરમશાંતિ આપનારા, બ્રહ્મા—સદાશિવ તથા શેષનાગ—એઓએ સેવવા યોગ્ય, વેદાંતના જ્ઞાનથી સમજાય એવા, વ્યાપક, જગતના ઈશ્વર, દેવતાઓના ગુરૂ, માયાથી મનુષ્ય બનેલા, કરૂણાના ભંડારરૂપ, રઘુકુળમાં ઉત્તમ, અને રાજાઓના શિરોમણિ, રામ એવા નામથી ઓળખાતા કૃપાળુ રઘુવરને હું પ્રણામ કરૂં છઉં.

અર્થ—લક્ષ્મણ ડોલરના ફુલ સરખા સફેદ છે, અને શ્રી રામચંદ્રજી ઇંદિવરકમળ સરખા શ્યામ છે તે બે ભાઇઓ! અત્યંત બળવાળા વિજ્ઞાનના સ્થાનકરૂપ, શોભાથી સંપન્ન, મોટા ધનુષધારી, શ્રુતિઓ જેના વખાણ કરી રહી છે તે, ગાયોના તથા બ્રાહ્મણોના સમુહ જેમને બહુ વ્હાલા છે તે બેઉ, માયાથી મનુષ્ય બનેલા, રઘુકુળમાં ઉત્પન્ન થએલા અને ઉત્તમ ધર્મને પાળનારાવાળા, સીતાની શોધ માટે વનના રસ્તાઓમાં આતુરતાથી ફરનારા—એવા હે રામ તથા લક્ષ્મણ—અમોને ભક્તિ આપો.

અર્થ—મોરના કંઠ સમાન શ્યામરંગવાળા, દેવતાઓમાં ઉત્તમ, વક્ષ સ્થળમાં શોભતા ભૃગુલંછનવાળા, અત્યંત સુશોભિત, પીળાં પીતાંબરને ધારણ કરવાવાળા, કમળ સરખાં રાતાં નેત્રવાળા, સર્વદા અતિપ્રસન્ન, હાથમાં ધનુષ-બાણ ધારણ કર્યાં છે તે, વાંદરાઓનાં ટોળાંથી વિંટાએલા, લક્ષ્મણજીથી સેવાતા, જાનકીના સ્વામી, રઘુકુળમાં ઉત્તમ અને પુષ્પક વૈમાનમાં બીરાજેલા, રામચંદ્રની હું નિરંતર સ્તુતિ કરૂં છઉં.

રાગ—શાર્દૂલ વિ૦

ब्रह्मांभोधिसमुद्भवं कलिमल-प्रध्वंसनं चाव्ययं
श्रीमच्छंभुमुखेन्दुसुंदरवरं, संशोभितं सर्वदा ॥
संसारामयभेषजं सुमधुरं, श्रीजानकीजीवनं ।
धन्यास्ते कृतिनः पिबंति सततं, श्रीरामनामामृतम् ॥

'રઘુ' કોણ ?

શ્રી રામચંદ્રને રામાયણમાં, ઘણીવાર 'રઘુનાયક' 'રાઘવ,' 'રઘુરાય' 'રઘુકુળ દીપક' વગેરે વિશેષણો આપ્યાં છે, તો શ્રી રામચંદ્રજીના શણગાર રૂપ જે 'રઘુ' છે તે 'રઘુ' કોણ છે, તે સબંધી થોડી વાત કરીએ. ઇક્ષ્વાકુવંશના સૂર્યવંશી રાજા દિલીપને સંતાન નહી હોવાથી, તેણે ગુરૂ વસિષ્ઠની આજ્ઞાથી 'નંદીનિ' નામની ગાયની, સ્ત્રી સહિત સેવા કરી. જંગલમાં ગાયે માયાવી સિંહ બનીને, દિલીપની પોતાપ્રત્યે તથા ગુરૂપ્રત્યે કેવી ભક્તિ છે, તેની પરિક્ષા કરી.

क्षतात्किल त्रायत इत्युदग्रः, क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः ॥
राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः, प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा ॥५३॥
किमप्यहिंस्यस्तव चेन्मतोऽहं, यशःशरीरे भव मे दयालुः
एकान्तविध्वंसिषु मद्विधानां, पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकेषु ॥
(રઘુવંશ બીજો સર્ગ)

પરીક્ષામાં દિલીપ પાસ થયો. પાસ થતાં, પુત્રનું વરદાન મળ્યું. આ પુત્રનું નામ 'રઘુ'. તેણે ઘણાં વરસ રાજ્ય કર્યા પછી, પોતાના પુત્ર અજને રાજ્ય સોંપતાં, કેવો વિવેક બતાવ્યો છે, તે વાંચીએ. આપણને સૌને આ વાત ઉપયોગી છે, કારણ કે ખીલ્યા તેમને જરૂર કરમાવું પડશે. જેમ નવાં ખીલતાં ફુલોનો વહીવટ, અને જુના કરમાતાં ફુલોનો વહીવટ (કામકાજ) જુદો છે. તેમ આપણી પાસેથી વારસો લેનાર પુત્રોનો વહીવટ-એટલે-જગતમાં પેસવાની તેમની ક્રિયા, અને આપણો વહીવટ એટલે-જગતમાંથી નીકળવાની આપણી ક્રિયા જુદા પ્રકારના હોવાં જોઇએ દુકાન માંડનાર અને દુકાન સંકેલનારના વહીવટ જેમ જુદા હોય છે, તેમ સંસાર માંડનારના અને સંકેલનારના વહીવટ જુદા હોવા જોઇએ. તે સબંધી કવિ કાળીદાસના ઉત્તમ વિચારો છે.

અર્થ—વેદરૂપી સમુદ્રમાંથી પ્રાપ્ત થએલું, કલિયુગના મેલોનો નાશ કરનારૂં, અવિનાશી, સદાશિવના મુખરૂપી ચંદ્રને બહુ શોભા આપનારૂં, સર્વદા શોભાથી પૂર્ણ, સંસાર રૂપી રોગનો નાશ કરવામાં ઔષધરૂપ, અત્યંત મધુર અને સીતાજીના જીવનરૂપ, શ્રી રામનામ રૂપી અમૃતને જેઓ સર્વદા પીએ છે; તેઓ ભાગ્યશાળી અને પુણ્યશાળી પુરૂષો છે.

રઘુવંશ આઠમોસર્ગ.

अथ वीक्ष्य रघुः प्रतिष्ठितं, प्रकृतिष्वात्मजमात्मवत्तया ।
विषयेषु विनाशधर्मसु, त्रिदिवस्थेष्वपि निःस्पृहोऽभवत् ॥१०॥

૧૦ પદચ્છેદ—अथ–પછી आत्मवत्तया प्रकृतिषु प्रतिष्ठम्–રાજ્યપ્રજાના સંપૂર્ણ જ્ઞાનથી, પ્રજામાં વિશ્વાસપાત્ર થએલા आत्मजम् रघु. वीक्ष्य–પોતાના પુત્રને જોઇને. विनाशधर्मसु विषयेषु–નાશવંત વિષયોમાં ભોજ્યભાગા, त्रिदिवस्थेषु विषयेषु अपि સ્વર્ગના સુખોમાં પણ निस्पृहः अभवत्–નિસ્પૃહ થએ઼ા.

गुणवत्सुतरोपितश्रियः, परिणामे हि दिलीपवंशजाः ।
पदवीं तरुवल्कवाससां, प्रयताः संयमिनां प्रपेदिरे ॥११॥

૧૧ પદચ્છેદ—परिणामे हि–ખરેખર વૃધ્ધાવસ્થામાં गुणवति सुते आरोपिता श्रीः यैः ते–ગુણવાન પુત્રને રાજ્ય લક્ષ્મી આપવાવાળા प्रयताः दिलीपवंशजाः રાજા દિલીપના સાવધાન વંશજો तरूणाम् वल्कलानि एव वासांसि येषाम् ते. तेषाम् संयमिनां पदवीं–વલ્કલ વસ્ત્ર પહેરનારા સયમી પુરૂષોની પદવીને प्रपेदिरे પામતા હતા.

तमरण्यसमाश्रयोन्मुखं, शिरसा वेष्टनशोभिना सुतः ॥
पितरं प्रणिपत्य पादयो–रपरित्यागमयाचतात्मनः ॥१२॥

૧૨ પદચ્છેદ—अरण्यसमाश्रयोन्मुखं तम् पितरं–અરણ્યમાં વસવા માટે તૈયાર થએલા તે રઘુને. वेष्टनशोभिना शिरसा–મુગટ પહેરેલા માથાથી पादयोः प्रणिपत्य ચરણમાં પ્રણામ કરીને. आत्मनः अपरित्यागम्–પોતાનો ત્યાગ ન કરવાનું सुतः अयाचत–પુત્ર અજે યાચના કરી.

रघुरश्रुमुखस्य तस्य, तत्कृतवानीप्सितमात्मजप्रियः ॥
न तु सर्प इव त्वचं पुनः, प्रतिपेदे व्यपवर्जितां श्रियम् ॥१३॥

૧૩ પદચ્છેદ—आत्मजप्रियः रघुः–જેને પુત્ર વ્હાલો છે એવો રઘુ अश्रुमुखस्य तस्य तत् ईप्सितम् कृतवान्–જેના ચહેરા ઉપર આંસુઓ હતાં, તે અજની માગણી રઘુએ કબુલ રાખી. तु–પણ यथा सर्पः व्यपवर्जितां त्वचं पुनः न प्रतिपेदे–જેમ સર્પ એક વખત તજેલી કાચળીને ફરી ઇચ્છતો નથી, તેમ रघुः व्यपवर्जितां श्रियम् पुनः न प्रतिपेदे–રઘુએ તજેલી લક્ષ્મીને ફરી ઇચ્છી નહી.

स किलाश्रममन्त्यमाश्रितो, निवसन्नावसथे पुराद्बहिः ॥
समुपास्यत पुत्रभोग्यया, स्नुषयेवाविकृतेन्द्रियः श्रिया॥१४॥

१४ પદચ્છેદ —अन्त्यम् आश्रमम् आश्रितः સન્યાસ આશ્રમને ભોગવનો ખરેખર. सः-તે पुरात् बहिः आवसथे-શહેરથી બહાર સ્થાનમાં. निवसन्-વસતો. अविकृतेन्द्रियः-જીતેંદ્રિય રઘુએ पुत्रभोग्यया स्नुषया इव-પુત્રથી ભોગવાની પુત્રવધુથી જેમ સસરાની સેવા થાય તેમ श्रिया-રાજ્ય-લક્ષ્મીથી समुपास्यत-રઘુ સેવાતો હતો,

प्रशमस्थितपूर्वपार्थिवं, कुलमभ्युद्यतनूतनेश्वरम् ॥
नभसा निभृतेन्दुना तुला-मुदितार्केण समारुरोह तत् ॥१५॥

१५ પદચ્છેદ :—निभृतः (અસ્ત પામ્યો છે) इन्दु यस्मिन् तत्, तेन नभसा જે નભમાં ચંદ્ર અસ્ત પામ્યો છે उदित अर्कः यस्मिन् तत् तेन—જે આકાશમાં સૂર્ય ઉગ્યો છે તે.नभसा तुलाम्-તે આકાશની તુલનાને प्रशमस्थितपूर्वपार्थिव कुलम् જે કુળમાં પ્રથમનો રાજા રઘુ શાંતીને પામી ગયો છે—વિરમી ગયો છે તે કુળ अभ्युद्यतः नूतनः ईश्वरः यस्मिन् तत् कुलम्—જે કુળમાં નવો રાજા ઉદય પામી રહ્યો છે તે કુળ. समारुरोह-પામતું હતું—આકાશ જેવું જણાતું હતું.

यतिपार्थिवलिङ्गधारिणौ, ददृशाते रघुराघवौ जनैः ॥
अपवर्गमहोदयार्थयो-र्भुवमंशाविव धर्मयोर्गतौ ॥१६॥

१६ પદચ્છેદ.—अपवर्गः (મોક્ષ) महोदय (વિજય) च एव अर्थ ययोः इति धर्मयोः—એકનો મુદ્દો મોક્ષ છે અને બીજાનો મુદ્દો વિજય છે એવા બે ધર્મના भुवं गतौ મૃત્યુલોકમાં જન્મેલા अंशौ इव—જાણે અંશ હોય એવા. यतिपार्थिवयोः लिङ्ग धरतः इति यतिपार्थिवलिङ्गधारिणौ रघुराघवौ-સન્યાસિ તથા રાજાનો વેષ ધારણ કરેલા રઘુ તથા રાઘવजनैः. ददृशाते—લોકોથી દેખાતા હતા.

अजिताधिगमाय मन्त्रिभिर्-युयुजे नीतिविशारदैरजः ॥
अनपायिपदोपलब्धये, रघुराप्तैः समियाय योगिभिः ॥१७॥

१७ પદચ્છેદ:—अज—અજ પુત્ર. नीतौ विशारदै मन्त्रिभि—નીતિમાં કુશળ કારભારીઓ સહિત अजितस्य (ઉદયની) अधिगमः (પ્રાપ્તિ), तस्मै—ઉદયની પ્રાપ્તિ માટે युयुजे—જોડાયો—એકત્ર થયો. रघु.—રઘુ રાજા नास्ति अपायः यस्य तत् अनपायि च तत् पदं तस्य लब्धये—અવિનાશી પદની પ્રાપ્તિ માટે आप्तैः योगिभिः समियाय—હિતચિંતક યોગીઓની સાથે જોડાયો

नृपतिः प्रकृतीरवेक्षितुं, व्यवहारासनमाददे युवा ।
परिचेतुमुपांशु धारणां, कुशपूतं प्रवयास्तु विष्टरम् ॥१८॥

१८ પદચ્છેદ — युवा नृपतिः—યુવાન રાજા प्रकृतीः अवेक्षितुम्—પ્રજાને તપાસવાને, ભાળવાને व्यवहारासनम् आददे—રાજ્યાસન પર બેઠો प्रवयाः—વૃદ્ધ રાજા

કર્ણેષુ—બેઠાતમાં. ધારણાં પરિચેતુમ્ ભગવદ્નું ધ્યાન ધરવા માટે. કુશપૂર્ણ વિષ્ટરમ્ દર્ભના પવિત્ર આસન પર બેઠો.

अनयत्प्रभुशक्तिसंपदा, वशमेको नृपतीननन्तरान् ॥
अपरः प्रणिधानयोग्यया, मरुतः पञ्च शरीरगोचरान् ॥१९॥

૧૯ પદચ્છેદઃ—પ્રભુશક્તિસંપદા—રાજાની શક્તિના સાધનથી. एकः अनन्तरान् नृपतीन्—એક (અજે) આસપાસના રાજાઓને. वशं अनयत्—પોતાને કબજે કર્યા. अपरः રઘુએ. प्रणिधानयोग्यया—સમાધિના અભ્યાસથી. शरीरगोचरान् पञ्च मरुतः—શરીરમાં રહેલા પાંચ પ્રાણોને—વાયુનેવશં अनयत्—કબજે કર્યા.

अकरोदचिरेश्वरः क्षितौ, द्विषदारंभफलानि भस्मसात् ॥
इतरो दहने स्वकर्मणां, ववृते ज्ञानमयेन वह्निना ॥ २०॥

૨૦ પદચ્છેદઃ—अचिरेश्वरः—નવા રાજા અજે. क्षितौ—આ પૃથ્વીમાં—द्विषदारम्भफलानि भस्मसात् अकरोत्—દુશ્મનોએ આરંભ કરેલા કર્મોનો અને તેના ફળોનો નાશ કરવા તત્પર થયો. अपरः—રઘુ રાજાએ. स्वकर्मणां दहने—પોતાના કર્મોને બાળી મુકવા માટે. ज्ञानमयेन वह्निना—જ્ઞાનાગ્નિથી ववृते—તત્પર થયો.

पणबन्धमुखान्गुणानजः, षडुपायुंक्त समीक्ष्य तत्फलम् ॥
रघुरप्यजयद्गुणत्रयं, प्रकृतिस्थं समलोष्ठकाञ्चनः ॥ २१ ॥

૨૧ પદચ્છેદ—पणबन्धमुखान् षड् गुणान्—સંધિ જેમાં મુખ્ય છે એવા છ ગુણોને તથા तेषाम् फलं तत्फलम् समीक्ष्य—તે ગુણોનાં ફળને વિચારીને अजः उपायुङ्क्त—તે ગુણોનો ઉપયોગ કરતો હતો. समलोष्ठकाञ्चनः रघुः—ઢેફું અને સોનું જેણે સમાન માન્યું છે એવો રઘુ प्रकृतिस्थ गुणत्रय अजयत्—માયાના ત્રણે ગુણોને જીતતો હતો.

न नवः प्रभुरा फलोदयात्, स्थिरकर्मा विरराम कर्मणः ॥
न च योगविधेर्नवेतरः, स्थिरधीरा परमात्मदर्शनात् ॥२२॥

૨૨ પદચ્છેદઃ—स्थिरकर्मा इति नवः प्रभुः—કર્મમાં દૃઢ અજોઇનો રાજા. आ फलोदयात्—કર્મમાંથી ફળ ન મળ્યું ત્યાં સુધી. कर्मणः न विरराम કર્મમાંથી પાછો વળ્યો નહી. च અને स्थिरधीः इति नवेतरः—સ્થિર બુદ્ધિવાળો જુનો રાજા—રઘુ आपरमात्मदर्शनात्—પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર ન થયો ત્યાં સુધી. योगविधेः न विरराम યોગ ક્રિયામાંથી—પાછો વળ્યો નહિ.

इति शत्रुषु चेन्द्रियेषु च, प्रतिषिद्धप्रसरेषु जाग्रतौ ॥
प्रसितावुदयापवर्गयो-रुभयीं सिद्धिमुभाववापतुः ॥२३॥

૨૩ પદચ્છેદ—प्रतिषिद्ध (અટકી છે) प्रसर (ગતિ) येषाम् ते, तेषु प्रतिषिद्धप्रसरेषु शत्रुषु-એકે (અજે) પોતાના શત્રુઓને કબજે કર્યા હતા प्रतिषिद्धप्रसरेषु इन्द्रियेषु च અને બીજો રાજા કે જેણે પોતાની ઇંદ્રિયોને કબજે કરી હતી तौ उभौ जाग्रतौ તે બેઉ જાગતા-સાવધાન प्रसितौ-તથા તત્પર उदयापवर्गयो-ઉદય મોક્ષની उभयीं सिद्धिं अवापतु-બેઉ સિધ્ધિને મેળવતા હતા.

अथ काश्चिदजव्यपेक्षया, गमयित्वा समदर्शनः समाः ॥
तमसः परमापदव्ययं, पुरुषं योगसमाधिना रघुः ॥२४॥

૨૪ પદછેદ—समदर्शन. इति रघु अथ-સમભાવ માનવાળા રઘુએ આ પ્રમાણે अजव्यपेक्षया-અજની ઇચ્છાથી काश्चित् समा-કેટલાએક વરસો गमयित्वा-ગાળીને, પસાર કરીને योगसमाधिना-યોગની સમાધિથી तमस परम् अव्यय पुरुष आपत् માયાથી પર અવ્યય પરમાત્માને પામ્યો,

---

તુલસીદાસજીનાં પદો.

રાગ પ્રભાત ૧

સીતાપતી શ્રી રામચંદ્ર, રઘુપતી રઘુરાઈ-સીતાપતી૦ ટેક
રસના રસ નામ લેત, સંતનકો દરસ દેત
બિહસત સુખ મદમંદ, સુંદર સુખદાઈ " ૧
ઉદર બાહુ દ્રગ વિશાળ, દશન લાલ સિંહ ચાલ
ભ્રકુટી શિર કાક પક્ષ, નાસીકા સુહાઇ " ૨
કેસરકો તીલક ભાલ, માનો રવી પ્રાત કાલ
શ્રવન કુંડલ ઝલમલાત, રતી પતી છબી છાઇ " ૩
મોતનકી ગલે માલ, તારા ગણુ અતી બિશાલ
માનો શ્યામ શીરકે ઉપર, સુરસરી ચલી આઇ " ૪
સુરીનર મુનિ સકલ દેવ, શિવ વિરચી કરત સેવ
કીરતી અખંડ જાકી, તીન લોક છાઇ " ૫
સંગ સખા સરજુ તીર, બીચરત રઘુવંશવીર
હરખી નીરખી તુલસીદાસ, ચરનનરજ પાઈ " ૬

રાગ અલૈયા.

ઠુમકી ચલત રામચંદ્ર, બાજત પયજનીયાં ટેક.
કિલકત ઉઠી ચલત ધાય, ગિરત ભુમિ લટપટાય;
ધાય માતુ ગોદ લેતી, દશરથકી રનીયાં—ઠુમકી ચલત.
અંચલરજ અંગ ઝાર, વિવિધભાંતિ કરી દુલાર,
તન મન ધન વારી ડારૂ, કહત મૃદુ વચનીયાં—ઠુમકિ૦
મોદક મેવા રસાલ, મન માને સો લેહુ લાલ;
ઓર લેહુ રૂચિરપાન, કંચન રૂન ઝુનિયાં—ઠુમકિ૦
અદભુત છબી અતિ અપાર, કો કો કવિ બરને પાર?
કેહી ન શકત શેષ, જાકે સહસ હે રસનીયા—ઠુમકિ૦
તુલસીદાસ અતિ આનંદ નિરખી કે મુખારવિંદ,
હસત હસત બાર બાર, દેખત પયજનીયા—ઠુમકી૦

રાગ આશા

રામ ચરણ સુખદાઇ, ભજ મન રામ ચરણ સુખદાઇ ટેક૦
જિસ ચરણનસેં પ્રગટી સુરસરી, શંકર શિશ ચઢાઇ;
જટાશંકર નામ ધરાયો, ત્રિભુવ તારન આઇ—રામ૦
દંડક વન પ્રભુ પાવન કિનો, રૂષિયન ત્રાસ મીટાઇ;
સો ઠાકોર ત્રિલોક કે સ્વામી, કપટ મૃગ સંગ ધાઇ—રામ૦
જીન ચરણનકી ચરણ પાદુકા, ભરત રહે મન લાઇ;
સો કેવટ કઠરિમેં ધોયે, તબ હરિનાવ ચલાઇ—રામ૦
કપિ સુગ્રિવ વાલિકો બંધુ, તાશિર છત્ર ધરાઇ;
રિપુકો અનુજ વિભીષણ ભેટયો, ક્ષણમેં લંક પાઇ—રામ૦
રાવણ મારી રામ ઘર આયે, ઘર ઘર બધાવ બધાઇ;
તુલસીદાસ આશા રઘુવરકી, ભાગ્ય બડો જિન પાઇ—રામ૦

રાગ ગોડી.

કૌન કુટીલ ખલ કામી મોસમ કૌન કુટીલ ખલ કામી
તુમસે કહા છીપા કરૂનાનિધિ! તુમ ઉર અંતર જામી—કૌન૦
ભરી ભરી ઉદર વિષય રસ પીવત, જૈસે સુકર ગ્રામી
જો તન દીયો તાહી વીસરાયો, ઐસો નિમક હરામી—કૌન૦

જહાં સત્સંગ તહાં અતિ આલસ, વિષીયન સંગ વીસરામી;
શ્રી હરિ ચરણ છાડી ઓરનકુ, નિશદીન કરત ગુલામી–કૌન૦
આપી પતીત અધમ પર નિંદક, સબ પતીતનમેં નામી,
કીજે કૃપા દાસતુલસીપર, સુનીયોં શ્રીપતિ સ્વામિ–કૌન૦

રાગ આશા.

રામ મંત્ર મેરે ભાઇ, જપો મન–રામ મંત્ર મેરે ભાઇ !
રામ મંત્ર શિવ સતિ જપત હૈ, કાગભુશંડિ ગિરિ માંહિરે;
કાલકી કરમ માયા નહિ વ્યાપે, ભક્તિ અચલ દ્રઢ પાઇરે–રામ–જપો૦
ગજ ગણિકા અહલ્યા વ્યાધ ભીલડી, જાત વરણ કુલ નાંહીરે
રામ મંત્રસેં મોક્ષપદ પાયે, ચઢે નિશાન બજાઇરે–રામ–જપો૦
ધ્રુવ અમરીષ પ્રલ્હાદ વીભીષણ, રામ ભજ્યા ચિત લાઇરે;
ગજ પતિ નીલ અંગદ હનુમંતા, સેવે ચરણ સોહાઇરે–રામ–જપો૦
રામ મંત્ર બિન મિથ્યા ચતુરાઈ, નિગમ કહે જસ ગાઇરે,
તુલસીદાસ ગુરૂ મંત્ર બતાયો, હૃદયમે રહો ઠેરાઇરે–રામ–જપો૦

પુજ્ય બ્રહ્માનંદ સ્વામીજીના પદો.

૧ રાગ આદ તાલ દાદરા.

હાંરે–તુમ પઢોરે તોતા ! કયા સુખ સોતા ?–રામ રામ રામ ટેક૦
હે–પિંજરેમેં બેઠકેરે–ભુલ ગયા નિજ ધામ–(૨)
હો–લાલચકે વશમેં પડા–હેરી–લાલચકે વશમે પડા,
આપુ ! પરવશ આઠો યામરે–તુમ૦
સાથી તેરા ચલ ગયારે–કોઈ ન આયા કામ–(૨)
જીવ એકલા ફસ ગયા–હોજી–જીવ અકેલા ફસ ગયારે,
ભાઇ ! છુટ ગયા ઘર ગામરે–તુમ૦
હે–મોત બિલ્લી તાકમેરે–બેઠી બીચ મુકામ–(૨)
અવસર તેરા દેખકેરે–હો–અવસર તેરા દેખકેરે,
કરસી કામ નકામ રે–તુમ૦
બોલી તેરી રસ ભરીરે–રટો નિરંજન નામ–હો–હો
બોલી તેરી રસ ભરીરે–રટો નિરંજન નામ–
બ્રહ્માનંદ મિટે ભવ બંધન–બ્રહ્માનંદ મિટે ભવ બંધન,
પાવે પદ વિશ્રામરે–તુમ૦

રાગ ભાડ તાલ દાદરા.

હે–રામ સુમર–રામ તેરે–કામ આયગા.
હે–કામ આયગા–જમી કાલ ખાયગા–હોજી–કામ આયગા૦ રામ સુમર૦
આઈબ ધ રાજપાટ મહેલ માળીયાં—(૨)
અંતકાલમેં ન કોઈ સંગ આયગા–(૨)–રામ૦
દુનિયાકે કારબારમેં, તું ક્યા ભુલ્યા ફીરે ? (૨)
ચીડીયાકો જેસે બાજ તુજે–(હાં હાં–ચેતી લે)
ચીડીયાકો જેસે બાજ તુજે કાલ ખાયગા–રામ૦
કામ આયગા જમી કાલ ખાયગા રામ૦
મનુજકા શરીર બડે ભાગ્યસેં મિલા–(૨)
જબ બીત ગયા કાલ, તો ફીર ક્યા બનાયગા–રામ૦
કરલે જતન હજાર–હરિ નામ કે બિના
કહેતા હે બ્રહ્માનંદ, નહિં મોક્ષ પાયગા–રામ
હોજી–રામ સુમર

રાગ ભાડ તાલ દાદરા

હાંરે–તેરી ઉમર બીતી જાયરે પ્રાણી ! રામ સુમર લે. ટેક૦
હે– બુંદ બુંદ ટપકતારે–હે–જ્યોં અંજલીકા નીર–
[1]પલ પલ છિન છિનમેં તેરા (૨) છીજત જાય શરીર–પ્રાણી૦હાંરે તેરી૦
હાંરે–હાથી ઘોડા પાલખીરે–દાસી દાસ અનેક–
હે–મહેલ ખજાના–નારિયાં તેરે (૨) સંગ ન આવેં એક–પ્રાણી૦હાંરે તેરી૦
હાંરે–હો–[2]ચાર દિનોકી જીંદગીરે–જેસી હુસ બિલાસ
કરલે જો કુછ હો સકેરે (૨) ફીર પીછે પસ્તાય-પ્રાણી૦હાંરે તેરી૦
હાંરે–ખાલી આયા જગતમેરે–ખાલી જાવનેહાર–
બ્રહ્માનંદ ભજન બિના તેરા(૨)જુઠા સબ વિચાર–પ્રાણી૦હાંરે તેરી૦

કવ્વાલી તાલ ૩

હરિ નામ સુમર સુખધામ, જગતમેં જીવનેં દો દીનકા (૨)
હાં–પાપ કપટ કર માયા જોડી–ગર્વ કરે ધનકા-(૨)
સબી છોડ કર ચલા મુસાફિર (૨) વાસ હુવા વનકા. જગતમેં૦

---

૧ ઘડી પળ દિવસ રાત ચાલી જાય છે અને હમણાં સુધી બની આવે. ૨ જુવાની નો અગર ધનનો મદ ચાર દિવસનો છે તે સુખચાર દિવસનું છે. વિલાસીના સેપ ચોમાસામાં રૂડા દેખાય પણ ઘડીવારના

સુંદીર કાયા દેખ લુભાયા, લાડ કરે તનકા (૨)
છુટા શ્વાસ બિખર ગઈ દેહી (૨) જ્યોં માલા મનકા. જગતમેં૦
જોબન નારી લગે પિયારી, મૌજ કરે મનકા (૨)
કાલ બલિકા લગે તમાચા (૨) ભૂલ જાય ઠમકા. જગતમેં૦
યહ સંસાર સ્વપનકી માયા, મેલા પલ છીનકા (૨)
બ્રહ્માનંદ ભજન કર બંદે (૨) નાથ નિરંજનકા-જગતમેં૦

કસુરી તાલ ૩

તેરી શરણ પડાગેં આય, નાથ ! મોહે દે દર્શન પ્યારા (૨)
ગોકુલ ઢુંઢી મથુરા ઢુંઢી, બિંદ્રાબન સારા (૨)
કાશીપુરી સકલ ફિર ઢુંઢી (૨) ઢુંઢા હરદ્વાર-નાથ-તેરી૦
કોઈ વૈકુંઠ કૈલાસ બતાવે, કોઈ સાગર પારા (૨)
કોઈ કહે સબ જગકે ભીતર (૨) વ્યાપક કર્તારા-નાથ-તેરી૦
સંત બતાવે ઘટકે માંહિ, પરગટ ઉજીયારા (૨)
કોઈ કહે જ્યો અલક નિરંજન (૨) સબસેં હે ન્યારા-નાથ-તેરી૦
ચતુર્ભુજ પીતાંબર સોહે, શીશ મુગટ ધારા (૨)
બ્રહ્માનંદ મેં દર્શન પાઉં, જાવું બલિહારા-નાથ-તેરી૦

રાગ પહાડી તાલ કેરવા.

મતિ સોના મુસાફર નીંદ ભરી,
તુમ પરદેશી [યાર] ભુલે પડે હો, યહ સબ ચોરનકી નગરી—મતિ૦
પલપલ છીન છીન તાક લગાવે, ચપત માલ ચુક નજરી—મતિ૦
લોક લુંટાઈ ગયે બહુ તેરે, બિરલા જાય બચા ગઠરી—મતિ૦
બ્રહ્માનંદ કરો બગ ત્યારી, રૈન બિતાય ભઈ ગગરી—મતિ૦

રાગ પહાડી તાલ,

મેરી મતિયા, હરિ હરિ હરિ ગુણ ગા—ટેક
નામ મુરારિ ભવ ભયહારી, નહીં નહીં બિસરા—મેરી૦
દુર્લભ કાયા જગમેં પાયા, દિન દિન દિન ન ગમા—મેરી૦
કમલ પાની ઉમર બિહાની, પલ પલ પલ ચલી જા—મેરી૦
બ્રહ્માનંદા સબ સુખ કંદા, નિત નિત ચિત લા—મેરી૦

ભૈરવી તાલ ૩.

મેરી આલીરી-(મોહિ) શ્યામ સુંદર દીખલાદેરે—મેરી૦
બિન દર્શન મોહે ચેન ન આવે, ચંદ્ર વદન દીખલાદેરે—મેરી૦
સાંવરી સુરત મોહની મુરતરી, સુજોસ આજ મિલાદેરે—મેરી૦
જુમનાકે તટપર બંસરી બજાવે, મધુરી ટેર સુનાદેરે—મેરી૦
બ્રહ્માનંદ ચરણ બલીહારી, નેના સફલ કરવાદેરે—મેરી૦

સદ્બોધ કક્કો.

(જગ્યાના સંકોચને લીધે થોડા અક્ષરો લીધા છે—ચોપાઈ.)

કક્કા કલિયુગ નામ આધાર, પ્રભુ સુમરી ઉતરો ભવ પાર,
સાધુ સંગ કરી હરિરસ પીજે, જીવન જન્મ સાર્થક કરી લીજે. ૧
ગગ્ગા ગુન ગોવિંદકા ગાવો, માયા જાલ ભૂલી મત જાવો;
ધન જોબન તન રંગ પતંગા, સબુમેં છોડ કોઈ ચલે સંગા. ૨
ઘઘ્ઘા ઘટ ઘટ બોલે એક સાંઇ, જલ થલમેં પ્રભુ રહ્યો સમાઇ;
ઉંચ નીચ જ્ઞાન કરી દેખો, છોડે ભેદ સબમેં પેખો. ૩
છછા છલબલ તજો વિકાર, નિર્મળ નામ જપો એક સાર;
કામ ક્રોધકો તજો પ્રસંગા, સદા રહો સત્સંગકે સંગા. ૪
ટટ્ટા તોડ જગતકો નાતા, નહિં કોઇ માત પિતા સુત ભ્રાતા;
હરિ સો હેતુ નહિં કોઇ અપના, જગ વ્યવહાર રેનકા સપના. ૫
ઠઠ્ઠા ઠાકોર પરમ સનેહી, જીનાએ દીની યહ સુંદર દેહી,
નર દેહીકા લ્હાવો લીજે, પ્રેમ મગન હોઇ હરિરસ પીજે ૬
ડડ્ડા ઢુંઢનકો કહાં જાઓ ભાઇ, રોમ રોમ પ્રભુ રહ્યો સમાઇ;
પિંડ બ્રહ્માંડ રહ્યો સભ પૂરા, સદા નિકટ વિચાર ન દૂરા. ૭
નન્ના નામ હરિકો લીજે, હરિભક્તનકી સેવા કીજે;
સાચી ભક્તિ ભગવાનકો ભાવે, પ્રેમ સહિત રહેના ગુણ ગાવે. ૮
તત્તા તેરી સકલ કમાઇ, નરદેહી સબજનકો પાઇ;
હરિ ભજ અર્ધઆંખમેં છુટો, રામ નામ મોસો મન ઘુંટે. ૯
થથ્થા થોરા જીવનભાઇ, હરિ બિનુ જન્મ અકારથ જાઇ;
ચેતન હોઉ હરિ નામ ઉચારો, તબકી ત્રિવિધ તાપ નિવારો. ૧૦
દદ્દા દેખ જગત વ્યવહારા, માયા જાલ બંધ્યા સંસારા;
બંધન સેં છુટન જો ચહિએ, શરણુ આઇ સંતનકે રહીએ. ૧૧

બબ્બાં બોલો અમૃત બાની, સ્નેહ પ્રીતિ રસના ગુણ સાની;
હરિ હીરો હૃદયે ધરી રાખો, કટુ બચન મુખસેં નહિં ભાખો. ૧૨

દોહરા—જેને જે ગમતું નથી, તે તેને નહીં સહાય,
દૂષણ આપે દ્રાક્ષને, કાક લીંબોળી ખાય. ૧
દુષ્ટ વચન શરતે બુરા, ભલા શત્રુના બાણ,
તુલસી જે નર સહત હે, તાસમ સાધુ ન આન ૨
તુલસી આ સંસારમેં, પાંચ રત્ન હે સાર,
સત્સંગત અરૂ હરિકથા, દયા-ધર્મ ઉપકાર. ૩
જો કોડીકી ચાહ ભઈ, તો કોડીકો હોઇ,
જો કોડીકી ચાહ મીટી, તો કોડી ધ્વજ સોઇ. ૪
તુલસી નાર ગરીબકી, આપની કહે ન કોઇ;
પ્રભુ પતિ અપની કહે, તો કછું ન કુજેતી હોય. ૫
કોટી કલ્પ કાશી વસો, મથુરા કલ્પ હજાર,
એક ઘડી સત્સંગ વસો, તુલસી તુલે તુલાય. ૬
સત્સંગત અરૂ હરિકથા, દુર્લભ જગમેં સોઇ;
સુત દારા અરૂ લક્ષ્મીતો, પાપીકુ ભણ હોઇ. ૭
એક ભરોસો એક બલ, એક આશ વિશ્વાસ,
ચંદ્રભયો રઘુનાથજી, ચાતક તુલસીદાસ. ૮

ગર્ભ સ્તુતિ—ચોપાઈ.

જતન કરી જઠરામાં રાખ્યો, ઉપર અમર પછેડો ઢાંક્યો,
અમરત અહાર દીધો અવિનાશી, નખશીખરૂપ કીયો પરકાશી
પાક્ષ બહુત ભઇ તબ પ્રાણી, સંભાર્યા તે સારંગપ્રાણી,
અરે નાથ ! ઉગારો મોહી, નિમિષ ઘડી નહીં ભુલું તોહી.
કરૂં બંદગી કરૂણા કીજે, ઇંતની બાર ઉગારી લીજે,
જો છુટું તો હરિગુણ ગાઉં, ફરકે ભજન ગર્ભ નહિં આવું
બુધ ગઇ જબ બાહેર આયો, બહોત બહોત પ્રાણી પસ્તાયો,
ધ્યાન ધીરજ હૃદયેથી ખોયા, " ઉવા-ઉંવા " કર બાલક રોયા,
સંસારકી તબ વ્યાપી માયા, ખબર નહિ મે ક્યાસે આયા,

સંત કહે છે કે—

કરના હોય સો આજ કરલેના, પીછે કોય હમકુ નહિં દેના,
એક દીન મરના પાવ પસરના, સમજ દેખ લેયા નિશ્ચે મરના.
જોરી જોરી ધન ભર્યા ભંડારા, અરત ખરચ નહિં પાયા પારા;
ઓખરી હાડિ સાથે ચલના, સમજ દેખ લેયા નિશ્ચે મરના.

થાળ. (૧)

છાનો માનો છેડે આવે માવલાજો, ઘેર મ્હારે બૈજીની બીક જો—છાનો૦
બાઇ મીરાના સ્વામી વ્હેલા આવજોરે, ઝાંપલીઆમાં જમશું હાથે ધરજો,—છાનો૦
કુલડીઆ લાવુંરે ગોરી ગાયના જો, છલાણામાં માગી લાવું વેરૂ જો—છાનો૦
ઝાલર વધાર્યા ઝાઝા તેલમાં જો, ઉપર આલું મરીઆળા શા મગજો—છાનો૦
ફરસા લાગે તો ફેર માગજો જો, આપણા ખેતરમાં પાકયા કગજો—છાનો૦
બંટી બાવટાનો રામ રોટલો જો, ટાઢો છે મધુ લાગે મીઠું દુધ જો—છાનો૦
ભેળા બેસીને સીરાવશું જો. હું તો લળી લળી જોઉં તમારૂં મુખડું જો—છાનો૦
જળ જમુનાની ઝારી પાન બીડલાજો, હાથ પોઇને લેજો મુખવાસજો—છાનો૦
પથારી કરી આલુ પરાળની જો, ઉપર આલું ચલાખાની સોડજો—છાનો૦
બાઇ મીરાંના સ્વામી સુખે પોઢજોજો, હરીજનને દેજો ભક્તિ દાન જો—છાનો૦

થાળ (૨)

લાવે લાવે લટકન્તિ વ્રજનારી, કે મેવા લાવે મીઠડારે લોલ.
વ્હાલા મ્હારા ભકત તણે ઘેર આવો, કે શીલ સ્વભાવનારે લોલ
વ્હાલા મ્હારા સંસારમાં એક સાર કે જેવું, હરી દીઠડારે લોલ.
વ્હાલા મ્હારા આવ્યા વીદુરને ઘેર, કે ભાજી ચાખવારે લોલ.
વ્હાલા મ્હારા લાડુને કંસાર, જલેબી ગુલવીરે લોલ
વ્હાલા મ્હારા પેંડાને પકવાન, પતાસાં મેસનારે લોલ
વ્હાલા મ્હારા તુળસીને પત્રે ધરાવું, કે ભુખ્યા હરી ભાવનારે લોલ
વ્હાલા મ્હારા જળ જમુના ભરી ઝારી, કે આચમન લીજીએરે લોલ
વ્હાલા મ્હારા બીડલે બાસઠ પાન, કે તાંબુલ લીજીએરે લોલ.
વ્હાલા મ્હારા લવીંગ સોપારીને એલચી, મુખવાસ કીજીએરે લોલ
વ્હાલા મ્હારા હરીજન ભાવથી માગે, કે ભકિત દીજીએરે લોલ,

મુખવાસ.

લેતે જાનેરે શામળીઆ-બીડી પાન પાનકી, બીડી પાન પાનકી-બીડી પાનકી—લેતે
કાથો રે ચુનો રાયા-લવીંગ સોપારી, બીડી બની હૈ—નાગર પાન પાનકી—લેતે
હમતુમ મીલકર ચોસર ખેલે, બાજી બની હૈ લીલા [illegible]—લેતે

બંદાવનકી કુંજગલનમેં-જોડી બની હે રાધે સ્યામ સ્યામકી- હેતે
ચંદ્ર સખી રે ભજે-બાલાકૃષ્ણકું, જોડી બની હે રાધે સ્યામ સ્યામકી- હેતે

કિર્તન. ૧

તારો નેડો લાગ્યો મોકુ રાજા રણછોડરે (૨)
રાજા રણછોડરે-રંગીલા રણછોડરે— તારો.
અધમ ઓધારણ નામ તમારૂ, મહાતમ તેનું મોટુ રે.
ફરતે ફરતે તુજને સમરૂ, બાકી સરવે ખોટુ રે તારો
કાશી દેખી દેખી દ્વારકા, તીરથ દેખ્યા ઝાઝા રે.
સત સંગતમાં બેઠો ત્યારે, મનડે મુકી માઝારે. તારો.
ભવસાગરમેં ડુબ પડાહું, સગાસંબંધી લુંટેરે
દાસ કહે જો દયા કરો, તો ભવના બંધન તુટેરે. તારો.

કથા ઉઠતાં બોલવાની સ્તુતિ.

શ્રી રામચંદ્ર કૃપાળુ ભજમન, હરણ ભવભય દારૂણં,
નવકંજલોચન કંજમુખ, કરકંજ પદકંજારૂણં ૧
કંદર્પ અગણિત અમિત છબિ, નવનીલ નીરદ સુંદર,
પટપીત માનહુ તડિત રૂચિ, શુચિ નૌમિ જનકસુતાવર ૨
શિર કિરિટ કુંડલ તિલક ચારૂ, ઉદાર અંગ વિભૂષણં,
આજાનુભુજ શરચાપધર, સંગ્રામજિત ખરદૂષણં ૪
ભજ દીનબંધુ દિનેશ દાનવ, દલન દૂષનિકંદનં,
રઘુનંદ આનંદકંદ કોસલ-ચંદ દશરથ-નંદનં. ૪
ઇતિ વદતિ તુલસીદાસ શંકર, શેષ મુનિમન રંજનં,
મમહૃદયકંજ નિવાસકુરૂ, કામાદિ ખલદલ ગંજનં.

કથા વિસર્જન હોત હે, ચલે વીર હનુમાન,
જે જન આયા જહાં થકી, ત્યાં ત્યાં કરો પ્રયાણ-સીયાવર૦
નહિં વિદ્યા નહિં બાહુબલ, નહિ ખરચનકો દામ,
મોસે પતીત નિભાવહુ, દિનબંધુ ભગવાન-સીયાવર૦

અચ્યુત કેશવ રામનારાયણમ્, કૃષ્ણદામોદર વાસુદેવ હરિ,
શ્રીધર માધવં ગોપીકા વલ્લભ શ્રી જાનકીનાયકં રામચંદ્ર [illegible]
ધૂન—હરિહરિ રાધાકૃષ્ણ-ગોવીંદ-ગોપાલ-વાસુદેવ.

સમાપ્ત.